

सायल गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण (Sayal Rural Municipality Profile)

२०८३

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय
तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटी
(डोटी, अछाम, बाजुरा)
फोन : ०९४४४०१५३

सायल गाउँपालिकाको पालिका प्रोफाइल तयारीका क्रममा पालिकामा भएको छलफलका केहि
दृश्यहरु

सायल गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण

२०८३

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय
तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटी
(डोटी, अछाम, डोटी)
फोन : ०९४४४०१५३

सायल गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण (Sayal Rural Municipality Profile)

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय
तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटी
(डोटी, अछाम, डोटी)
फोन : ०९४४४०१५३

सायल गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०८३

✦ प्रकाशक: तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, डोटी

☎ फोन नं. : ०९४-४४०१५३, ९८५८४२०१५१, ९८५८४८६१५३

🌐 वेबसाइट: scodoti.nsonepal.gov.np

✉ ईमेल: scodoti@nsonepal.gov.np, sodoti440153@gmail.com

सायल गाउँपालिका

(Sayal Rural Municipality)

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

(Office of the Rural Municipal Executive)

पत्र संख्या: २०८३/०८४

च. नं.

दुदिलेगडा, डोटी

सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

शुभकामना सन्देश

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, डोटीले यस सायल गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण पुस्तक प्रकाशन गर्न लाग्नु भएकोमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। आधुनिक शासन प्रणालीमा तथ्याङ्कको भूमिका अत्यन्त महत्वपूर्ण रहेको छ। योजनाको तयारी देखि कार्यान्वयन र मूल्याङ्कनसम्म तथ्याङ्क आधारभूत साधन हो। समाजको वस्तुस्थितिको स्पष्ट चित्र प्रस्तुत गर्ने र विकासका प्राथमिकता पहिचान गर्ने कार्यमा यस्ता तथ्याङ्कले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन्। तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटीद्वारा तयार पारिएको यो पालिका वस्तुगत विवरण यस पालिकाको भौगोलिक, जनसांख्यिक, सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक, स्वास्थ्य र अन्य विविध क्षेत्रका आधारभूत सूचनाहरूको संग्रह हो। यसले नीति निर्माणकर्ताहरू, अनुसन्धानकर्ता, सेवाग्राही तथा सरोकारवालाहरूलाई हाम्रो पालिकाको यथार्थ चित्र बुझ्न र समुचित योजना निर्माण गर्न मद्दत पुर्याउने विश्वास लिएको छु।

यस महत्वपूर्ण कार्यमा योगदान पुऱ्याउने तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटीका सम्पूर्ण विज्ञ, प्राविधिक टोली तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूलाई सायल गाउँपालिकाको तर्फबाट हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु। “सायल गाउँपालिका वस्तुगत विवरण २०८३” को सफल प्रकाशनले समावेशी, तथ्याङ्कमैत्री र उत्तरदायी स्थानीय शासन निर्माणमा योगदान पुऱ्याउनेछ भन्ने अपेक्षा व्यक्त गर्दछु।

अन्त्यमा, पालिका स्तरको नीति निर्माणमा सशक्त आधार प्रस्तुत गर्ने यस पालिका वस्तुगत विवरणको प्रकाशन सफल होस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

धर्म राज जोशी

(अध्यक्ष)

सायल गाउँपालिका, दुदिलेगडा, डोटी

"व्यवसायिक र सिर्जनशिल प्रशासन: विकास समृद्धि र सुशासन"

Website: sayalmun.gov.np Email: sayal.doti@gmail.com,

सम्पर्क नं.: ९८५८४४४६६६ (अध्यक्ष), ९८५८४४४६६७ (उपाध्यक्ष), ९८५८४४३३३ (प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत), ९८५८४४५५५ (लेखा)

सायल गाउँपालिका

(Sayal Rural Municipality)

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

(Office of the Rural Municipal Executive)

पत्र संख्या: २०८३/०८४

च. नं.

दुदिलेगडा, डोटी
सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

शुभकामना सन्देश

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, डोटीद्वारा प्रकाशन हुन लागिरहेको सायल गाउँपालिका को वस्तुगत विवरण २०८३ पुस्तक प्रकाशनको लागि हार्दिक शुभकामना तथा धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहान्छु। जनसांख्यिक अवस्था, तथ्याङ्क र विवरणहरुलाई व्यवस्थित, वैज्ञानिक र अध्यावधिक रुपमा प्रस्तुत गर्न योगदान पुर्याउने महत्वपूर्ण दस्तावेजको रुपमा रहने विश्वास लिएको छु। पुस्तक प्रकाशनले हाम्रो गाउँपालिका को योजनावद्ध विकास र नीति निर्माणमा मार्गदर्शन प्रदान गर्नेछ, तथ्याङ्कको आधारमा विकासका कार्यहरु प्रभावकारी ढंगले अगाडी बढाउन महत्वपूर्ण सहयोग गर्नेछ भन्ने मेरो दृढ विश्वास छ। यस उपयोगी प्रकाशन कार्यमा समर्पित भई योगदान पुर्‍याउने सबै निकायविशेष गरी तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटीको टिम प्रति म लगायत गाउँपालिका परिवारको तर्फबाट हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु साथै यस वस्तुगत विवरणले हाम्रो पालिकाको समावेशी विकास, समान अवसर र सेवा प्रवाहमा उल्लेखनीय योगदान पुर्‍याओस् भन्ने कामना गर्दछु।

Nirmala

निर्मला बोहरा ओली

(उपाध्यक्ष)

सायल गाउँपालिका, दुदिलेगडा, डोटी

"व्यवसायिक र सिर्जनशिल प्रशासन: विकास समृद्धि र सुशासन"

Website: sayalmun.gov.np Email: sayal.doti@gmail.com,

सम्पर्क नं : ९८५८४४६६६ (अध्यक्ष), ९८५८४४६६७ (उपाध्यक्ष), ९८५८४४३३३ (प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत), ९८५८४४५५५ (लेखा)

सायल गाउँपालिका

(Sayal Rural Municipality)

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

(Office of the Rural Municipal Executive)

पत्र संख्या: २०८३/०८४

च. नं.

दुदिलेगडा, डोटी
सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

शुभकामना सन्देश

तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, डोटीबाट प्रकाशन हुँदै गरेको सायल गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०८३ प्रकाशनको अवसरमा हार्दिक बधाई तथा शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु। विकासको योजना, स्रोतको वितरण र सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन यथार्थ, विधिसनीय र अद्यावधिक तथ्याङ्क अनिवार्य आधार हो। यिनै कुरालाई मध्यनजर राखी तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटीले प्रकाशन गर्न लागेको पालिका वस्तुगत विवरण हाम्रो पालिकाको वर्तमान अवस्थाको समग्र चित्र प्रस्तुत गर्ने अत्यन्त उपयोगी दस्तावेज हो।

यस पालिका वस्तुगत विवरणले पालिकाको जनसांख्यिक संरचना, सामाजिक सेवा, आर्थिक गतिविधि, स्वास्थ्य, शिक्षा लगायतका महत्वपूर्ण सूचनाहरू समेटेको छ, जसले नीति निर्माण, विकास योजना र अनुगमन/मूल्याङ्कनमा अमूल्य सहयोग पुऱ्याउनेछ।

यस महत्वपूर्ण कार्यमा संलग्न रहनु भएका तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटीको सम्पूर्ण टिम, अन्य सरोकारवाला निकाय तथा प्राविधिक टिमप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दै, यो प्रकाशनले हाम्रो पालिकालाई अझ तथ्याङ्कमैत्री, पारदर्शी र उत्तरदायी बनाउने दिशामा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याओस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

नविन कुमार खड्का

(प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत)

सायल गाउँपालिका, दुदिलेगडा, डोटी

"व्यवसायिक र सिर्जनशील प्रशासन: विभाग समृद्धि र सुशासन"

Website: sayalmun.gov.np Email: sayal.doti@gmail.com,

सम्पर्क नं.: ९८५८४४६६६ (अध्यक्ष), ९८५८४४६६७ (उपाध्यक्ष), ९८५८४४६६३ (प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत), ९८५८४४६६५ (लेखा)

मन्तव्य

नेपालको राष्ट्रिय तथ्याङ्क प्रणालीको अभिन्न अङ्गको रूपमा रहेको साविकको तथ्याङ्क ऐन, २०१५ लाई प्रतिस्थापन गरी नयाँ तथ्याङ्क ऐन, २०७९ जारी भएको छ। नेपाल सरकार राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणी (प्राविधिक) स्तरको महानिर्देशकको नेतृत्वमा रहेको साविकको केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागलाई स्तरोन्नति गरी नेपाल सरकारको विशिष्ट श्रेणी (सचिव) स्तरको प्रमुख तथ्याङ्क अधिकारीबाट नेतृत्व हुने गरी राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय स्थापना भएको छ। यस कार्यालयले स्थापनाकालदेखि नै मुलुकको आर्थिक, सामाजिक, जनसांख्यिक क्षेत्रका साथै अन्य विभिन्न प्रकारका तथ्याङ्कको संकलन, प्रशोधन, प्रकाशन, र वितरण गर्दै आइरहेको छ। यसका अतिरिक्त पछिल्लो समयमा वातावरणीय क्षेत्रका तथ्याङ्क समेत प्रकाशन गर्दै आएको छ। तथ्याङ्कको आधिकारिक निकायको रूपमा रहेको राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले राज्यको नीति, निर्माण तथा योजना तर्जुमा र तिनको कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क आपूर्तिमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएको छ। राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयबाट तथ्यमा आधारित योजना तथा कार्यक्रम निर्माणका लागि राज्यका तीनै तहका सरकार संघ, प्रदेश र स्थानिय तहका सम्पूर्ण निकायहरूका लागि राष्ट्रिय जनगणनाको माध्यमबाट खण्डीकृत र बृहत तथ्याङ्क प्रयोगकर्ताहरूका लागि सूचना एवं तथ्याङ्क उपलब्ध हुँदै आएका छन्। राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको नयाँ संरचनाबाट स्थापित तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, डोटीले चालु आ.व. को वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्र रहेका स्थानीय तहहरूको जनसांख्यिक प्रतिवेदन तयार पार्ने क्रममा सायल गाउँपालिकाको जनसांख्यिक प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गर्न पाउँदा अत्यन्तै हर्षित एवं गौरवान्वित भएको छ। तथ्याङ्क समन्वय कार्यालयबाट प्रकाशित यस प्रतिवेदनले सायल गाउँपालिकालाई विभिन्न योजना, नीति तथा कार्यक्रमहरू निर्माण गर्नका लागि आवश्यक जनसांख्यिक, सामाजिक, आर्थिक लगायत अन्य विभिन्न क्षेत्रका आधारभूत तथ्याङ्क उपलब्ध हुने कुरामा विश्वस्त छ। यी तथ्याङ्कहरूले पालिकाको तथ्यपुरक योजना निर्माण गर्नमा समेत सहयोग पुग्ने अपेक्षा राखेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८, राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ लगायत अन्य राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयबाट प्रकाशित विभिन्न विषयगत तथ्याङ्क यस सायल गाउँपालिकाको प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ। यस प्रतिवेदन तयारीका लागि विभिन्न माध्यमबाट प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग तथा तथ्याङ्क संकलनमा मदत गर्ने सम्पूर्ण निकायहरूमा आभार प्रकट गर्न चाहन्छु। यस प्रतिवेदन तयारीमा मूर्तरूप दिनका लागि यस तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, डोटीका तथ्याङ्क अधिकृत खेम राज भट्ट, सुपरिवेक्षक तिलक पाल, सुपरिवेक्षक योगेश जोशी, गणक रमेश दत्त भट्ट, गणक नागेश्वर चौधरी लगायत कार्यालय सहयोगी धन बहादुर देउवा, सुर्य बिष्ट समेतलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु। यस प्रतिवेदन तयारीका लागि विभिन्न चरणमा समन्वय, सहयोग, सुझाव प्रदान गर्नुहुने सायल गाउँपालिकाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु। यस प्रकाशनमा कहीं कतै कमी, कमजोरी, त्रुटि भएमा यहाँहरूको उचित राय सुझावको अपेक्षासहित आगामी प्रकाशनमा त्रुटि न्यूनीकरण गर्ने तथा सच्याउने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु।

मोहन देव भट्ट

तथ्याङ्क समन्वय अधिकारी
तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटी

असोज, २०८३

विषयसूची

खण्ड १ परिचय.....	1
१.१ गाउँपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय.....	1
१.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि.....	1
१.३ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन.....	2
१.४ भौगोलिक अवस्थिति.....	2
१.५ धरातलीय अवस्था.....	3
१.६ प्राकृतिक सम्पदा र भू-उपयोग.....	4
१.७ साँस्कृतिक, भाषा तथा धार्मिक अवस्था.....	4
खण्ड २: जनसाङ्ख्यिक विवरण.....	6
२.२.१ जनसङ्ख्या र लैङ्गिक अनुपात.....	6
२.२ गाउँपालिकाको वि.सं. २०६८ र २०७८ को जनसाङ्ख्यिक स्थिति.....	7
२.३ अक्सर बसोबास: गाउँपालिका, नेपालभित्रै अन्य स्थान र विदेश.....	8
२.४ शहरी तथा ग्रामीण जनसङ्ख्या.....	9
२.५ गाउँपालिकाको वडागत लैङ्गिक अनुपात.....	10
२.६ परिवारको संरचना.....	11
२.७ परिवारमुली.....	12
२.७.१ वडागत महिला परिवारमुली.....	12
२.८ उमेरगत जनसङ्ख्या.....	13
२.९ परिवारमुलीसँगको नाताअनुसार जनसंख्या.....	17
२.१० उमेर समूहअनुसार जनसङ्ख्याको संरचना (Population structure by age group).....	18
२.११ बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या.....	20
२.१२ उमेरअनुसार परिवारमुलीको सङ्ख्या.....	20
खण्ड ३: जातजाति, भाषा तथा धर्मसम्बन्धी विवरण.....	22
३.१ गाउँपालिकामा जातजातिको अवस्था.....	22
३.२ जातजाति अनुसार साक्षरता दर.....	23
३.३ मातृभाषाको अवस्था.....	24
३.४ धर्म सम्बन्धी विवरण.....	24
तालिका ३.४.१: गाउँपालिकामा धर्म अनुसारको जनसङ्ख्या.....	24

३.५ दोस्रो भाषा अनुसारको जनसंख्या.....	25
३.६ नेपालमा बसोबास गर्ने विभिन्न देशका नागरिकको जनसंख्या.....	26
खण्ड ४: वैवाहिक अवस्था सम्बन्धी विवरण	27
४.१ जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति	27
४.२ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर	28
४.३ विवाहको औसत उमेर	30
४.४ एकल महिलाको अवस्था	31
खण्ड ५: ज्येष्ठ नागरिक	33
५.१ ज्येष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपात	33
५.२ वडा अनुसार ६० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या	33
५.३ सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्न योग्य ज्येष्ठ नागरिक	34
५.४ बुढ्यौली जनसंख्या	35
खण्ड ६: बालबालिकाको स्थिति	36
६.१ बालबालिकाको जनसंख्या तथा लैङ्गिक अनुपात	36
६.२ वडाको कुल जनसंख्यामा बालबालिकाको अनुपात	37
६.३ बाल-आश्रित अनुपात	37
६.४ बालविवाह	38
६.५ बालबालिकाको साक्षरता दर	39
६.६ अध्ययनरत तथा स्कूल बाहिर रहेका बालबालिकाको विवरण	41
६.७ बालश्रमको विवरण	41
६.८ जन्मदर्ताको अवस्था	42
खण्ड ७: अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्थिति	44
७.१ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात	44
७.२ अपाङ्गताको प्रकार सम्बन्धी विवरण	45
७.३ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको साक्षरता दर	47
७.४ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक काममा संलग्नताको अवस्था (१० वर्ष वा सोभन्दा माथिका)	48
खण्ड ८: जनसंख्याको शैक्षिक स्थिति	49
८.१ साक्षरता दर (५ वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेरका)	49
८.२ वडा अनुसार साक्षरता दर	49
८.३ साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह सम्बन्धी विवरण	52

८.४ ५ वर्षदेखि २५ वर्षसम्मका हाल स्कूल गइरहेका वा विगतमा स्कूल गएको जनसंख्याको विवरण	53
८.५ अध्ययन गरेको विषयक्षेत्र	54
८.६ : प्रारम्भिक बाल शिक्षा र विकास	56
८.७ ECED केन्द्रहरूको संख्या	56
८.८ ECED मा बालबालिकाको संख्या	57
८.९ ECED मा GER/NER	58
८.१० विद्यालयहरू	59
८.११ आधारभूत तहका विद्यालयहरू	59
८.१२ माध्यमिक तहका विद्यालयहरू	59
८.१३ आधारभूत तहको शिक्षा	60
८.१४ आधारभूत तहमा विद्यार्थीहरूको संख्या	60
८.१५ आधारभूत तहमा आन्तरिक दक्षता	62
८.१६ GER/NER आधारभूत तहमा	64
८.१७ कक्षा १ मा GIR र NIR	65
८.१८ माध्यमिक तहको शिक्षा	66
८.१९ माध्यमिक तहमा विद्यार्थीहरूको संख्या	66
८.२० माध्यमिक तहमा आन्तरिक दक्षता	67
८.२१ माध्यमिक तहमा GER/NER	68
८.२२ आधारभूत तहमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात	69
८.२३ माध्यमिक तहमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात	69
८.२४ आधारभूत तहमा सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको संख्या	70
८.२५ माध्यमिक तहमा सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको संख्या	71
खण्ड ९: बसाइँसराइ सम्बन्धी विवरण	72
९.१ जन्मस्थानको आधारमा जनसङ्ख्या	72
९.२ पछिल्लो पटक बसाइँ सरेको स्थानको आधारमा जनसङ्ख्या	73
९.३ पछिल्लो पटक मुलुकभित्रकै अर्को स्थानबाट यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको कारण	74
९.४ यसअघिको बसोबास भएको देश	76
९.५ विदेशबाट यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको कारण	76
खण्ड १०: प्रजनन् सम्बन्धी विवरण	78
१०.१ जीवनकालभरी जन्माएका बच्चाको संख्या अनुसारको महिला	78

१०.२ महिलाको उमेर समूह अनुसार जीवितै जन्मिएका, जीवितै जन्मिएर मरेका र हालसम्म जीवित बच्चाहरूको संख्या	79
१०.३ विगत १२ महिनामा जीवितै बच्चा जन्माएका महिलाहरूको संख्या र जीवितै जन्मिएका बच्चा	81
खण्ड ११: आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी विवरण	82
११.१ आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसंख्या	82
११.२ आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी विवरण	83
११.३ आर्थिक कामको पेशागत वर्गीकरण अनुसारको जनसंख्या	84
११.४ आर्थिक कामको औद्योगिक क्षेत्र वर्गीकरण अनुसारको जनसंख्या	85
११.५ कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या	87
११.६ आर्थिक गणना २०७५ अनुसार जम्मा प्रतिष्ठान संख्या	88
खण्ड १२ घरको संरचना तथा प्रयोग	89
१२.१ घरको मुख्य प्रयोग	89
१२.२ घरको तला	90
१२.३ घरको आयु	91
१२.४ घरको स्वामित्व	92
१२.५ घरको जग	93
१२.६ घरको बाहिरी गारो	95
१२.७ घरको छानो	96
१२.८ घरको भुइँ	97
१२.९ घरको गुणस्तरीयता वर्गीकरण अनुसार परिवारको वितरण	98
खण्ड १३: पारिवारिक सेवा सुविधा तथा पहुँच	99
१३.१ परिवारमा खानेपानीको मुख्य स्रोत	99
१३.२ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन	100
१३.३ परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने स्रोत	101
१३.४ परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालय	102
१३.५ परिवारमा उपलब्ध साधन/सुविधा	104
१३.६ सम्पन्नताको वर्गीकरण अनुसार परिवारको वितरण	105
१३.७ आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदानप्राप्त परिवार	106
१३.८ बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बैंक खाता सम्बन्धी विवरण	107
१३.९ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा वा तालिम	108
१३.१० बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएको विवरण	108

१३.११ घर, जग्गामा महिलाको स्वामित्व	109
१३.१२ कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवारको विवरण	110
खण्ड १४: अक्सर विदेश बस्ने जनसङ्ख्या	111
१४.१ परिवारमा अनुपस्थित विदेश.....	111
१४.२ परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको उमेर समूहअनुसारको विवरण	111
१४.३ अक्सर विदेश बसोबास गर्ने व्यक्तिको देशअनुसारको विवरण	112
१४.४ परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको विदेश जानुको कारणअनुसारको विवरण.....	113
१४.५ परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको जाँदाको अवस्थामा उत्तीर्ण गरेको तह अनुसारको विवरण	114
खण्ड १५: मृत्यु सम्बन्धी विवरण	116
१५.१ मृत्यु सम्बन्धी विवरण.....	116
१५.२ विगत १२ महिनामा मृत्यु भएको कारण.....	117
१५.३: १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्यु हुँदाको अवस्था.....	118
खण्ड १६: कृषि सम्बन्धी विवरण	119
१६.१ कृषि सम्बन्धी विवरण.....	119
१६.२ जग्गाको उपभोग.....	119
१६.३ जग्गाको उपयोग.....	120
१६.४ पशुपन्छीको विवरण	120
खण्ड १७ : राजनैतिक दल तथा निर्वाचन.....	122
१७.१ सायल गाउँपालिकामा स्थानीय तह २०७४ र २०७९	122
१७.१.१: स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ र २०७९ मा मतदान स्थल संख्या, मतदान केन्द्र संख्या र मतदाता संख्या.....	122
१७.१.२: स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ र २०७९ मा भाग लिने मतदाता संख्या र मतदान सम्बन्धी विवरण.....	122
१७.१.३: स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ र २०७९ मा निर्वाचित जनप्रतिनिधिको लिङ्ग अनुसारको प्रतिनिधित्व	122
१७.१.४: स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ मा राजनीतिक दल/स्वतन्त्रबाट विजयी जनप्रतिनिधी संख्या.....	123
१७.१.५: स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ मा राजनीतिक दल/स्वतन्त्रबाट विजयी जनप्रतिनिधी संख्या.....	123
१७.१.६: स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ मा राजनीतिक दल/स्वतन्त्र तर्फका उम्मेदवारले प्राप्त गरेको मत.....	123
१७.१.७: स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण (अध्यक्ष/उपाध्यक्ष, वडा अध्यक्ष र सदस्यहरू)	124
खण्ड १८: स्वास्थ्य.....	126
१८.१ वडा अनुसार स्वास्थ्य संस्थाहरूको विवरण.....	126
१८.२ गाउँपालिकाभित्र कार्यरत स्वास्थ्य जनशक्ति विवरण.....	126

१८.३ प्रमुख स्वास्थ्य सूचकांकहरूको त्रिवर्षिय प्रवृत्ति तथ्य तालिका (Fact Sheet)	127
१८.४ प्रमुख दश रोगहरु	128
खण्ड १९ :वित्तीय अवस्था	129
खण्ड २०: सारांश.....	131
जनसंख्या	131
ग्रामीण तथा सहरी जनसंख्या	131
पारिवारिक संरचना	131
महिला परिवारमुली	131
साक्षरता दर	131
अध्ययन गरेको विषयक्षेत्र	132
मातृभाषा	132
धर्म	132
वैवाहिक स्थिति	132
एकल महिला	132
ज्येष्ठ नागरिक	132
बुढ्यौली जनसंख्या	132
बालबालिका	133
बाल आश्रित अनुपात	133
बाल विवाह	133
बालबालिकाको साक्षरता दर	133
विद्यालय गइरहेका र विद्यालयभन्दा बाहिर रहेका बालबालिका	133
बालश्रम	133
जन्मदर्ताको अवस्था	133
अपाङ्गता भएका व्यक्ति	134
बसाइँसराइ	134
बसाइँसराइ गर्नुको मुख्य कारण	134
प्रजनन् सम्बन्धी विवरण	134
जीवितै जन्मिएका बच्चा	134
आर्थिक काम	135
अक्सर रोजगार र अक्सर बेरोजगार	135

आर्थिक काम र पेसा.....	135
कृषि र गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या	135
आवास र प्रमुख आवासीय अवस्था.....	135
घरको गुणस्तर.....	136
खानेपानीको मुख्य स्रोत.....	136
खाना पकाउन अक्सर प्रयोग हुने इन्धन.....	136
बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने स्रोत	136
परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालय	136
सम्पन्नताको वर्गीकरण अनुसार परिवार.....	137
बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता हुने परिवार र व्यक्ति	137
बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएका परिवार	137
घर, जग्गामा महिलाको स्वामित्व	137
कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवार.....	137
परिवारमा अनुपस्थित विदेश (विदेशमा बस्ने परिवारका सदस्य)	137
विदेश बस्ने व्यक्ति र गन्तव्य देश.....	137
अनुपस्थित व्यक्ति विदेश जानुको कारण	138
मृत्यु सम्बन्धी विवरण	138
मृत्यु भएका व्यक्ति र उनीहरूको उमेर.....	138
मृत्युको कारण	138
कृषिसम्बन्धी विवरण.....	138
जग्गाको उपभोग.....	138
जग्गाको उपयोग.....	139
पशुपन्छी	139
खण्ड २१: वडाहरूको आधारभूत विवरण.....	140
वडा नं. १	140
वडा नं. २	145
वडा नं. ३	150
वडा नं. ४	155
वडा नं. ५	161
वडा नं. ६	167

खण्ड २२: विविध	172
२१.१ स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ मा निर्वाचित कार्यपालिका सदस्यहरू.....	172
२१.२ स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ मा निर्वाचित कार्यपालिका सदस्यहरू.....	172
२१.३ सायल गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारीको नाम, पद तथा सम्पर्क नं.....	173
२१.४ सायल गाउँपालिकाको नागरिक वडापत्र	176
अनुसूचीहरू.....	188
अनुसूची १: वडा अनुसार महिलाको नाममा घर र जग्गा हुने परिवार.....	188
अनुसूची २: अक्सर बसोबास, स्वदेश अनुपस्थित र विदेश अनुपस्थित विवरण.....	188
अवधारणा तथा परिभाषा :	189
सन्दर्भ सामग्रीहरू.....	194

तथ्याङ्कमा सायल गाउँपालिका: (रा.ज.गणना, २०७८)

विवरण	तथ्याङ्क
परिवार संख्या	४२०७
जम्मा जनसंख्या	२०४५६
पुरुष	९२०६
महिला	११२५०
औसत परिवार संख्या	४.८६
लैङ्गिक अनुपात	८१.८३
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर	०.४४
जनघनत्व	१६६.७
१६ देखि ४० वर्षका युवाको जनसंख्या	२७८३
ज्येष्ठ नागरिक (६० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या)	१७४३
६८ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या	८५८
६५ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या	११४६
बालबालिका (०—१७) (%मा)	४८.४
अनुपस्थित विदेश (जना)	२६५८
एकल परिवार (%मा)	४७.०
संयुक्त परिवार (%मा)	५३.०
महिला परिवारमुली (%मा)	४७.०
साक्षरता दर (%मा)	६२.०७
पुरुष	७२.९९
महिला	५३.४३
बालबालिकाको साक्षरता दर	८७.४
विवाहित (%मा)	५८.७
पुरुष	५५.६
महिला	६१.०
बालविवाह	२०.७
एकल महिला	७.७
आश्रित बालबालिका अनुपात (%मा)	७८.४
आश्रित ज्येष्ठ नागरिक अनुपात (%मा))	१०.६
अपाङ्गता (%मा)	२.२
जन्मदरता (५ वर्ष मुनिका%मा)	८९.५

विवरण	तथ्याङ्क
घरको स्वामित्व (%मा)	
आफ्नै	९८.६
भाडामा	०.६
घरको जग (%मा)	
माटोजडित ईँटा-ढुङ्गा	९६.६
सिमेन्टजडित ईँटा-ढुङ्गा	३
घरको छाना (%मा)	
जस्ता/टिन	८.५
ढुंगा/सिलेट	८८.९
परिवारमा खानेपानीको मुख्य स्रोत (%मा)	
घर परिसरबाहिर बाहिरको धारा/पाइप	६३.०
घर परिसरभित्र र बाहिरको धारा/पाइप	१२.०
परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन (%मा)	
काठ-दाउरा	९७.५
एल.पी.ग्यास	१.६
परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने स्रोत (%मा)	
बिजुली	५१.२
सोलार	३१.९
कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवार (%मा)	४.२
शौचालय नभएको परिवार (%मा)	५.२
महिलाको नाममा घर, जग्गा दुवै हुने परिवार (%मा)	१.४
कृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत	८४.५
गैरकृषि आर्थिक काममा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत	१५.५
आर्थिक काम नगर्ने	३३.४

खण्ड १ परिचय

१.१ गाउँपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय

सायल गाउँपालिका सुदूरपश्चिम प्रदेशको डोटी जिल्लामा अवस्थित एक ग्रामीण स्थानीय तह हो। नेपालको संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै साविकका विभिन्न गाउँ विकास समितिहरू समेटी यस गाउँपालिकाको गठन गरिएको हो। गाउँपालिकाको प्रशासनिक केन्द्र डौडमा रहेको छ। प्राकृतिक सम्पदा, कृषि उत्पादन, सांस्कृतिक विविधता तथा सामाजिक सद्भावले सायल गाउँपालिकालाई विशिष्ट पहिचान प्रदान गरेको छ।

भौगोलिक रूपमा सायल गाउँपालिका पहाडी भू-भागमा फैलिएको छ। यहाँको भू-बनोट उचाइयुक्त तथा भिरालो भएकाले कृषि र पशुपालन स्थानीय नागरिकको मुख्य जीविकोपार्जनको आधार बनेका छन्। मकै, धान, गहुँ, कोदो, फापर, आलु तथा विभिन्न प्रकारका तरकारीबालीको उत्पादन यहाँका प्रमुख कृषि गतिविधि हुन्। साथै, गाई, भैँसी, बाख्रा तथा भेडापालनले ग्रामीण अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ।

प्राकृतिक दृष्टिले गाउँपालिका वनजङ्गल, खोलानाला, पानीका मुहान तथा हरियाली वातावरणले सम्पन्न छ। यहाँ पाइने जैविक विविधता, प्राकृतिक सम्पदा तथा मनोरम दृश्यहरूले पर्यावरण संरक्षण र ग्रामीण पर्यटन विकासका लागि पर्याप्त सम्भावना बोकेका छन्।

सामाजिक तथा सांस्कृतिक रूपमा सायल गाउँपालिका बहुजातीय, बहुभाषिक तथा बहुसांस्कृतिक क्षेत्र हो। यहाँ मुख्य रूपमा डोटेली भाषा बोलिन्छ भने, नेपाली भाषा सरकारी तथा शैक्षिक कार्यमा प्रयोग गरिन्छ। हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्यता रहेको यस गाउँपालिकामा ब्राह्मण, क्षेत्री, दलित तथा अन्य समुदायहरूबीच आपसी सद्भाव, सहिष्णुता र सहअस्तित्व कायम रहेको छ। दशैं, तिहार, गौरा, होली, माघी, ओल्के तथा अन्य स्थानीय पर्वहरू परम्परागत रूपमा उत्साहका साथ मनाइन्छन्।

शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सडक, विद्युत् तथा सञ्चारलगायतका आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकाससँगै गाउँपालिकाले कृषि आधुनिकीकरण, पूर्वाधार विकास, सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन तथा दिगो विकासलाई प्राथमिकतामा राखी विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। स्थानीय स्रोत-साधनको संरक्षण, उत्पादनमूलक गतिविधिको प्रवर्द्धन तथा जनसहभागितामूलक विकासका माध्यमबाट सायल गाउँपालिकाले समृद्ध र आत्मनिर्भर स्थानीय तह निर्माण गर्ने लक्ष्यका साथ आफ्नो विकास यात्रालाई अगाडि बढाइरहेको छ।

१.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

सायल गाउँपालिका सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत डोटी जिल्लाको उत्तरी-पश्चिमी क्षेत्रमा अवस्थित एक ऐतिहासिक, सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक रूपमा महत्वपूर्ण स्थानीय तह हो। यो क्षेत्र प्राचीनकालदेखि नै ऐतिहासिक डोटी राज्यको प्रभाव क्षेत्रभित्र पर्दै आएको मानिन्छ। मध्यकालीन नेपालको बाइसे राज्यहरूमध्ये डोटी राज्य एक शक्तिशाली राज्यका रूपमा परिचित थियो। डोटी राज्यको प्रशासनिक, धार्मिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक प्रभाव सायल क्षेत्रका बस्ती, परम्परा, संस्कार तथा जीवनशैलीमा आज पनि प्रत्यक्ष रूपमा देख्न सकिन्छ।

"सायल" नामको उत्पत्तिबारे विभिन्न स्थानीय जनश्रुति तथा ऐतिहासिक मान्यताहरू पाइन्छन्। यस क्षेत्रको नामकरण स्थानीय भौगोलिक विशेषता, प्राचीन बस्ती तथा सांस्कृतिक पहिचानसँग सम्बन्धित रहेको विश्वास गरिन्छ। समयक्रममा, यस क्षेत्रले सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक रूपमा आफ्नै विशिष्ट पहिचान स्थापित गर्दै आएको छ।

नेपालको संविधान, २०७२ ले परिकल्पना गरेको संघीय शासन प्रणालीअनुसार स्थानीय तहको पुनर्संरचना गर्दा साविकका छपाली, तोलेनी, डौड तथा खातिवडा गाउँ विकास समितिहरूलाई समायोजन गरी वि.सं. २०७३ साल फागुन २७ गते नेपाल सरकारको मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट सायल गाउँपालिकाको स्थापना गरिएको हो। स्थानीय तहको कार्यान्वयन भने वि.सं. २०७४ सालदेखि प्रारम्भ भएको हो। गाउँपालिकाको प्रशासनिक केन्द्र दुदिलेगडामा निर्धारण गरिएको छ।

ऐतिहासिक रूपमा यस क्षेत्रमा कृषि, पशुपालन तथा वनमा आधारित जीवनशैली प्रचलित रहँदै आएको छ। स्थानीय समुदायबीच परम्परागत श्रम आदान-प्रदान, मेलापात, धार्मिक आस्था तथा सांस्कृतिक सहकार्यको परम्परा अझै पनि जीवित रहेको छ। गौरा, दशैं, तिहार, माघी, ओल्के लगायतका चाडपर्व तथा स्थानीय संस्कारहरूले यस क्षेत्रको सांस्कृतिक मौलिकतालाई संरक्षण गर्दै आएका छन्।

वर्तमानमा, सायल गाउँपालिकाले आफ्नो ऐतिहासिक सम्पदा, प्राकृतिक स्रोत, सांस्कृतिक विविधता तथा स्थानीय पहिचानको संरक्षण गर्दै सुशासन, समावेशी विकास, कृषि आधुनिकीकरण, पूर्वाधार विकास, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा दिगो विकासका माध्यमबाट समृद्ध स्थानीय सरकार निर्माणतर्फ निरन्तर अग्रसर रहेको छ।

१.३ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन

- गाउँपालिकाको स्थापना : वि.सं. २०७३ फागुन २७ गते चैत
- कुल क्षेत्रफल : १२२.७२ वर्ग कि.मी.
- कुल जनसंख्या : २०,४५६ (राष्ट्रिय जनगणना २०७८)
- राजनीतिक विभाजन : प्रदेश - सुदूरपश्चिम, जिल्ला - डोटी
- प्रत्यक्ष निर्वाचन क्षेत्र : संघीय - १, प्रदेश - २ (क, ख)

१.४ भौगोलिक अवस्थिति

- पूर्व: खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा पूर्वीचौकी गाउँपालिका
- पश्चिम: आदर्श गाउँपालिका
- उत्तर: बझाङ्ग जिल्ला
- दक्षिण: दिपायल सिलगढी नगरपालिका
- अक्षांश : २९.३०° उत्तर
- देशान्तर : ८०.९४° पूर्व

तालिका १.४.१ वडागत क्षेत्रफल

वडा नं.	समावेश गा.वि.स	साविकका वडाहरू	क्षेत्रफल(वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	छपाली	१-९	३२.३५	२६.३६
२	तोलेनी	१-४	१५.६९	१२.७९
३	तोलेनी	५-९	२६.१७	२१.३२
४	डौड	१-५	२०.४	१६.६२
५	डौड	६-९	१२.८३	१०.४५
६	खातिवडा	१,२,३,७,८,९	१५.२८	१२.४५
जम्मा क्षेत्रफल			१२२.७२	१००

स्रोत: संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, जि.आइ.एस. शाखा

१.५ धरातलीय अवस्था

सायल गाउँपालिका सुदूरपश्चिम प्रदेशको डोटी जिल्लाको उत्तरी पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित रहेको छ। यस गाउँपालिकाको धरातलीय स्वरूप मुख्यतः मध्य पहाडी भू-बनोटमा आधारित रहेको छ। यहाँको भू-आकृति अग्ला-होचा डाँडाकाँडा, पहाड, भिरालो पाखा, खोंच, बैसी तथा नदी किनारका समथर भू-भागहरूको मिश्रणबाट बनेको छ। अधिकांश बस्तीहरू डाँडाको फेदी, मध्यम ढल्कान भएका स्थान तथा केही समथर भू-भागमा विकास भएका छन्।

गाउँपालिकाको माटो मुख्यतः दोमट, बलौटे दोमट तथा केही स्थानमा पाखो र पथरिलो प्रकृतिको पाइन्छ। कृषि योग्य जमिन सीमित भए पनि धान, मकै, गहुँ, कोदो, फापर तथा विभिन्न दलहन र तरकारी खेती गरिन्छ। अधिकांश खेती वर्षाको पानीमा निर्भर रहेको छ भने सीमित क्षेत्रमा मात्र सिँचाई सुविधा उपलब्ध छ। आधुनिक कृषि प्रविधिको प्रयोग क्रमशः बढ्दै गए पनि परम्परागत खेती प्रणालीको प्रभाव अझै विद्यमान रहेको छ।

सायल गाउँपालिकामा वन क्षेत्रको प्रभुत्व रहेको छ। यसका उच्च भू-भागहरूमा समशीतोष्ण वनस्पति, घाँसे मैदान तथा जैविक विविधता पाइन्छ। गाउँपालिकाको उत्तरी क्षेत्र खप्तड क्षेत्रसँग नजिक रहेको हुँदा यहाँको प्राकृतिक वातावरण तुलनात्मक रूपमा शीतल र हरियालीयुक्त रहेको छ।

यहाँ साना-ठूला खोलानाला तथा नदीहरूले भू-भागलाई विभिन्न भागमा विभाजन गरेका छन्। यी जलप्रणालीहरूले खानेपानी, सिँचाई तथा जलस्रोत विकासका सम्भावना सिर्जना गरेका छन् भने वर्षायाममा केही स्थानमा भू-कटान, बाढी तथा पहिरोको जोखिम पनि देखिने गर्दछ। विशेषगरी भिरालो पाखाहरूमा माटो क्षय र पहिरोको समस्या समय-समयमा उत्पन्न हुने गरेको छ।

समग्रमा, सायल गाउँपालिकाको धरातलीय अवस्था पहाडी भू-स्वरूपमा आधारित रहेको छ। यसले कृषि, बस्ती विकास, सडक निर्माण, प्राकृतिक स्रोतको उपयोग तथा पूर्वाधार विकासमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दै आएको छ। साथै यहाँको प्राकृतिक भू-बनोटले कृषि, वन, जलस्रोत तथा ग्रामीण पर्यटन विकासका उल्लेखनीय सम्भावना पनि प्रदान गरेको छ।

१.६ प्राकृतिक सम्पदा र भू-उपयोग

तालिका १.६.१ : भू-उपयोगको अवस्था

क्र.सं.	जमिनको प्रकार	क्षेत्रफल (हेक्टर)	प्रतिशत
१	कृषि क्षेत्र	४७,२४९.८०	३८.५७%
२	व्यावसायिक क्षेत्र	२०५.७१	१.६८%
३	सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र	१.०३	०.०१%
४	वन क्षेत्र	६,४९७.७४	५३.०५%
५	नदी, खोला तथा सिमसार क्षेत्र	१३३.९६	१.०९%
६	औद्योगिक क्षेत्र	०.०५	०.००%
७	सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र	२८९.०९	२.३६%
८	आवासीय क्षेत्र	३७१.९५	३.०४%
९	पर्यटकीय क्षेत्र	३.२०	०.०३%
१०	खनिज तथा खनिजजन्य क्षेत्र	०.००	०.००%%
११	अन्य क्षेत्र (बगर)	२१.६७	०.१७%
जम्मा		१२२४९.२१	१००.००%

स्रोत : सायल गाउँपालिका भू-उपयोग योजना तर्जुमा तथा वर्गीकरण, २०८०/०८१

१.७ साँस्कृतिक, भाषा तथा धार्मिक अवस्था

सायल गाउँपालिका सुदूरपश्चिम प्रदेशको डोटी जिल्लाको उत्तरी पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित रहेको छ। यस गाउँपालिकाको धरातलीय स्वरूप मुख्यतः मध्य पहाडी भू-बनोटमा आधारित रहेको छ। यहाँको भू-आकृति अग्ला-होचा डाँडाकाँडा, पहाड, भिरालो पाखा, खोंच, बेंसी तथा नदी-खोलाले निर्माण गरेका उपत्यकाहरूको मिश्रणबाट बनेको छ। गाउँपालिकाको अधिकांश भू-भाग भिरालो तथा असमतल भएकाले बस्तीहरू मुख्यतः मध्यम ढल्कान भएका डाँडाका फेदी, टाकुरा तथा केही समथर बेंसी क्षेत्रमा विकास भएका छन्।

गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल करिब १२२.७२ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। समुद्री सतहबाट विभिन्न उचाइमा फैलिएको यस क्षेत्रमा उष्णदेखि समशीतोष्ण जलवायु पाइन्छ। उचाइअनुसार तापक्रम, वर्षा तथा वनस्पतिमा विविधता देखिन्छ। उत्तरी उच्च भू-भागहरू खप्तड क्षेत्रको प्रभावमा रहेका कारण चिसो मौसम तथा घना वनले ढाकिएका छन् भने तल्लो भाग अपेक्षाकृत न्यानो रहेको छ।

यहाँको माटो मुख्यतः दोमट, बलौटे दोमट तथा केही स्थानमा पथरिलो प्रकृतिको रहेको छ। कृषि योग्य जमिन सीमित भए पनि धान, मकै, गहुँ, कोदो, फापर, आलु तथा विभिन्न फलफूल र तरकारी खेती गरिन्छ। खेती प्रणाली अझै पनि धेरै हदसम्म आकाशे वर्षामा निर्भर रहेको छ भने सीमित क्षेत्रमा मात्र सिँचाई सुविधा उपलब्ध छ।

सायल गाउँपालिकामा साना-ठूला खोलानाला, झरना तथा नदी प्रणाली रहेका छन्, जसले भू-भागलाई विभिन्न भागमा विभाजन गरेका छन्। यी जलस्रोतहरूले खानेपानी, सिँचाई तथा लघु-जलविद्युत् विकासका सम्भावना प्रदान गरेका छन्। तर, वर्षायाममा तीव्र वर्षाका कारण केही स्थानमा भू-कटान, पहिरो तथा भू-क्षयको समस्या पनि देखिने गर्दछ।

गाउँपालिकाको ठूलो हिस्सा वन क्षेत्रले ओगटेको छ। वन क्षेत्रले जैविक विविधताको संरक्षण, जलाधार व्यवस्थापन तथा वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ। प्राकृतिक भू-वनोट, हरियाली वन, नदी-खोला तथा खसड क्षेत्रसँगको निकटताले सायल गाउँपालिकामा प्रकृतिमा आधारित पर्यटन विकासको समेत पर्याप्त सम्भावना रहेको छ।

समग्रमा, सायल गाउँपालिकाको धरातलीय अवस्था पहाडी भू-स्वरूपयुक्त, प्राकृतिक स्रोतसाधनले सम्पन्न तथा कृषि, वन, जलस्रोत र पर्यटन विकासका दृष्टिले सम्भावनायुक्त रहेको छ। यद्यपि भौगोलिक विकटता, भिरालो जमिन तथा प्राकृतिक विपद्को जोखिमले पूर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहमा केही चुनौतीहरू सिर्जना गरेका छन्।

तालिका १.५.१: गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख १० ओटा जातजाति तथा ५ ओटा मातृभाषा र धर्म

क्र.स.	प्रमुख १० जातजाति	%	क्र.स.	जातजाति	%	क्र.स.	प्रमुख ५ भाषा	%	क्र.स.	प्रमुख धर्म	%
१	क्षेत्री	४८.७	६	परियार	३.०	१	डोटेली	६६.२	१	हिन्दू	९३.७
२	मगर	२०.५	७	ब्राह्मण - पहाड	१.९	२	नेपाली	१९.६	२	बौद्ध	५.७
३	मिजार	९.०	८	तामाङ	०.९	३	मगर धुत	६.९	३	प्रकृति	०.४
४	ठकुरी	७.९	९	सन्यासी/दशनामी	०.४	४	मगर खाम	६.५	४	क्रिष्टियन	०.२
५	विश्वकर्मा	६.९	१०	गुरुङ	०.४	५	अछामी	०.४			

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

खण्ड २: जनसाङ्ख्यिक विवरण

२.२.१ जनसङ्ख्या र लैङ्गिक अनुपात

वि.सं. २०७८ को राष्ट्रिय जनगणनानुसार सायल गाउँपालिकामा ४,२०७ परिवार र कुल जनसङ्ख्या २०,४५६ रहेको छ। कुल जनसङ्ख्यामा पुरुष ९,२०७(४५%) र महिला ११,२५०(५५%) रहेका छन्। यहाँको औसत परिवार सङ्ख्या ४.८६ जना रहेको छ अर्थात् १०० ओटा परिवारमा ४८६ जना अक्सर बसोबास गर्ने सदस्य रहेका छन्। यस गाउँपालिकाको लैङ्गिक अनुपात ८१.८३ रहेको छ। यस अनुपातले प्रति १,००० जना महिला बराबर करिब ८१८ जना पुरुष रहेका छन् भन्ने देखिन्छ। यो अनुपातले पुरुषको संख्या निकै कम छ भन्ने देखाएको छ।

वि.सं. २०६८ मा सायल गाउँपालिकामा ३,७७२ परिवार र कुल १९,५५१ जनसङ्ख्या रहेको थियो। जनघनत्व सम्बन्धमा यस गाउँपालिकामा प्रतिवर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलभित्र १६६.७ जना मानिस बसोबास गर्दछन्। पछिल्लो जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाको वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर ०.४३ प्रतिशत रहेको छ (तालिका २.१.१)।

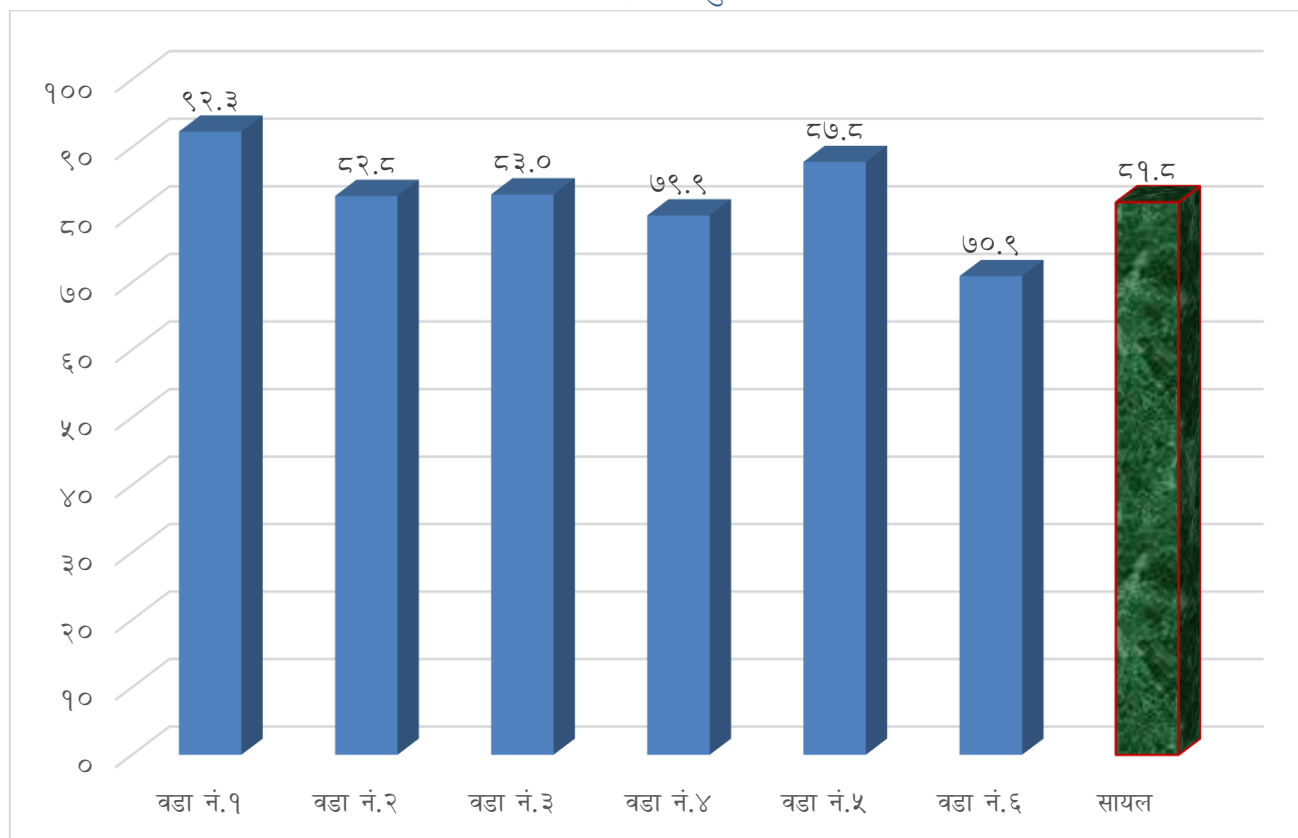
तालिका २.१.१: परिवार सङ्ख्या, जनसङ्ख्या तथा लैङ्गिक अनुपात

क्षेत्र	रा.ज.ग. २०६८			रा.ज.ग. २०७८							वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर	
	परिवार संख्या	जनसङ्ख्या	वडाको प्रतिशत	परिवार संख्या	जनसंख्या			वडाको प्रतिशत	औसत परिवार आकार	लैङ्गिक अनुपात		जनघनत्व
					जम्मा	पुरुष	महिला					
वडा नं.१	६२३	३२४४	१६.६	६६४	३६१३	१७३४	१८७९	१७.७	५.४४	९२.२८	१११.७	१.०४
वडा नं.२	५१८	२७७६	१४.२	५५३	२६१९	११८६	१४३३	१२.८	४.७४	८२.७६	१६६.९	-०.५६
वडा नं.३	६३६	३४०१	१७.४	६८७	३३४७	१५१८	१८२९	१६.४	४.८७	८३.००	१२७.९	-०.१५
वडा नं.४	६२१	३२६९	१६.७	६९३	३२२०	१४३०	१७९०	१५.७	४.६५	७९.८९	१५७.९	-०.१४
वडा नं.५	५५२	२८४८	१४.६	५८९	३०६३	१४३२	१६३१	१५	५.२०	८७.८०	२३८.७	०.७०
वडा नं.६	८२२	४०१३	२०.५	१०२१	४५९४	१९०६	२६८८	२२.५	४.५०	७०.९१	३००.७	१.३१
सायल	३७७२	१९५५१	१००	४२०७	२०४५६	९२०६	११२५०	१००	४.८६	८१.८३	१६६.७	०.४४

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०६८ र २०७८

जनसङ्ख्याको विश्लेषणमा लैङ्गिक अनुपात अत्यन्त महत्वपूर्ण आयाम हो। पुरुष र महिलाको जनसङ्ख्यामा विद्यमान रहन सक्ने समता वा विषमतालाई लैङ्गिक अनुपातले प्रतिबिम्बित गर्दछ। त्यसैगरी भविष्यमा कुनै स्थान विशेषको जनसङ्ख्यामा हुनसक्ने परिवर्तनका साथसाथै समाजमा पुरुष र महिलाको उपस्थिति र गैरउपस्थितिका सवाललाई समेत लैङ्गिक अनुपातले उजागर गर्दछ। सबैभन्दा उच्च (९२.२८) लैङ्गिक अनुपात भएको वडा नं. १ हो भने सबैभन्दा न्यून (७०.९१) लैङ्गिक अनुपात वडा नं. ६ मा रहेको छ। गाउँपालिकाको समग्र लैङ्गिक अनुपात (८१.८३) भन्दा कम लैङ्गिक अनुपात हुने वडाहरू २ ओटा र बढी हुने वडाहरू ४ ओटा रहेका छन् जसलाई तलको चित्रमा ठाडो स्तम्भद्वारा संकेत गरिएको छ (चित्र २.१.१)।

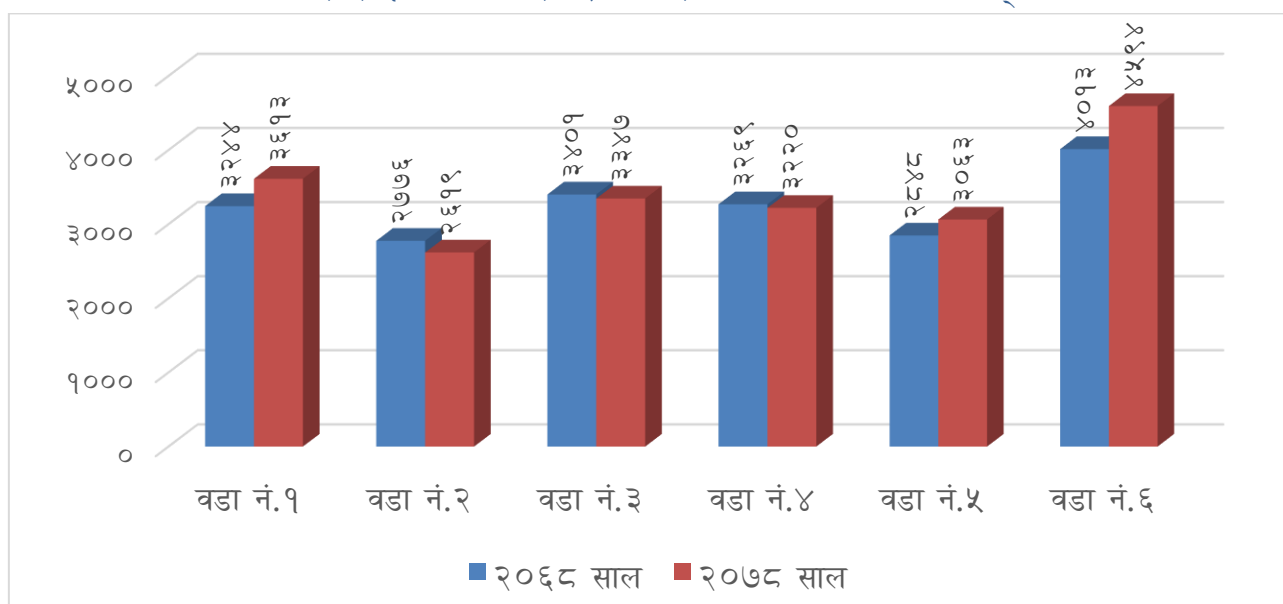
चित्र २.१.१: वडा तहमा लैङ्गिक अनुपातको अवस्था प्रतिशत(%)

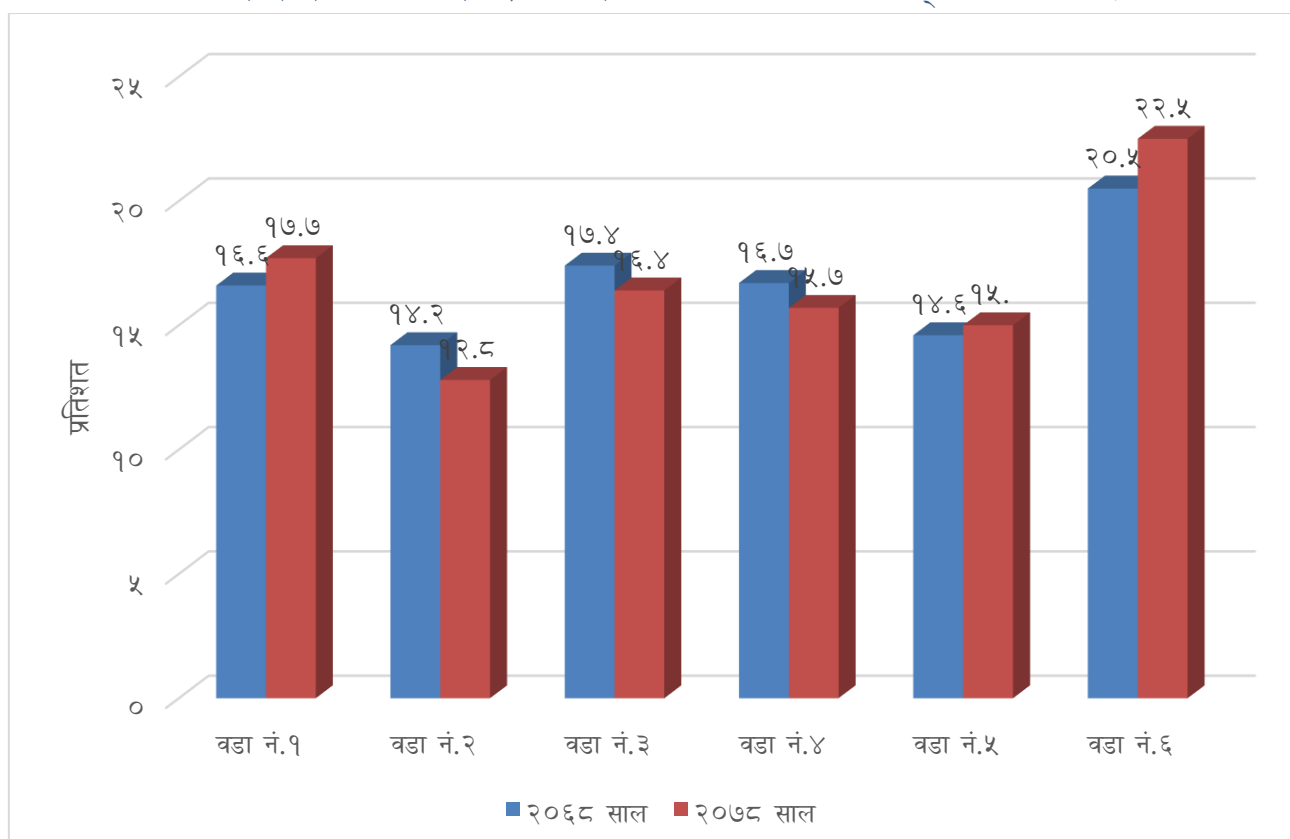
२.२ गाउँपालिकाको वि.सं. २०६८ र २०७८ को जनसाङ्ख्यिक स्थिति

वि.सं. २०६८ र २०७८ को तुलना गर्दा यस गाउँपालिकाका वडा नं. २, ३ र ४ वडाहरूमा जनसङ्ख्या घटेको देखिन्छ भने १, ५ र ६ वडाहरूमा बढेको देखिन्छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार वडा तहमा सर्वाधिक (२२.५%) जनसङ्ख्या वडा नं. ६ मा छ भने सबैभन्दा कम (१२.८%) जनसङ्ख्या वडा नं. २ मा रहेको देखिन्छ। वडा विशेषमा जनसङ्ख्या घटबढ हुनुमा विविध कारण अन्तरनिहित हुनसक्छन्। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा पनि वडा तहमा सर्वाधिक (२०.५%) जनसङ्ख्या वडा नं. ६ मा नै रहेको थियो।

चित्र २.२.१: वि.सं. २०६८ र २०७८ को वडागत जनसङ्ख्या

चित्र २.२.२: वि.सं. २०६८ र २०७८ को वडागत जनसङ्ख्या वितरण (%)

२.३ अक्सर बसोबास: गाउँपालिका, नेपालभित्रै अन्य स्थान र विदेश

सायल गाउँपालिका स्थायी बसोबास भई अक्सर नेपालभित्रै अन्यत्र बसोबास गर्नका लागि ४२१ परिवारबाट कम्तीमा एक जना गएको देखिएको छ। उक्त परिवारबाट ८८८ जना व्यक्ति नेपालभित्रै अन्यत्र बसोबास गरेको पाइएको छ। त्यसैगरी, यस स्थानका १,७१३ परिवारबाट कम्तीमा एक जना व्यक्ति विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने गएको देखिएको छ।

छ। यी परिवारबाट कुल २,६५८ जना विदेश गएका छन्। नेपालभित्रै अनुपस्थित रहने पुरुष र महिलाको अनुपातमा उल्लेखनीय भिन्नता देखिन्छ भने विदेशमा अनुपस्थित रहनेहरूमा महिलाभन्दा पुरुष करिब पाँच गुणा रहेको छ (तालिका २.३.१)।

तालिका २.३.१: गाउँपालिका, नेपालको अन्य स्थान र विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने जनसङ्ख्या

अक्सर बसोबासको स्थान	परिवार संख्या	जनसङ्ख्या		
		जम्मा	पुरुष	महिला
सायल गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्ने	४२०७	२०४५६	९२०६	११२५०
नेपालको अन्य स्थानमा बसोबास गर्ने	४२१	८८८	५९०	२९८
विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने	१७१३	२६५८	२२०७	४५१

वडास्तरमा अनुपस्थित विदेश हुनेको सबैभन्दा उच्च संख्या (८४६ जना) वडा नं. ६ मा रहेको देखिन्छ भने स्वदेशमै अनुपस्थित हुनेहरूमध्ये पनि सर्वाधिक संख्या वडा नं. २ (२१६ जना) मा रहेको देखिन्छ। विदेशमा अनुपस्थित सबैभन्दा न्यून संख्या (३०१ जना) वडा नं. १ मा छ भने स्वदेशमा अनुपस्थित सबैभन्दा न्यून (३३ जना) पनि वडा नं. १ मै रहेको देखिन्छ।

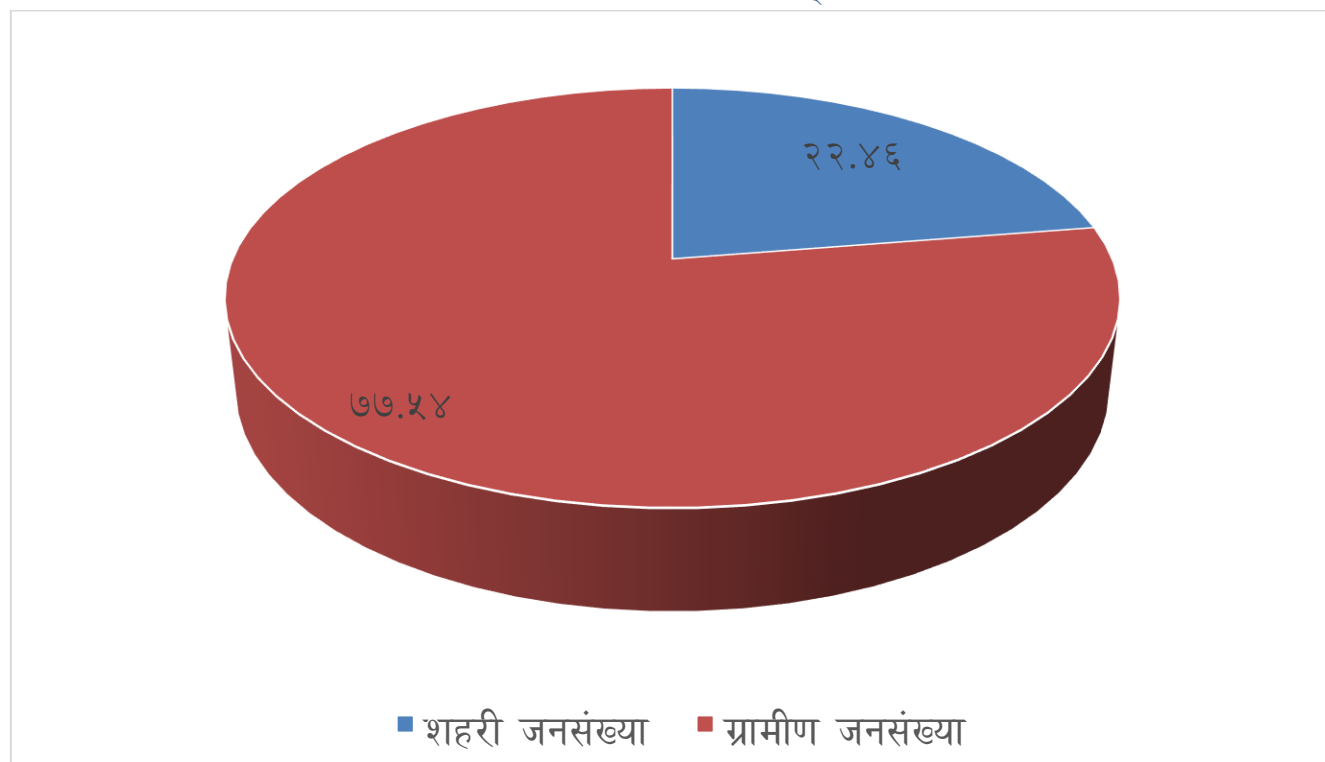
तालिका २.३.२: वडाअनुसार अक्सर बसोबास, अनुपस्थित स्वदेश र अनुपस्थित विदेशको विवरण

वडा नं.	अक्सर बसोबास			अनुपस्थित स्वदेश			अनुपस्थित विदेश		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
१	३६१३	१७३४	१८७९	३३	२३	१०	३०१	२३२	६९
२	२६१९	११८६	१४३३	२१६	१३९	७७	३०५	२७२	३३
३	३३४७	१५१८	१८२९	११३	६८	४५	३६५	२९१	७४
४	३२२०	१४३०	१७९०	१८४	१२७	५७	५३९	४३४	१०५
५	३०६३	१४३२	१६३१	१५५	१०७	४८	३०२	२४२	६०
६	४५९४	१९०६	२६८८	१८७	१२६	६१	८४६	७३६	११०
सायल	२०४५६	९२०६	११२५०	८८८	५९०	२९८	२६५८	२२०७	४५१

२.४ शहरी तथा ग्रामीण जनसङ्ख्या

विगतमा गाउँपालिकालाई शहरी क्षेत्रका रूपमा र गाउँपालिकालाई ग्रामीण क्षेत्रका रूपमा स्वतः वर्गीकरण गरी शहरी तथा ग्रामीण जनसङ्ख्या निकाल्ने अभ्यास रहेको थियो। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का विषयगत नतिजा प्रकाशन गर्ने सिलसिलामा शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रको वर्गीकरणमा नयाँ अवधारणा अनुसरण गरिएको छ। यसअनुसार गाउँपालिकामा पनि शहरी, अर्धशहरी र ग्रामीण प्रकृतिका वडाहरू हुनसक्छन् भने गाउँपालिकामा पनि कुनै वडा शहरी, कुनै अर्धशहरी र कुनै ग्रामीण प्रकृतिका हुन सक्दछन्। यसै वस्तुतथ्यलाई अङ्गीकार गर्दै राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले वि.सं. २०८० मा शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रको श्रेणीगत वर्गीकरण नामक प्रतिवेदन प्रकाशन गरेको छ र यसमा देशका ७५३ ओटै स्थानीय तहका वडाहरूलाई निश्चित आधारमा शहरी, अर्धशहरी र ग्रामीण वडाका रूपमा वर्गीकरण गरेको छ। यस सायल गाउँपालिकाको समग्र जनसङ्ख्यालाई शहरीकरणको अवस्थानुसार वर्गीकृत गर्दा २२.५ प्रतिशत जनसंख्या शहरी तथा ७७.५ प्रतिशत जनसङ्ख्या ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गरेको पाइएको छ (चित्र २.४.१)।

चित्र २.४.१: शहरी तथा ग्रामीण जनसङ्ख्या वितरण (%)

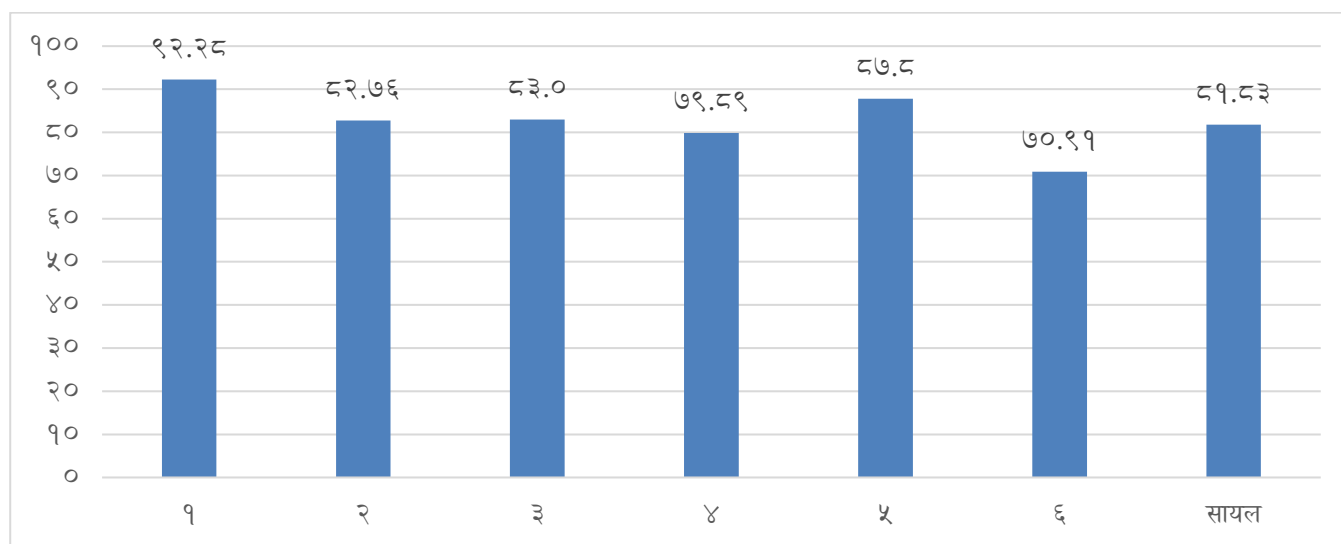

२.५ गाउँपालिकाको वडागत लैङ्गिक अनुपात

यस गाउँपालिकामा वडागत रूपमा हेर्दा लैङ्गिक अनुपातमा उल्लेखनीय विषमता रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकाको लैङ्गिक अनुपात सँग तुलना गर्दा २ ओटा वडाको ८१.८३ भन्दा कम छ भने बाँकी ४ ओटा वडाको लैङ्गिक अनुपात गाउँपालिकाको समग्र अनुपातभन्दा माथि रहेको छ। वडामध्ये सबैभन्दा उच्च लैङ्गिक अनुपात वडा नं. १ मा ९२.२८ छ भने सबैभन्दा न्यून वडा नं. ६ मा ७०.९१ रहेको छ।

तालिका २.५.१ : सायल गाउँपालिकामा लैङ्गिक अनुपात (प्रति १०० महिलामा पुरुष संख्या)

वडा	पुरुष	महिला	जम्मा	लैङ्गिक अनुपात
१	१७३४	१८७९	३६१३	९२.२८
२	११८६	१४३३	२६१९	८२.७६
३	१५१८	१८२९	३३४७	८३.००
४	१४३०	१७९०	३२२०	७९.८९
५	१४३२	१६३१	३०६३	८७.८०
६	१९०६	२६८८	४५९४	७०.९१
सायल	९२०६	११२५०	२०४५६	८१.८३

२.६ परिवारको संरचना

परिवारको बनावटलाई गत जनगणनामा दुई प्रकारमा वर्गीकृत गरेर विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। पहिलो एकल परिवार र दोस्रो संयुक्त परिवार। प्रयोगकर्ताको सुविधाको लागि एकल र संयुक्त परिवारको अवधारणा यहाँ प्रस्तुत गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ।

एकल परिवार भन्नाले एकै घरमा बसोबास गर्नुका साथसाथै देहायको शर्त पूरा भएको हुनुपर्दछ।

क) बाबु, आमा (दुई जना) र अविवाहित छोरा-छोरी भएको परिवार,

ख) श्रीमान् श्रीमती मात्र भएको परिवार,

ग) परिवारमा एकजना मात्र सदस्य भएको,

घ) अविवाहित दाजुभाइ, दिदीबहिनी मात्र भएको परिवार सम्झनुपर्छ।

एकल परिवारको यस परिभाषाभित्र नपर्ने सम्पूर्ण परिवार संयुक्त परिवारमा पर्दछन्।

परिवारको संरचनाले खास भूगोल वा प्रशासनिक क्षेत्रको सामाजिक स्वरूप र पारिवारिक आयाममा भइरहेका परिवर्तनहरूलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ। कुनै व्यक्ति वा परिवारको सोच, पृष्ठभूमि, परम्परा, पेशा, व्यवसाय, आवश्यकता, सामाजिक वातावरण र बाध्यता लगायतका कारणले पनि परिवारको संरचना निर्देशित हुने गर्दछ। सायल गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्यामध्ये ४७ प्रतिशत एकल परिवारमा बसोबास गर्दछन् भने बाँकी ५३ प्रतिशत जनसङ्ख्या संयुक्त परिवारभित्र अक्सर बसोबास गर्दछन् (तालिका २.६.१)।

तालिका २.६.१: परिवारको संरचनागत विवरण

वडा	जम्मा जनसङ्ख्या	बसोबास गर्ने जनसङ्ख्या		जनसङ्ख्या प्रतिशत	
		एकल परिवारमा	संयुक्त परिवारमा	एकल परिवारमा	संयुक्त परिवारमा
१	३६१३	१५९६	२०१७	४४.२	५५.८
२	२६१९	१२३५	१३८४	४७.२	५२.८
३	३३४७	१६८३	१६६४	५०.३	४९.७
४	३२२०	१६०५	१६१५	४९.८	५०.२
५	३०६३	१२५५	१८०८	४१.०	५९.०
६	४५९४	२२४१	२३५३	४८.८	५१.२
सायल	२०४५६	९६१५	१०८४१	४७.०	५३.०

२.७ परिवारमुली

परिवार भित्रै अक्सर बसोबास भएको सदस्य मध्येबाट परिवारको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्ने, परिवार सञ्चालनको लागि आवश्यक चाँजोपाँजो मिलाउने र पारिवारिक विषयमा निर्णय लिने व्यक्ति नै परिवारमुली हो। परिवारमुली पुरुष वा महिला जो पनि हुनसक्दछ। परिवारमुलीको उमेर, पेशा, व्यवसाय, शिक्षा, स्वास्थ्य, निर्णय क्षमता आदि विषयले समग्र परिवारको आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्थालाई धेरै हदसम्म निर्धारण गर्दछ। परिवारभित्र कसले परिवारमुलीको भूमिका निर्वाह गर्दछ भन्ने विषय अक्सर परिवार र समाज अनुसार फरक पर्दछ। तथापि, उमेर र अनुभवले परिपक्व, आम्दानी-खर्चको प्रबन्ध मिलाउन सक्ने, आवश्यकतानुसार निर्णय लिन सक्ने व्यक्ति नै सामान्यतया परिवारमुली हुने गर्दछ। विशेष अवस्थामा बालबालिकाले पनि परिवारमुलीको जिम्मेवारी वहन गरेका हुन सक्दछन्।

सायल गाउँपालिकामा कुल ४,२०७ परिवार रहेका छन् भने तीमध्ये ५३ प्रतिशत परिवारमा पुरुष परिवारमुली रहेका छन् भने ४७ प्रतिशत परिवारको मुली महिलाहरू रहेका देखिन्छन्।

तालिका २.७.१: सायल गाउँपालिकामा पुरुष तथा महिला परिवारमुलीको वितरण

वडा	जम्मा परिवार	पुरुष परिवारमुली	महिला परिवारमुली	महिला परिवारमुली (%)
१	६६४	४३८	२२६	३४.०
२	५५३	३०१	२५२	४५.६
३	६८७	४२६	२६१	३८.०
४	६९३	३९३	३८०	५४.८
५	५८९	३७९	२१०	३५.७
६	१०२१	३७४	६४७	६३.४
सायल	४२०७	२२३१	१९७६	४७.०

२.७.१ वडागत महिला परिवारमुली

महिला सशक्तीकरणमा केन्द्रित राज्यका नीति र संघसंस्थाको आधारभूमिबाट हेर्दा कुन स्थानमा कति महिला परिवारमुली छन् भन्ने सवाल महत्वपूर्ण हुन्छ। जनगणनाबाट सङ्कलन गरिएका जनसाङ्ख्यिक विवरणले केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मको जनसाङ्ख्यिक, सामाजिक एवम् आर्थिक नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा विशेष भूमिका खेल्ने हुँदा तथ्याङ्क गुणस्तरीय हुनुपर्ने अपेक्षा राखिन्छ। गुणस्तरीय तथ्याङ्क प्राप्तिको एउटा शर्त भनेको उत्तरदाताको परिपक्वता र इमान्दारी पनि हो। परिवारमुली नै उत्तरदाता हुँदाको अवस्थामा परिवारका सदस्य र परिवारको विवरण जति सत्यतथ्यको नजिक हुन्छ त्यो अरू सदस्य उत्तरदाता भएको खण्डमा त्यति वस्तुगत नहुन पनि सक्दछ। परिवारमुलीको उमेर, साक्षरता र अभिभावकीय सक्षमताले सिंगो परिवारको अवस्थालाई सकारात्मक वा नकारात्मक प्रभाव पार्दछ।

चित्र २.७.१.१: वडाअनुसार महिला परिवारमुली भएको परिवार प्रतिशतमा

वडा तहमा महिला परिवारमुलीको वितरण तुलना गर्दा सर्वाधिक (६३.४%) वडा नं. ६ मा रहेको देखियो भने वडा नं. १ मा महिला परिवारमुली सबैभन्दा न्यून(३४%) रहेको देखियो। वडा नं. १, २, ३ र ५ मा महिला परिवारमुली समग्र गाउँपालिकाको औसत मान(४६.९७%) भन्दा कम रहेको छ भने बाँकी २ ओटा वडाहरू ४ र ६ मा महिला परिवारमुलीको हिस्सा औसत मान भन्दा बढी रहेको देखिन्छ (चित्र २.७.१.१) गाउँपालिकाको औसत मान (४६.९७ प्रतिशत) भन्दा कम वा बढी महिला परिवारमुली स्थिति रहेका वडाहरूलाई खण्डीकृत हरियो रङ्गको रेखाले सङ्केत गरिएको छ। यसका पछाडि रहेका सम्भावित (सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक वा जनसाङ्ख्यिक बसाइँसराइ, परिवारको संरचना आदि) कारण थप अध्ययनका लागि राम्रो विषय हुनसक्छ।

२.८ उमेरगत जनसङ्ख्या

समग्र जनसङ्ख्याभित्र कुन उमेरको जनसङ्ख्या कति छ भन्ने प्रश्न महत्वपूर्ण हुन्छ। कुल जनसङ्ख्यामा बालबालिका (बाल आश्रित जनसङ्ख्या), युवा, प्रौढ र वृद्धवृद्धा (जेष्ठ नागरिक आश्रित जनसङ्ख्या) हुने हुनाले उमेरगत जनसङ्ख्याको वितरण विश्लेषण गर्नु उपयुक्त मानिन्छ। एकल उमेर समूहको जनसङ्ख्याबाट प्रयोगकर्ताले आफ्नो आवश्यकतानुसार विभिन्न उमेर वर्गमा विभाजन गरेर विश्लेषण गर्न सहज हुन्छ। जनगणनाबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई एकल उमेरअनुसार ० देखि १०० र सोभन्दा माथि गरी कुल १०१ ओटा समूहमा उपलब्ध गराइएको छ।

सायल गाउँपालिकामा एकल उमेर समूहअनुसार सर्वाधिक (३.७%) जनसङ्ख्या १२ वर्ष उमेर समूहको छ भने त्यसपछिका तीन स्थानमा क्रमशः १० वर्ष (३.६%), ८ वर्ष (२.९%) र ३ वर्ष (२.८%) एकल उमेर समूह रहेका छन् (तालिका २.८.१)।

तालिका २.८.१: उमेरगत (Single Year) जनसङ्ख्या

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
सायल	२०४५६	१००	९२०६	४५	११२५०	५५
०	४६४	२.३	२३९	१.२	२२५	१.१
१	४५९	२.२	२३४	१.१	२२५	१.१
२	५४७	२.७	२७२	१.३	२७५	१.३
३	५६३	२.८	२८०	१.४	२८३	१.४
४	५६९	२.८	२९८	१.५	२७१	१.३
५	५७६	२.८	२९१	१.४	२८५	१.४
६	५६८	२.८	३१६	१.५	२५२	१.२
७	४९७	२.४	२४९	१.२	२४८	१.२
८	५८६	२.९	३१७	१.५	२६९	१.३
९	५८०	२.८	३२३	१.६	२५७	१.३
१०	७४५	३.६	३७७	१.८	३६८	१.८
११	४५९	२.२	२३४	१.१	२२५	१.१
१२	७६०	३.७	३९९	२.०	३६१	१.८
१३	५४०	२.६	२७८	१.४	२६२	१.३
१४	५७२	२.८	२७७	१.४	२९५	१.४
१५	५५१	२.७	२५५	१.२	२९६	१.४
१६	४९३	२.४	२१५	१.१	२७८	१.४
१७	३६७	१.८	१४६	०.७	२२१	१.१
१८	४४६	२.२	१७८	०.९	२६८	१.३
१९	२९३	१.४	११०	०.५	१८३	०.९
२०	५१५	२.५	१९७	१.०	३१८	१.६
२१	२९५	१.४	११९	०.६	१७६	०.९
२२	४०५	२.०	१३७	०.७	२६८	१.३
२३	२६३	१.३	१०१	०.५	१६२	०.८
२४	३००	१.५	११७	०.६	१८३	०.९
२५	२९७	१.५	९८	०.५	१९९	१.०
२६	२४६	१.२	१०२	०.५	१४४	०.७
२७	१८६	०.९	७६	०.४	११०	०.५
२८	३३२	१.६	१४४	०.७	१८८	०.९

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
२९	१५२	०.७	६३	०.३	८९	०.४
३०	४०३	२.०	१४२	०.७	२६१	१.३
३१	१२५	०.६	५०	०.२	७५	०.४
३२	२१२	१.०	९३	०.५	११९	०.६
३३	१९८	१.०	७१	०.३	१२७	०.६
३४	१७७	०.९	७९	०.४	९८	०.५
३५	३६०	१.८	१३१	०.६	२२९	१.१
३६	१६९	०.८	७७	०.४	९२	०.४
३७	९१	०.४	३१	०.२	६०	०.३
३८	२२७	१.१	८८	०.४	१३९	०.७
३९	१०६	०.५	३३	०.२	७३	०.४
४०	४४८	२.२	१८५	०.९	२६३	१.३
४१	१०४	०.५	४७	०.२	५७	०.३
४२	१५९	०.८	६५	०.३	९४	०.५
४३	१४६	०.७	५०	०.२	९६	०.५
४४	१००	०.५	३३	०.२	६७	०.३
४५	२९७	१.५	११८	०.६	१७९	०.९
४६	११४	०.६	५०	०.२	६४	०.३
४७	७१	०.३	३७	०.२	३४	०.२
४८	१९६	१.०	७५	०.४	१२१	०.६
४९	८५	०.४	४३	०.२	४२	०.२
५०	३८०	१.९	१४३	०.७	२३७	१.२
५१	६५	०.३	२८	०.१	३७	०.२
५२	१०८	०.५	५३	०.३	५५	०.३
५३	९२	०.४	४८	०.२	४४	०.२
५४	८१	०.४	३१	०.२	५०	०.२
५५	२०७	१.०	१००	०.५	१०७	०.५
५६	९५	०.५	३७	०.२	५८	०.३
५७	६९	०.३	३७	०.२	३२	०.२
५८	१३३	०.७	५५	०.३	७८	०.४

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
५९	६९	०.३	२६	०.१	४३	०.२
६०	३४५	१.७	१२०	०.६	२२५	१.१
६१	४४	०.२	२३	०.१	२१	०.१
६२	७५	०.४	३३	०.२	४२	०.२
६३	७८	०.४	३४	०.२	४४	०.२
६४	५५	०.३	२५	०.१	३०	०.१
६५	१७५	०.९	७४	०.४	१०१	०.५
६६	६५	०.३	२८	०.१	३७	०.२
६७	४८	०.२	१८	०.१	३०	०.१
६८	७४	०.४	३३	०.२	४१	०.२
६९	४७	०.२	१७	०.१	३०	०.१
७०	२३०	१.१	९५	०.५	१३५	०.७
७१	४०	०.२	२०	०.१	२०	०.१
७२	८३	०.४	३५	०.२	४८	०.२
७३	४३	०.२	१९	०.१	२४	०.१
७४	३३	०.२	८	०.०	२५	०.१
७५	५६	०.३	२४	०.१	३२	०.२
७६	५३	०.३	२३	०.१	३०	०.१
७७	२७	०.१	१३	०.१	१४	०.१
७८	४३	०.२	२३	०.१	२०	०.१
७९	८	०.०४	२	०.०१	६	०.०३
८०	४४	०.२२	१४	०.१	३०	०.१
८१	६	०.०३	३	०.०१	३	०.०१
८२	१४	०.०७	८	०.०४	६	०.०३
८३	८	०.०४	१	०.००	७	०.०३
८४	७	०.०३	२	०.०१	५	०.०२
८५	११	०.०५	२	०.०१	९	०.०४
८६	६	०.०३	४	०.०२	२	०.०१
८७	२	०.०१	२	०.०१	०	०.००
८८	४	०.०२	३	०.०१	१	०.००५

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
८९	३	०.०१	०	०.००	३	०.०१
९०	४	०.०२	०	०.००	४	०.०२
९१	१	०.००	०	०.००	१	०.००५
९२	२	०.०१	१	०.००५	१	०.००५
९३	१	०.००५	०	०.००	१	०.००५
९४	०	०.००	०	०.००	०	०.००
९५	२	०.०१	१	०.००५	१	०.००५
९६	०	०.००	०	०.००	०	०.००
९७	१	०.००५	०	०.००	१	०.००५
९८	०	०.००	०	०.००	०	०.००
९९	२	०.०१	०	०.००	२	०.०१
१०० +	३	०.०१	०	०.००	३	०.०१

२.९ परिवारमुलीसँगको नाताअनुसार जनसंख्या

परिवारमुलीसँगको नाताअनुसार परिवारमूली स्वयं बाहेक सबैभन्दा ठुलो समूह (३०.४%) छोराबुहारीको छ भने दोस्रो (२०.२%) र तेस्रो ठुला (१२.३%) समूह क्रमशः छोरी-ज्वाइँको र श्रीमान्-श्रीमती रहेको छ। नातिनातिनीको हिस्सा १०.४ प्रतिशतसहित चौथो क्रममा छ भने परिवारमुलीसँग बाबुआमा नाता पर्ने व्यक्ति २.६ प्रतिशत रहेका छन्। परिवारमुलीको सासु/ससुरा नाताका पारिवारिक सदस्य १.१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

तालिका २.९.१: परिवारमुलीसँगको नाताअनुसारको विवरण

लिङ्ग		जम्मा		पुरुष		महिला	
संख्या / %		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
	जम्मा	२०४५६	१००	९२०६	१००	११२५०	१००
परिवारमुलीको नाता	परिवारमुली	४२०७	२०.६	२२३१	२४.२	१९७६	१७.६
	श्रीमान् / श्रीमती	२५२२	१२.३	४६१	५.०	२०६१	१८.३
	छोरा/ बुहारी	६२०९	३०.४	५०१६	५४.५	११९३	१०.६
	छोरी/ज्वाइँ	४१२८	२०.२	६	०.१	४१२२	३६.६
	बुबा/ आमा	५२९	२.६	१३३	१.४	३९६	३.५
	सासु ससुरा	२१७	१.१	५६	०.६	१६१	१.४
	दाजुभाइ/ दिदीबहिनी	३४२	१.७	१६८	१.८	१७४	१.५

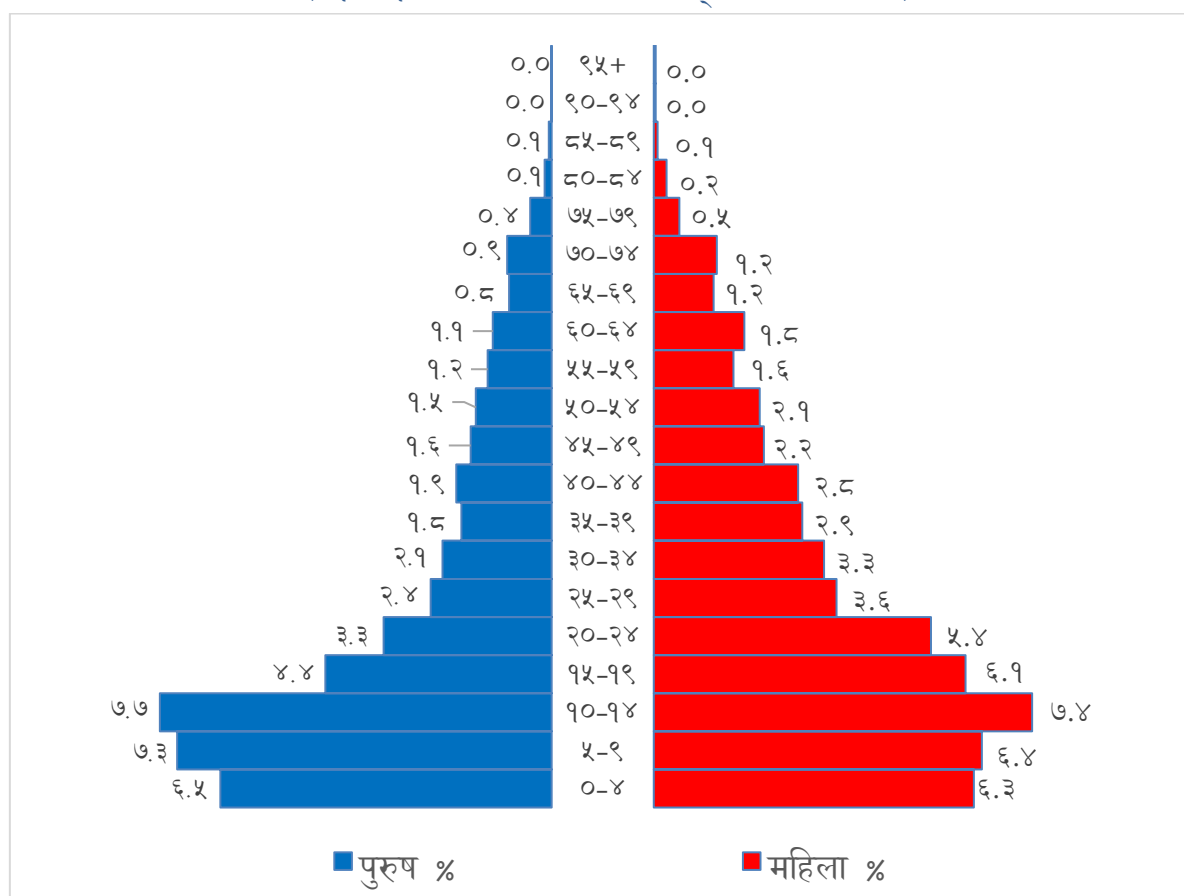
लिङ्ग		जम्मा		पुरुष		महिला	
	नाती/नातिनी	२१३५	१०.४	१०७२	११.६	१०६३	९.४
	अन्य	१५४	०.८	५५	०.६	९९	०.९
	घरेलु कामदार	०	०.०	०	०.०	०	०.०
	नाता नपने	१३	०.१	८	०.१	५	०.०

२.१० उमेर समूहअनुसार जनसङ्ख्याको संरचना (Population structure by age group)

जनसङ्ख्याको संरचनाभित्र विभिन्न उमेर समूहका पुरुष र महिलाको अनुपात के कसरी वितरण भएको छ सोको तथ्याङ्क समेटिएको हुन्छ। त्यसैगरी जनघनत्व, जातजाति जस्ता विषय पनि यसभित्र पर्दछन्। यस सायल गाउँपालिकामा पुरुषको तुलनामा महिलाको जनसङ्ख्या बढी रहेको विषय माथिका उपखण्डमा विश्लेषण गरिसकिएको छ। जनसङ्ख्या पिरामिडबाट उमेर समूहअनुसार पुरुष र महिलाको वितरण कस्तो छ भन्ने सूचना सहजै प्राप्त गर्न सकिन्छ।

पुरुष र महिला दुवैको जनसङ्ख्या ० देखि १४ वर्षसम्म क्रमशः बढेको देखिन्छ। त्यसपछि पुरुष र महिला दुवै समूह निरन्तर घटिरहेको देखिन्छ। ० देखि १० वर्षसम्म महिलाको तुलनामा पुरुषको संख्या बढी देखिन्छ भने वैदेशिक रोजगारी र अध्ययनसमेतको उद्देश्यले विदेशिने पुरुषको सङ्ख्या ठुलो भएकोले १० वर्षपछि जनसङ्ख्या संरचनामा प्रत्येकजसो पुरुषको तुलनामा महिलाको सङ्ख्या अधिक रहेको स्पष्ट देखिन्छ (चित्र २.१०.१)।

चित्र २.१०.१: गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या पिरामिड २०७८

यस गाउँपालिकाको समग्र जनसङ्ख्यालाई विभिन्न उमेर समूहअनुसार तुलना गर्दा सबैभन्दा ठुलो (१५.१%) जनसङ्ख्या १०-१४ वर्षको उमेर समूहमा रहेको छ र दोस्रो स्थानमा (१३.७%) जनसङ्ख्या ०५-०९ वर्षको उमेर समूहमा र तेस्रो स्थानमा (१२.८%) जनसङ्ख्या ००-०४ वर्षको उमेर समूहमा रहेको छ।

तालिका २.१०.१: सायल गाउँपालिकामा उमेर समूहअनुसार जनसङ्ख्या

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला		लैङ्गिक अनुपात
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	
००-०४ वर्ष	२६०२	१२.८	१३२३	६.५	१२७९	६.३	१०३.४
०५-०९ वर्ष	२८०७	१३.७	१४९६	७.३	१३११	६.४	११४.१
१०-१४ वर्ष	३०७६	१५.१	१५६५	७.७	१५११	७.४	१०३.६
१५-१९ वर्ष	२१५०	१०.५	९०४	४.४	१२४६	६.१	७२.६
२०-२४ वर्ष	१७७८	८.७	६७१	३.३	११०७	५.४	६०.६
२५-२९ वर्ष	१२१३	५.९	४८३	२.४	७३०	३.६	६६.२
३०-३४ वर्ष	१११५	५.५	४३५	२.१	६८०	३.३	६४.०
३५-३९ वर्ष	९५३	४.७	३६०	१.८	५९३	२.९	६०.७
४०-४४ वर्ष	९५७	४.७	३८०	१.९	५७७	२.८	६५.९
४५-४९ वर्ष	७६३	३.७	३२३	१.६	४४०	२.२	७३.४
५०-५४ वर्ष	७२६	३.५	३०३	१.५	४२३	२.१	७१.६
५५-५९ वर्ष	५७३	२.८	२५५	१.२	३१८	१.६	८०.२
६०-६४ वर्ष	५९७	२.९	२३५	१.१	३६२	१.८	६४.९
६५-६९ वर्ष	४०९	२.०	१७०	०.८	२३९	१.२	७१.१
७०-७४ वर्ष	४२९	२.१	१७७	०.९	२५२	१.२	७०.२
७५-७९ वर्ष	१८७	०.९	८५	०.४	१०२	०.५	८३.३
८०-८४ वर्ष	७९	०.४	२८	०.१	५१	०.२	५४.९
८५-८९ वर्ष	२६	०.१	११	०.१	१५	०.१	७३.३
९०-९४ वर्ष	८	०.०	१	०.०	७	०.०	१४.३
९५+ वर्ष	८	०.०	१	०.०	७	०.०	१४.३
सायल	२०४५६	१००	९२०६	४५	११२५०	५५	८१.८

२.११ बृहत् उमेर समूह र विशेष उमेरअनुसारको जनसङ्ख्या

नीति निर्माण र योजना तर्जुमाको लागि विभिन्न उमेर समूहअनुसारको जनसङ्ख्या आवश्यक पर्दछ। एक वर्षमुनिका शिशुको सङ्ख्या खोप व्यवस्थापन, जन्मदर्ताको अभिलेख तुलना आदिको लागि उपयोगी हुनसक्छ। पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जनसङ्ख्याले पूर्वप्राथमिक र प्राथमिक तहका सम्भाव्य सङ्ख्याको आँकलन गर्न तथा त्यस उमेरभित्र दिनुपर्ने खोपका लागि आवश्यक पर्दछ। त्यस्तै १४ वर्ष र सोभन्दा मुनिको जनसङ्ख्याले विद्यालय गइरहेका वा विद्यालयबाहिर रहेको जनसङ्ख्या र परिवारमा आश्रित जनसङ्ख्याबारे सूचना उपलब्ध हुन्छ। १८ वर्षभन्दा मुनिको जनसङ्ख्याले कुल बालबालिकाको जनसङ्ख्या थाहा हुन्छ। पुरुष र महिलाको ६८ वर्षभन्दा माथिको जनसङ्ख्या सामाजिक सुरक्षा भत्ताको लागि आवश्यक बजेट व्यवस्थापनका लागि महत्वपूर्ण हुन्छ।

सायल गाउँपालिकामा १ वर्षभन्दा मुनिको जनसङ्ख्याले कुल जनसङ्ख्यामा २.३ प्रतिशत अंश ओगटेको छ भने, ५ वर्षभन्दा कम उमेरको जनसङ्ख्या १२.७ प्रतिशत रहेको छ। नागरिकता प्राप्त गर्न योग्य उमेर १६ वर्ष हो। यस गाउँपालिकामा १६ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्या ५५.८ प्रतिशत रहेको छ। महिलाहरूको प्रजनन उमेर १५ देखि ४९ वर्ष हो। यस उमेरका महिलाको जनसङ्ख्या गाउँपालिकाको कुल महिलामध्ये ४७.८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। नेपाल सरकारले दिने सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्न योग्य ६८ वर्ष र सोभन्दा माथिको ज्येष्ठ नागरिकको हिस्सा ४.२ प्रतिशत रहेको छ (तालिका २.११.१)।

तालिका २.११.१: विशेष उमेर समूहअनुसारको जनसङ्ख्या

उमेर समूह	सायल गाउँपालिका	
	जम्मा जनसंख्या	प्रतिशत
१ वर्षभन्दा कम	४६४	२.३
५ वर्षभन्दा कम	२६०२	१२.७
०-१४ वर्ष	८४८५	४१.५
१६ वर्ष वा सोभन्दा माथि	११४२०	५५.८
१८ वर्षभन्दा कम	१०३४२	५०.६
१५-६४ वर्ष	१०८२५	५२.९
६० वर्ष वा सोभन्दा माथि	१७४३	८.५
१५-४९ वर्षका महिला (कुल महिलामध्ये)	५३७३	४७.८
७० वर्ष वा सोभन्दा माथि	७३७	३.६
१६-२४ वर्ष	३३७७	१६.५
१६-४० वर्ष	७१०६	३४.७

२.१२ उमेरअनुसार परिवारमुलीको सङ्ख्या

परिवारमुलीको उमेर, शिक्षा, पेसा र साक्षरताले सिङ्गो परिवारको व्यवस्थापन र दैनिक जीवनयापनलाई निर्देशित गर्दछ। जनगणनामा परिवारमुली कम्तीमा पनि १० वर्ष उमेर पूरा भएको र परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्ति नै हुनुपर्दछ।

भन्ने मान्यता राखिएको थियो। परिवारमुलीले नै घरपरिवारको महत्वपूर्ण विषयमा निर्णय गर्ने र दैनिक व्यवहारका चाँजोपाँजो मिलाउने भएकोले मुलीको उमेर र लैङ्गिक हिसाबले अरू पारिवारिक सवाललाई तदनुरूप दिशानिर्देश गर्दछ।

यस गाउँपालिकामा उमेर समूहअनुसार परिवारमुलीलाई विभाजन गरेर हेर्दा सबैभन्दा धेरै (२३.६%) ३०-३९ वर्षका देखिन्छन्। दोस्रो (२१.३%), तेस्रो (१७.६%) र चौथो (१६.६%) ठुलो उमेर समूह क्रमशः ४०-४९, २०-२९ र ५०-५९ रहेका छन्। वृद्ध उमेर (७० वर्ष र सोभन्दा माथि) का परिवारमुलीको हिस्सा ७.३ प्रतिशत रहेको छ। परिवारमुलीको जिम्मेवारी वहन गर्न बाध्यता भएका १४ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको हिस्सा ०.३ प्रतिशत रहेको छ (तालिका २.१२.१)।

तालिका २.१२.१: उमेर समूहअनुसार परिवारमुलीको सङ्ख्या र प्रतिशत

उमेर समूह	जम्मा परिवार		पुरुष		महिला	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
सायल	४२०७	१००	२२३१	१००	१९७६	१००
१४ वर्षभन्दा कम	११	०.३	६	०.३	५	०.३
१५-१९	५४	१.३	३१	१.४	२३	१.२
२०-२९	७३९	१७.६	३०७	१३.८	४३२	२१.९
३०-३९	९९१	२३.६	४९५	२२.२	४९६	२५.१
४०-४९	८९७	२१.३	५०१	२२.५	३९६	२०.०
५०-५९	७००	१६.६	४१५	१८.६	२८५	१४.४
६०-६९	५०६	१२.०	२९२	१३.१	२१४	१०.८
७० वर्षमाथि	३०९	७.३	१८४	८.२	१२५	६.३

खण्ड ३: जातजाति, भाषा तथा धर्मसम्बन्धी विवरण

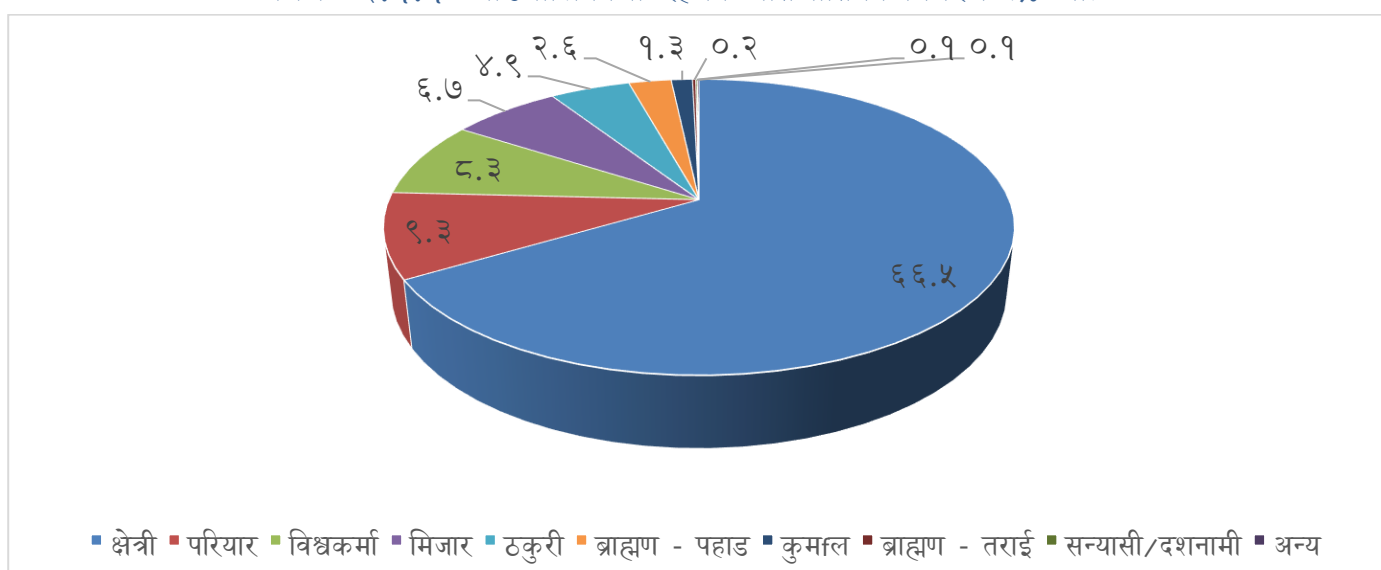
३.१ गाउँपालिकामा जातजातिको अवस्था

सायल गाउँपालिकामा जातजातिगत विविधता रहेको छ। यहाँ क्षेत्री, विश्वकर्मा, परियार, मिजार, ब्राह्मण, ठकुरी लगायत १० भन्दा बढी जातजातिको उपस्थिति रहेको छ यद्यपि कुनै कुनै जातजातिको सङ्ख्या १० जना भन्दा कम पनि रहेको छ। यहाँ सर्वाधिक (६६.५%) क्षेत्री रहेका छन् भने दोस्रो ठुलो (९.३%) जनसङ्ख्या परियारको रहेको छ। तेस्रो (८.३%), चौथो (६.७%) पाँचौं (४.९%) र छैठौं (२.६%) मा क्रमशः विश्वकर्मा, मिजार, ठकुरी र ब्राह्मण पहाड रहेका छन् (तालिका ३.१.१, चित्र ३.१.१)।

तालिका ३.१.१: गाउँपालिकामा जातजाति अनुसारको जनसङ्ख्या

जातजातिको नाम	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	२०४५६	१००	९२०६	१००	११२५०	१००
क्षेत्री	१३६०९	६६.५	६१३७	६६.७	७४७२	६६.४
परियार	१८९६	९.३	८६७	९.४	१०२९	९.१
विश्वकर्मा	१७०४	८.३	७८७	८.५	९१७	८.२
मिजार	१३६२	६.७	५८८	६.४	७७४	६.९
ठकुरी	९९६	४.९	४३९	४.८	५५७	५
ब्राह्मण - पहाड	५३१	२.६	२४६	२.७	२८५	२.५
कुमाल	२७४	१.३	१०८	१.२	१६६	१.५
ब्राह्मण - तराई	४२	०.२	१६	०.२	२६	०.२
सन्यासी/दशनामी	२४	०.१	९	०.१	१५	०.१
अन्य	१८	०.१	९	०.१	९	०.१

चित्र ३.१.१: गाउँपालिकामा रहेका जातजातिको विवरण (% मा)

यस गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्यालाई विभिन्न ५ ओटा समूहमा समूहीकृत गर्दा सर्वाधिक हिस्सा क्षेत्री (६६.५%) को रहेको छ। दोस्रो र तेस्रो क्रमशः परियार (९.३%), विश्वकर्मा (८.३%) छ भने पाँचौं नम्बरमा ठकुरी (४.९%) को रहेको छ (चित्र ३.१.१)।

तालिका ३.१.२ मा जातजातिको समूह र उनीहरूको साक्षरता दरलाई पनि तुलनायोग्य बनाउने उद्देश्य राखिएको छ। यस गाउँपालिकामा न्यून संख्यामा रहेका तराई जातजाति समूहको साक्षरता दर सबैभन्दा बढी अर्थात् ६८.३ प्रतिशत रहेको छ। यस्तै पहाडी जनजाति समूहको साक्षरता दर सबैभन्दा कम अर्थात् २९.२ प्रतिशत मात्र रहेको छ (तालिका ३.१.२)।

तालिका ३.१.२: जातजातिको समूहगत साक्षरता स्थिति

जातजाति समूह	जनसंख्या	प्रतिशत	साक्षरता दर
जम्मा	१७८५४	१००	६२.१
पहाडी जातजाति	१३३४६	७४.८	६३.५
मधेश/तराई जाति	४१	०.२	६८.३
पहाडी/पहाडी जनजाति	२३३	१.३	२९.२
पहाडी दलित	४२३२	२३.७	५९.२
अन्य, विदेशी र उल्लेख नगरिएका	२	०.०	०.०

३.२ जातजाति अनुसार साक्षरता दर

सायल गाउँपालिकाको समग्र साक्षरता दर ६२.१ प्रतिशत रहेको छ। यो सबै वडा, सबै लिङ्ग र सबै जातजातिका बासिन्दाको औसत साक्षरता दर हो। नीतिनिर्माताका लागि खण्डीकृत साक्षरता दर विशेष उपयोगी हुने गरेको छ। जसरी वडास्तरमा साक्षरता दर समान हुँदैन त्यसरी नै जातजातिका तहमा हेर्दा साक्षरता दरमा उल्लेखनीय भिन्नता रहेको देखिन्छ। यसका पछाडि खास समाज वा समुदायको मूल्यमान्यता र आर्थिकसामाजिक अवस्थाका साथसाथै सरकारको लगानी, नीति तथा कार्यक्रमको योगदानसमेत रहेको हुन्छ।

सायल गाउँपालिकाभित्र अक्सर बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको साक्षरता दर यस खण्डमा तुलना गरिएको छ। कम्तीमा १० जना जनसङ्ख्या भएको जातजातिको साक्षरता स्थितिलाई मात्र यहाँ तुलना गरिएको छ। गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्यामा पहिलो ठुलो स्थानमा रहेका क्षेत्रीको साक्षरता दर ६२ प्रतिशत रहेको छ जुन गाउँपालिकाको औसतभन्दा ०.१ प्रतिशत विन्दुले कमी हो भने जनसंख्याको हिसाबले न्यून रहेका २ वटा जातजाति ठकुरी र ब्राह्मण पहाडको साक्षरता दर क्रमशः ७४.६% र ७९.५% अर्थात् गाउँपालिकाको औसत मान भन्दा बढी छ (तालिका ३.२.१)।

तालिका ३.२.१: १० भन्दा बढी सङ्ख्यामा भएका जातजातिको साक्षरता दर

क्र.स.	जातजाति	जनसंख्या	जनसंख्या प्रतिशत	साक्षर जनसंख्या	५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	साक्षरता दर(प्रतिशत)		
						जम्मा	पुरुष	महिला
१	जम्मा	२०४५६	१००	११०८२	१७८५४	६२.१	७३.०	५३.४
२	क्षेत्री	१३६०९	६६.५	७४००	११९३२	६२.०	७३.१	५३.२
३	परियार	१८९६	९.३	९६९	१६२३	५९.७	६८.५	५२.५
४	विश्वकर्मा	१७०४	८.३	८७४	१४६१	५९.८	७३.८	४८.६
५	मिजार	१३६२	६.७	६६०	११४३	५७.७	६७.५	५०.६

क्र.स.	जातजाति	जनसंख्या	जनसंख्या प्रतिशत	साक्षर जनसंख्या	५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या	साक्षरता दर(प्रतिशत)		
						जम्मा	पुरुष	महिला
६	ठकुरी	९९६	४.९	६७५	९०५	७४.६	८४.२	६७.५
७	ब्राह्मण - पहाड	५३१	२.६	३८७	४८७	७९.५	८८.७	७१.७
८	कुमाल	२७४	१.३	६३	२२६	२७.९	३४.९	२३.६

३.३ मातृभाषाको अवस्था

यस गाउँपालिकामा जातिगत विविधता सँगसँगै भाषिक विविधता पनि रहेको छ। यहाँ अक्सर बसोबास गर्ने कुल जनसङ्ख्याले ४ ओटा मातृभाषा व्यवहारमा प्रयोग गरेको देखिन्छ। कुल जनसङ्ख्यामा डोटेली मातृभाषा हुने जनसङ्ख्याको हिस्सा ९८.५ प्रतिशत रहेको छ। दोस्रो र तेस्रो ठुलो मातृभाषा क्रमशः नेपाली (०.९%) र बझाङ्गी (०.४%) रहेको छ। (तालिका ३.३.१)।

तालिका ३.३.१: गाउँपालिकामा बोलिने मातृभाषा अनुसारको जनसङ्ख्या

मातृभाषा	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	२०४५६	१००	९२०६	१००	११२५०	१००
नेपाली	१७४	०.९	४४	०.५	१३०	१.२
डोटेली	२०१४२	९८.५	९१५१	९९.४	१०९९१	९७.७
बझाङ्गी	९१	०.४	४	०.०	८७	०.८
अछामी	२५	०.१	०	०.०	२५	०.२
अन्य	२४	०.१	७	०.१	१७	०.२

३.४ धर्म सम्बन्धी विवरण

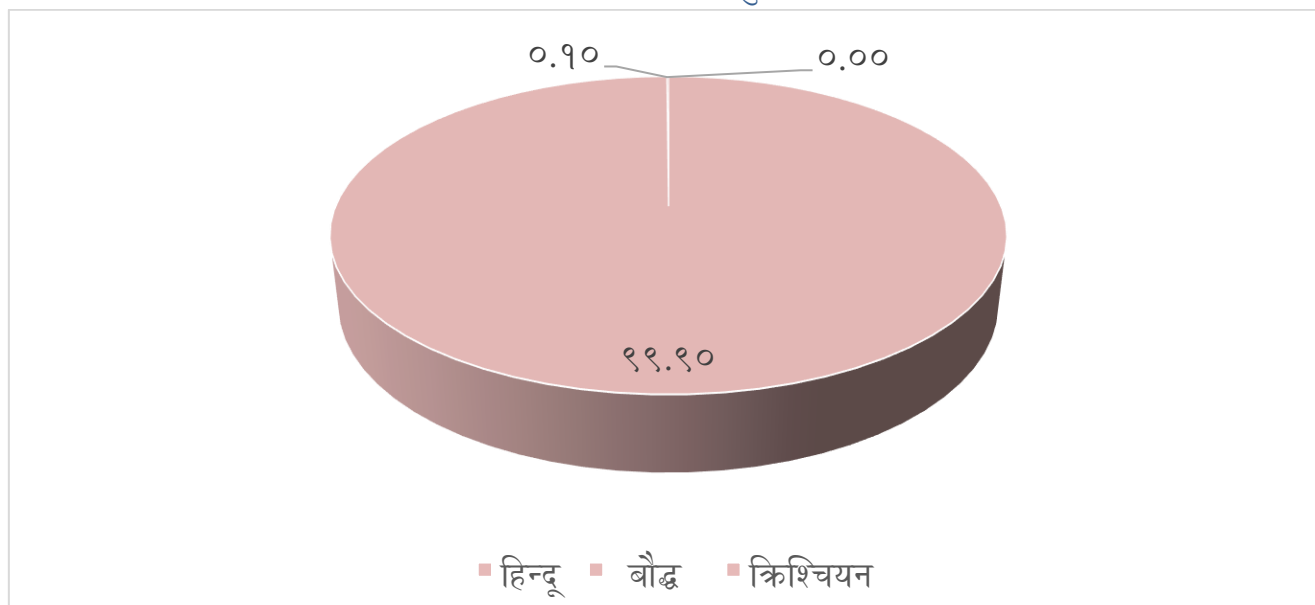
नेपालका जनगणनाहरूमा धर्मसम्बन्धी प्रश्नले निरन्तरता पाउँदै आएको छ। धर्म मानिसहरूको आस्था, पहिचान, संस्कृति र सभ्यतासँग जोडिएको विषय हो। समाज वा कुनै भौगोलिक क्षेत्र कुन हदसम्म बहुधार्मिक रहेको छ भन्ने सूचना धर्मसम्बन्धी तथ्याङ्कबाट मिल्दछ। यस गाउँपालिकामा मूलतः ३ वटा धर्म अवलम्बनमा रहेको देखिन्छ। कुल जनसङ्ख्यामध्ये ९९.९ प्रतिशतले हिन्दु धर्म अवलम्बन गरेको देखिन्छ। बाँकी २ धर्म मान्ने जनसङ्ख्याको सङ्ख्या निकै न्यून क्रमशः क्रिस्चियन(०.१%), बौद्ध(०.०१%) देखिएको छ। यहाँ अवलम्बनमा रहेका हरेक धर्ममा पुरुष र महिलाको अनुपात समान रहेको देखिन्छ।

तालिका ३.४.१: गाउँपालिकामा धर्म अनुसारको जनसङ्ख्या

धर्म	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	२०४५६	१००	९२०६	१००	११२५०	१००
हिन्दू	२०४३६	९९.९	९२००	९९.९	११२३६	९९.९
बौद्ध	२	०.००१	०	०.०	२	०.०

धर्म	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
क्रिश्चियन	१८	०.०८७	६	०.१	१२	०.१

चित्र ३.४.१: गाउँपालिकामा धर्म अनुसारको विवरण (% मा)

३.५ दोस्रो भाषा अनुसारको जनसंख्या

समाजमा विभिन्न मातृभाषा बोल्ने समुदायका व्यक्ति हुने भएकोले आफ्नो परिवार र समभाषी समुदायभित्र मातृभाषाको व्यवहार गरेपनि फरक समुदायका व्यक्तिसँग र अवस्था अनुसार एकै परिवारभित्र समेत दोस्रो भाषा बोल्ने जनसंख्या हुन्छ। नेपाल बहुभाषिक देश भएको हुँदा स्थान विशेषमा पनि बहुभाषिक व्यक्तिहरूले बसोबास गरेका हुनसक्छन्। यस्तो अवस्थामा कुनै पनि वडा वा स्थानीय तहमा मातृभाषाबाहेक दोस्रो भाषा बोल्ने जनसंख्या रहेको हुन्छ।

सायल गाउँपालिकामा अधिकांश(९८%) जनसंख्याले नेपालीलाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। आफ्नो मातृभाषाबाहेक कुनै पनि दोस्रो भाषा नबोल्ने जनसंख्या ०.७ प्रतिशत मात्र रहेको छ भने ०.८ प्रतिशत जनसंख्याले अवधी भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ। यसले गाउँपालिकामा नेपाली सम्पर्क भाषाका रूपमा अत्यधिक प्रचलित रहेको संकेत गर्दछ।

तालिका ३.५.१: गाउँपालिकामा बोलिने दोस्रो भाषा अनुसारको जनसंख्या

दोस्रोभाषा	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	२०४५६	१००	९२०६	१००	११२५०	१००
दोस्रो भाषा नभएका	१३९	०.७	३७	०.४	१०२	०.९
नेपाली	२००३८	९८.०	९०५८	९८.४	१०९८०	९७.६
डोटेली	६६	०.३	६	०.१	६०	०.५
अवधी	१५९	०.८	८०	०.९	७९	०.७

दोस्रोभाषा	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
याक्थुङ/लिम्बु	११	०.१	५	०.१	६	०.१
बैतडेली	१०	०.०५	५	०.१	५	०.०४
अन्य	३३	०.२	१५	०.२	१८	०.२

३.६ नेपालमा बसोबास गर्ने विभिन्न देशका नागरिकको जनसंख्या

जनगणनाको अवधिमा नेपालभित्र अक्सर बसोबास गर्ने सबै व्यक्तिहरूको गणना गरिन्छ। यहाँ बुझ्नेपर्ने अर्को यथार्थ यो छ कि विदेशस्थित नेपाली कुटनीतिक नियोगभित्र बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूलाई पनि नेपालको जनसंख्यामा गणना गरिन्छ भने नेपालस्थित विदेशी कुटनीतिक नियोगभित्र बसोबास गर्ने व्यक्तिलाई नेपालको जनगणनामा समावेश गरिंदैन। जनगणनाको तथ्याङ्क सङ्कलनको अवधिभित्र पर्यटक भई वा अन्य उद्देश्यले नेपालमा आएका तर अक्सर बसोबास नभएका कुनै पनि विदेशी नागरिकलाई नेपालको जनगणनामा गणना गरिंदैन।

पछिल्लो बाह्रौँ राष्ट्रिय जनगणना अनुसार नेपालमा कुल १,७९,७५५ जना विदेशी नागरिकले अक्सर बसोबास गरेको देखिन्छ, जसलाई नेपालको कुल जनसंख्या २,९१,६४,५७८ भित्र समावेश गरिएको छ। यस गाउँपालिकाको कुल २०,४५६ जनसंख्या मध्ये कोही पनि विदेशी नागरिक अक्सर बसोबास गर्ने गरेको देखिएन।

खण्ड ४: वैवाहिक अवस्था सम्बन्धी विवरण

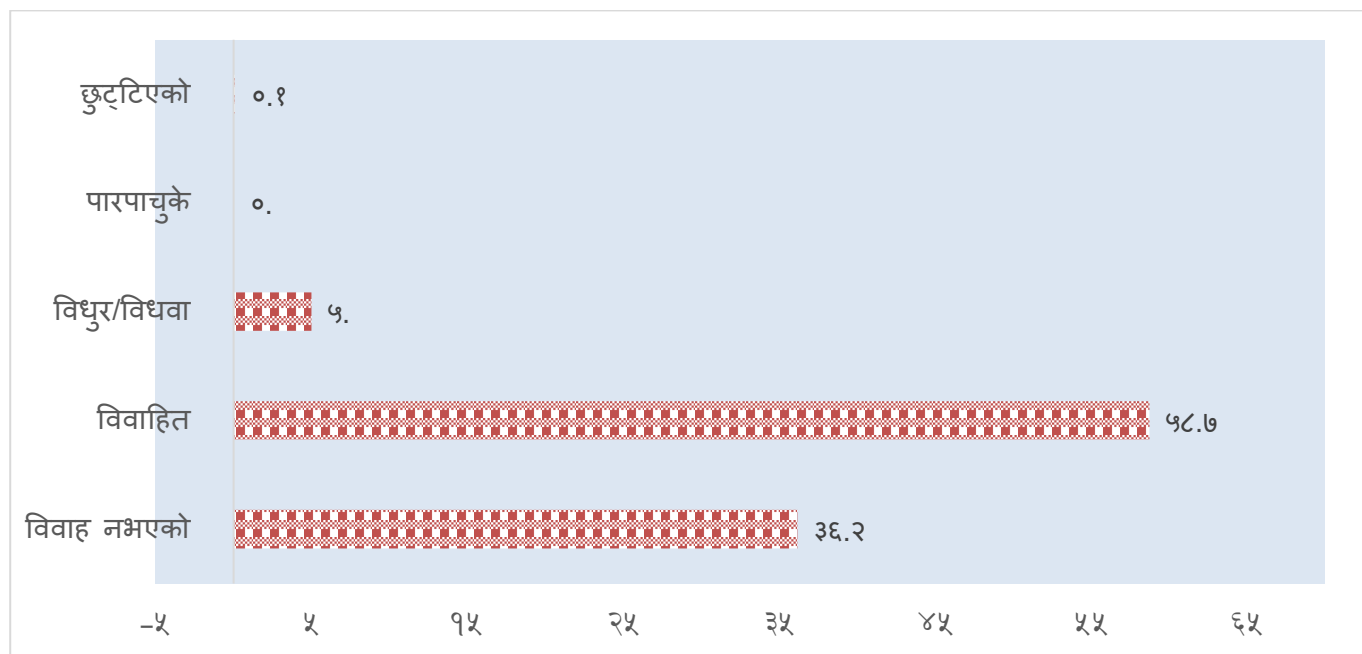
४.१ जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

जनगणनामा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको प्रत्येक व्यक्तिलाई निजका वैवाहिक अवस्थाबारे प्रश्न सोधिएको थियो। वैवाहिक स्थिति सम्बन्धी प्रश्नबाट कुनै व्यक्ति विवाहित वा अविवाहित के हो भन्ने सूचनाका साथसाथै विवाहित मध्ये कुनै व्यक्तिको अवस्था विधुर/विधवा, पारपाचुके वा छुट्टिएको कुन हो भन्ने तथ्याङ्क उपलब्ध हुन्छ। यस गाउँपालिकामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल जनसंख्या १५,०४७ रहेको छ र त्यसमध्ये विवाह नभएको जनसंख्या ३६.१५ प्रतिशत रहेको छ। १० वर्षभन्दा माथिका महिलामध्ये ३१.४२ प्रतिशत अविवाहित छन् भने पुरुषमध्ये ४२.५७ प्रतिशत अविवाहित छन्। यसरी हेर्दा अविवाहित पुरुषको प्रतिशत महिलाको तुलनामा करिब ११.१५ प्रतिशत विन्दुले बढी रहेको छ। विवाहित जनसंख्यामा जीवनमा एक पटक मात्र विवाह गरेका वा श्रीमान्/श्रीमतीसँग पारपाचुके भएर पुनः विवाह गरेको जनसंख्या समेत समावेश भएको हुन्छ। दश वर्ष र सोभन्दा माथिको कुल जनसंख्या १५,०४७ मध्ये ५८.७३ प्रतिशत विवाहित छन् भने कुल महिलामा विवाहित महिलाको संख्या ६१.०२ प्रतिशत रहेको छ। विधुर/विधवाको जनसंख्यामा गणना हुनका लागि पति वा पत्नीमध्ये एकजनाको मृत्यु भइसकेको र जीवित पति वा पत्नीले पुनर्विवाह नगरी बसेको अवस्था हुनुपर्दछ। यस गाउँपालिकामा विधुर/विधवाको अंश समग्रमा ५ प्रतिशत, पुरुषतर्फ १.६९ प्रतिशत र महिलातर्फ ७.४४ प्रतिशत रहेको छ। विधवा महिलालाई राज्यले एकल महिलाको रूपमा स्वीकार गरेको र तोकिए अनुसारको मासिक निर्वाह भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएको छ। स्थानीय तहका लागि पनि यो तथ्याङ्क महत्वपूर्ण मानिन्छ। कानूनी रूपमा पति र पत्नी अलग भएको अवस्था पारपाचुके हो। कुनै धार्मिक सम्प्रदायमा परम्परा अनुसार पति पत्नी पारपाचुकेकै हैसियतमा अलग भएको जनसंख्या समेत पारपाचुकेमै गत जनगणनामा समावेश गरिएको छ। यस गाउँपालिकामा पारपाचुके भएको जनसंख्या समग्रमा ०.०३ प्रतिशत छ। छुट्टिएको जनसंख्या यस गाउँपालिकामा ०.०९ प्रतिशत रहेको छ। वैवाहिक जीवनमा पति र पत्नीबिच मनोमालिन्य भई छुट्टै बसेको तर वैधानिक रूपमा पारपाचुके नभएको अवस्थामा रहेका जनसंख्यालाई छुट्टिएको अन्तर्गत गणना गरिएको छ।

तालिका ४.१.१: सायल गाउँपालिकामा १० वर्षमाथिको जनसंख्याको वैवाहिक अवस्था

वैवाहिक स्थिति	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
१० वर्ष वा सोभन्दा माथि	१५०४७	१००	६३८७	१००	८६६०	१००
विवाह नभएको	५४४०	३६.१५	२७१९	४२.५७	२७२१	३१.४२
विवाहित	८८३७	५८.७३	३५५३	५५.६३	५२८४	६१.०२
विधुर/विधवा	७५२	५.००	१०८	१.६९	६४४	७.४४
पारपाचुके	४	०.०३	२	०.०३	२	०.०२
छुट्टिएको	१४	०.०९	५	०.०८	९	०.१०

चित्र ४.१.१: दश वर्षमाथिको जनसंख्याको वैवाहिक अवस्था

४.२ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर

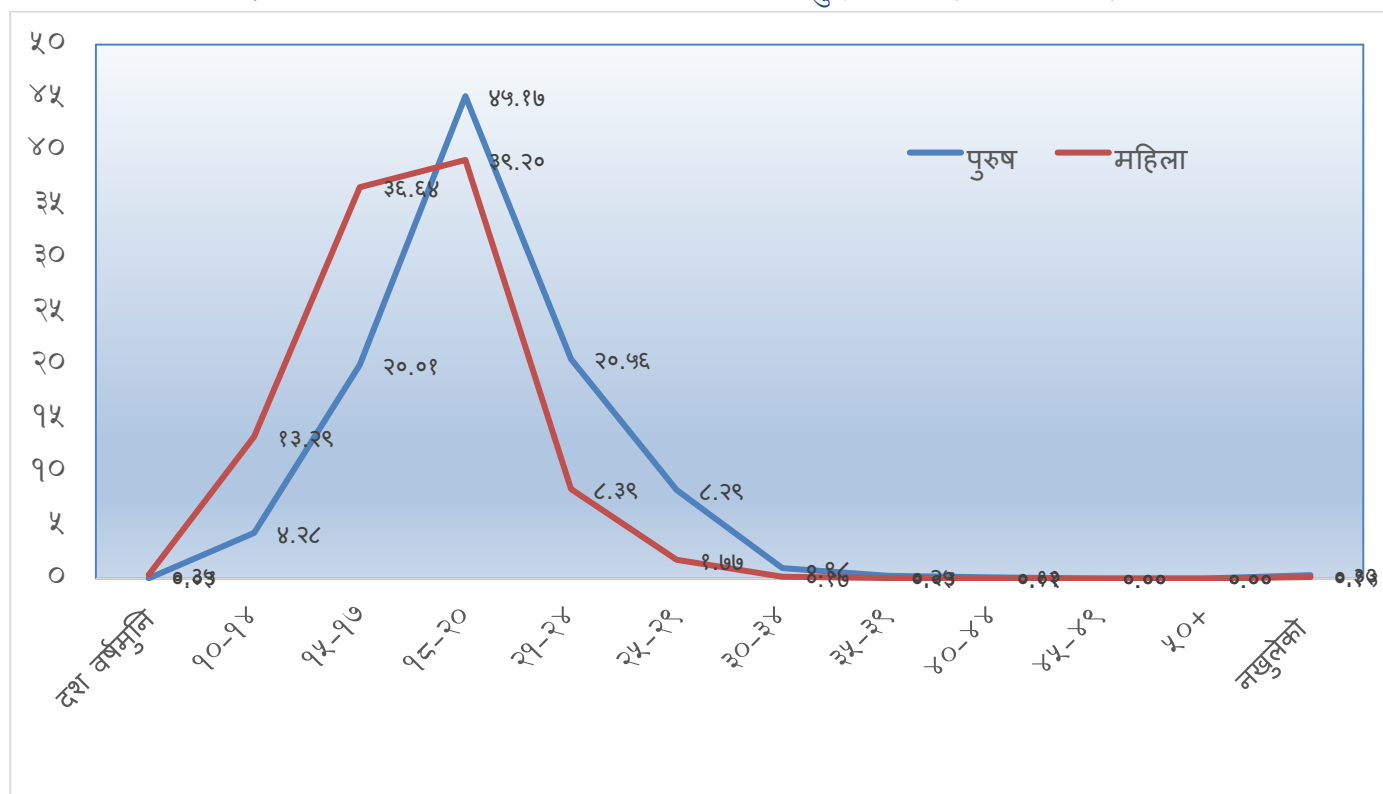
उमेर अनुसार १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याले फरक फरक उमेरमा पहिलो विवाह गरेको हुन्छ। सामाजिक संरचना र परम्परा, पारिवारिक अवस्था, वैयक्तिक चाहना, बाध्यता लगायतका कारणले पुरुष र महिलाको विवाह गर्ने उमेर फरक फरक हुन्छ। कतिपय व्यक्तिले एकपटक भन्दा बढी विवाह गरेका हुन सक्दछन् तर जनगणनामा व्यक्तिको पहिलो पटक कुन उमेरमा विवाह भएको थियो सोही तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गरिन्छ। कानूनले २० वर्ष नपुगी विवाह गर्न नपाइने भएतापनि समाजमा कानूनी उमेर हद नपुगी विवाह भइरहेको देखिन्छ र यसलाई तथ्याङ्कले पनि पुष्टि गरेको छ। यस गाउँपालिकामा २२ जना (०.२३%) व्यक्तिको १० वर्ष पनि नपुगी विवाह भएको देखिन्छ। स्मरणीय यो छ कि आजभन्दा छ/सात दशक अघि नेपाली समाजमा केटा र केटीको सानै उमेरमा पनि विवाह हुने गर्दथ्यो। वि.सं.२०७८ को जनगणनाबाट यस गाउँपालिकामा १०-१४ वर्ष उमेर समूहका ९.८५ प्रतिशत जनसंख्याको विवाह भएको देखिन्छ। यस उमेर समूहमा पुरुषतर्फ यो अनुपात ४.२८ प्रतिशत छ भने महिलातर्फ ९.०१ प्रतिशत विन्दुले बढी अर्थात् १३.२९ प्रतिशत रहेको छ। विवाहको तीव्रता भएका अरु दुई उमेर समूह क्रमशः १५-१७ वर्ष र १८-२० वर्ष हुन्। यहाँको ३०.२९ प्रतिशत जनसंख्याको १५-१७ वर्षभित्र विवाह भइसकेको देखिन्छ जहाँ पुरुषतर्फको मान २०.०१ र महिलातर्फको मान ३६.६४ प्रतिशत रहेको छ। सायल गाउँपालिकामा विवाहको उत्कर्ष उमेर समूह १८-२० वर्ष देखिएको छ। यस समूहमा ४१.४८ प्रतिशत १० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्याको विवाह भइसकेको देखिन्छ। यसलाई लैङ्गिक रूपमा तुलना गर्दा पुरुषतर्फ ४५.१७ प्रतिशत र महिलातर्फ ३९.२० प्रतिशत रहेको छ। त्यसै गरी २१-२४ वर्ष उमेर समूहमा विवाह भइसकेको १० वर्षमाथिको जनसंख्या १३.०३ प्रतिशत रहेको छ। पुरुष वा महिला परिपक्व भइसक्ने उमेर अर्थात् २५-२९ वर्षभित्र पहिलो पटक विवाह गर्ने जनसंख्या ४.२६ प्रतिशत रहेको छ। यस उमेर समूहमा पुरुषतर्फको हिस्सा ८.२९ प्रतिशत छ भने महिला तर्फको हिस्सा १.७७ प्रतिशत मात्र रहेको छ। पुरुष र महिला दुवैको पहिलो विवाह हुने उमेर २० वर्ष पूरा भएपछि क्रमशः घट्दै गएको छ। पहिलो पटक विवाह भएका महिलाको अनुपात सर्वाधिक (३९.२०%) १८-२० वर्ष उमेर समूहभित्र रहेको छ जबकि, पुरुषहरूको पहिलो विवाह हुने सर्वाधिक (४५.१७%) ठुलो उमेर समूह पनि १८-२० वर्षको रहेको देखिन्छ। नेपालको कानूनले

विवाहका लागि तोकेको न्यूनतम उमेर अर्थात् २० वर्षभन्दा माथि प्रथम पटक विवाह गर्ने पुरुषको संख्या २१ देखि २४ वर्ष उमेर समूहमा महिलाको भन्दा १२.१७ प्रतिशत बिन्दुले उच्च अर्थात् २०.५६ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.२.१: उमेर समूह अनुसार पहिलो विवाह सम्बन्धी विवरण

उमेर समूह	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
जम्मा	९६०७	१००	३६६८	१००	५९३९	१००
दश वर्षमुनि	२२	०.२३	१	०.०३	२१	०.३५
१०-१४	९४६	९.८५	१५७	४.२८	७८९	१३.२९
१५-१७	२९१०	३०.२९	७३४	२०.०१	२१७६	३६.६४
१८-२०	३९८५	४१.४८	१६५७	४५.१७	२३२८	३९.२०
२१-२४	१२५२	१३.०३	७५४	२०.५६	४९८	८.३९
२५-२९	४०९	४.२६	३०४	८.२९	१०५	१.७७
३०-३४	४६	०.४८	३६	०.९८	१०	०.१७
३५-३९	११	०.११	९	०.२५	२	०.०३
४०-४४	५	०.०५	४	०.११	१	०.०२
४५-४९	०	०.००	०	०.००	०	०.००
५०+	०	०.००	०	०.००	०	०.००
नखुलेको	२१	०.२२	१२	०.३३	९	०.१५

चित्र ४.२.१: दश वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्यामा पुरुष र महिलाको वैवाहिक उमेर (%)

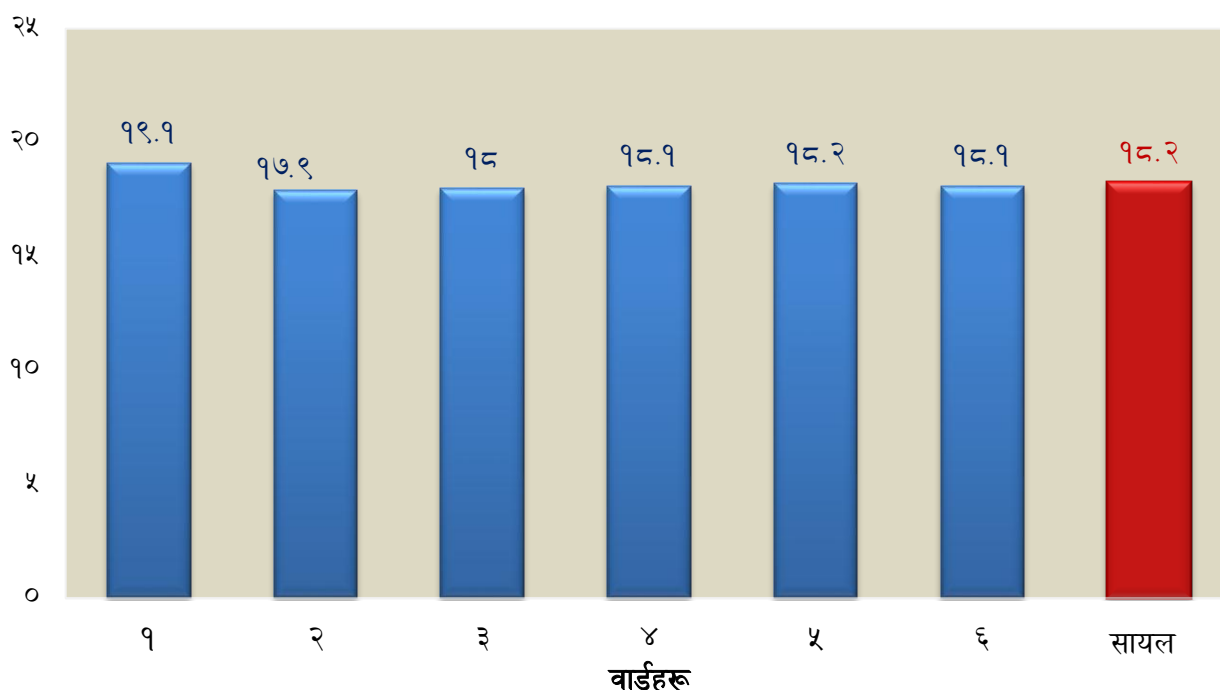
४.३ विवाहको औसत उमेर

विवाह गर्ने उमेर समुदाय, समाज, भूगोल, परम्परा, पारिवारिक अवस्था आदिसँग अन्तरसम्बन्धित हुन्छ। राज्यले जारी गरेको कानूनले पनि वैवाहिक उमेरको सीमालाई धेरै हदसम्म नियन्त्रण गरेको हुन्छ। विवाहित जनसंख्या मध्ये सायल गाउँपालिकामा विवाह भएका पुरुष तथा महिलाको औसत उमेर १८.२ वर्ष रहेको छ। यहाँका विवाहित पुरुषको औसत उमेर महिलाको भन्दा २.२ प्रतिशत विन्दुले माथि अर्थात् १९.६ वर्ष रहेको छ भने, विवाहित महिलाको औसत उमेर १७.४ वर्ष रहेको देखिन्छ।

तालिका ४.३.१: वडा अनुसार पहिलो विवाह गर्दाको औसत उमेर(वर्षमा)

वडा	जम्मा	पुरुष	महिला
१	१९.१	२०.२	१८.४
२	१७.९	१९	१७.३
३	१८	१९.१	१७.३
४	१८.१	१९.७	१७.२
५	१८.२	१९.६	१७.३
६	१८.१	१९.९	१७.२
सायल	१८.२	१९.६	१७.४

चित्र ४.३.१: वडा अनुसार विवाह गर्ने औसत उमेर

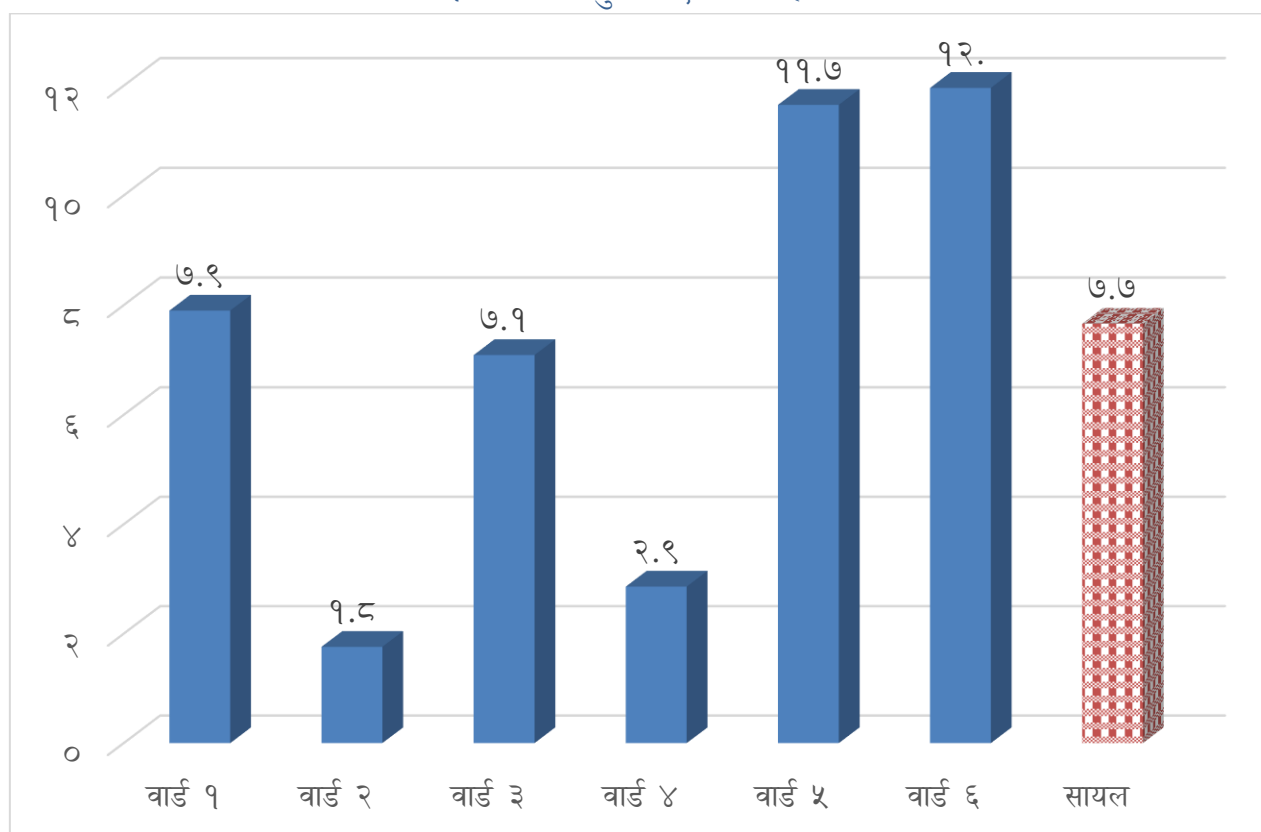
४.४ एकल महिलाको अवस्था

राज्यले एकल महिलालाई सामाजिक सुरक्षाको प्रबन्ध गरेको छ। समाज पनि बिस्तारै एकल महिलाका समस्या र मुद्दाप्रति सकारात्मक हुँदै गएको देखिन्छ। नीति निर्माता र निर्णयकर्तालाई एकल महिलाको तथ्याङ्क उपयोगी हुने गरेको छ। एकल महिलाको तथ्याङ्कले वैयक्तिक, पारिवारिक र सामाजिक संरचनाको बारेमा यथेष्ट सूचना प्रवाह गर्दछ। यहाँ एकल महिलाको परिभाषा प्रस्तुत गर्नु मनासिब ठानिएको छ। एकल महिलामा गणना हुनका लागि कुनै महिला विधवा, पारपाचुके भएको, श्रीमानसंग छुट्टिएर बसेको र श्रीमान बेपत्ता भएका वा हराएका हुनुपर्दछ। तर, राष्ट्रिय जनगणनामा श्रीमान बेपत्ता भएका वा हराएका महिलाको विवरण सङ्कलन नगरिएको कारणले यस प्रतिवेदनमा अघिल्ला चार प्रकारका महिलाहरूलाई एकल महिलाको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। यस गाउँपालिकामा एकल महिलाको कुल जनसंख्या ६६३ रहेको छ जुन १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका कुल महिला जनसंख्याको ७.६६ प्रतिशत हो। वडा तहमा एकल महिलाको संख्या अध्ययन गर्दा वडा नं. ६ मा सर्वाधिक २३९ अर्थात् ११.९६ प्रतिशत रहेको छ भने दोस्रो र तेस्रो स्थानमा क्रमशः वडा नं. ५ (११.६५%) र वडा नं. ३ (७.०९%) रहेका छन्। सबैभन्दा कम (१.७६%) एकल महिला वडा नं. २ मा रहेका छन्। गाउँपालिकाका ६ ओटा वडामध्ये ३ ओटा वडाहरू वडा नं. १, वडा नं. ५ र वडा नं. ६ मा यस गाउँपालिकामा रहेका एकल महिलाको औसत विद्यमानता दर (७.६६०%) भन्दा बढी विद्यमानता दर छ भने बाँकी ३ ओटा वडाहरूमा सो भन्दा कम अनुपातमा एकल महिला रहेका छन्।

तालिका ४.४.१: वडा अनुसार एकल महिलाको अवस्था

वडा	१० वर्ष र सो भन्दा माथिका महिला			%	
	जम्मा	विधुर/ विधवा	एकल महिला	विधुर/ विधवा	एकल महिला
१	१४५५	१११	११५	७.६३	७.९०
२	११३९	२०	२०	१.७६	१.७६
३	१३५४	९३	९६	६.८७	७.०९
४	१४००	३४	४०	२.४३	२.८६
५	१३१३	१५२	१५३	११.५८	११.६५
६	१९९९	२३४	२३९	११.७१	११.९६
जम्मा	८६६०	६४४	६६३	७.४४	७.६६

चित्र ४.४.१ : वडा अनुसार एकल महिलाको प्रतिशत

खण्ड ५: ज्येष्ठ नागरिक

५.१ ज्येष्ठ नागरिक र लैङ्गिक अनुपात

ज्येष्ठ नागरिक परिवार एवम् समाजका अभिभावक हुन्। हरेक व्यक्तिले आफ्नो जीवनकालमा यो अवस्थालाई अनुभव गर्नेपर्दछ। राज्यले पनि सामाजिक सुरक्षा भत्ता लगायतका नीति तथा कार्यक्रम मार्फत् ज्येष्ठ नागरिकको पक्षपोषण गरेको देखिन्छ। आश्रित जनसंख्याको गणना गर्दा ज्येष्ठ नागरिकको संख्या आवश्यक पर्दछ। ज्येष्ठ नागरिकको संख्याले जनसंख्याको बनावट र जीवन प्रत्याशासमेत (Life Expectancy) लाई प्रतिविम्बित गर्दछ। सायल गाउँपालिकामा ६० वर्ष वा सोभन्दा माथि (ज्येष्ठ नागरिक)को कुल जनसंख्या १,७४३ रहेको छ, जुन यहाँको कुल जनसंख्या २०,४५६ को ८.५२ प्रतिशत हुन आउँछ। ज्येष्ठ नागरिकको लैङ्गिक अनुपात ६८.४१ रहेको छ। यसलाई १,००० महिला ज्येष्ठ नागरिकका माझमा ६८४ जना पुरुष ज्येष्ठ नागरिक रहेका छन् भन्ने अर्थमा बुझिन्छ। वडा तहमा हेर्दा अनुपातका दृष्टिले सबैभन्दा धेरै (९.४९%) ज्येष्ठ नागरिक वडा नं. ६ मा रहेका छन् भने सबैभन्दा न्यून (७.४२%) अनुपात वडा नं. १ मा रहेको छ। संख्यात्मक हिसाबले सबैभन्दा धेरै अर्थात् ४३६ जना ज्येष्ठ नागरिक वडा नं. ६ मा रहेका छन् भने सबैभन्दा कम २६८ जना वडा नं. १ मा रहेका छन्। ज्येष्ठ नागरिकको उच्चतम (७४.१४) लैङ्गिक अनुपात वडा नं. ४ मा रहेको छ। यसको अर्थ यस वडामा ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिका प्रत्येक १,००० वृद्धाहरूमा ७४१ जना वृद्धाहरू रहेका छन्। ज्येष्ठ नागरिकको न्यूनतम ६१.४८ लैङ्गिक अनुपात वडा नं. ६ मा रहेको छ।

तालिका ५.१.१: वडा अनुसार ज्येष्ठ नागरिकको संख्या र लैङ्गिक अनुपात

वडा	जम्मा जनसंख्या	६० वर्ष वा माथिका पुरुष	६० वर्ष वा माथिका महिला	६० वर्ष वा माथिका ज्येष्ठ नागरिक	ज्येष्ठ नागरिकको जनसंख्या प्रतिशत	लैङ्गिक अनुपात (प्रति १०० जना ज्येष्ठ महिलामा)
१	३६१३	११४	१५४	२६८	७.४२	७४.०२
२	२६१९	८१	११५	१९६	७.४८	७०.४३
३	३३४७	११४	१५८	२७२	८.१३	७२.१५
४	३२२०	१२९	१७४	३०३	९.४१	७४.१४
५	३०६३	१०४	१६४	२६८	८.७५	६३.४१
६	४५९४	१६६	२७०	४३६	९.४९	६१.४८
सायल	२०४५६	७०८	१०३५	१७४३	८.५२	६८.४१

५.२ वडा अनुसार ६० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या

सायल गाउँपालिकामा ६० वर्ष र सोभन्दा माथिको समग्र जनसंख्या अनुपात ८.५२ प्रतिशत रहेको छ। वडा तहमा हेर्दा यो सर्वाधिक (९.४९%) वडा नं. ६ मा रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून (७.४२%) वडा नं. १ मा रहेको छ।

तालिका ५.२.१: ६० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या (%)

वडा	जम्मा जनसंख्या	६० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या %	६५ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या %	६८ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या %	७० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्या %
१	३६१३	७.४२	४.३५	२.६६	२.२४
२	२६१९	७.४८	५.१९	४.१६	३.५५
३	३३४७	८.१३	४.८७	३.८५	३.११
४	३२२०	९.४१	६.५५	४.७२	४.०४
५	३०६३	८.७५	५.७५	४.२४	३.७९
६	४५९४	९.४९	६.६०	५.२७	४.४६
सायल	२०४५६	८.५२	५.६०	४.१९	३.५६

५.३ सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्न योग्य ज्येष्ठ नागरिक

नेपाल सरकारले ६८ वर्ष उमेर पूरा भएका सबै ज्येष्ठ नागरिकलाई मासिक रूपमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएकोमा आर्थिक वर्ष २०८२/०८३ को बजेट मार्फत ७० वर्ष पुगेका ज्येष्ठ नागरिकलाई दिने निर्णय गरेको छ। यस सायल गाउँपालिकामा ७० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्या ३.५६ प्रतिशत रहेको छ। वडास्तरमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको अनुपात फरक फरक रहेको छ। वडा नं. १ मा यो अनुपात २.२४ प्रतिशत मात्र रहेको छ भने वडा नं. ६ मा ज्येष्ठ नागरिक भत्ता प्राप्त गर्न योग्य जनसंख्या ४.४६ प्रतिशत रहेको छ।

चित्र ५.३.१: वडा अनुसार ७० वर्ष र सोभन्दा माथिका जनसंख्या (प्रतिशत)

५.४ बुढ्यौली जनसंख्या

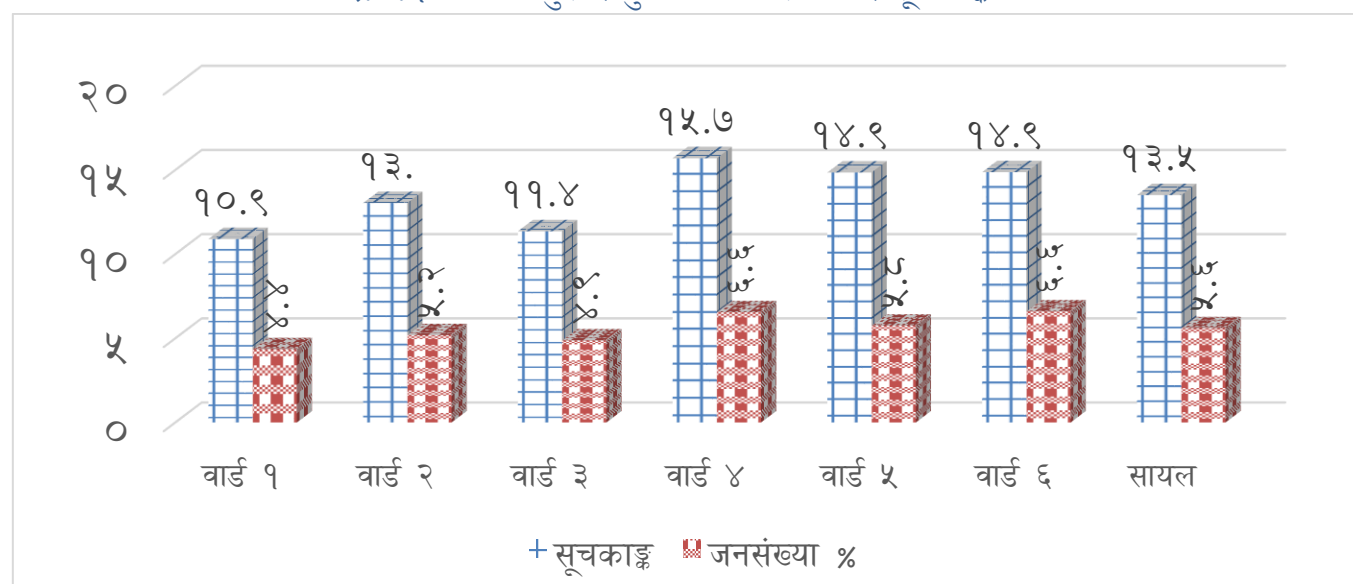
विश्वव्यापी रूपमा ६५ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्यालाई बुढ्यौली जनसंख्याका रूपमा लिइन्छ। यस्तो तथ्याङ्कबाट बुढ्यौली जनसंख्याको स्वास्थ्य, जीवनशैली, आर्थिक सक्रियता लगायतका विषयमा पर्याप्त सूचना प्राप्त हुन्छ। बुढ्यौली सूचकाङ्क निकाल्नका लागि पनि यो तथ्याङ्क आवश्यक छ। बुढ्यौली सूचकाङ्क निकाल्नको लागि १४ वर्ष र सोभन्दा कम उमेरको कुल जनसंख्याले ६५ वर्ष र सोभन्दा माथिको कुल जनसंख्यालाई भाग गरेर प्रतिशतमा रूपान्तरण गरिन्छ। बुढ्यौली सूचकाङ्क बढ्नु भनेको उक्त क्षेत्रको जनसंख्या बुढ्यौली उन्मुख हुँदै गएको वा भएको भन्ने जनाउँछ।

सायल गाउँपालिकामा कुल १,१४६ जना ६५ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या रहेको छ। त्यसै गरी १४ वर्ष र सोभन्दा मुनिको कुल जनसंख्या ८,४८५ रहेको छ। यी दुई तथ्याङ्कबाट बुढ्यौली सूचकाङ्क १३.५१ हुन आउँछ (तालिका ५.४.१)। यसको सरल अर्थ यो हुन्छ कि, १४ वर्ष र सोभन्दा मुनिका १,००० बालबालिका हुँदा १३५ जना ६५ वर्ष वा सोभन्दा माथिका बुढाबुढी रहेका छन्। यसले यस गाउँपालिकाको जनसंख्या बुढ्यौली उन्मुख भएपनि बुढ्यौली जनसंख्यामा पूर्ण प्रवेश नगरेको सङ्केत गर्दछ। यस गाउँपालिकामा बुढ्यौली जनसंख्या अनुपात सर्वाधिक (६.६०%) वडा नं. ६ मा रहेको छ भने सबैभन्दा कम (४.३५%) वडा नं. १ मा रहेको छ।

तालिका ५.४.१: वडा अनुसार बुढ्यौली जनसंख्या र सूचकाङ्क

वडा नं.	जनसंख्या			बुढ्यौली	
	०-१४ वर्ष	६५ वर्ष र सो भन्दा माथि	कुल जनसंख्या	सूचकाङ्क	जनसंख्या %
१	१४४०	१५७	३६१३	१०.९०	४.३५
२	१०४३	१३६	२६१९	१३.०४	५.१९
३	१४३५	१६३	३३४७	११.३६	४.८७
४	१३४४	२११	३२२०	१५.७०	६.५५
५	११८५	१७६	३०६३	१४.८५	५.७५
६	२०३८	३०३	४५९४	१४.८७	६.६०
सायल	८४८५	११४६	२०४५६	१३.५१	५.६०

चित्र ५.४.१: वडा अनुसार बुढ्यौली जनसंख्या र सूचकाङ्क (प्रतिशत)

खण्ड ६: बालबालिकाको स्थिति

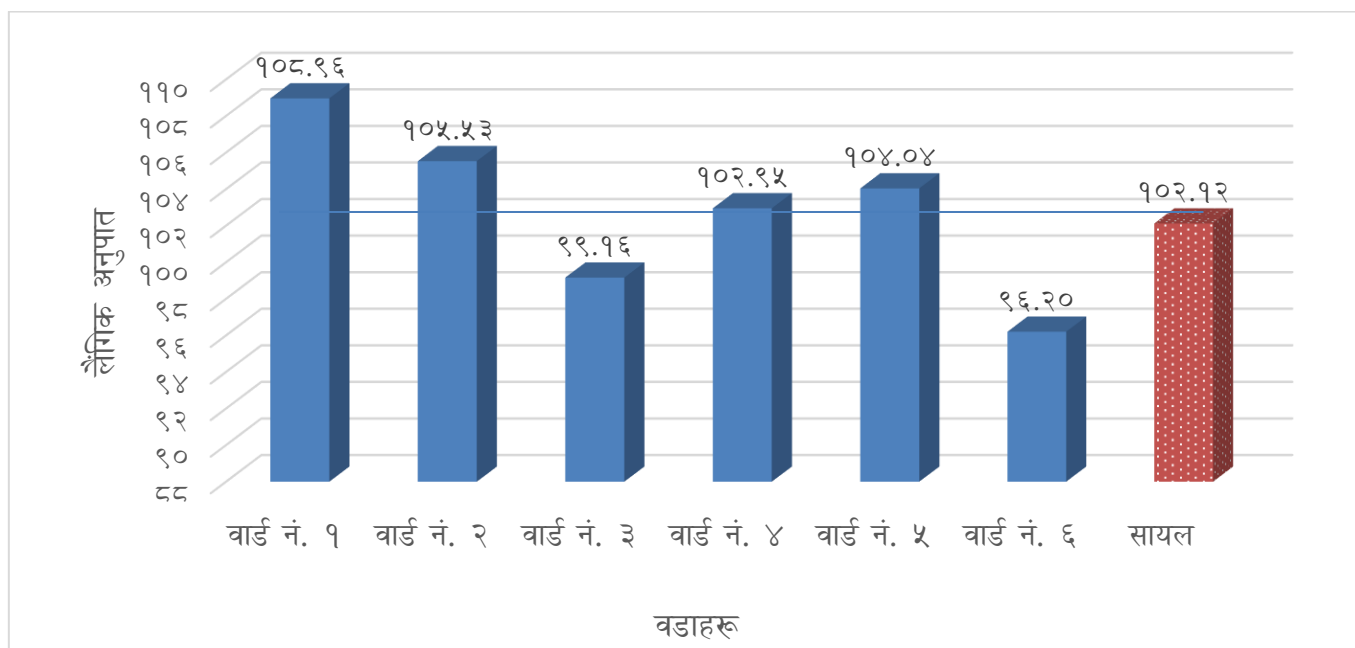
६.१ बालबालिकाको जनसंख्या तथा लैङ्गिक अनुपात

नेपालको कानूनले १८ वर्ष उमेर पूरा नभएका सबैलाई बालबालिका स्वीकार गरेको छ। विश्वका विभिन्न देशहरूका बीच बालबालिका सम्बन्धी तथ्याङ्कको तुलना गर्दा पनि यही १८ वर्षको सीमालाई आत्मसात् गरेको देखिन्छ। बालबालिका समग्र जनसंख्यामा आश्रित जनसंख्या हो र कुनै पनि देशको जनसंख्या संरचनाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा पनि हो। सायल गाउँपालिकामा कुल ९,८९६ जना बालबालिका रहेका छन् जुन यहाँको कुल जनसंख्याको ४८.३८ प्रतिशत हुन आउँछ। गाउँपालिकाको कुल जनसंख्यामा हेर्ने हो भने २४.४४ प्रतिशत बालक र २३.९३ प्रतिशत बालिका रहेका छन्। यहाँ बालबालिकाको समग्र लैङ्गिक अनुपात १०२.१२ रहेको छ। यसको सरल अर्थ यो छ कि, प्रति १०० बालिकामा १०२.१२ जना बालकहरू रहेका छन्। यस गाउँपालिकाका २ ओटा वडा (वडा नं. ३ र ६) हरूमा बालबालिकाको लैङ्गिक अनुपात १०० भन्दा कम रहेको छ भने बाँकी ४ ओटै वडाहरूमा लैङ्गिक अनुपात १०० भन्दा माथि रहेको छ।

तालिका ६.१.१: वडा अनुसार बालबालिकाको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात (०-१७ वर्ष)

वडा	बालक	बालिका	जम्मा	लैङ्गिक अनुपात
१	८७६	८०४	१६८०	१०८.९६
२	६३०	५९७	१२२७	१०५.५३
३	८३१	८३८	१६६९	९९.१६
४	८०२	७७९	१५८१	१०२.९५
५	७२१	६९३	१४१४	१०४.०४
६	११४०	११८५	२३२५	९६.२०
सायल	५०००	४८९६	९८९६	१०२.१२

चित्र ६.१.१: वडा अनुसार बालबालिकाको लैङ्गिक अनुपात

६.२ वडाको कुल जनसंख्यामा बालबालिकाको अनुपात

बालबालिका केन्द्रित नीति, योजना तथा कार्यक्रम बनाउनका लागि तल्लो स्तरसम्म कुल जनसंख्यामा बालबालिकाको अनुपात कति छ भन्ने तथ्याङ्क महत्वपूर्ण रहन्छ। सायल गाउँपालिकाका ६ ओटा वडाहरूको कुल जनसंख्यामा बालबालिकाहरूको अनुपात तालिका ६.२.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ। वडास्तरमा तुलना गर्दा बालबालिकाको सर्वाधिक (५०.६१%) अंश वडा नं. ६ मा रहेको देखिन्छ। दोस्रो(४९.८७%) र तेस्रो(४९.१०%) ठुलो अनुपात वडा क्रमशः वडा नं. ३ र ४ मा रहेको देखिन्छ। बालकहरूको अनुपात सर्वाधिक(२४.९१%) वडा नं. ४ मा रहेको छ भने बालिकाहरूको सर्वाधिक(२५.७९%) अनुपात वडा नं. ६ मा रहेको छ।

तालिका ६.२.१: वडाको कुल जनसंख्यामा बालबालिकाको अनुपात

वडा	जम्मा जनसंख्या	बालक		बालिका		जम्मा बालबालिका	
		संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
१	३६१३	८७६	२४.२५	८०४	२२.२५	१६८०	४६.५०
२	२६१९	६३०	२४.०५	५९७	२२.७९	१२२७	४६.८५
३	३३४७	८३१	२४.८३	८३८	२५.०४	१६६९	४९.८७
४	३२२०	८०२	२४.९१	७७९	२४.१९	१५८१	४९.१०
५	३०६३	७२१	२३.५४	६९३	२२.६२	१४१४	४६.१६
६	४५९४	११४०	२४.८१	११८५	२५.७९	२३२५	५०.६१
सायल	२०४५६	५०००	२४.४४	४८९६	२३.९३	९८९६	४८.३८

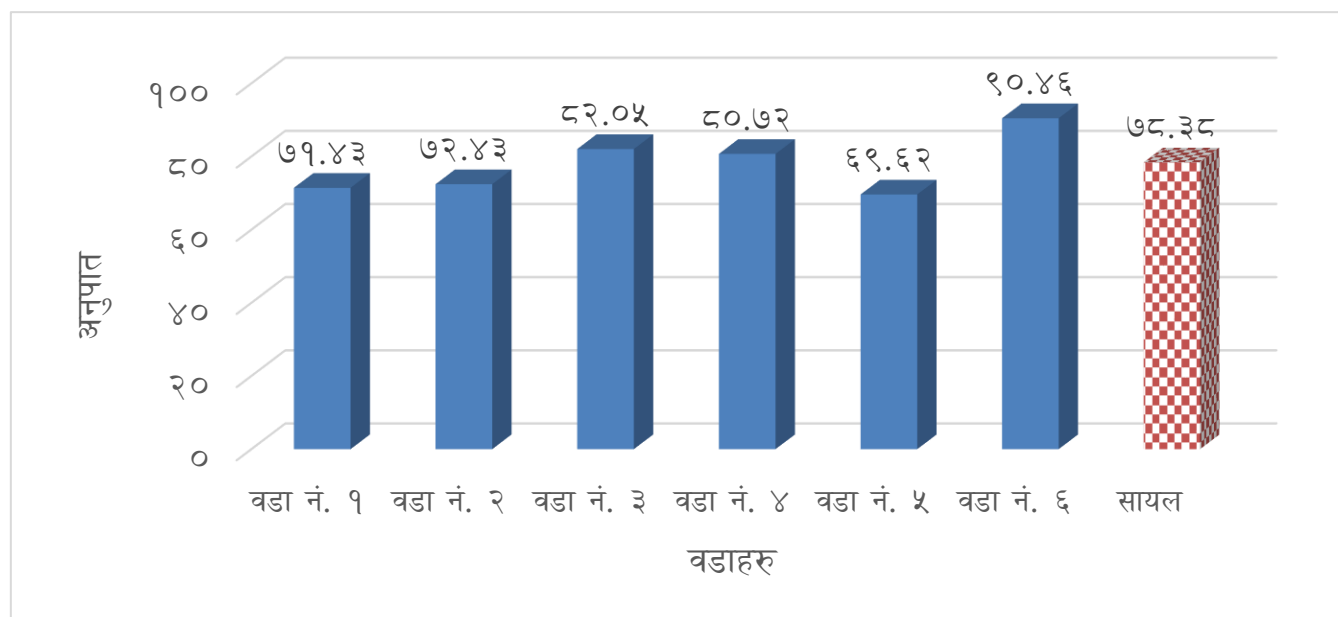
६.३ बाल-आश्रित अनुपात

बालबालिकालाई कुनै पनि देशको भविष्यका रूपमा लिइन्छ। यससँगै गाँसिएको अर्को पाटो भनेको बालबालिका कुल आश्रित जनसंख्या (बालबालिका र वृद्धवृद्धा) को सबैभन्दा ठुलो हिस्सा हुन्। बाल/आश्रित अनुपात निकाल्नको लागि बालबालिकाको खास स्थानको जनसंख्यालाई सोही स्थानको १५ देखि ६४ वर्षसम्मको कुल जनसंख्याले भाग गर्ने प्रचलन रहेको छ। सायल गाउँपालिकाको समग्र बाल-आश्रित अनुपात ७८.३८ प्रतिशत रहेको छ। यसको अर्थ १०० जना काम गर्ने उमेर समूहको जनसंख्याले ७८ जना बढी बालबालिकाको खानपिन, रेखदेख, शिक्षा, स्वास्थ्य लगायतको हेरविचार गर्नु परिरहेको छ भन्ने बुझिन्छ। उक्त जनसंख्याको भार उत्पादक जनसंख्यामाथि पर्ने हुन्छ। वडास्तरमा बाल-आश्रित अनुपात न्यूनतम ६९.६२ प्रतिशत(वडा नं. ५) देखि अधिकतम ९०.४६ प्रतिशत(वडा नं. ६) सम्म रहेको छ।

तालिका ६.३.१: वडा अनुसार बाल-आश्रित अनुपात

वडा	०-१४ वर्ष	१५-६४ वर्ष	बाल आश्रित अनुपात	६५ वर्ष र सो भन्दा माथि	जम्मा जनसंख्या
वडा नं. १	१४४०	२०१६	७१.४३	१५७	३६१३
वडा नं. २	१०४३	१४४०	७२.४३	१३६	२६१९
वडा नं. ३	१४३५	१७४९	८२.०५	१६३	३३४७
वडा नं. ४	१३४४	१६६५	८०.७२	२११	३२२०
वडा नं. ५	११८५	१७०२	६९.६२	१७६	३०६३
वडा नं. ६	२०३८	२२५३	९०.४६	३०३	४५९४
सायल	८४८५	१०८२५	७८.३८	११४६	२०४५६

चित्र ६.३.१: वडा अनुसार बाल आश्रित अनुपात

६.४ बालविवाह

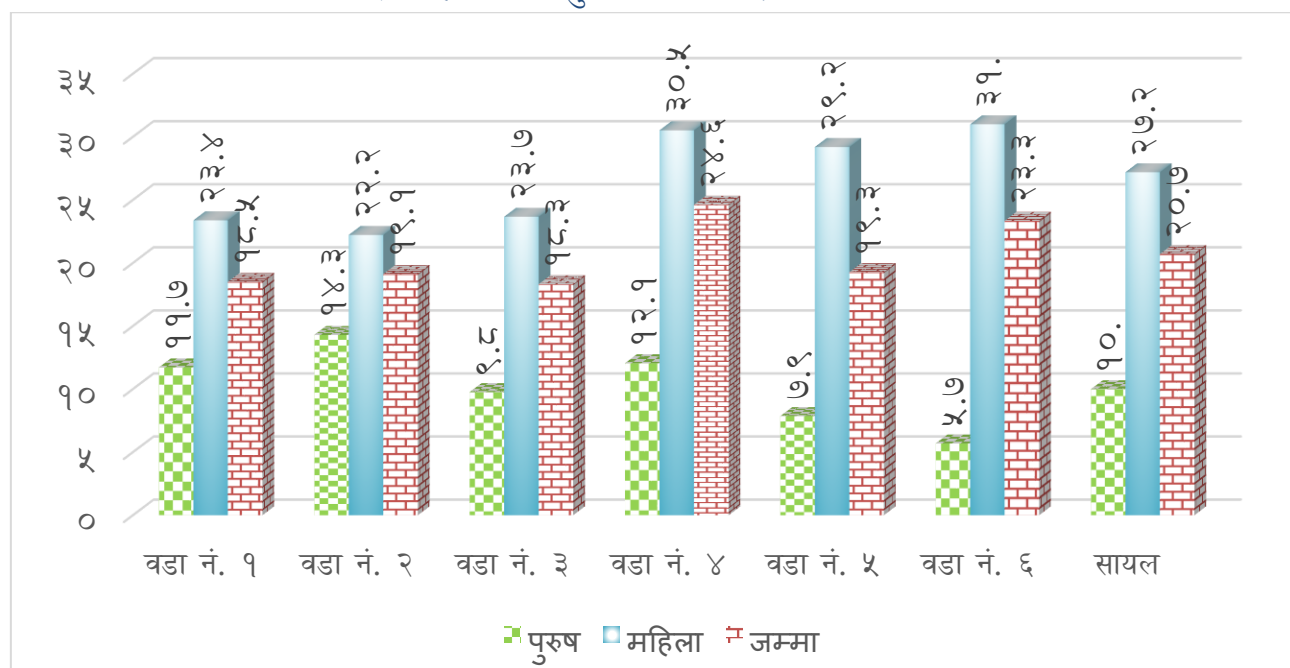
समाजमा अभ्यासमा रहेको भएतापनि बालविवाहलाई वैयक्तिक, सामाजिक र कानूनी तीनओटै दृष्टिकोणबाट सकारात्मक मानिदैन। बालक वा बालिकाको वृद्धि र व्यक्तित्व विकासमा बालविवाह बाधक हुनसक्ने भएकोले यसलाई हतोत्साहित गर्ने उद्देश्यले कानूनी व्यवस्था समेत गरिएको छ। बालविवाह केन्द्रदेखि सबै स्थानीय तहका वडास्तरसम्म विद्यमान रहेको तथ्याङ्कबाट देखिएको छ। बालविवाहको तथ्याङ्क प्रस्तुत गर्नुअघि यहाँ बालविवाहको अवधारणा बारेमा स्पष्ट हुनु जरुरी छ। सामान्यतः कानूनले बालबालिका अन्तर्गत गणना हुने उमेरभित्र विवाह भएको अवस्था नै बालविवाह हो। विवाह बन्धनमा बाँधिने पुरुष वा महिला दुवैजना १८ वर्षभन्दा मुनि भएको अवस्थामा वा ती दुईमध्ये एक जना १८ वर्षभन्दा कम उमेरको भएपनि बालविवाहमै गणना हुन्छ। तालिका ६.४.१ मा १८ वर्ष उमेर नपुग्दै विवाह भएका बालबालिकाको तथ्याङ्क विश्लेषण गरिएको छ। बालविवाहको विश्लेषण गर्दा जोडिएर आउने अर्को प्रमुख विषय कानूनले तोकेको उमेर हद पूरा नभई विवाह गरेका व्यक्तिहरूको बिचमा भएको विवाह पनि हो। नेपालमा कानूनले २० वर्ष पूरा नभएका महिला र पुरुषलाई विवाहका लागि अयोग्य मानेको छ। तसर्थ, १८ र १९ वर्षको उमेरमा विवाह भएको जनसंख्याको अनुपात पनि यहाँ विश्लेषण गर्नु उपयुक्त हुन्छ। अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास अनुसार, गणनाको समयमा २० देखि २४ वर्षको उमेर समूहभित्र रहेका पुरुष र महिलालाई उनीहरूको पहिलो पटक विवाह हुँदा उमेर कति थियो भन्ने आधारमा बाल विवाहको विद्यमानता दर निकाल्ने गरिएको छ। सायल गाउँपालिकामा १८ वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह हुने पुरुष र महिलाको समग्र अनुपात २०.७ प्रतिशत रहेको छ। सोही उमेर समूहका महिलामध्ये १८ वर्ष उमेर नपुगी विवाह हुनेको अनुपात २७.१९ प्रतिशत छ भने पुरुषका हकमा यो मान ९.९९ प्रतिशत रहेको छ। यसबाट यस गाउँपालिकामा पुरुषको तुलनामा महिलाहरूको बालविवाह दर तीन गुणा भन्दा बढी रहेको देखिन्छ।

तालिका ६.४.१: वडा अनुसार बालविवाहको अवस्था

वडा नं.	१८ वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाहित		२० देखि २४ वर्षका जनसंख्या		बाल विवाह दर %		
	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	जम्मा
१	१७	४७	१४५	२०१	११.७२	२३.३८	१८.५
२	१४	३४	९८	१५३	१४.२९	२२.२२	१९.१२
३	८	३१	८२	१३१	९.७६	२३.६६	१८.३१
४	१०	५४	८३	१७७	१२.०५	३०.५१	२४.६२
५	११	४७	१४०	१६१	७.८६	२९.१९	१९.२७
६	७	८८	१२३	२८४	५.६९	३०.९९	२३.३४
सायल	६७	३०१	६७१	११०७	९.९९	२७.१९	२०.७

वडागत रूपमा हेर्दा बालविवाहको तीव्रता वडा नं. ४ मा रहेको देखिन्छ, जहाँ बालक अवस्थामा भएको विवाहको विद्यमानता दर २४.६२ प्रतिशत छ। पुरुषतर्फ सबैभन्दा उच्च बालविवाह दर वडा नं. २ मा रहेको छ, जहाँ यसको मान १४.२९ प्रतिशत रहेको छ भने महिलातर्फ उच्च बालविवाह दर वडा नं. ६ मा रहेको छ, जहाँ यसको मान ३०.९९ प्रतिशत रहेको छ। पुरुषतर्फ वडा नं. ६ मा बालविवाह दर न्यून(५.६९%) रहेको छ भने महिलातर्फको न्यूनतम मान(२२.२२%) वडा नं. २ मा रहेको छ। गाउँपालिकाका ६ ओटा वडामध्ये सबैभन्दा न्यून(१८.३१%) बालविवाह दर वडा नं.३ मा रहेको देखिन्छ।

चित्र ६.४.१: वडा अनुसार बालविवाहको विद्यमानता स्थिति

६.५ बालबालिकाको साक्षरता दर

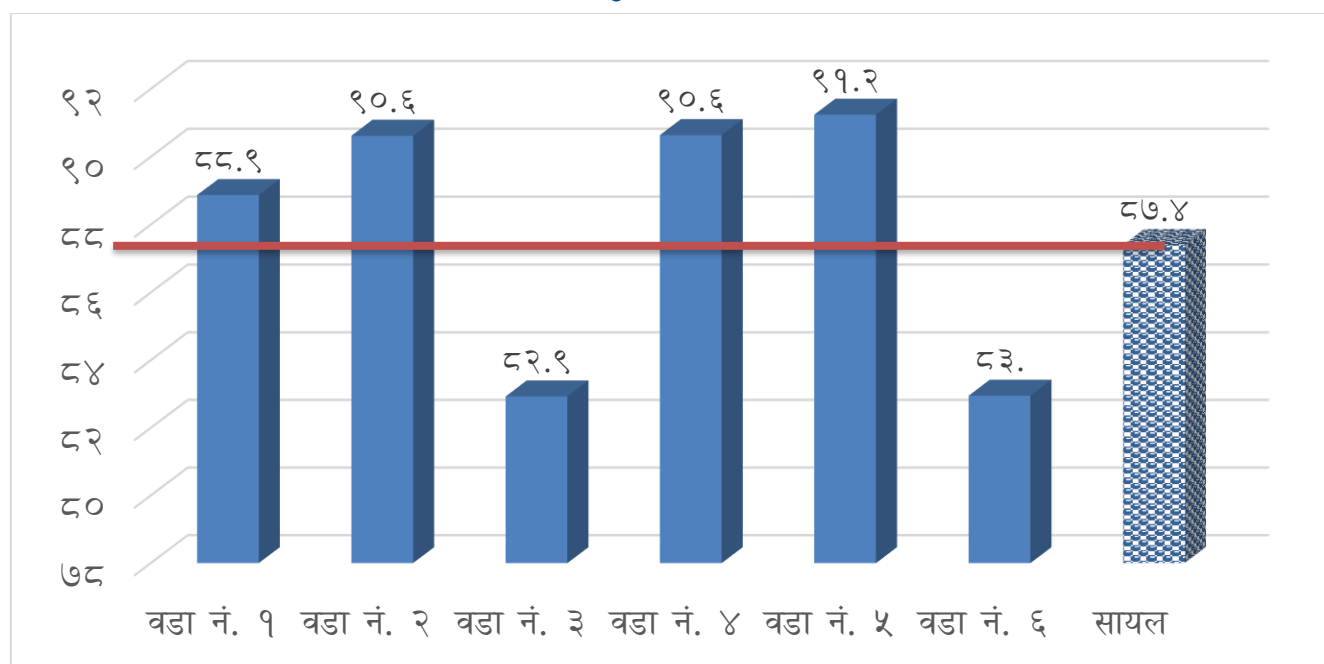
जनगणनामा ५ वर्ष र सोभन्दा माथिको सम्पूर्ण जनसंख्यालाई साक्षरता सम्बन्धी प्रश्न सोधिएको थियो। बालबालिकाको अन्य सूचक जस्तै साक्षरता दर पनि योजना तथा नीति निर्माणको चरणमा र तिनको मूल्याङ्कनमा महत्वपूर्ण हुने गर्दछन्। हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख देशमा ५ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्याको समग्र साक्षरता दरभन्दा बालबालिकाको

साक्षरता दर सामान्यतः उच्च हुने गर्दछ। यस्तो हुनुको सम्भावित कारणमा पुरानो पुस्ताले नयाँ पुस्ताले जस्तो सहज रूपमा विद्यालय जाने अवसर पाएको हुँदैन। पछिल्ला चार पाँच दशकमा बालबालिकालाई विद्यालय पठाउने प्रचलन व्यापक हुँदै गएको छ र सरकारले प्राथमिक शिक्षालाई अनिवार्य घोषणा गरेको छ। सायल गाउँपालिकामा बालक तथा बालिकाको समग्र साक्षरता दर ८७.४ प्रतिशत रहेको छ। वडागत रूपमा बाल साक्षरता दरलाई तुलना गर्दा सर्वाधिक(९१.२४%) साक्षरता दर वडा नं. ५ मा रहेको छ।

तालिका ६.५.१: वडा अनुसार बाल साक्षरता दर

वडा नं.	साक्षर बालबालिका	निरक्षर बालबालिका	साक्षरता उल्लेख नभएको	जम्मा	साक्षरता दर
१	११२६	१४१	०	१२६७	८८.८७
२	८२१	८५	०	९०६	९०.६२
३	१०२५	२११	०	१२३६	८२.९३
४	१०६५	११०	०	११७५	९०.६४
५	९९०	९५	०	१०८५	९१.२४
६	१३४८	२७७	०	१६२५	८२.९५
सायल	६३७५	२७६	०	७२९४	८७.४

चित्र ६.५.१: वडा अनुसार बालबालिकाको साक्षरता दर

चित्र ६.५.१ मा बालबालिकाको वडागत साक्षरता दर गाउँपालिकाको औसतभन्दा तल वा माथि रहेको सङ्केत गर्नका लागि रातो रंगको रेखाले सङ्केत गरिएको छ। यस रेखाले वडा नं. ३ र ६ मा बालबालिकाको साक्षरता दर औसतभन्दा कम रहेको देखाएको छ भने बाँकी ४ ओटा वडाको औसत साक्षरता दर गाउँपालिकाको समग्रभन्दा माथि वा बराबर रहेको देखिन्छ।

६.६ अध्ययनरत तथा स्कूल बाहिर रहेका बालबालिकाको विवरण

राष्ट्रिय जनगणनामा ५ वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिलाई अध्ययन गर्न हाल स्कूल गइरहनुभएको छ भनी सोधिएको प्रश्नमा प्राप्त उत्तरको विश्लेषण गर्दा यस गाउँपालिकाका ५ देखि १७ वर्षसम्मका कुल ७,२९४ जनामध्ये ६,०४० (८२.८१%) जना हाल स्कूल गइरहेको देखिन्छ भने ५.५ प्रतिशत विगतमा गएको तर हाल स्कूल नगएको तथ्याङ्कले देखाएको छ। कहिल्यै स्कूल नगएका बालबालिकाको हिस्सा ११.४१ प्रतिशत रहेको छ। कहिल्यै पनि स्कूल नगएका ५ देखि १७ वर्षसम्मका सर्वाधिक (१६.५९%) बालबालिका वडा नं. ३ मा रहेका छन्। त्यसैगरी, हाल स्कूल गइरहेका सर्वाधिक अर्थात् ९०.८१ प्रतिशत बालबालिका वडा नं. ४ मा रहेका छन्।

तालिका ६.६.१: अध्ययनरत तथा स्कूल बाहिर रहेका बालबालिकाको विवरण

वडा	५ देखि १७ वर्षका बालबालिका संख्या				प्रतिशत		
	स्कूल गइरहेका	विगतमा स्कूल गएका	स्कूल नगएका	जम्मा	स्कूल गइरहेका	विगतमा स्कूल गएका	कहिल्यै स्कूल नगएका
१	१०२६	१०३	१३८	१२६७	८०.९८	८.१३	१०.८९
२	७६८	५१	७८	९०६	८४.७७	५.६३	८.६१
३	९७५	५१	२०५	१२३१	७८.८८	४.१३	१६.५९
४	१०६७	४०	६८	११७५	९०.८१	३.४	५.७९
५	९३७	६२	८६	१०८५	८६.३६	५.७१	७.९३
६	१२६७	९४	२५७	१६२५	७७.९७	५.७८	१५.८२
साथल	६०४०	४०१	८३२	७२९४	८२.८१	५.५	११.४१

६.७ बालश्रमको विवरण

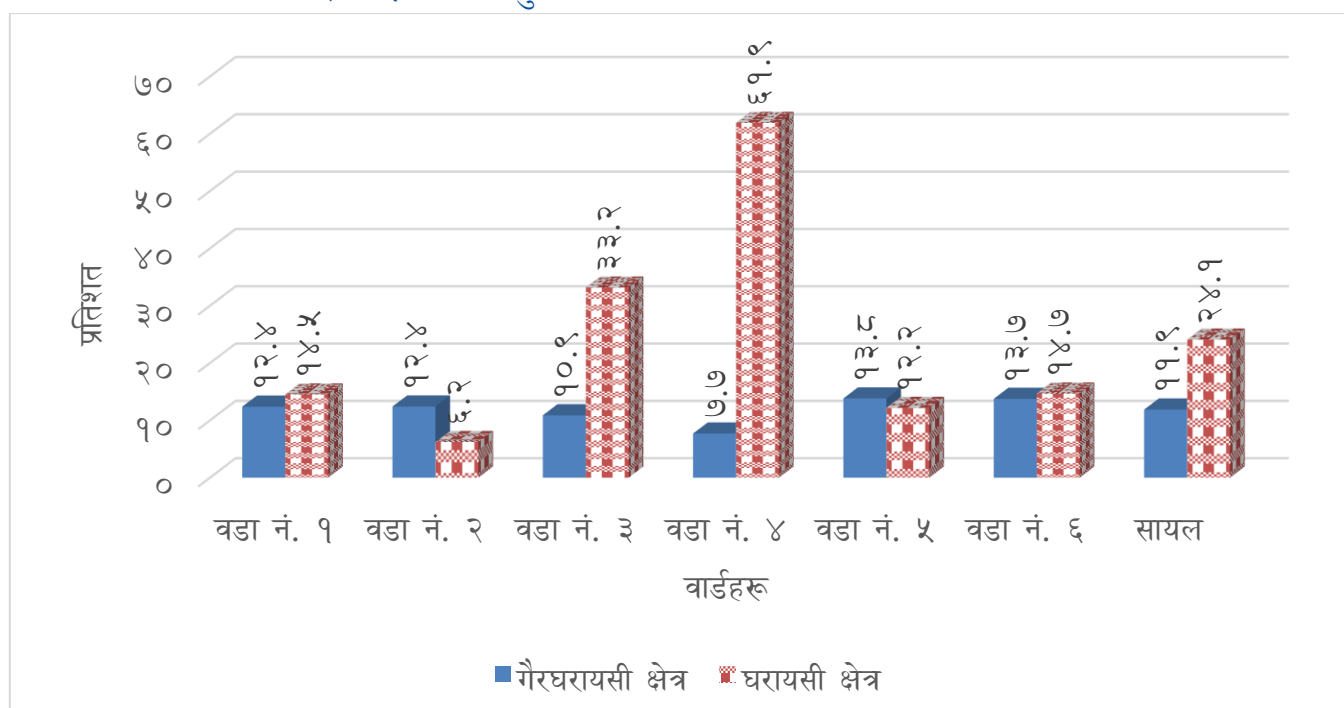
बालश्रमका विभिन्न अवस्था, प्रकार र अवधारणा प्रचलित छन्। संयुक्त राष्ट्रसंघ बालकोषका अनुसार, प्रत्येक १० जनामा १ जना बालबालिका बालश्रम गर्न बाध्य छन्। जो बालबालिका उनीहरूको उमेरका हिसाबले कुनै काम गर्न शारीरिक रूपमा सबल छैनन् अथवा कामको प्रकृति र परिस्थिति अनुसार कुनै काम जोखिमपूर्ण छ, त्यस्तो काममा संलग्न भएका रहेछन् भने त्यो स्थिति बालश्रममा पर्दछ। तर, बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक विकासमा सकारात्मक योगदान गर्ने काम जस्तो कि हलुका प्रकृतिका घरायसी काम र मानसिक विकासमा क्षति पुर्याउदछ। साथल गाउँपालिकामा समग्र बालश्रम विद्यमानता दर घरायसी क्षेत्रमा २४.०९ प्रतिशत र गैरघरायसी क्षेत्रमा ११.८८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यहाँ बालश्रम गर्दा कति समय काम गरेको आधारमा हिसाब किताब गरिएको छ भन्ने सवाल बुझ्नु मनासिब हुन्छ। जनगणनामा आर्थिक कामको बारेमा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्यालाई मात्र प्रश्न सोधिएको थियो। उनीहरूले गणनाको दिनदेखि अघिल्लो १२ महिनामा कम्तीमा १ दिन काम गरेको भए त्यसलाई पनि श्रम गरेको मानिने प्रावधान राखिएको थियो। अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार विगत एक हप्तामा कम्तीमा एक घण्टा नाफा वा आम्दानी हुने काम गरेका बालबालिकालाई बालश्रमको रूपमा मान्ने चलन छ। यहाँ गैरघरायसी क्षेत्र भन्नाले वित्तीय, गैरवित्तीय तथा नाफा नकमाउने संस्था पर्दछ। घरायसी क्षेत्र भन्नाले असंगठित रूपमा परिवारले संचालन गरेका सबै प्रकारका आर्थिक क्रियाकलापहरू पर्दछन् जस्तै कृषि, अनौपचारिक र असंगठित रूपमा व्यक्ति वा परिवारले संचालन गरेका व्यापार, उद्योग, व्यवसाय, सडक किनारमा बिक्री गर्ने आदि यस अन्तर्गत पर्दछन्।

वडास्तरमा बालश्रम विद्यमानता दर तुलना गर्दा घरायसी क्षेत्रमा सर्वाधिक(६१.८९%) वडा नं. ४ मा देखिन्छ भने सबैभन्दा कम(६.२१%) वडा नं. २ मा रहेको छ। गैरघरायसी क्षेत्रको सर्वाधिक बालश्रम विद्यमानता दर सर्वाधिक (१३.८२%) वडा नं. ५ मा र सबैभन्दा कम(७.७%) वडा नं. ४ मा रहेको छ।

तालिका ६.७.१: वडा अनुसार बालश्रमको अवस्था

अघिल्लो १२ महिनामा कम्तीमा एक दिन आर्थिक काममा संलग्नता							
वडा	गैरघरायसी क्षेत्र	घरायसी क्षेत्र	काम नगर्ने	जम्मा	बालश्रम प्रतिशत		
					गैरघरायसी क्षेत्र	घरायसी क्षेत्र	काम नगर्ने
१	९३	१०९	५४९	७५१	१२.३८	१४.५१	७३.१
२	७०	३५	४५९	५६४	१२.४१	६.२१	८१.३८
३	७९	२४१	४०७	७२७	१०.८७	३३.१५	५५.९८
४	५८	४६६	२२९	७५३	७.७	६१.८९	३०.४१
५	१०१	८९	५४१	७३१	१३.८२	१२.१८	७४.०१
६	१३२	१४१	६८८	९६१	१३.७४	१४.६७	७१.५९
सायल	५३३	१०८१	२८७३	४४८७	११.८८	२४.०९	६४.०३

चित्र ६.७.१: वडा अनुसार बालश्रम (गैरघरायसी क्षेत्र र घरायसी क्षेत्र)

६.८ जन्मदर्ताको अवस्था

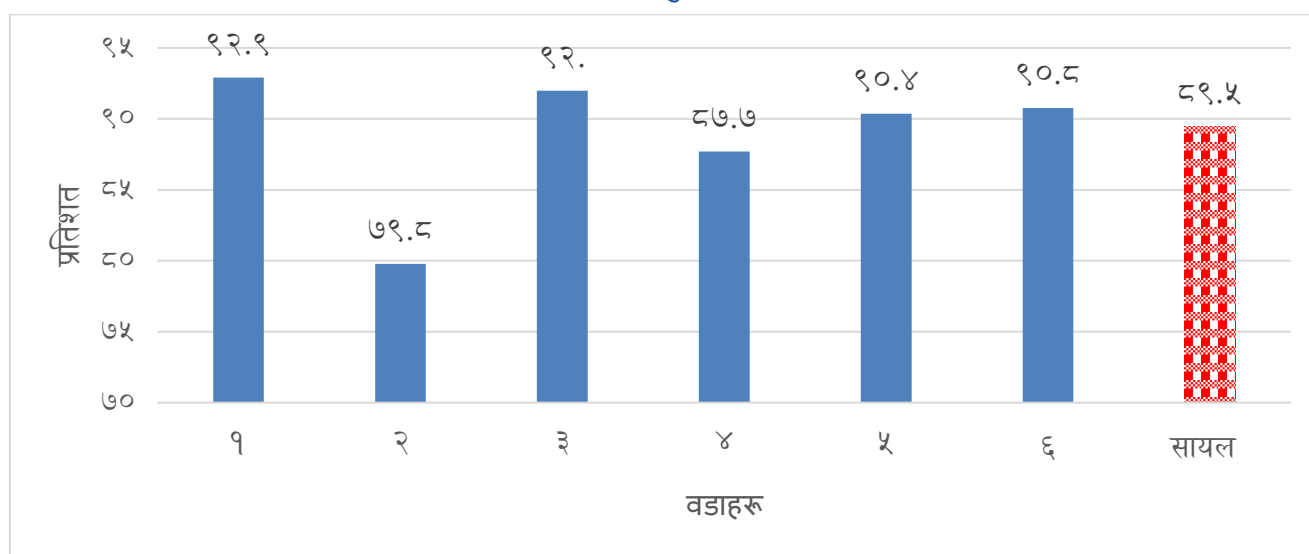
नेपालमा जन्मदर्तालाई बालबालिकाको संवैधानिक हकको रूपमा लिइएको छ। पछिल्लो जनगणनामा ५ वर्षमुनिका प्रत्येक बालबालिकाको जन्मदर्ता गरिएको छ वा छैन भन्ने प्रश्न सोधिएको थियो। राज्यप्रदत्त कैयन् सुविधामा जन्मदर्ताको अत्यन्तै महत्व रहेको हुँदा यो प्रश्न राखिएको थियो। सरकारले विभिन्न नीति तथा कार्यक्रम मार्फत जन्मदर्तालाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिरहेको छ। सायल गाउँपालिकामा ५ वर्ष वा सोभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको समग्र जन्मदर्ताको अवस्था ८९.४६ प्रतिशत रहेको छ। वडा तहमा तुलना गर्दा जन्मदर्ताको अधिकतम(९२.९१%)

उपलब्धि वडा नं. १ ले हासिल गरेको देखिन्छ। न्यून जन्मदर्ता भएका दुईओटा वडाहरू क्रमशः वडा नं. २ (७९.७९%), र वडा नं. ४ (८७.७%) रहेका छन्। गाउँपालिकाको औसत जन्मदर्ता ८९.४६ प्रतिशतभन्दा कम जन्मदर्ता स्थिति रहेका वडाहरू क्रमशः २ र ४ रहेका छन् भने बढी भएका वडाहरू १, ३, ५ र ६ छन्।

तालिका ६.८.१: वडा अनुसार जन्मदर्ता भएका बालबालिकाको अवस्था

वडा नं.	५ वा सोभन्दा कम उमेरका बालबालिका	जम्मा		जन्मदर्ता गरेको
		जन्मदर्ता गरेको	जन्मदर्ता नगरेको	प्रतिशत
१	५२२	४८५	३७	९२.९१
२	३८६	३०८	७८	७९.७९
३	५३६	४९३	४३	९१.९८
४	४९६	४३५	६१	८७.७०
५	३९४	३५६	३८	९०.३६
६	८४४	७६६	७८	९०.७६
सायल	३१७८	१६१४	१५६४	८९.४६

तालिका ६.८.१ वडा अनुसार जन्मदर्ता प्रतिशतमा

खण्ड ७: अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्थिति

७.१ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जनसंख्या र लैङ्गिक अनुपात

सामाजिक तथ्याङ्कलाई विभिन्न वर्गमा खण्डीकृत गर्ने सन्दर्भमा अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्या पनि महत्वपूर्ण मानिन्छ। समावेशी विकास र अवसरमा समान पहुँचका लागि जुनसुकै शारीरिक तथा मानसिक क्षमता भएका व्यक्तिहरूका लागि राज्यले नीति, योजना तथा कार्यक्रम अगाडि ल्याउने सिलसिलामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जनसङ्ख्या अपरिहार्य हुन्छ। मूलतः प्राकृतिक वा मानव सिर्जित कारणले नै मानिसमा अपाङ्गता हुन सक्दछ। त्यसबाहेक, जन्मजात अपाङ्गता पनि हुने गर्दछ। शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, राज्य सञ्चालन, सामाजिक सुरक्षा लगायतका क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका जनसङ्ख्याको बेग्लै पहुँच र सहभागिता सुनिश्चितता गर्नका लागि अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्याको वडा तहसम्मको तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ।

सायल गाउँपालिकामा कुल २०,४५६ जनसङ्ख्यामध्ये ४४२ जनामा अपाङ्गता रहेको छ। यो संख्या गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको २.१६ प्रतिशत हुन आउँछ र यसैलाई यस गाउँपालिकाको अपाङ्गता विद्यमानता दर मानिन्छ। यहाँ पुरुष र महिलाको अपाङ्गताको आँकडामा भिन्नता रहेको तथ्य विचारणीय छ। कुल जनसङ्ख्यामा ४८.६ प्रतिशत पुरुषमा अपाङ्गता रहेको छ भने ५१.४ प्रतिशत महिलामा रहेको छ। पुरुषमा अपाङ्गता विद्यमानता दर महिलाको भन्दा ०.३ प्रतिशत विन्दुले बढी देखिएको छ (तालिका ७.१.१, ७.१.२)। व्यक्तिमा अपाङ्गताको प्रकार, गहनता र असर फरक फरक हुन्छ।

तालिका ७.१.१: अपाङ्गताको जनसंख्या र विद्यमानता दर

लिंग	अपाङ्गता भएका व्यक्ति	अपाङ्गता नभएका व्यक्ति	अपाङ्गता नखुलेका	जम्मा	अपाङ्गताको विद्यमानता दर	अपाङ्गता भएकामध्ये लैङ्गिक हिस्सा प्रतिशत
पुरुष	२१५	८९८७	४	९२०६	२.३	४८.६
महिला	२२७	११०१८	५	११२५०	२.०	५१.४
जम्मा	४४२	२०००५	९	२०४५६	२.२	१००

तालिका ७.१.२: अपाङ्गता सम्बन्धी वडागत विवरण

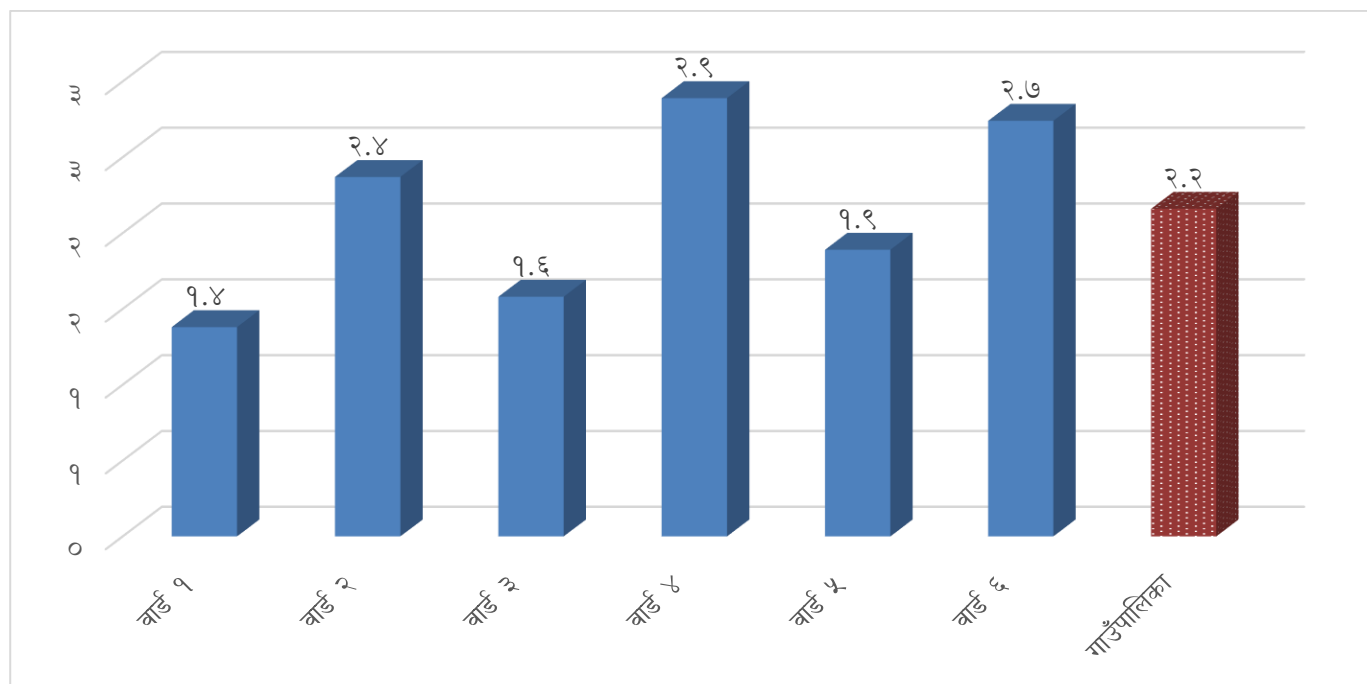
वडा	जम्मा जनसंख्या	अपाङ्गता नभएका	जम्मा अपाङ्गता भएका व्यक्ति	अपाङ्गता नखुलेको	अपाङ्गता विद्यमानता दर
१	३६१३	३५६३	५०	०	१.४
२	२६१९	२५५३	६२	४	२.४
३	३३४७	३२९४	५३	०	१.६
४	३२२०	३१२७	९३	०	२.९
५	३०६३	३००५	५८	०	१.९
६	४५९४	४४६३	१२६	५	२.७
सायल	२०४५६	२०००५	४४२	९	२.२

राज्यले अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्याको लागि विशेष हक र सामाजिक सुरक्षाको नीति लिएको छ र तदनुरूप कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ। अपाङ्गता सम्बन्धी स्थानीय नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन गर्नका लागि

यसप्रकारको खण्डीकृत तथ्याङ्क अपरिहार्य मानिन्छ। नेपालमा अपाङ्गता सम्बन्धी तथ्याङ्कको सबैभन्दा ठुलो प्राथमिक स्रोत जनगणना नै हो।

वडागत रूपमा अपाङ्गता विद्यमानता दर तुलना गर्दा सर्वाधिक(२.९%) वडा नं. ४ मा देखिन्छ। वडा नं. ६ दोस्रोमा(२.७%) र तेस्रोमा(२.४%) वडा नं. २ रहेको छ। अपाङ्गता विद्यमानता दर सबैभन्दा न्यून(१.४%) वडा नं. १ मा रहेको छ (तालिका ७.१.२, चित्र ७.१.१)।

चित्र ७.१.१: वडा अनुसार अपाङ्गता विद्यमानता दर

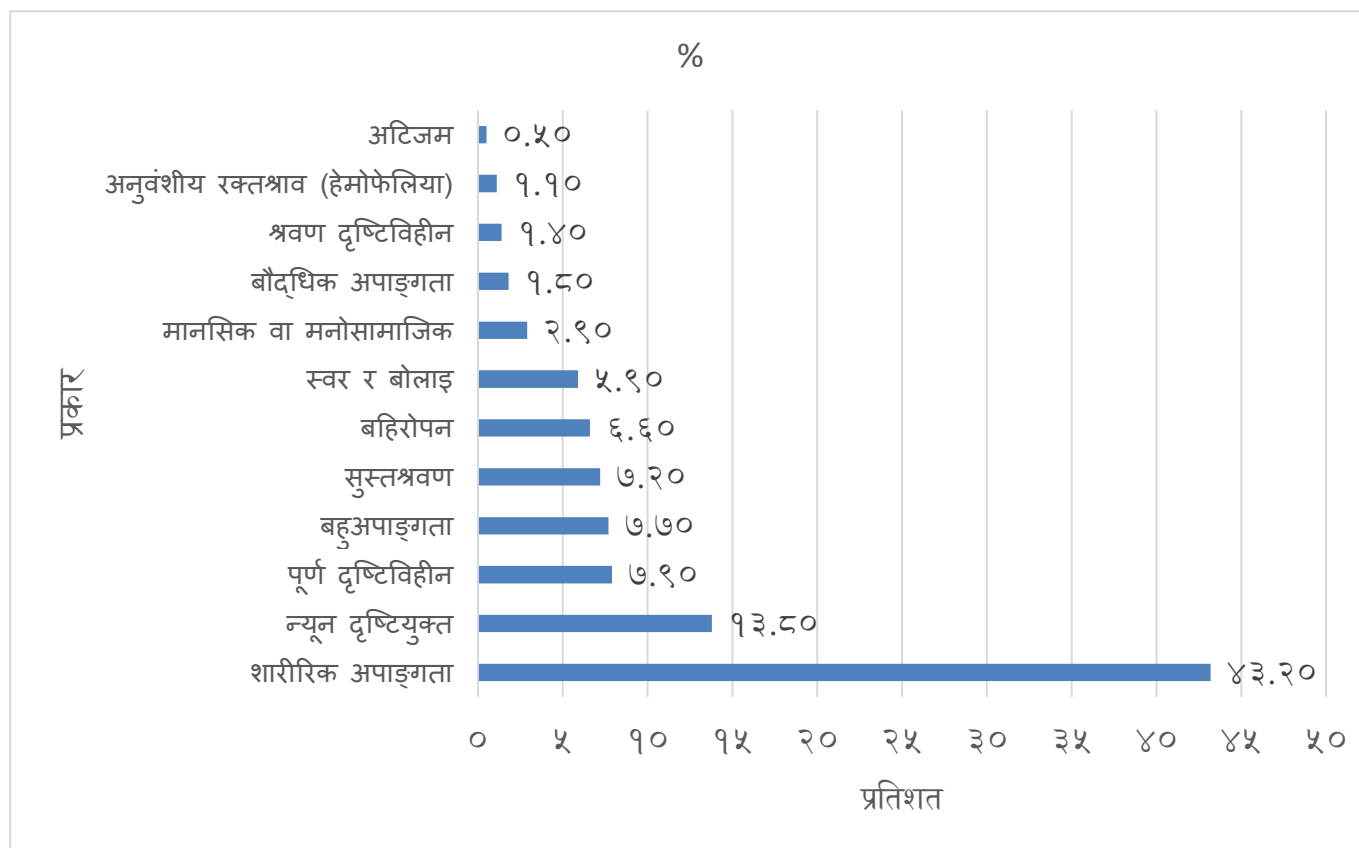
७.२ अपाङ्गताको प्रकार सम्बन्धी विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा अपाङ्गताको प्रकारलाई यसअघिका जनगणनामा झैं विभिन्न १२ ओटा वर्गमा विभाजन गरी त्यसै अनुरूप तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो। अपाङ्गताको प्रकारमध्ये यस गाउँपालिकामा सबैभन्दा धेरै(४३.२%) शारीरिक अपाङ्गता रहेको छ। दोस्रो र तेस्रोमा क्रमशः न्यून दृष्टियुक्त(१३.८%) र पूर्ण दृष्टिविहीन(७.९%) रहेका छन्। अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्यामध्ये सुस्तश्रवण ७.२ प्रतिशत र बहुअपाङ्गता हुनेको अनुपात ७.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। खास प्रकारको अपाङ्गता विद्यमानता दर पुरुष र महिलामा भिन्न हुनु स्वाभाविकै हो। उदाहरणका लागि, शारीरिक अपाङ्गताको दर पुरुषका हकमा ४७.९ प्रतिशत छ भने यो महिलामा ९.१ प्रतिशत विन्दुले कम अर्थात् ३८.८ प्रतिशत मात्र छ। न्यून दृष्टियुक्त अपाङ्गता पुरुषतर्फ ९.३ प्रतिशत छ भने महिलातर्फ १८.१ प्रतिशत रहेको छ। वर्तमान समयमा अटिज्म प्रभावित जनसङ्ख्या क्रमशः बढिरहेको देखिएको छ(तालिका ७.२.१, चित्र ७.२.१)।

तालिका ७.२.१: अपाङ्गताको प्रकार अनुसारको जनसंख्या वितरण

अपाङ्गताको अवस्था	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	१९१	४३.२	१०३	४७.९	८८	३८.८
न्यून दृष्टियुक्त	६१	१३.८	२०	९.३	४१	१८.१
पूर्ण दृष्टिविहीन	३५	७.९	१६	७.४	१९	८.४
बहिरोपन	२९	६.६	१२	५.६	१७	७.५
सुस्तश्रवण	३२	७.२	१९	८.८	१३	५.७
श्रवण दृष्टिविहीन	६	१.४	३	१.४	३	१.३
स्वर र बोलाइ	२६	५.९	१६	७.४	१०	४.४
मानसिक वा मनोसामाजिक	१३	२.९	५	२.३	८	३.५
बौद्धिक अपाङ्गता	८	१.८	४	१.९	४	१.८
अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया)	५	१.१	२	०.९	३	१.३
अटिजम	२	०.५	१	०.५	१	०.४
बहुअपाङ्गता	३४	७.७	१४	६.५	२०	८.८
जम्मा	४४२	१००	२१५	१००	२२७	१००

चित्र ७.२.१: अपाङ्गताको प्रकार अनुसारको जनसंख्या (%मा)

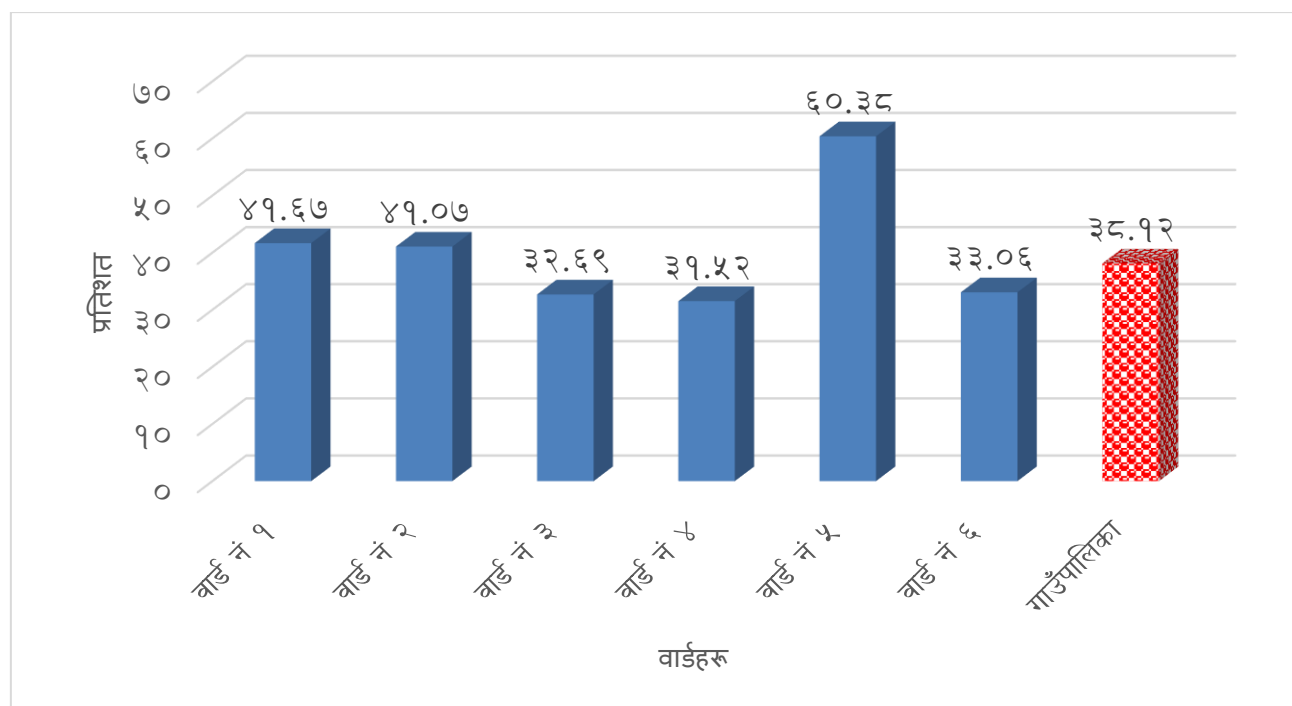
७.३ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको साक्षरता दर

अपाङ्गताले कुनै पनि मानिसको दैनिकीलाई असर पार्दछ। अपाङ्गताको प्रकारअनुसार यस्ता असरको गहनता फरक फरक हुने गर्दछ। कुनै व्यक्तिमा अपाङ्गता छ भने उसको कार्यक्षमतामा अपाङ्गताको कारण सीमितता पैदा हुन्छ फलस्वरूप सामान्य मानिसको जस्तो प्रभावकारी कार्यसम्पादन नहुने वा गर्न नसक्ने स्थिति पैदा हुन्छ। हाम्रो जस्तो विकासका पूर्वाधार कमजोर, अपर्याप्त र अपाङ्गमैत्री विरलै हुने देशमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको साक्षरता पनि स्वाभाविक रूपमा प्रभावित हुन्छ। सायल गाउँपालिकामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको समग्र साक्षरता दर ३८.१२ प्रतिशत रहेको छ। वडास्तरमा हेर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको उच्चतम(६०.३८%) साक्षरता दर वडा नं. ५ मा रहेको छ भने न्यूनतम(३१.५२%) साक्षरता दर वडा नं. ४ मा रहेको छ।

तालिका ७.३.१: अपाङ्गता भएका व्यक्तिको साक्षरता

वडाहरू	अपाङ्गताभएका व्यक्ति (५ वर्ष र भन्दा बढी उमेर)				साक्षरता दर
	जम्मा	साक्षर	निरक्षर	उल्लेख नभएको	
१	४८	२०	२८	०	४१.६७
२	५६	२३	३३	०	४१.०७
३	५२	१७	३५	०	३२.६९
४	९२	२९	६३	०	३१.५२
५	५३	३२	२१	०	६०.३८
६	१२४	४१	८३	०	३३.०६
सायल गाउँपालिका	४२५	१६२	२६३	०	३८.१२

चित्र ७.३.१: अपाङ्गता भएका व्यक्तिको साक्षरता दर

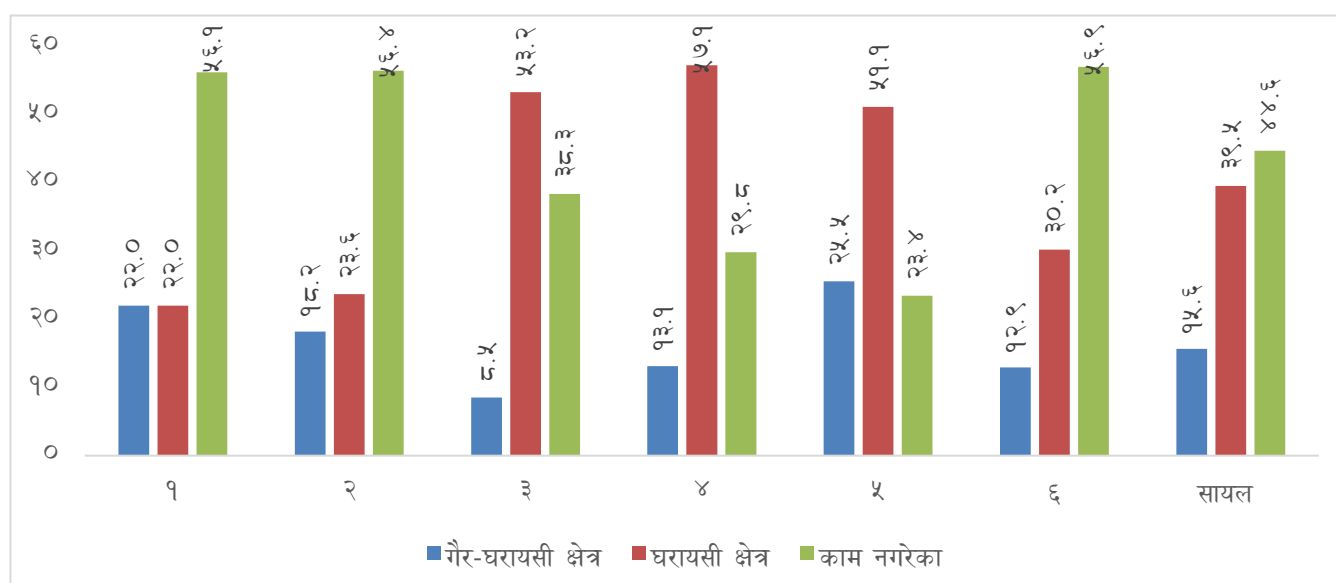
७.४ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक काममा संलग्नताको अवस्था (१० वर्ष वा सोभन्दा माथिका)

अघिल्लो खण्डमा उल्लेख गरिसकिएको छ कि अपाङ्गताका कारण कुनै व्यक्तिको कार्यक्षमतामा असर पर्न सक्छ। अपाङ्गतामैत्री वातावरण भएन भने उनीहरू विकासका अवसर, सहभागिता र लाभहरूबाट वञ्चित हुने वा सीमित मात्रामा मात्र लाभान्वित हुने सम्भावना रहन्छ। दिगो विकास लक्ष्यले कोही पनि पछाडि नछुट्नु भन्ने जुन नारा अगाडि सारेको छ त्यो अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि समेत लागु हुन्छ। सायल गाउँपालिकामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको घरायसी क्षेत्रको आर्थिक काममा संलग्नता ३९.४९ प्रतिशत रहेको छ भने गैर-घरायसी क्षेत्रमा उनीहरूको संलग्नता दर १५.६४ प्रतिशत रहेको छ। दुवै क्षेत्रमा उनीहरूको समग्र संलग्नता दर ५५.१३ प्रतिशत रहेको छ। वडास्तरमा हेर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आर्थिक काममा समग्र संलग्नता दर सर्वाधिक (७०.२४%) वडा नं. ४ मा देखिन्छ भने सबैभन्दा कम (४१.८२%) वडा नं. २ मा रहेको छ (तालिका ७.४.१)।

तालिका ७.४.१: वडा अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक काममा संलग्नताको अवस्था

वडा	अपाङ्गता भएका व्यक्ति (१० वर्ष वा सोभन्दा माथिका) जम्मा	रोजगारीको क्षेत्र संख्यामा			रोजगारीको क्षेत्र प्रतिशतमा		
		गैर-घरायसी क्षेत्र	घरायसी क्षेत्र	काम नगरेका	गैर-घरायसी क्षेत्र	घरायसी क्षेत्र	काम नगरेका
१	४१	९	९	२३	२१.९५	२१.९५	५६.१
२	५५	१०	१३	३१	१८.१८	२३.६४	५६.३६
३	४७	४	२५	१८	८.५१	५३.१९	३८.३
४	८४	११	४८	२५	१३.१	५७.१४	२९.७६
५	४७	१२	२४	११	२५.५३	५१.०६	२३.४
६	११६	१५	३५	६६	१२.९३	३०.१७	५६.९
सायल	३९०	६१	१५४	१७४	१५.६४	३९.४९	४४.६२

चित्र ७.४.१: वडा अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक काममा संलग्नताको अवस्था

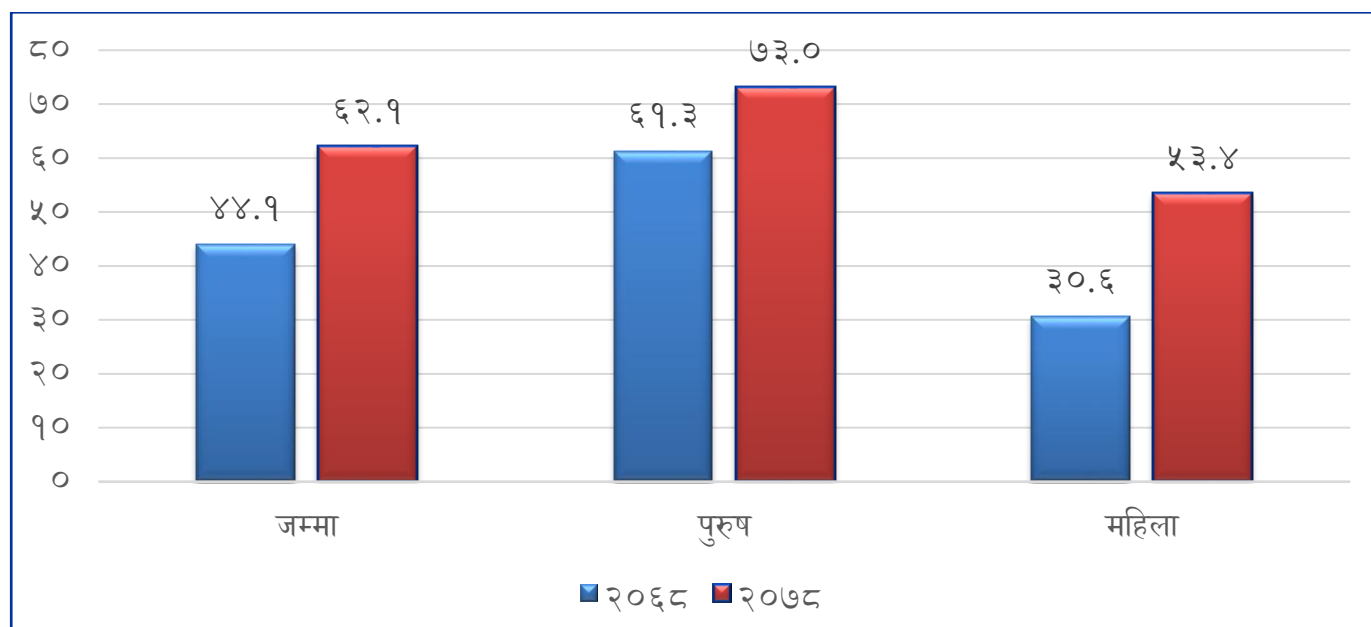

खण्ड ८: जनसंख्याको शैक्षिक स्थिति

८.१ साक्षरता दर (५ वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेरका)

साक्षर जनसंख्या कुनै पनि देश, सरकार र समाजको लागि महत्वपूर्ण जनशक्ति मानिन्छ। उच्चतम साक्षरता दर त्यस्तो सूचक हो जसले कुनै पनि देशको शैक्षिक विकासको अवस्थालाई प्रतिबिम्बित गर्दछ। साक्षर जनसंख्याले विकास प्रयास र विकासका विभिन्न आयामलाई सहजीकरण र निर्देशित गर्ने हुनाले नीति निर्माता, योजनाविद् र निर्णयकर्ताका लागि यसले अत्यन्त महत्वपूर्ण तथ्याङ्क उपलब्ध गराउँदछ। साक्षरता दरलाई पनि पुरुष, महिला, हिमाल, पहाड, तराई, ग्रामीण सहरी, सम्पन्नताको पञ्चम वर्गीकरण र वडा तहमा वर्गीकरण गरेर विश्लेषण गर्दा तथ्याङ्कमा फरक फरक अवस्था र प्रवृत्ति देखिने भएकोले यहाँ त्यसै अनुसार सङ्क्षेपमा चर्चा गरिएको छ। जनगणनामा अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासको अनुसरण गर्दै ५ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्यालाई साक्षरता सम्बन्धी प्रश्न सोधिएको थियो। यस उमेर समूहका प्रत्येक व्यक्तिले यदि पढ्न र लेख्न दुवै जानेको भए साक्षर भएको मानी साक्षर जनसंख्या भित्र समावेश गरिएको छ। विगतको तुलनामा साक्षर जनसंख्या बढ्नु स्वाभाविक हो तर एक जनगणनादेखि अर्को जनगणनासम्म साक्षरता दर कति प्रतिशतले बढ्यो भन्ने प्रश्नले राज्यको शैक्षिक नीति र लगानीको मूल्याङ्कन गर्न सहज हुनेछ। यस गाउँपालिकामा वि.सं. २०६८ को साक्षरता दर ४४.९ प्रतिशत रहेको थियो जसमा पुरुष साक्षरता दर ६१.३ प्रतिशत रहेको थियो भने महिलातर्फ यो मान ३०.६ प्रतिशत मात्र थियो। एक दशकपछि अर्थात् वि.सं. २०७८ मा यस गाउँपालिकामा समग्र (पुरुष र महिला) साक्षरता दर ६२.९ प्रतिशत पुगेको छ, जुन अघिल्लोको तुलनामा १८ प्रतिशत विन्दुले बढी हो। यस अवधिमा पुरुष साक्षरता दरमा ११.७ प्रतिशत विन्दुले वृद्धि भई ७३.० प्रतिशत पुगेको छ भने महिला साक्षरता दरमा पुरुषको तुलनामा उल्लेखनीय रूपले वृद्धि भई एक दशक अवधिमा २२.८ प्रतिशत विन्दुले माथि अर्थात् ५३.४ प्रतिशत पुगेको छ।

चित्र ८.१.१: गाउँपालिकाको २०६८ र २०७८ को साक्षरता दर (%मा)

८.२ वडा अनुसार साक्षरता दर

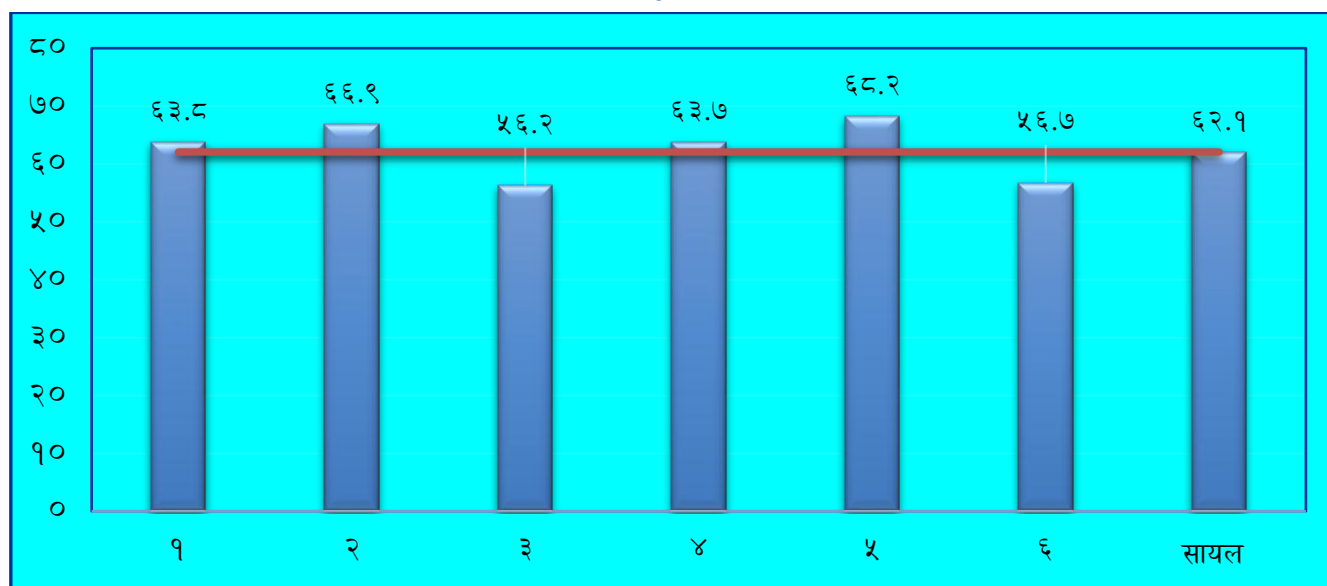
वडा अनुसारको साक्षरता सम्बन्धी तथ्याङ्क वडास्तरका जनप्रतिनिधि सहित सबै सरोकारवालाको लागि विशेष रुचिको विषय रहँदै आएको छ। यस गाउँपालिकाका ६ ओटा वडामध्ये सबैभन्दा उच्च साक्षरता दर वडा नं. ५ (६८.२%) मा रहेको

छ भने कम साक्षरता दर भएको वडा नं. ३(५६.३%) रहेको छ। समग्र गाउँपालिकाको औसत साक्षरता दर (६२.१%) भन्दा कम साक्षरता दर भएका दुई ओटा वडाहरू(३ र ६) रहेका छन्। बाँकी वडाहरूको साक्षरता दर गाउँपालिकाको औसत साक्षरता दर भन्दा उच्च रहेको देखिन्छ। वडास्तरमा साक्षरता दरमा उल्लेखनीय भिन्नताका पछाडि विभिन्न कारणहरू विद्यमान रहेका हुनसक्दछन्। घरपरिवारको आर्थिक अवस्था, बुढ्यौली उमेरको ठुलो जनसाङ्ख्यिक हिस्सा, सामाजिक विश्वास, पेसा, व्यवसाय, विद्यालयको उपलब्धता, बसाइँसराइ, राज्य र स्थानीय तहको लगानी आदिले यसमा भूमिका खेलेको हुन सक्दछ। यसमा अन्तरनिहीत पृष्ठभूमि र कारण थप अध्ययन र अनुसन्धानको लागि राम्रो विषय हुनसक्दछ।

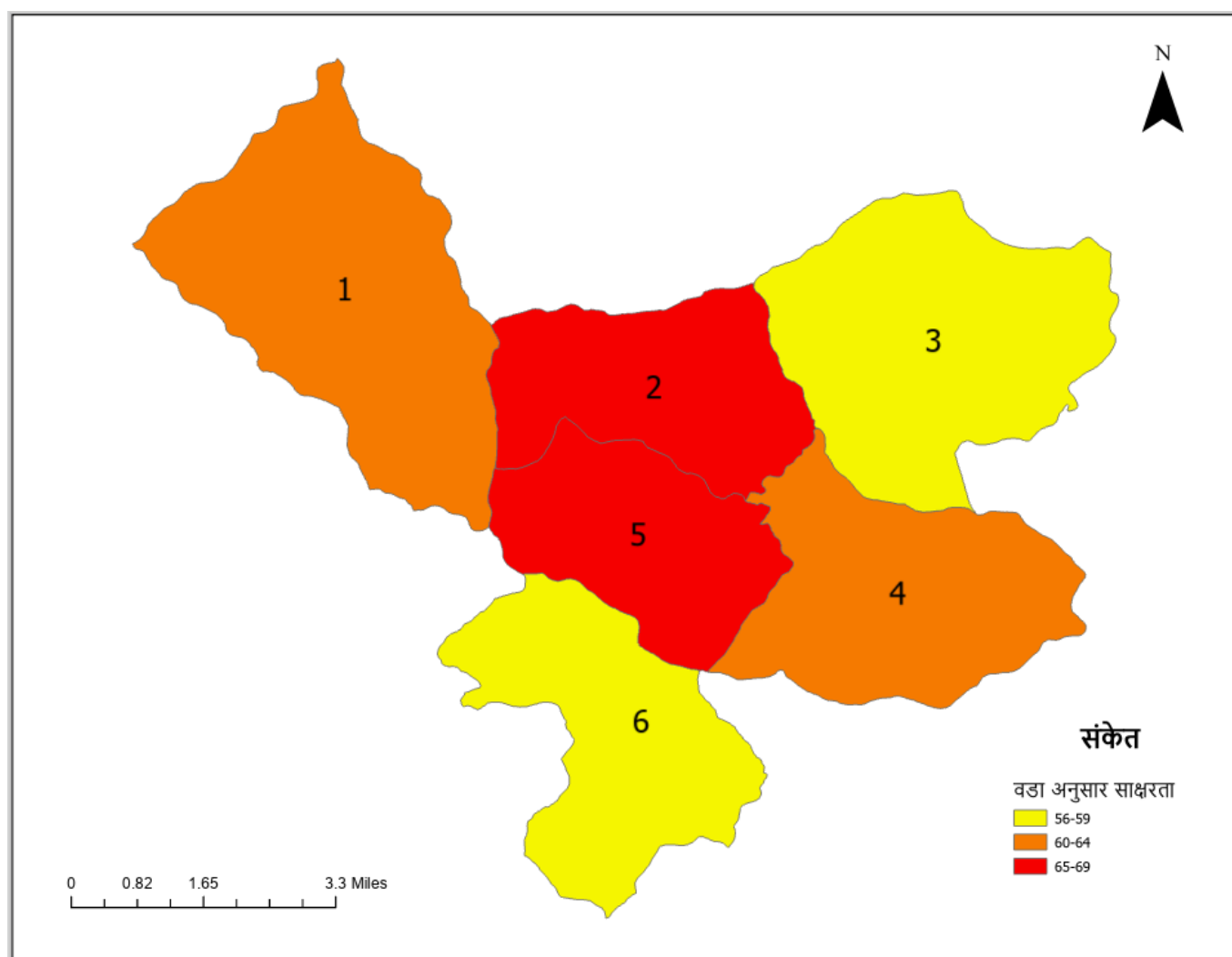
तालिका ८.२.१: गाउँपालिकाका वडा अनुसार साक्षरता दर

वडा	५ वर्ष माथिको जनसंख्या	पढ्न लेख्न दुवै जानेको	पढ्न मात्र जानेको	पढ्न लेख्न नजानेको	नखुलेको	साक्षरता दर
सायल गाउँपालिका						
जम्मा	१७८५४	११०८२	१३९	६६१०	२३	६२.०७
पुरुष	७८८३	५७५४	५२	२०७१	६	७२.९९
महिला	९९७१	५३२८	८७	४५३९	१७	५३.४३
वडा नं. १						
जम्मा	३२००	२०४०	६	११५३	१	६३.७५
पुरुष	१५१७	१०८४	०	४३२	१	७१.४६
महिला	१६८३	९५६	६	७२१	०	५६.८०
वडा नं. २						
जम्मा	२२९८	१५३७	२	७४९	१०	६६.८८
पुरुष	१०१३	७४७	२	२६१	३	७३.७४
महिला	१२८५	७९०	०	४८८	७	६१.४८
वडा नं. ३						
जम्मा	२९१४	१६३९	०	१२७०	५	५६.२५
पुरुष	१३०७	८७३	०	४३४	०	६६.७९
महिला	१६०७	७६६	०	८३६	५	४७.६७
वडा नं. ४						
जम्मा	२८१४	१७९३	७८	९४३	०	६३.७२
पुरुष	१२१४	९१६	३५	२६३	०	७५.४५
महिला	१६००	८७७	४३	६८०	०	५४.८१
वडा नं. ५						
जम्मा	२७३४	१८६५	२४	८४५	०	६८.२२
पुरुष	१२६७	१०२९	५	२३३	०	८१.२२
महिला	१४६७	८३६	१९	६१२	०	५६.९९
वडा नं. ६						
जम्मा	३८९४	२२०८	२९	१६५०	७	५६.७०
पुरुष	१५६५	११०५	१०	४४८	२	७०.६१
महिला	२३२९	११०३	१९	१२०२	५	४७.३६

चित्र ८.२.१: वडा अनुसार साक्षरता दर (% मा)

नक्सा ८.२.१: वडा अनुसारको साक्षरता दर

८.३ साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह सम्बन्धी विवरण

साक्षर जनसंख्यालाई उनीहरूले उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक तह अनुसार विश्लेषण गर्न जरूरी हुन्छ। नेपाल सरकारले प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य गरेको छ भने माध्यमिक तहसम्मको शिक्षालाई निःशुल्क घोषणा गरेको छ। सबै व्यक्तिलाई विभिन्न परिस्थिति र व्यक्तिगत कारणले उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर नमिल्न सक्छ। देशका लागि सबै प्रकारको शैक्षिक जनशक्ति आवश्यक पर्दछ। तथापि, राज्यका लागि उच्च शिक्षित जनसंख्या नै बढी ग्राह्य र महत्वपूर्ण हुनसक्दछ।

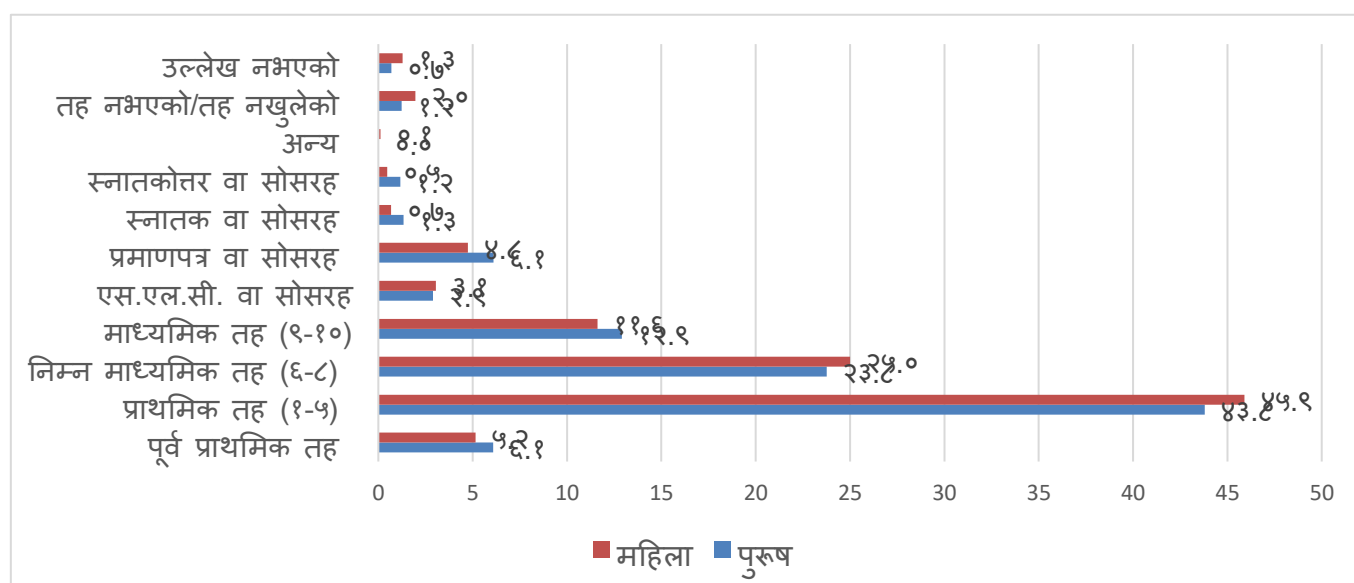
जनगणनामा साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तहलाई पूर्वप्राथमिक देखि स्नातकोत्तर वा सो-सहसम्म समूहीकृत गरिएको छ। कुल साक्षर जनसंख्या ११,१६५ मध्ये सर्वाधिक ४४.८ प्रतिशतले प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ५ सम्म) पूरा गरेको देखिन्छ भने २४.४ प्रतिशत जनसंख्याले निम्न माध्यमिक तह (कक्षा ६ देखि ८ सम्म) उत्तीर्ण गरेको देखिन्छ। तेस्रो ठूलो (१२.३%) समूहले माध्यमिक तह पूरा गरेको देखिन्छ। एस.एल.सी.(हाल एस.ई.ई.) र दश जोड दुई उत्तीर्ण हुनुलाई अझै पनि निकै महत्वका साथ हेर्ने गरिएको देखिन्छ। कुल ३ प्रतिशतले एस.एल.सी. वा सो-सह उत्तीर्ण गरेका छन् भने पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिको ५.५ प्रतिशत जनसंख्याले प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरेका छन्।

स्नातक उत्तीर्ण गर्नेको अनुपात १ प्रतिशत रहेको छ भने स्नातकोत्तर वा सोसह उत्तीर्ण गर्ने जनसंख्या ०.८ प्रतिशत मात्र रहेको छ। प्रत्येक तह उत्तीर्ण गर्ने पुरुष र महिलाको अनुपातमा कतै सामान्य भिन्नता छ भने कतै उल्लेखनीय भिन्नता रहेको देखिन्छ। उदाहरणका लागि स्नातकोत्तर गर्ने पुरुषको अनुपात १.२ प्रतिशत छ भने यो तह पूरा गर्ने महिलाको अनुपात केवल ०.५ प्रतिशत रहेको छ। तर, प्रमाणपत्र तह वा सोसह पूरा गर्ने पुरुषभन्दा महिलाको अनुपात १.५ प्रतिशत बिन्दुले कम अर्थात् ४.८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

तालिका ८.३.१: साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह

उत्तीर्ण गरेको तह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	१११६५	१००	५७९२	१००	५३७३	१००
पूर्व प्राथमिक तह	६२९	५.६३	३५२	६.०८	२७७	५.१६
प्राथमिक तह (१-५)	५००४	४४.८२	२५३७	४३.८०	२४६७	४५.९१
निम्न माध्यमिक तह (६-८)	२७२०	२४.३६	१३७६	२३.७६	१३४४	२५.०१
माध्यमिक तह (९-१०)	१३७१	१२.२८	७४७	१२.९०	६२४	११.६१
एस.एल.सी. वा सोसह	३३२	२.९७	१६८	२.९०	१६४	३.०५
प्रमाणपत्र वा सोसह	६०९	५.४५	३५४	६.११	२५५	४.७५
स्नातक वा सोसह	११३	१.०१	७७	१.३३	३६	०.६७
स्नातकोत्तर वा सोसह	९२	०.८२	६७	१.१६	२५	०.४७
अन्य	८	०.०७	२	०.०३	६	०.११
तह नभएको/तह नखुलेको	१७८	१.५९	७२	१.२४	१०६	१.९७
उल्लेख नभएको	१०९	०.९८	४०	०.६९	६९	१.२८

चित्र ८.३.१: गाउँपालिकाका साक्षर पुरुष तथा महिलाले उत्तीर्ण गरेको तह (% मा)

८.४ ५ वर्षदिखि २५ वर्षसम्मका हाल स्कूल गइरहेका वा विगतमा स्कूल गएको जनसंख्याको विवरण

नीतिनिर्माता र योजनाविद्का लागि ५-२५ वर्ष उमेरका व्यक्तिमध्ये कति जना हाल विद्यालय गइरहेका छन् र कति जनसंख्या विगतमा विद्यालय जाने गरेको भएपनि हाल विद्यालय जान छोडिसकेका छन् भन्ने तथ्याङ्क महत्वपूर्ण रहि आएको छ। त्यसैगरी कहिल्यै पनि विद्यालय नगएको त्यस उमेरको जनसंख्यालाई पनि राज्यको शैक्षिक नीतिको समय सापेक्ष मूल्याङ्कनका लागि आधार तथ्याङ्कका रूपमा लिइन्छ। राज्यले प्राथमिक तहसम्मको शिक्षालाई अनिवार्य गर्ने नीति लिएको भए तापनि कैयन् विद्यार्थीले प्राथमिक तह नै पूरा नगरी विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति अझै पनि देखिएको छ भने निःशुल्क गर्ने नीति लिइएको माध्यमिक तहमा पनि लाखौं बालबालिका अध्ययन विमुख भएको अवस्था तथ्याङ्कबाट देखिन आएको छ। यस गाउँपालिकाको ५-२५ वर्ष उमेर समुहको कुल ९,४७३ (१००%) जनसंख्या मध्ये ६७.३ प्रतिशत हाल (गणनाको समयमा) विद्यालय गइरहेको देखिन्छ भने १७.९ प्रतिशत विगतमा विद्यालय जाने गरेको तर गणनाको समयमा विद्यालय नजाने गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी कहिल्यै पनि विद्यालय वा कलेज नगएको जनसंख्याको अनुपात १४.६ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ८.४.१: ५ वर्षदिखि २५ वर्षसम्मका हाल स्कूल गइरहेका वा विगतमा स्कूल गएको जनसंख्याको विवरण

क्षेत्र	जम्मा	हाल स्कूल गइरहेका	विगतमा स्कूल गएका	कहिल्यै स्कूल नगएका	नखुलेको
सायल गाउँपालिका					
जम्मा	९४७३	६३७३	१६९८	१३८१	२१
पुरुष	४४२३	३२५७	६७१	४९०	५
महिला	५०५०	३११६	१०२७	८९१	१६
वडा १					
जम्मा	१७५२	१०८५	४३६	२३१	०
पुरुष	८५४	५६७	१८५	१०२	०
महिला	८९८	५१८	२५१	१२९	०

क्षेत्र	जम्मा	हाल स्कूल गइरहेका	विगतमा स्कूल गएका	कहिल्यै स्कूल नगएका	नखुलेको
वडा २					
जम्मा	११५६	८३२	१७८	१३७	९
पुरुष	५५०	४१३	७३	६१	३
महिला	६०६	४१९	१०५	७६	६
वडा ३					
जम्मा	१५१९	१०१५	२०५	२९४	५
पुरुष	७०२	५११	७९	११२	०
महिला	८१७	५०४	१२६	१८२	५
वडा ४					
जम्मा	१४६०	११३४	१८३	१४३	०
पुरुष	६६८	५६७	६३	३८	०
महिला	७९२	५६७	१२०	१०५	०
वडा ५					
जम्मा	१४०५	९७३	२८७	१४५	०
पुरुष	६९६	५१३	१३३	५०	०
महिला	७०९	४६०	१५४	९५	०
वडा ६					
जम्मा	२१८१	१३३४	४०९	४३१	७
पुरुष	९५३	६८६	१३८	१२७	२
महिला	१२२८	६४८	२७१	३०४	५

८.५ अध्ययन गरेको विषयक्षेत्र

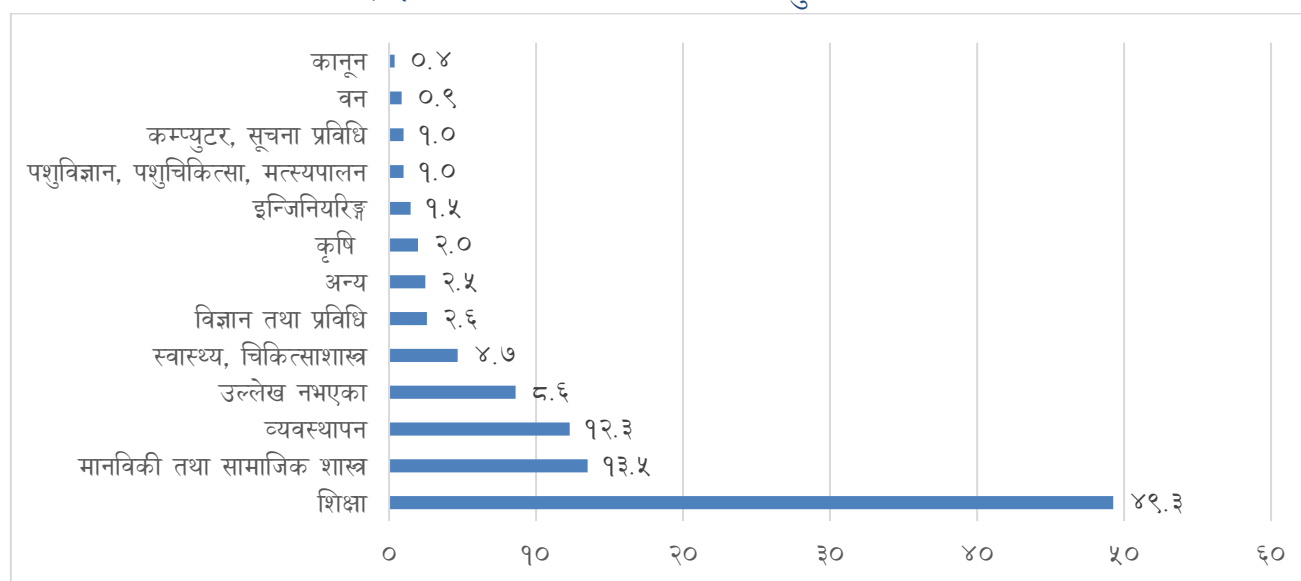
साक्षर जनसंख्याले कुन कुन विषयमा उच्च शिक्षा अध्ययन गरिरहेको छ भन्ने सवाल अत्यन्त महत्वपूर्ण छ। सन्तुलित विकासको लागि राज्यलाई विविध विषयको जनशक्ति आवश्यक पर्दछ। देशको युवा शक्ति के-कस्तो विषयको अध्ययनमा आकर्षित छ भन्ने चित्र उनीहरूले अध्ययन गरेको विषयबाट ज्ञात हुन्छ। उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने जनशक्तिले के-कस्ता प्राविधिक विषय र गैरप्राविधिक विषय अध्ययन गरिरहेको वा गरेको छ र राज्यको विकास अभियानमा भावी दिनमा माग हुने विषय विशिष्ट जनशक्तिको आपूर्ति कस्तो हुनेछ भनेर यस तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन सकिन्छ। कुनै पनि स्थानीय तहमा अक्सर बसोबास भएका व्यक्ति (विद्यार्थी)हरूले अध्ययन गरेको विषयले त्यस स्थानीय तहको शैक्षिक अवस्था, प्राथमिकता र जनशक्ति आपूर्तिको सम्भावनालाई इङ्गित गर्दछ। सायल गाउँपालिकामा दश जोड दुई वा सोभन्दा माथि अध्ययन गरेका व्यक्तिको तथ्याङ्क हेर्दा समग्र (पुरुष तथा महिला) मा ४९.३ प्रतिशत जनसंख्याले शिक्षा अध्ययन गरेको देखिन्छ। दोस्रोमा मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र (१३.५%) र तेस्रोमा व्यवस्थापन (१२.३%) रहेको छ। स्वास्थ्य-चिकित्साशास्त्रमा ४.७ प्रतिशत शिक्षित जनसंख्या छ भने, विज्ञान तथा प्रविधितर्फ २.६ प्रतिशतले उच्च शिक्षा अध्ययन गरेको देखिन्छ। कृषि अध्ययन गरेको जनसंख्या २ प्रतिशत छ। वन, सूचना प्रविधिजस्ता प्राविधिक विषय अध्ययन गर्नेहरू निकै कम देखिएका छन्। उच्च शिक्षामा विषयक्षेत्र चयनको प्रवृत्ति पुरुष महिलामा भिन्न रहेको अवस्था तथ्याङ्कबाट देखिन्छ। समग्रमा शिक्षा अध्ययन गरेको जनसंख्या उच्च (४९.३%) भए तापनि ४५.२ प्रतिशत पुरुषको अध्ययन क्षेत्र शिक्षा छ भने ५५.७ प्रतिशत महिलाले शिक्षा संकायमा अध्ययन गरेको देखिन्छ। शिक्षा संकायपछि महिलाको दोस्रो रुचिको विषय व्यवस्थापन रहेको छ जहाँ उनीहरूको हिस्सा ११.४ प्रतिशत छ। व्यवस्थापन विषय अध्ययन गर्ने पुरुषको अंश १२.९

प्रतिशतका साथ दोस्रो क्रममा रहेको छ। विज्ञान तथा प्रविधि अध्ययन गरेका पुरुषको हिस्सा ३.४ प्रतिशत छ, जब कि १.३ प्रतिशत महिलाले मात्र विज्ञान तथा प्रविधि अध्ययन गरेका छन्। कतिपय विषयको अध्ययनमा लैङ्गिकताको पनि प्रभाव हुन्छ भन्ने मान्यता स्वास्थ्य/चिकित्साशास्त्र, इन्जिनियरिङ, कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधि अध्ययन गरेको जनसंख्याको तुलनात्मक अध्ययनबाट देखिन्छ। उदाहरणका लागि स्वास्थ्य-चिकित्साशास्त्र अध्ययन गर्ने महिला ४.४ प्रतिशत छन् भने पुरुष ४.८ प्रतिशत। इन्जिनियरिङ अध्ययन गरेका पुरुष २.२ प्रतिशत छन् भने महिला ०.३ प्रतिशत मात्र रहेका छन्। व्यवस्थापन, शिक्षा र मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अध्ययन गरेकाहरूको योग ७५.१ प्रतिशत छ। विज्ञान तथा प्रविधिसँग सम्बन्धित विषय (विज्ञान, चिकित्साशास्त्र, इन्जिनियरिङ, कृषि तथा वन, पशुविज्ञान र कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधि) अध्ययन गरेकाहरूको योग १३.५ प्रतिशत छ। यसबाट प्राकृतिक विज्ञानको तुलनामा सामाजिक विज्ञान अध्ययन गरेकाहरू करिब ५.५ गुणा बढी देखिएका छन्।

तालिका ८.५.१: अध्ययन गरेको क्षेत्र अनुसारको विवरण

विवरण	जम्मा		पुरुष		महिला	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	८१४	१००	४९८	१००	३१६	१००
शिक्षा	४०१	४९.३	२२५	४५.२	१७६	५५.७
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र	११०	१३.५	७८	१५.७	३२	१०.१
व्यवस्थापन	१००	१२.३	६४	१२.९	३६	११.४
उल्लेख नभएका	७०	८.६	४१	८.२	२९	९.२
स्वास्थ्य, चिकित्साशास्त्र	३८	४.७	२४	४.८	१४	४.४
विज्ञान तथा प्रविधि	२१	२.६	१७	३.४	४	१.३
अन्य	२०	२.५	११	२.२	९	२.९
कृषि	१६	२.०	१०	२.०	६	१.९
इन्जिनियरिङ	१२	१.५	११	२.२	१	०.३
पशुविज्ञान, पशुचिकित्सा, मत्स्यपालन	८	१.०	७	१.४	१	०.३
कम्प्युटर, सूचना प्रविधि	८	१.०	४	०.८	४	१.३
वन	७	०.९	४	०.८	३	१.०
कानून	३	०.४	२	०.४	१	०.३

चित्र ८.५.१: अध्ययन गरेको विषयक्षेत्र अनुसारको विवरण (%मा)

८.६ : प्रारम्भिक बाल शिक्षा र विकास

नेपालमा ECED धेरै मोडालिटीहरू मार्फत प्रदान गरिन्छ, जसमध्ये मुख्य रूपमा विद्यालय-आधारित ECED केन्द्रहरू र समुदाय-आधारित ECED केन्द्रहरू पर्दछन्। सरकारले विद्यालय-आधारित ECED केन्द्रहरूलाई पूर्ण रूपमा वित्तपोषण गर्दछ, जसका कारण यी केन्द्रहरूमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाहरूका लागि सेवा निःशुल्क हुन्छ। सरकारले शिक्षकहरूको तलब तथा यी केन्द्रहरूलाई प्रतिकेन्द्र रु. ५०० का दरले PCF अनुदान प्रदान गर्दछ।

समुदाय-आधारित ECED केन्द्रहरू विद्यालय बाहिर सञ्चालन हुन्छन् र प्रायः अन्तर्राष्ट्रिय/गैर-सरकारी संस्थाहरू (I/NGOs) तथा/वा स्थानीय सरकारद्वारा समर्थित हुन्छन्। सहजकर्ताहरू स्थानीय रूपमा नियुक्त गरिन्छन् तर उनीहरूले सरकारले तोकेको योग्यता मापदण्ड पूरा गर्नुपर्छ। उनीहरूको तलब आंशिक रूपमा सरकारद्वारा र आंशिक रूपमा I/NGOs तथा अभिभावकहरूको योगदानबाट भुक्तानी गरिन्छ।

अनुगमन तथा कार्यप्रणाली सुधार गर्न यी केन्द्रहरूलाई नजिकैका विद्यालयहरूको व्यवस्थापन अन्तर्गत ल्याउने प्रयासहरू SESP अन्तर्गत गरिएको छ। विद्यालय तथा समुदाय-आधारित ECED केन्द्रहरूको अतिरिक्त, निजी रूपमा सञ्चालित किन्डरगार्टनहरू पनि रहेका छन्, जसलाई सरकारले वित्तपोषण गर्दैन। यी केन्द्रहरू मुख्यतया शहरी क्षेत्रमा अवस्थित छन् र अभिभावकहरूबाट शुल्क लिन्छन्।

८.७ ECED केन्द्रहरूको संख्या

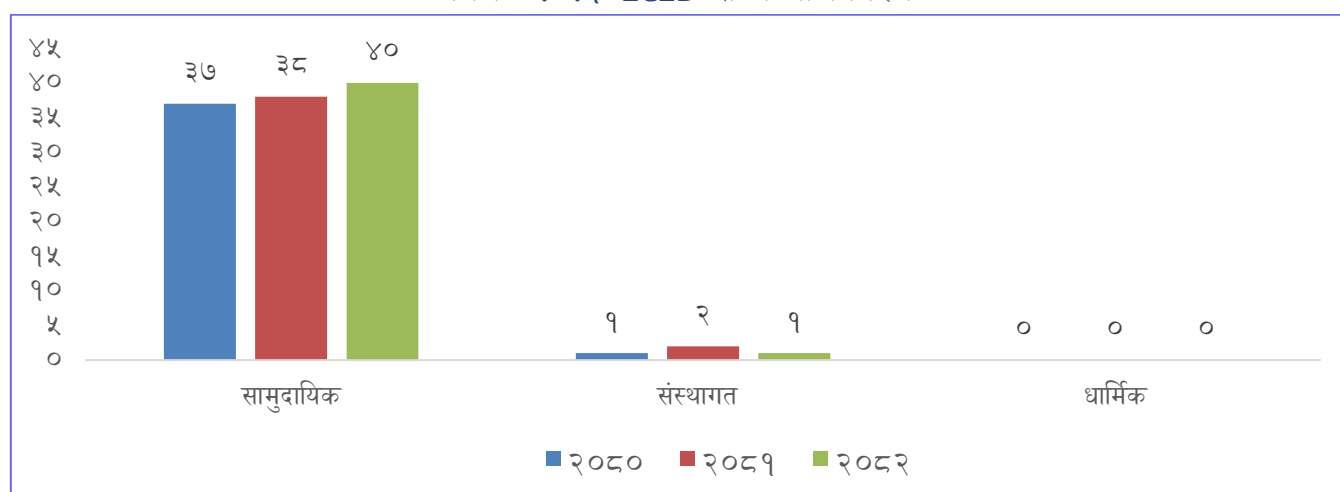
गाउँपालिकामा रहेका ECED (प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा) केन्द्रहरूको संख्या शैक्षिक सत्र २०८० देखि २०८२ सम्म क्रमिक रूपमा वृद्धि भएको देखिन्छ। २०८० मा कुल ३८ वटा ECED केन्द्र रहेकोमा २०८१ मा ४० वटा र २०८२ मा ४१ वटा पुगेका छन्। सामुदायिक ECED केन्द्रको संख्या ३७ बाट बढेर ४० पुगेको छ भने संस्थागत ECED केन्द्र २०८० मा १, २०८१ मा २ र २०८२ मा पुनः १ वटा रहेको देखिन्छ। धार्मिक प्रकृतिका ECED केन्द्र भने तीनै वर्ष शून्य रहेका छन्। समग्रमा, गाउँपालिकामा विशेषगरी सामुदायिक ECED केन्द्रहरूको विस्तार हुँदै गएकोले प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको पहुँच र सेवा क्रमशः सुदृढ हुँदै गएको स्पष्ट हुन्छ।

तालिका ८.७.१ गाउँपालिकामा रहेका ECED केन्द्रहरूको संख्या

क्र.स.	ECED/PPCs को प्रकार	शैक्षिक सत्र		
		२०८०	२०८१	२०८२
१	सामुदायिक	३७	३८	४०
२	संस्थागत	१	२	१
३	धार्मिक	०	०	०
जम्मा		३८	४०	४१

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

चित्र ८.७.१ ECED सम्बन्धी विवरण

८.८ ECED मा बालबालिकाको संख्या

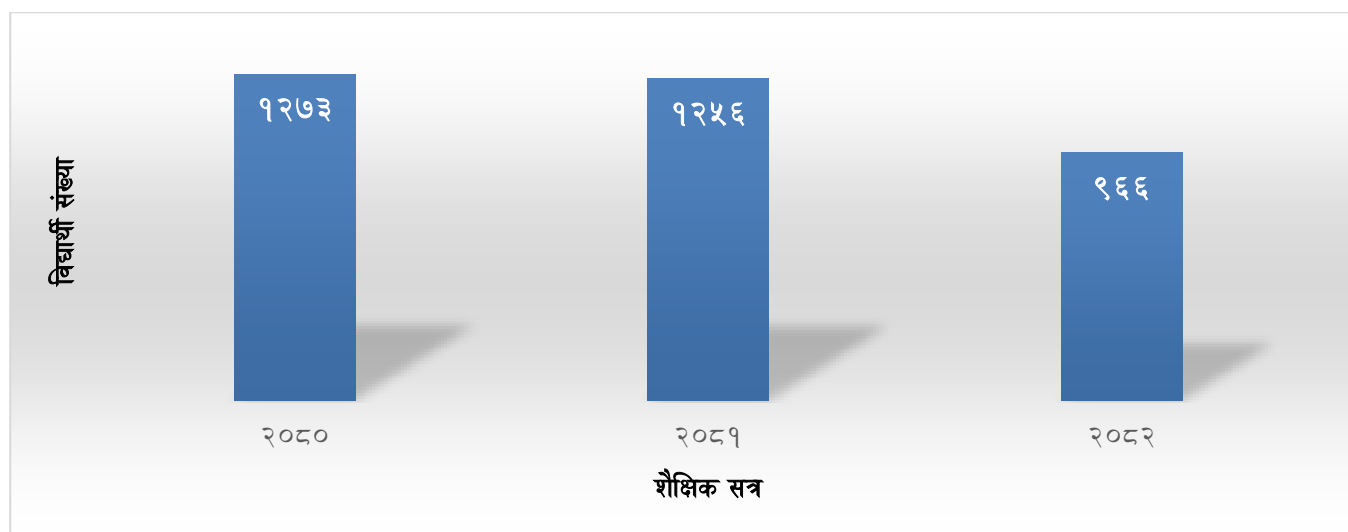
तालिका ८.८.१ अनुसार सायल गाउँपालिकाका ECED/PPCs मा अध्ययनरत विद्यार्थीको संख्या पछिल्ला तीन वर्षमा क्रमशः घट्दै गएको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०८० मा कुल १,२७३ जना विद्यार्थी (६६७ छात्र र ६०६ छात्रा) रहेका थिए भने २०८१ मा यो संख्या घटेर १,२५६ र २०८२ मा ९६६ पुगेको छ। विद्यालयको प्रकार अनुसार हेर्दा अधिकांश विद्यार्थी सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत रहेका छन्, जहाँ २०८० मा १,२२६, २०८१ मा १,१८४ र २०८२ मा ९५४ जना विद्यार्थी रहेका छन्। त्यसैगरी, संस्थागत विद्यालयमा २०८० मा ४७, २०८१ मा ७२ र २०८२ मा १२ जना विद्यार्थी मात्र रहेका छन्। समग्रमा, सायल गाउँपालिकामा प्रारम्भिक बाल विकास (ECED/PPCs) कार्यक्रममा विद्यार्थीको सहभागिता पछिल्ला वर्षहरूमा घट्दो प्रवृत्तिमा रहेको देखिन्छ।

तालिका ८.८.१ सायल गाउँपालिकामा ECED/PPCs मा जम्मा विद्यार्थी संख्या

क्र.स.	सबै प्रकारका ECED/PPCs	२०८०			२०८१			२०८२		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	सामुदायिक विद्यालय	६५३	५७३	१२२६	६०९	५७५	११८४	५०५	४४९	९५४
२	संस्थागत विद्यालय	१४	३३	४७	२२	५०	७२	७	५	१२
जम्मा		६६७	६०६	१२७३	६३१	६२५	१२५६	५१२	४५४	९६६

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

चित्र ८.८.१ सायल गाउँपालिकामा ECED/PPCs मा जम्मा विद्यार्थी संख्या

८.९ ECED मा GER/NER

कुल भर्ना दर (Gross Enrolment Rate - GER) भर्ना भएका बालबालिकाको कुल संख्यालाई ३-४ वर्ष उमेर समूहको कुल योग्य जनसंख्याले भाग गरी गणना गरिन्छ।

अर्कोतर्फ, खुद भर्ना दर (Net Enrolment Rate - NER) भने ३-४ वर्ष उमेर समूहका भर्ना भएका बालबालिकाको संख्यालाई सोही उमेर समूहको कुल योग्य जनसंख्याले भाग गरी निर्धारण गरिन्छ।

तालिका ८.९.१: ECED मा GER र NER दर

शैक्षिक सूचकहरू	२०५०			२०५१			२०५२		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
Gross Enrolment Rate	८७.८	८६.१	८७.०	१११.८	१०६.२	१०८.९	१०६.०	८३.५	९४.१
Net Enrolment Rate	५८.७	५९.४	५९.१	६५.६	६३.१	६४.३	७८.४	६२.२	६९.८
GIR Grade 1	१११.२	११४.४	११२.८	१२३.०	१२५.८	१२४.४	१५८.३	१५६.६	१५७.४
NIR Grade 1	९५.१	९६.६	९५.८	९४.७	९५.२	९५.०	८१.३	७५.५	७८.३
G1 ECED Experience	३०७	३०२	६०९	२२२	२३२	४५४	२२७	१७९	४०३
G1 ECED Experience %	९६.८	९०.७	९३.७	८४.७	८८.२	८६.५	८५.२	८१.९	८३.६

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सायल गाउँपालिकामा ECED को Gross Enrolment Rate (GER) र Net Enrolment Rate (NER) मा पछिल्ला तीन वर्षमा उतारचढाव देखिएको छ। कुल GER आर्थिक वर्ष २०५० मा ८७.० प्रतिशत रहेकोमा २०५१ मा बढेर १०८.९ प्रतिशत पुगेको छ भने २०५२ मा घटेर ९४.१ प्रतिशत कायम भएको छ। त्यसैगरी कुल NER २०५० मा ५९.१ प्रतिशत, २०५१ मा ६४.३ प्रतिशत र २०५२ मा ६९.८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ, जसले लक्षित उमेर समूहका बालबालिकाको ECED मा सहभागिता क्रमशः बढ्दै गएको संकेत गर्दछ। लिङ्गगत रूपमा हेर्दा GER मा छात्राको दर छात्रभन्दा केही बढी रहेको छ भने NER मा पनि छात्राको सहभागिता छात्रको तुलनामा केही उच्च रहेको देखिन्छ।

समग्रमा, ECED मा भर्ना दर सन्तोषजनक रहे पनि लक्षित उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई ECED सेवामा समेट्न अझै थप प्रयास आवश्यक रहेको देखिन्छ। ECED मा GER र NER सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका ८.९.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

८.१० विद्यालयहरू

यो खण्डले यस पालिकामा सञ्चालनमा रहेका विद्यालयहरूको संख्याबारे जानकारी प्रदान गर्दछ। नेपालमा विद्यालयहरू मुख्यतः दुई वर्गमा विभाजन गरिएका छन्: (१) सामुदायिक विद्यालयहरू, जुन सार्वजनिक वा सरकारद्वारा वित्तपोषित हुन्छन्, र (२) संस्थागत विद्यालयहरू, जुन अभिभावकहरूको शुल्कबाट वित्तपोषित हुन्छन्। केही विद्यालयहरू धार्मिक प्रकृतिका भए पनि तिनीहरूले सरकारी पाठ्यक्रम पालना गर्नुपर्ने भएकाले सामुदायिक विद्यालयका रूपमा वर्गीकृत गरिएका छन्। तर, शुल्क वा सार्वजनिक दानबाट सञ्चालन हुने धार्मिक विद्यालयहरूलाई भने संस्थागत विद्यालयका रूपमा मानिन्छ।

८.११ आधारभूत तहका विद्यालयहरू

तालिका ८.११.१ अनुसार, आधारभूत तहका विद्यालयहरूको संख्या २०८० देखि २०८२ सम्म लगभग स्थिर रहेको देखिन्छ। सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १-५ का विद्यालय २० बाट घटेर १७ मा पुगेका छन् भने कक्षा १-८ का विद्यालय ५ वटामै स्थिर रहेकाले कुल संख्या २५ बाट २२ मा झरेर २०८१ र २०८२ मा स्थिर रहेको छ। संस्थागत विद्यालयतर्फ कक्षा १-५ का विद्यालय १ बाट ० मा घटेका छन् भने कक्षा १-८ का विद्यालय ० बाट १ मा बढेका कारण कुल संख्या १-२ वटाको सीमामा रहेको देखिन्छ। समग्रमा, आधारभूत तहका विद्यालयको संरचनामा सामान्य परिवर्तन भए पनि पछिल्ला दुई वर्षमा विद्यालयको संख्या स्थिर रहेको देखिन्छ।

तालिका ८.११.१ आधारभूत तहका विद्यालयहरूको संख्या

विद्यालयको प्रकार	कक्षागत तह	२०८०	२०८१	२०८२
सामुदायिक (Community)	कक्षा १-५	२०	१७	१७
	कक्षा १-८	५	५	५
	जम्मा	२५	२२	२२
संस्थागत (Institutional)	कक्षा १-५	१	१	०
	कक्षा १-८	०	१	१
	जम्मा	१	२	१

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

८.१२ माध्यमिक तहका विद्यालयहरू

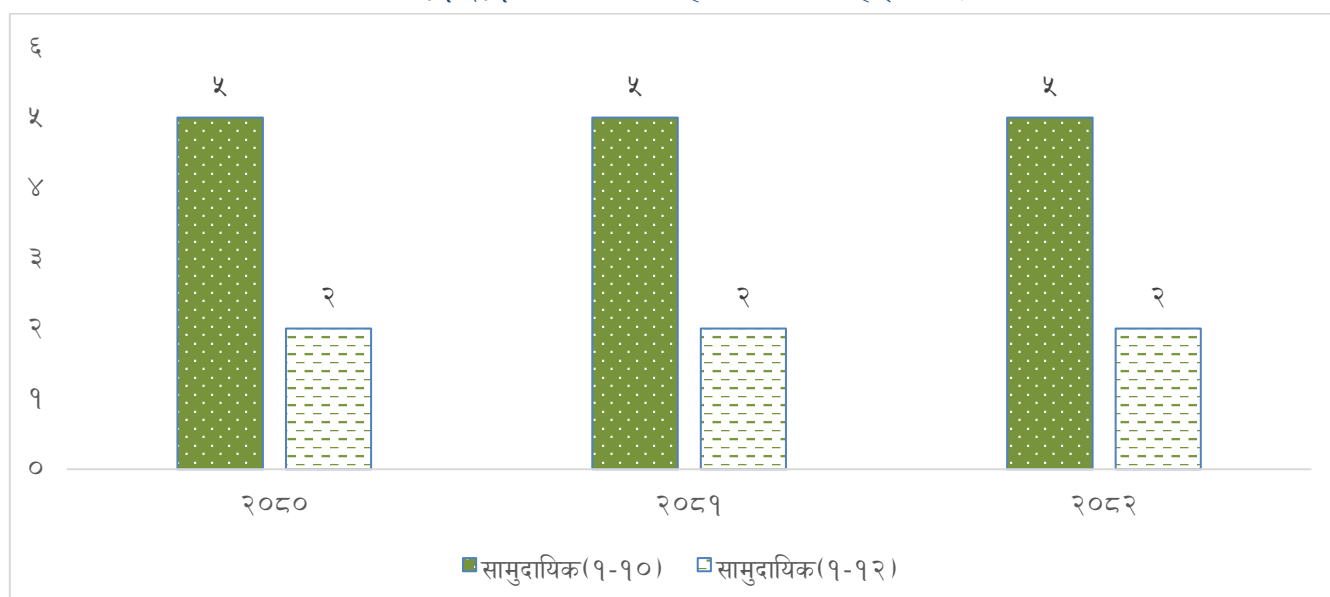
तालिका ८.१२.१ ले शैक्षिक सत्र २०८०, २०८१ र २०८२ मा यस पालिकामा सञ्चालनमा रहेका माध्यमिक तहमा शिक्षा प्रदान गर्ने विद्यालयहरूको संख्या देखाउँछ। शैक्षिक सत्र २०८२ मा यस गाउँपालिकामा जम्मा ५ वटा विद्यालयहरूले कक्षा १-१० (वा कक्षा १० सम्मका विभिन्न संयोजन) सञ्चालन गरिरहेका छन् भने २ वटा विद्यालयहरूले कक्षा १-१२ सम्मका कक्षाहरू सञ्चालन गरिरहेका छन्। माध्यमिक तहमा शिक्षा प्रदान गर्ने संस्थागत विद्यालयको संख्या शून्य रहेको देखिन्छ।

तालिका ८.१२.१ माध्यमिक तहका विद्यालयहरूको संख्या

विद्यालयको प्रकार	कक्षागत तह	२०८०	२०८१	२०८२
सामुदायिक (Community)	कक्षा १-१०	५	५	५
	कक्षा १-१२	२	२	२
	जम्मा	७	७	७
संस्थागत (Institutional)	कक्षा १-१०	०	०	०
	कक्षा १-१२	०	०	०
	जम्मा	०	०	०

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

चित्र ८.१२.१ माध्यमिक तहका विद्यालयहरूको संख्या

८.१३ आधारभूत तहको शिक्षा

प्रतिवेदनको यस भागले यस गाउँपालिकामा आधारभूत तहमा भर्ना भएका विद्यार्थीहरूको संख्या प्रस्तुत गर्दछ। साथै, यसमा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात तथा दलित, जनजाति र अन्य समुदायका विद्यार्थीहरूको संख्या र अनुपात सम्बन्धी जानकारी समावेश गरिएको छ। शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख कार्यसम्पादन सूचकहरू, जस्तै कुल भर्ना दर (GER), खुद भर्ना दर (NER), खुद प्रवेश दर (NIR) र कुल प्रवेश दर (GIR) पनि यस खण्डमा प्रस्तुत गरिएको छ। आवश्यकतानुसार सम्पूर्ण जानकारी विद्यालयको प्रकार तथा प्रदेशगत आधारमा समेत वर्गीकृत गरिएको छ।

८.१४ आधारभूत तहमा विद्यार्थीहरूको संख्या

तालिका ८.१४.१ अनुसार आधारभूत तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको कुल संख्या २०८० मा ५,५०९, २०८१ मा ५,१३४ र २०८२ मा ४,७१४ रहेको देखिन्छ, जसले विद्यार्थी संख्या क्रमशः घट्दो अवस्थामा रहेको संकेत गर्दछ। सामुदायिक विद्यालयमा अधिकांश विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन् भने संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या तुलनात्मक रूपमा निकै कम रहेको छ। साथै, सामुदायिक विद्यालयमा छात्राको सहभागिता २०८० मा ५१.५ प्रतिशत, २०८१ मा ५१.४ प्रतिशत र २०८२ मा ५१.९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यसले २०८१ मा छात्राको सहभागिता सामान्य रूपमा

घटे पनि २०८२ मा पुनः केही वृद्धि भएको संकेत गर्दछ। समग्रमा आधारभूत तहमा विद्यार्थी भर्ना संख्या घट्दै गएको भए पनि सामुदायिक विद्यालयमा छात्राको सहभागिता करिब ५१ प्रतिशतको हाराहारीमा कायम रहेको देखिन्छ।

तालिका ८.१४.१ आधारभूत तहमा विद्यार्थीहरूको संख्या

शैक्षिक सत्र	जम्मा			सामुदायिक			संस्थागत			सामुदायिक छात्रा%
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	
२०८०	२८३७	२६७२	५५०९	२८३५	२६६२	५४९७	२	१०	१२	५१.५
२०८१	२६४०	२४९४	५१३४	२६०७	२४२४	५०३१	३३	७०	१०३	५१.४
२०८२	२४४५	२२६९	४७१४	२४०९	२२०१	४६१०	३६	६८	१०४	५१.९

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

तालिका ८.१४.२ कक्षा अनुसार तहमा विद्यार्थीहरूको संख्या

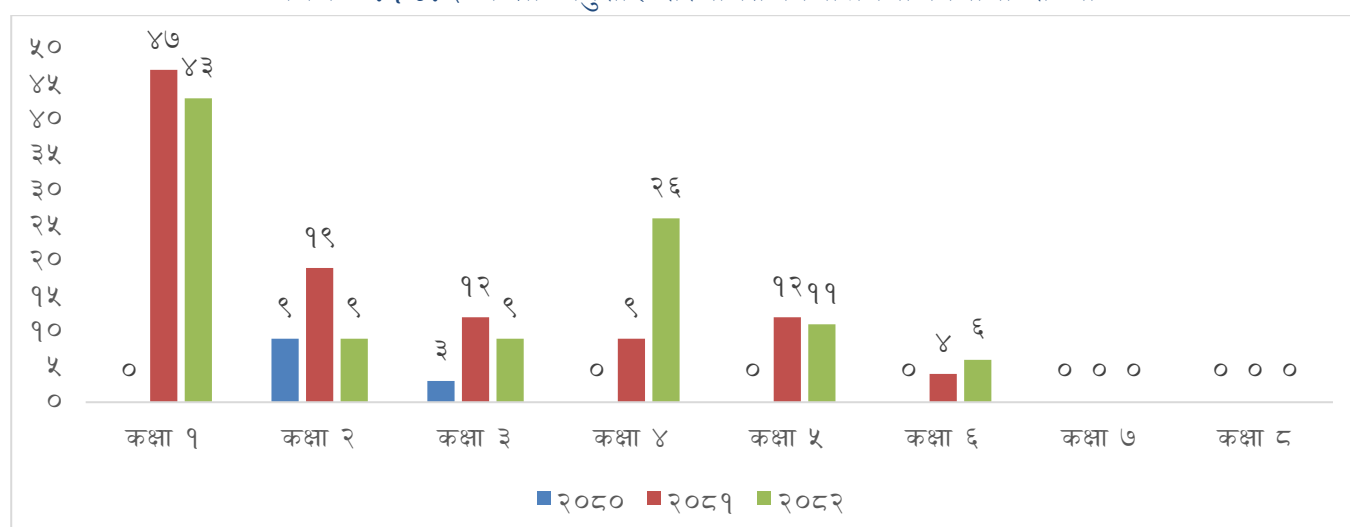
प्रकार	शैक्षिक तह	शैक्षिक सत्र								
		२०८०			२०८१			२०८२		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
सामुदायिक	कक्षा १	५२६	५३३	१०५९	४६१	४३७	८९८	३८४	३८७	७७१
	कक्षा २	४६५	४०१	८६६	३७४	३५२	७२६	३४९	३१७	६६६
	कक्षा ३	३९९	३३६	७३५	३८४	३२३	७०७	३१५	२६०	५७५
	कक्षा ४	३३०	३१५	६४५	३४६	२७५	६२१	३३७	२७७	६१४
	कक्षा ५	३१५	३२२	६३७	२९९	३०३	६०२	३०७	२७०	५७७
	कक्षा ६	२८८	३०५	५९३	२४९	२६१	५१०	२२४	२१०	४३४
	कक्षा ७	२३९	२२९	४६८	२६५	२७४	५३९	२१०	२१६	४२६
	कक्षा ८	२७३	२२१	४९४	२२९	१९९	४२८	२८३	२६४	५४७
	जम्मा	२८३५	२६६२	५४९७	२६०७	२४२४	५०३१	२४०९	२२०१	४६१०
संस्थागत	कक्षा १	०	०	०	१४	३३	४७	१५	२८	४३
	कक्षा २	१	८	९	५	१४	१९	३	६	९
	कक्षा ३	१	२	३	५	७	१२	४	५	९
	कक्षा ४	०	०	०	३	६	९	८	१८	२६
	कक्षा ५	०	०	०	५	७	१२	४	७	११
	कक्षा ६	०	०	०	१	३	४	२	४	६
	कक्षा ७	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	कक्षा ८	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	२	१०	१२	३३	७०	१०३	३६	६८	१०४

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

चित्र ८.१४.१ कक्षा अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या

चित्र ८.१४.२ कक्षा अनुसार संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या

८.१५ आधारभूत तहमा आन्तरिक दक्षता

शिक्षामा आन्तरिक दक्षताको अवधारणाले शिक्षाका विभिन्न तहहरूमा हुने पदोन्नति दर, दोहोरिने दर तथा छाड्ने दरलाई समेट्छ। तालिका ८.१५.१ मा यी दरहरू कक्षागत तथा लिङ्गका आधारमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ।

यो कुरा ध्यान दिनु आवश्यक छ कि, तल्लो कक्षाबाट पदोन्नति भई आएका विद्यार्थीहरू, एउटै कक्षा दोहोर्याउने विद्यार्थीहरू तथा नयाँ भर्ना भएका विद्यार्थीहरूको कारण कक्षागत संरचनामा परिवर्तन हुने गर्दछ। यस कारण पदोन्नति, दोहोरिने र छाड्ने दरहरूको योगफल अनिवार्य रूपमा १०० प्रतिशत हुन सक्दैन।

तालिका ८.१५.१ आधारभूत तहमा कक्षा उत्तीर्ण दर, दोहोरिने र छाड्ने दर

शैक्षिक तह	जम्मा	Promotion Rate			Repeater Rate			Dropout Rate		
		२०८०	२०८१	२०८२	२०८०	२०८१	२०८२	२०८०	२०८१	२०८२
कक्षा १	छात्रा	६८.२	५३.१	६०.८४	२७.५	३०.८	३२.४२	२.२	१६.१	६.७४
	छात्र	६८.९	५१.४	५८.८५	२६.०	३१.५	३०.२८	२.९	१७.१	१०.८७
	जम्मा	६८.६	५२.२	५९.७५	२६.७	३१.२	३१.३६	२.५	१६.६	८.९०
कक्षा २	छात्रा	६६.८	६०.६	७१.३५	२४.६	२३.०	२६.७२	४.७	१६.४	१.९३
	छात्र	६९.६	६४.८	६६.१९	२०.८	२१.३	३०.३७	४.४	१३.९	३.४४
	जम्मा	६८.१	६२.६	६८.८२	२२.९	२२.२	२८.५१	४.५	१५.२	२.६७
कक्षा ३	छात्रा	७१.४	७२.९	७६.६८	२२.१	१७.०	१९.४३	२.७	१०.१	३.८९
	छात्र	७८.४	७३.९	७६.९९	१५.०	१३.६	१६.५६	३.७	१२.४	६.४४
	जम्मा	७४.६	७३.४	७६.८३	१८.८	१५.५	१८.१२	३.१	११.१	५.०६
कक्षा ४	छात्रा	७४.१	७७.४	७७.४२	२०.७	१६.९	१७.३०	१.९	५.७	५.२८
	छात्र	७५.३	७६.४	८३.७५	१८.५	१७.५	१३.७८	२.२	६.२	२.४७
	जम्मा	७४.७	७६.९	८०.२९	१९.६	१७.२	१५.७१	२.१	५.९	४.०१
कक्षा ५	छात्रा	८५.०	७६.९	८१.२५	१०.८	२०.३	१६.७८	२.२	२.८	१.९७
	छात्र	८७.६	७५.९	८०.५४	८.१	१४.७	१७.४५	२.६	९.४	२.०१
	जम्मा	८६.३	७६.४	८०.९०	९.४	१७.५	१७.११	२.४	६.१	१.९९
कक्षा १-५	छात्रा	६८.१	६७.०	७९.४६	२५.५	२२.१	१७.४३	२.८	१०.८	३.१२
	छात्र	७०.९	६६.९	७९.१५	२२.२	२०.७	१६.७२	३.२	१२.४	४.१३
	जम्मा	६९.५	६७.०	७९.२९	२३.९	२१.५	१७.०९	३.०	११.६	३.६३
कक्षा ६	छात्रा	८१.५	८४.७	९१.२९	१०.८	१०.४	६.६४	३.६	४.८	२.०७
	छात्र	८२.२	८५.७	९०.२४	९.८	९.०	४.०७	२.३	५.३	५.६९
	जम्मा	८१.८	८५.२	९०.७६	१०.३	९.७	५.३४	२.९	५.०	३.९०
कक्षा ७	छात्रा	८२.३	७९.३	९१.१४	१५.१	१०.८	२.९५	२.५	९.९	५.९०
	छात्र	८६.९	८८.५	९२.२५	९.२	५.७	३.३२	२.९	५.७	४.४३
	जम्मा	८४.६	८४.०	९१.७०	१२.२	८.२	३.१४	२.७	७.८	५.१७
कक्षा ८	छात्रा	६९.१	७१.९	७३.९९	२७.१	१७.५	२२.४२	३.६	१०.५	३.५९
	छात्र	७२.५	८३.९	७६.६७	२२.२	१०.९	१७.७८	४.७	५.२	५.५६
	जम्मा	७०.५	७७.७	७५.१९	२४.९	१४.४	२०.३५	४.२	८.०	४.४७
कक्षा ६-८	छात्रा	७७.६	७८.८	८५.९९	१७.६	१२.८	१०.०७	३.२	८.३	३.९५
	छात्र	८०.७	८६.१	८७.५२	१३.२	८.५	७.३२	३.३	५.४	५.१६
	जम्मा	७९.१	८२.५	८६.७३	१५.५	१०.६	८.७३	३.२	६.९	४.५४

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

तालिका ८.१५.१ अनुसार, आधारभूत तहमा कक्षा उत्तीर्ण दर (Promotion Rate) अधिकांश कक्षामा उच्च रहेको देखिन्छ। विशेषगरी कक्षा ६ र ७ मा उत्तीर्ण दर ९० प्रतिशतभन्दा माथि पुगेको छ भने कक्षा १ र २ मा केही कमी देखिएको छ। दोहोरिने दर (Repeater Rate) कक्षा १ र कक्षा २ मा तुलनात्मक रूपमा बढी रहेको देखिन्छ, जसले प्रारम्भिक तहमा सिकाइ उपलब्धि र निरन्तरतामा चुनौती रहेको संकेत गर्दछ। त्यसैगरी, विद्यालय छोड्ने दर (Dropout Rate)

अधिकांश कक्षामा घट्दो प्रवृत्तिमा रहेको छ। समग्रमा, आधारभूत तहमा उतीर्ण दर सन्तोषजनक रहेको, दोहोरिने तथा विद्यालय छोड्ने दर क्रमशः नियन्त्रण हुँदै गएको अवस्था देखिन्छ।

८.१६ GER/NER आधारभूत तहमा

कुल भर्ना दर (GER) ले सम्बन्धित तहका लागि आधिकारिक उमेर समूहको जनसंख्याको प्रतिशतका रूपमा सो तहमा भएको कुल भर्नालाई जनाउँछ। प्रारम्भिक वा ढिलो प्रवेश तथा कक्षा दोहोरिने अवस्थाका कारण कुल भर्ना दर (GER) १०० प्रतिशतभन्दा बढी हुन सक्छ। खुद भर्ना दर (NER) ले सम्बन्धित शिक्षा तहका लागि आधिकारिक उमेर समूहका विद्यार्थीहरूको संख्यालाई सोही उमेर समूहको कुल जनसंख्याको प्रतिशतका रूपमा जनाउँछ। यी दरहरू २०७८ सालमा सङ्कलन गरिएको अनुमानित जनसंख्या तथ्याङ्कको आधारमा गणना गरिएको हो।

तालिका ८.१६.१ आधारभूत तहमा GER र NER विवरण

शैक्षिक सूचकहरू	जम्मा	शैक्षिक सत्र		
		२०८०	२०८१	२०८२
GER (१-५)	छात्रा	१६२.३	१४०.७	१३७.३
	छात्र	१२५.९	१३९.७	११६.०
	जम्मा	१४२.३	१४०.२	१२६.३
NER (१-५)	छात्रा	९६.४	९२.२	९३.५
	छात्र	९५.९	९५.६	७९.७
	जम्मा	९६.१	९३.९	८६.४
GER (६-८)	छात्रा	९४.२	१२३.०	६२.५
	छात्र	९९.०	१०६.५	५६.२
	जम्मा	९६.५	११४.२	५९.२
NER (६-८)	छात्रा	९२.५	९२.६	५९.४
	छात्र	९३.६	९३.१	५३.७
	जम्मा	९३.०	९२.८	५६.४
GER (१-८)	छात्रा	१३४.८	१३५.२	१२२.१
	छात्र	११६.९	१२७.९	१३३.९
	जम्मा	१२५.५	१३१.५	१२८.३
NER (१-८)	छात्रा	९४.८	९२.३	८८.६
	छात्र	९५.१	९४.७	७६.३
	जम्मा	९५.०	९३.५	८२.२

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सैद्धान्तिक रूपमा कुल भर्ना दर र खुद भर्ना दर दुवै १०० प्रतिशत हुनुपर्छ, जसले प्रत्येक उमेर समूहका सबै बालबालिका विद्यालयमा भर्ना भएको अवस्थालाई जनाउँछ।

१०० प्रतिशतभन्दा बढी GER ले कक्षामा कम उमेरका वा बढी उमेरका विद्यार्थीहरूको उपस्थिति जनाउँछ।

१०० प्रतिशतभन्दा कम GER ले सो उमेर समूहका केही बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेको जनाउँछ।

तालिका ८.१६.१ अनुसार, आधारभूत तहमा कुल भर्ना दर(GER) र खुद भर्ना दर(NER) मा पछिल्ला तीन वर्षमा घट्दो प्रवृत्ति देखिन्छ। कक्षा १-५ मा GER २०८० को १४२.३ प्रतिशतबाट घटेर २०८२ मा १२६.३ प्रतिशत पुगेको छ भने NER ९६.१ प्रतिशतबाट घटेर ८६.४ प्रतिशतमा झरेको छ। त्यसैगरी, कक्षा ६-८ मा GER ९६.५ प्रतिशतबाट ५९.२ प्रतिशत र NER ९३.० प्रतिशतबाट ५६.४ प्रतिशतमा उल्लेखनीय रूपमा घटेको देखिन्छ। समग्र आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा पनि GER १२५.५ प्रतिशतबाट बाट केहि बढेर १२८.३ प्रतिशतको आसपास छ भने NER ९५.० प्रतिशतबाट घटेर ८२.२ प्रतिशतमा पुगेको छ। यसले आधारभूत तहमा विद्यालय भर्ना तथा उमेर अनुसारको भर्ना दुवैमा कमी आएको संकेत गर्दछ।

८.१७ कक्षा १ मा GIR र NIR

कुल प्रवेश दर(GIR) ले कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने नयाँ विद्यार्थीहरूको कुल संख्यालाई, उमेरको पर्वाह नगरी, आधिकारिक प्रवेश उमेर (५ वर्ष) समूहको जनसंख्याको प्रतिशतका रूपमा जनाउँछ। खुद प्रवेश दर (NIR) ले भने कक्षा १ को आधिकारिक उमेर (५ वर्ष) समूहका नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको संख्यालाई सोही उमेर समूहको जनसंख्याको प्रतिशतका रूपमा जनाउँछ।

तालिका ८.१७.१: कक्षा १ मा GIR र NIR

शैक्षिक सूचकहरू	जम्मा	वर्ष (बि.स.मा)		
		२०८०	२०८१	२०८२
GIR Grade 1	छात्रा	१११.२	१२३.०	१५८.३
	छात्र	११४.४	१२५.८	१५६.६
	जम्मा	११२.८	१२४.४	१५७.५
NIR Grade 1	छात्रा	९५.१	९४.७	८१.४
	छात्र	९६.६	९५.२	७५.५
	जम्मा	९५.८	९५.०	७८.३

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

तालिका ८.१७.१ अनुसार कक्षा १ मा कुल भर्ना दर (GIR) पछिल्ला तीन वर्षमा बढ्दो प्रवृत्तिमा रहेको देखिन्छ। कुल GIR २०८० मा ११२.८ प्रतिशत रहेकोमा २०८१ मा १२४.४ प्रतिशत र २०८२ मा १५७.५ प्रतिशत पुगेको छ। यसले तोकिएको उमेरभन्दा कम वा बढी उमेरका बालबालिकाको कक्षा १ मा भर्ना बढेको संकेत गर्दछ त्यसैगरी खुद भर्ना दर (NIR) पनि २०८० मा ९५.८ प्रतिशतबाट २०८१ मा ९५.० प्रतिशत र २०८२ मा ७८.३ प्रतिशतमा झरेको देखिन्छ। विशेषगरी, २०८२ मा NIR मा उल्लेखनीय कमी आएको छ, जसले कक्षा १ मा तोकिएको उमेरका बालबालिकाको नयाँ भर्ना दर घटेको संकेत गर्दछ।

८.१८ माध्यमिक तहको शिक्षा

यस खण्डले माध्यमिक तहमा भर्ना भएका विद्यार्थीहरूको संख्या, विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात तथा दलित र जनजाति विद्यार्थीहरूको संख्या र अनुपातसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गर्दछ। साथै, प्रमुख शिक्षा सूचकहरू (GER, NER) पनि समावेश गरिएको छ। आवश्यकतानुसार तथ्याङ्क विद्यालय प्रकारानुसार वर्गीकृत गरिएको छ।

८.१९ माध्यमिक तहमा विद्यार्थीहरूको संख्या

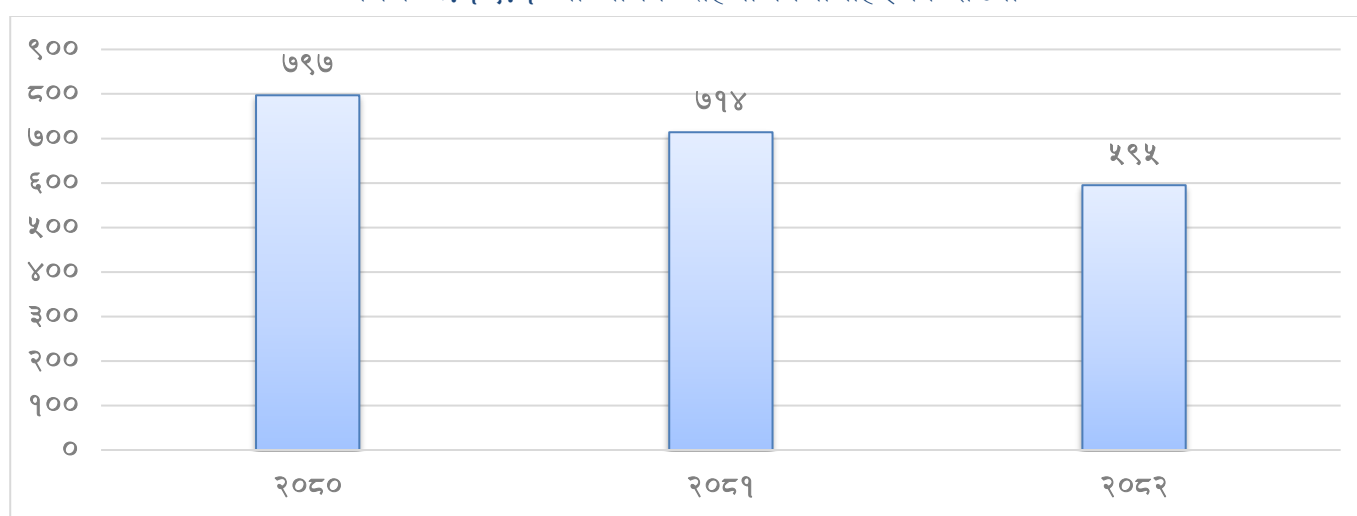
तालिका ८.१९.१ अनुसार माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको संख्या पछिल्ला तीन वर्षमा निरन्तर घट्दो क्रममा रहेको देखिन्छ। कुल विद्यार्थी संख्या २०८० मा ७९७ रहेकोमा २०८१ मा ७१४ र २०८२ मा ५९५ मा झरेको छ। यस अवधिमा छात्र र छात्रा दुवैको संख्या घटेको देखिन्छ। तालिका अनुसार सबै विद्यार्थी सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत रहेका छन्। साथै, सामुदायिक विद्यालयमा छात्राको सहभागिता २०८० मा ४८.७ प्रतिशत, २०८१ मा ४६.८ प्रतिशत र २०८२ मा ४४.२ प्रतिशत रहेको देखिएकाले छात्राको अनुपात पनि क्रमशः घट्दै गएको देखिन्छ। समग्रमा माध्यमिक तहमा विद्यार्थी भर्ना तथा छात्राको सहभागिता दुवैमा कमी आएको अवस्था देखिन्छ।

तालिका ८.१९.१ माध्यमिक तहमा विद्यार्थीहरूको संख्या

शैक्षिक सत्र	जम्मा			सामुदायिक			सामुदायिक छात्रा%
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	
२०८०	४०९	३८८	७९७	४०९	३८८	७९७	४८.७
२०८१	३८०	३३४	७१४	३८०	३३४	७१४	४६.८
२०८२	३३२	२६३	५९५	३३२	२६३	५९५	४४.२

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

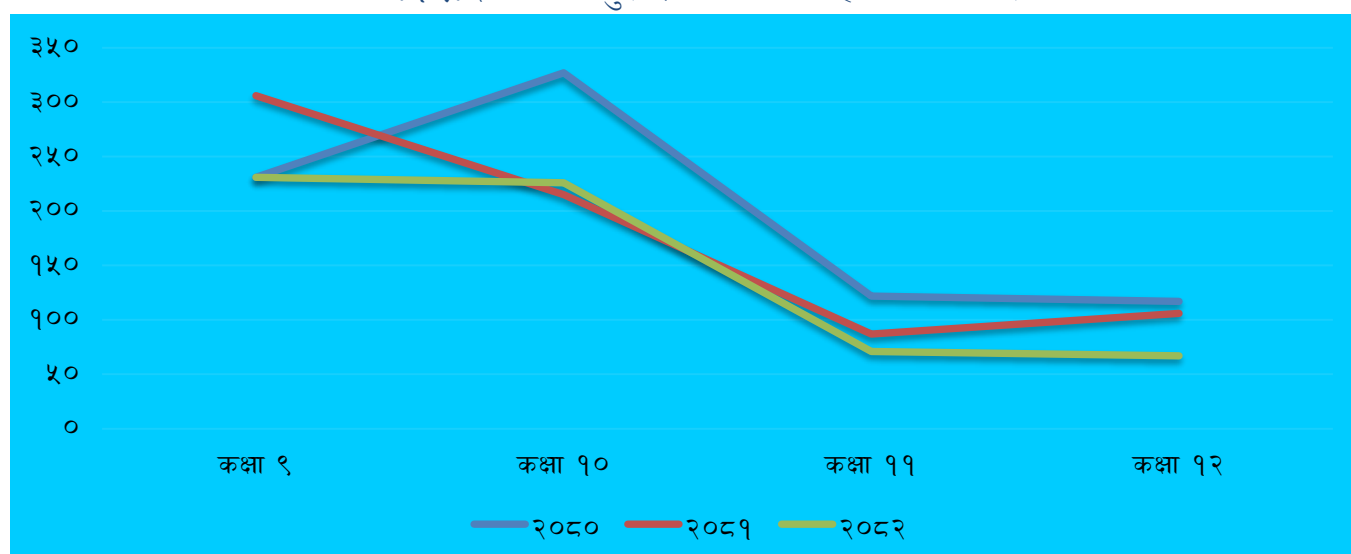
चित्र ८.१९.१ माध्यमिक तहमा विद्यार्थीहरूको संख्या

तालिका ८.१९.२ शैक्षिक तह अनुसार सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी संख्या

शैक्षिक तह	शैक्षिक सत्र								
	२०८०			२०८१			२०८२		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
कक्षा ९	११२	११९	२३१	१६५	१४१	३०६	१२५	१०६	२३१
कक्षा १०	१७२	१५५	३२७	९९	११६	२१५	१२३	१०३	२२६
कक्षा ११	६८	५४	१२२	५१	३६	८७	४३	२८	७१
कक्षा १२	५७	६०	११७	६५	४१	१०६	४१	२६	६७
जम्मा	४०९	३८८	७९७	३८०	३३४	७१४	३३२	२६३	५९५

चित्र ८.१९.२ कक्षा अनुसार माध्यमिक तहमा विद्यार्थी संख्या

८.२० माध्यमिक तहमा आन्तरिक दक्षता

शिक्षामा आन्तरिक दक्षता विभिन्न कक्षा स्तरहरूमा पदोन्नति, पुनरावृत्ति र छाड्ने दर जस्ता कारकहरूद्वारा निर्धारण गरिन्छ। तालिकाले लिङ्गको आधारमा कक्षा ९ र १० को लागि यी दरहरूको विभाजन प्रदान गर्दछ। तालिका १८.१५.१ अनुसार माध्यमिक तहमा कक्षा उत्तीर्ण दर (Promotion Rate) मा वर्षअनुसार सामान्य उतारचढाव देखिन्छ। कक्षा ९ मा कुल उत्तीर्ण दर २०८० मा ७९.४ प्रतिशतबाट २०८१ मा ९५.७ प्रतिशत पुगेको भएपनि २०८२ मा ८८.३ प्रतिशतमा केही घटेको छ। कक्षा १० मा उत्तीर्ण दर ९६.२ प्रतिशतबाट ९९.४ प्रतिशत हुँदै ९८.१ प्रतिशतमा कायम रहेको देखिन्छ, जसले उच्च उत्तीर्ण दरलाई संकेत गर्दछ। समग्र माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा कुल उत्तीर्ण दर २०८० मा ८८.८ प्रतिशतबाट २०८१ मा ९७.० प्रतिशत पुगेको र २०८२ मा ९२.७ प्रतिशतमा सामान्य रूपमा घटेको देखिन्छ। त्यसैगरी, दोहोरिने दर (Repeater Rate) अधिकांश कक्षामा १० प्रतिशतभन्दा कम रहेको छ भने विद्यालय छोड्ने दर (Dropout Rate) पनि अधिकांश अवस्थामा न्यून रहेको देखिन्छ। समग्रमा माध्यमिक तहमा उत्तीर्ण दर सन्तोषजनक रहेको तथा दोहोरिने र विद्यालय छोड्ने दर नियन्त्रणमा रहेको अवस्था देखिन्छ।

तालिका ८.२०.१ माध्यमिक तहमा कक्षा उत्तीर्ण, दोहोरिने र छोड्ने दर

शैक्षिक तह	जम्मा	Promotion Rate			Repeater Rate			Dropout Rate		
		२०८०	२०८१	२०८२	२०८०	२०८१	२०८२	२०८०	२०८१	२०८२
कक्षा ९	छात्रा	७८.३	९६.३	८८.७	१६.१	०.०	७.०	१.८	३.७	४.२
	छात्र	८०.४	९५.०	८७.७	१२.६	०.७	१.६	४.०	४.३	१०.७
	जम्मा	७९.४	९५.७	८८.३	१४.३	०.३	४.५	२.९	३.९	७.२
कक्षा १०	छात्रा	९५.२	१००.०	९८.०	४.७	०.०	१.०	०.०	०.०	१.०
	छात्र	९७.३	९८.८	९८.२	२.६	१.२	१.८	०.०	०.०	०.०
	जम्मा	९६.२	९९.४	९८.१	३.७	०.६	१.४	०.०	०.०	०.५
कक्षा ९-१०	छात्रा	८८.३	९७.५	९२.६	९.२	०.०	४.५	१.०	२.५	२.९
	छात्र	८९.४	९६.४	९२.८	६.९	०.९	१.७	२.३	२.७	५.५
	जम्मा	८८.८	९७.०	९२.७	८.१	०.४	३.१	१.७	२.६	४.२

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

यसबाहेक, तथ्याङ्कले कक्षा ९-१० मा विद्यार्थीहरू अर्को कक्षामा जाने सम्भावना बढी हुन्छ र आधारभूत शिक्षाको तुलनामा विद्यालय छोड्ने दर उल्लेखनीय रूपमा कम हुन्छ भन्ने देखाउँछ।

८.२१ माध्यमिक तहमा GER/NER

GER र NER अनुमानित जनसंख्या उमेर समूहको आधारमा गणना गरिन्छ। यस प्रतिवेदनको सन्दर्भमा; यी दरहरू २०७८ सालमा सङ्कलन गरिएको अनुमानित जनसंख्या तथ्याङ्कको आधारमा गणना गरिन्छ।

तालिका ८.२१.१ माध्यमिक तहमा GER र NER सम्बन्धी विवरण

शैक्षिक सत्र	GER (९-१०)			NER (९-१०)			GER (११-१२)			NER (११-१२)		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
२०८०	८६.१	८६.२	८६.१	८०.९	८४.३	८२.६	२६.३	५०.९	३४.२	१२.६	२८.६	१७.७
२०८१	१०८.२	१०६.२	१०७.२	८६.१	७६.०	८१.१	२६.४	३८.५	३०.२	१४.८	३२.०	२०.२
२०८२	४४.५९	३६.६४	४०.५१	३०.०४	२६.१९	२८.०७	१५.१४	१०.६३	१२.९८	७.०३	५.७१	६.४०

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

तालिका ८.२१.२ माध्यमिक तहमा GER र NER विवरणहरू (अतिरिक्त)

शैक्षिक सत्र	GER (९-१२)			NER (९-१२)		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
२०८०	५०.८	७१.६	५९.२	४०.६	६१.३	४८.९
२०८१	५५.६	७५.६	६३.५	४०.३	५६.१	४६.५
२०८२	२९.८८	२४.६०	२७.२६	१८.४२	१५.७५	१७.१०

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

तालिका ८.२१.१ अनुसार माध्यमिक तहमा कुल भर्ना दर(GER) र खुद भर्ना दर(NER) मा पछिल्ला तीन वर्षमा घट्दो प्रवृत्ति देखिएको छ। कक्षा ९-१० मा कुल GER २०८० मा ८६.१ प्रतिशत रहेकोमा २०८१ मा बढेर १०७.२ प्रतिशत पुगेको थियो। तर, २०८२ मा यो उल्लेखनीय रूपमा घटेर ४०.५ प्रतिशतमा पुगेको देखिन्छ। त्यसैगरी NER २०८० मा ८२.६ प्रतिशतबाट २०८१ मा ८१.१ प्रतिशत र २०८२ मा २८.० प्रतिशतमा झरेको देखिन्छ। कक्षा

११-१२ मा पनि GER ३४.२ प्रतिशतबाट घटेर १२.९ प्रतिशत तथा NER १७.७ प्रतिशतबाट घटेर ६.४ प्रतिशतमा पुगेको छ। समग्रमा, माध्यमिक तहमा विद्यालय भर्ना तथा उमेर अनुसारको भर्ना दर दुवैमा उल्लेखनीय कमी आएको देखिन्छ। विशेषगरी, २०८२ मा GER र NER मा तीव्र गिरावट देखिनुले माध्यमिक तहमा विद्यार्थी भर्ना र निरन्तरतामा चुनौती रहेको संकेत गर्दछ।

८.२२ आधारभूत तहमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात

विद्यार्थी शिक्षक अनुपात कुल विद्यार्थी संख्यालाई कुल शिक्षक संख्याले भाग गरेर गणना गरिन्छ। यो अनुपात गणना गर्दा, विद्यार्थीहरूको संख्यालाई पालिकाभरी १-५ र ६-८ आधारभूत तह भएका शिक्षकहरूको कुल संख्याले भाग गरिन्छ।

तालिका ८.२२.१ आधारभूत तहमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात

शैक्षिक सत्र	स्वीकृत शिक्षक दरबन्दीको आधारमा		जम्मा कार्यरत शिक्षकहरूको आधारमा	
	कक्षा (१-५)	कक्षा(६-८)	कक्षा (१-५)	कक्षा(६-८)
२०८०	८२.१	१७२.८	४१.९	७४.०
२०८१	४८.४	७५.१	३६.९	३९.६
२०८२	४०	७०	३१	३७

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

तालिका ८.२२.१ अनुसार माध्यमिक तहमा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपातमा उतारचढाव देखिएको छ। स्वीकृत शिक्षकका आधारमा कक्षा १-५ मा अनुपात २०८० मा ८२.१ रहेकोमा २०८१ मा घटेर ४८.४ र २०८२ मा ४० पुगेको छ। कक्षा ६-८ मा पनि १७२.८ बाट ७५.१ हुँदै ७० मा झरेको देखिन्छ। सबै शिक्षकका आधारमा हेर्दा पनि दुवै तहमा अनुपात क्रमशः घट्दो रहेको छ। यसले शिक्षकको उपलब्धता तुलनात्मक रूपमा बढेको वा विद्यार्थी संख्या घटेको कारण विद्यार्थी-शिक्षक अनुपातमा सुधार आएको संकेत गर्दछ।

८.२३ माध्यमिक तहमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात

विद्यार्थी शिक्षक अनुपात कुल विद्यार्थी संख्यालाई कुल शिक्षक संख्याले भाग गरेर गणना गरिन्छ। यो अनुपात गणना गर्दा, विद्यार्थीहरूको संख्यालाई पालिकाभरि ९-१० र ११-१२ माध्यमिक तह भएका शिक्षकहरूको कुल संख्याले भाग गरिन्छ।

तालिका ८.२३.१ माध्यमिक तहमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात

शैक्षिक सत्र	स्वीकृत शिक्षक दरबन्दीको आधारमा		जम्मा कार्यरत शिक्षकहरूको आधारमा	
	कक्षा (९-१०)	कक्षा(११-१२)	कक्षा (९-१०)	कक्षा(११-१२)
२०८०	१११.६	०.०	३७.२	४७.८
२०८१	२३.१	१६.४	२०.०	१६.४
२०८२	२१	१७	१३	१७

स्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

तालिका ८.२३.१ अनुसार माध्यमिक तहमा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपातमा उल्लेखनीय सुधार देखिएको छ। स्वीकृत शिक्षकका आधारमा कक्षा ९-१० मा अनुपात २०८० मा १११.६ रहेकोमा २०८१ मा २३.१ र २०८२ मा २१ मा झरेको छ। कक्षा ११-१२ मा २०८० मा स्वीकृत शिक्षक नभएकाले अनुपात ० रहेकोमा २०८१ मा १६.४ र

२०८२ मा १७ रहेको देखिन्छ। सबै शिक्षकका आधारमा हेर्दा पनि कक्षा ९-१० मा अनुपात ३७.२ बाट २० हुँदै १३ मा घटेको छ भने कक्षा ११-१२ मा ४७.८ बाट १६.४ हुँदै १७ रहेको छ। यसले माध्यमिक तहमा विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात समग्रमा सुधार हुँदै गएको संकेत गर्दछ।

८.२४ आधारभूत तहमा सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको संख्या

सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरू रोजगारीको तीन मुख्य वर्गमा पर्छन्: पहिलो स्थायी, अस्थायी र राहत शिक्षकहरूको रूपमा वर्गीकृत संघीय सरकारले नियुक्त गरेका शिक्षकहरू हुन्। दोस्रो संघीय, प्रादेशिक वा स्थानीय स्तरको सरकारले प्रदान गरेको अनुदानको आधारमा स्थानीय रूपमा नियुक्त गरिएका शिक्षकहरू हुन्। तेस्रो निजी रूपमा वित्तपोषित शिक्षकहरू हुन् जसलाई विद्यालयहरूले भुक्तानी गर्छन्। संस्थागत विद्यालयहरूको सन्दर्भमा, सबै शिक्षकहरू निजी रूपमा नियुक्त गरिएका छन्। तालिका ८.२४.१ले आधारभूत(१-५) र आधारभूत(६-८) मा सामुदायिक विद्यालयहरूमा सरकार-अनुमोदित शिक्षकहरूको संख्या प्रदान गर्दछ।

तालिका ८.२४.१: आधारभूत तहका सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको विवरण

शैक्षिक तह	शिक्षकको प्रकार	शैक्षिक सत्र								
		२०८०			२०८१			२०८२		
		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
आधारभूत (१-५)	स्थायी	९	३२	४१	७	३२	३९	८	३८	४६
	अस्थायी	०	७	७	४	६	१०	३	३	६
	राहत	८	१५	२३	९	१६	२५	१२	१७	२९
	निजी	१०	१३	२३	१०	१३	२३	३	५	८
	जम्मा	२७	६७	९४	३०	६७	९७	२६	६३	८९
आधारभूत(६-८)	स्थायी	२	६	८	०	६	५	०	९	९
	अस्थायी	१	०	१	०	०	५	०	९	९
	राहत	०	४	४	०	९	९	०	८	८
	निजी	१	७	८	१	७	८	२	४	६
	जम्मा	४	१७	२१	१	२२	२७	२	३०	३२

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

८.२५ माध्यमिक तहमा सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको संख्या

आधारभूत तहको सन्दर्भमा जस्तै, माध्यमिक तह (९-१२) मा सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरू तीन प्रमुख वर्गहरू मध्ये एक अन्तर्गत पर्दछन्: संघीय सरकारले नियुक्त गरेका शिक्षकहरूलाई स्थायी, अस्थायी र राहत शिक्षकको रूपमा वर्गीकृत गरिएको छ; संघीय, प्रान्तीय वा स्थानीय तहको सरकारद्वारा प्रदान गरिएको अनुदानको आधारमा स्थानीय रूपमा नियुक्त गरिएका शिक्षकहरू र विद्यालयहरूद्वारा भुक्तानी गरिएका निजी रूपमा वित्त पोषित शिक्षकहरूको संख्या तालिका नं. ८.२५.१ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ८.२५.१ माध्यमिक तहका सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको विवरण

शैक्षिक तह	शिक्षकको प्रकार	शैक्षिक सत्र								
		२०८०			२०८१			२०८२		
		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
माध्यमिक(९-१०)	स्थायी	०	३	३	१	३	४	३	१	४
	अस्थायी	१	१	२	१	२	३	०	९	९
	राहत	१	६	७	१	१२	१३	०	९	९
	निजी	०	३	३	०	३	३	०	०	०
	जम्मा	२	१३	१५	३	२०	२३	३	१९	२२
माध्यमिक(११-१२)	स्थायी	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	अस्थायी	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	राहत	१	४	५	१	४	५	२	३	५
	निजी	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	१	४	५	१	४	५	२	३	५

श्रोत: शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

खण्ड ९: बसाइँसराइ सम्बन्धी विवरण

९.१ जन्मस्थानको आधारमा जनसङ्ख्या

गणनाको समयमा नेपालभित्र अक्सर बसोबास गरिरहेका व्यक्तिहरूको जन्मस्थानको तथ्याङ्कले बसाइँसराइ गर्ने जनसङ्ख्याको बारेमा पर्याप्त सूचना दिन्छ। अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा जन्मस्थान सम्बन्धी विवरणबाटै बसाइँसराइको तथ्याङ्क प्राप्त हुन्छ। बसाइँसराइले कुनै खास स्थानको जनसङ्ख्याको आकार, संरचना, वितरण र वृद्धिदरलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पारिरहेको हुन्छ। जनगणनामा कुनै खास ठाउँमा बसोबास गरिरहेका मानिसहरूको जन्मस्थान देहायका चारमध्ये कुनै एकमा भएको हुनसक्छ।

- क) बसोबास गरिरहेकै पालिकाभित्र वा
- ख) बसोबास गरिरहेकै जिल्लाको अर्को कुनै पालिकामा वा
- ग) बसोबास गरिरहेको जिल्ला बाहेक नेपालकै कुनै जिल्लामा वा
- घ) विदेशमा।

बाह्रौँ राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा आन्तरिक र बाह्य दुवै प्रकारको बसाइँसराइमा ख) देखि घ) सम्मको बुँदामा समेटिने जनसङ्ख्याकै आधार लिइन्छ। हाल बसोबास गरिरहेको स्थानीय तह रहेको जिल्लाकै कुनै अर्को गाउँपालिका वा गाउँपालिकामा जन्म भएको व्यक्ति आन्तरिक बसाइँसराइ अन्तर्गतको जिल्लाभित्रको (Intra-district migration) बसाइँसराइका रूपमा लिइन्छ। अघिल्लो ११ औँ राष्ट्रिय जनगणनामा अन्तरजिल्ला (Inter-district migration) बसाइँसराइलाई मात्र आन्तरिक बसाइँसराइका रूपमा लिई व्याख्या र विश्लेषण गरिएको सन्दर्भ यहाँ स्मरणीय छ।

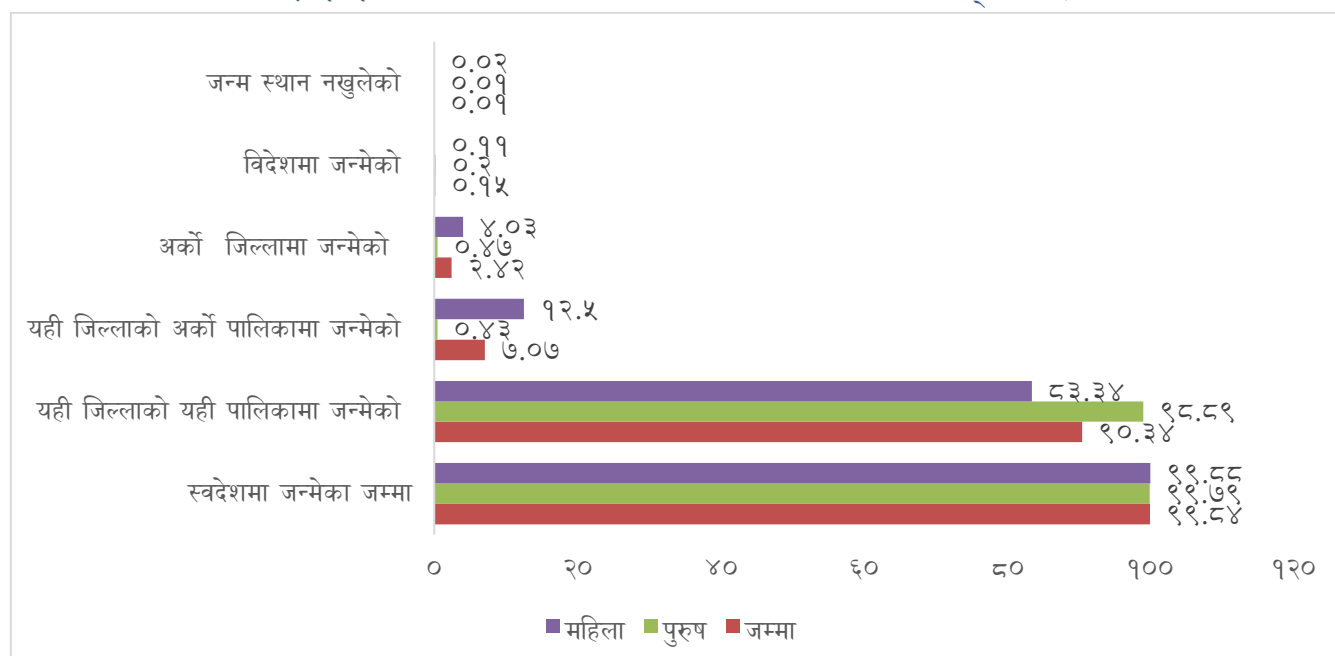
सायल गाउँपालिकाको वि.सं. २०७८ को जनगणनाअनुसार कायम रहेको कुल जनसङ्ख्या २०,४५६ मध्ये ९९.८४ प्रतिशत नेपालमा जन्मेका र ०.१५ प्रतिशत जनसङ्ख्या विदेशमा जन्मेका देखिन्छ। नेपालमा जन्म भएकामध्ये ९०.३४ प्रतिशत सायल गाउँपालिकामा नै जन्मेका हुन् भने ७.०७ प्रतिशत जनसङ्ख्या डोटी जिल्लाकै कुनै अर्को स्थानीय तहमा जन्म भई जनगणनाको समयमा सायल गाउँपालिकाभित्र अक्सर बसोबास रहेका व्यक्ति हुन्। यो ७.०७ प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई जिल्लाभित्रकै एक स्थानीय तहबाट अर्को स्थानीय तह (सायल गाउँपालिका) भित्र भएको आन्तरिक जनसङ्ख्याका रूपमा लिन सकिन्छ। यस तथ्याङ्कले जीवनकालको बसाइँसराइ (Life-time migration) लाई अभिव्यक्त गर्दछ।

डोटी बाहेक नेपालको कुनै पनि जिल्लामा जन्म भई गणनाको समयमा सायल गाउँपालिकाभित्र बसोबास गर्ने जनसङ्ख्याको हिस्सा २.४२ प्रतिशत रहेको छ। यसलाई आन्तरिक बसाइँसराइतर्फको अन्तरजिल्ला बसाइँसराइका रूपमा लिने गरिन्छ। यस तथ्याङ्कलाई लैङ्गिक रूपमा विश्लेषण गर्दा डोटी जिल्लाको अर्को स्थानीय तहबाट वा अर्को जिल्लामा जन्मस्थान हुने महिलाको सङ्ख्या उल्लेखनीय रूपले बढी छ। यसो हुनुमा विवाह पश्चात् श्रीमान् को घरमा बसोबास गर्ने अधिकतम महिलाहरूको कारण प्रमुख रहेको विश्वास गर्न सकिन्छ। कुल पुरुष मध्ये सायल गाउँपालिकामै जन्मस्थान हुनेको अनुपात ९८.८९ प्रतिशत छ जब कि महिलातर्फ यो आँकडा ८३.३४ प्रतिशत मात्र रहेको छ। अर्को पालिकामा जन्म हुने पुरुष केवल ०.४३ प्रतिशत रहेका छन् भने महिलाहरू लगभग २९ गुणा बढी अर्थात् १२.५१ प्रतिशत रहेका छन्। त्यसैगरी अर्को जिल्लामा जन्मस्थान हुने पुरुषको अनुपात ०.४७ प्रतिशत रहेको छ भने महिलातर्फ यो मान ४.०३ प्रतिशत रहेको छ (तालिका ९.१.१, चित्र ९.१.१)।

तालिका ९.१.१: जन्मस्थानको आधारमा जनसङ्ख्या

विवरण	संख्या/प्रतिशत	जम्मा जनसंख्या	स्वदेशमा जन्मेका जम्मा	स्वदेशमा जन्मेका मध्ये			विदेशमा जन्मेको	जन्म स्थान नखुलेको
				यही जिल्लाको यही पालिकामा जन्मेको	यही जिल्लाको अर्को पालिकामा जन्मेको	अर्को जिल्लामा जन्मेको		
जम्मा	संख्या	२०४५६	२०४२३	१८४८०	१४४७	४९६	३०	३
	%	१००	९९.८४	९०.३४	७.०७	२.४२	०.१५	०.०१
पुरुष	संख्या	९२०६	९१८७	९१०४	४०	४३	१८	१
	%	१००	९९.७९	९८.८९	०.४३	०.४७	०.२०	०.०१
महिला	संख्या	११२५०	११२३६	९३७६	१४०७	४५३	१२	२
	%	१००	९९.८८	८३.३४	१२.५	४.०३	०.११	०.०२

चित्र ९.१.१ : गाउँपालिकाको जन्मस्थानको आधारमा जनसङ्ख्या (% मा)

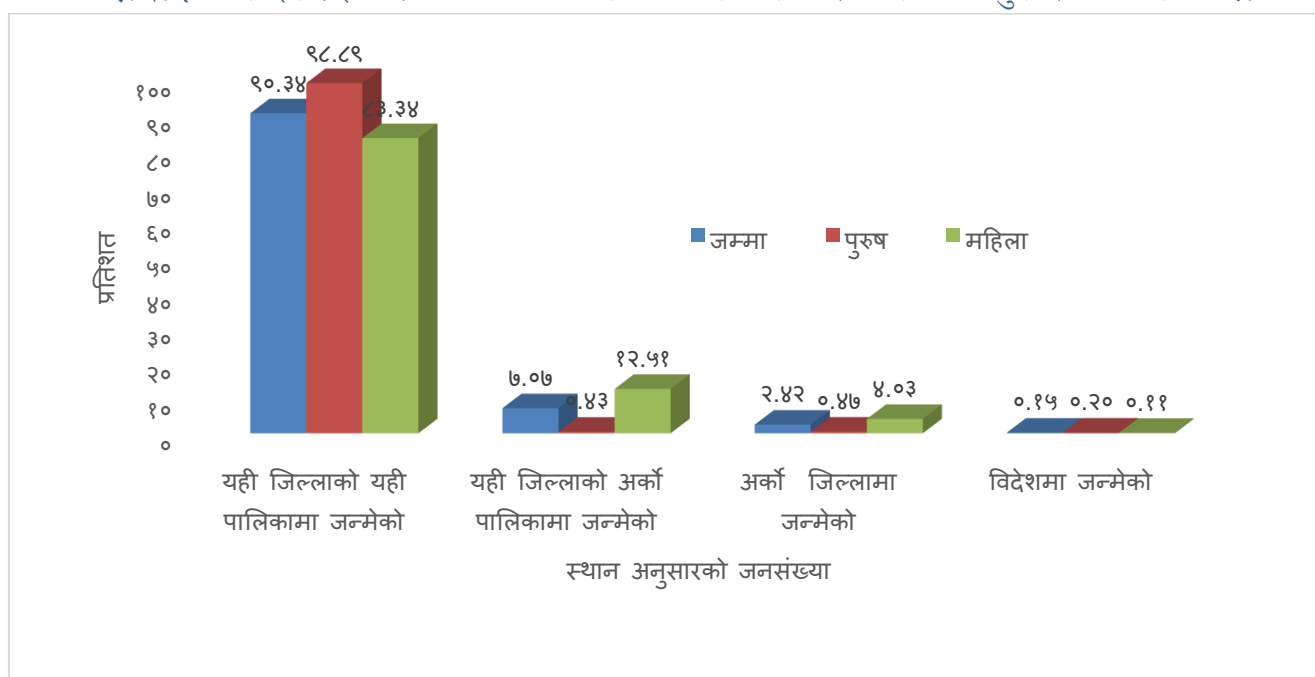
९.२ पछिल्लो पटक बसाइँ सरेको स्थानको आधारमा जनसङ्ख्या

अघिल्लो उपखण्डमा जन्मस्थान अनुसारको जनसङ्ख्याको आकारबारे चर्चा गरियो जुन आन्तरिक वा अन्तर्राष्ट्रिय बसाइँसराइ भएको र नभएको जनसङ्ख्या निकाल्नका लागि उपयोगी थियो। यहाँ हाल अक्सर बसोबास गरिरहेका व्यक्तिहरूको यसअघिको बसोबास सम्बन्धी तथ्याङ्क विश्लेषण गरिएको छ। खासमा यस तथ्याङ्कले हालको बसाइँसराइ (Current migration) लाई अभिव्यक्त गर्दछ। यस गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्या २०,४५६ मध्ये ९०.३४ प्रतिशत यसै स्थानमा जन्म भएका हुन् भने ९.५० प्रतिशत व्यक्तिहरू अर्को पालिका वा अर्को जिल्लामा जन्मभै हाल यस सायल गाउँपालिकामा बसोबास रहेको देखियो। यसले अन्तरजिल्ला हालको बसाइँसराइलाई अभिव्यक्त गरेको छ। विदेशमा जन्म भएका तर गणनाको समयमा सायल गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्ने जनसङ्ख्या ०.१५ प्रतिशत मात्र रहेको छ (तालिका ९.२.१, चित्र ९.२.१)।

तालिका ९.२.१: पछिल्लो पटक बसाइँ सरेको स्थानको आधारमा जनसङ्ख्या

वडा नं.	जम्मा जनसंख्या	यहि पालिकामा जन्मेका	यहि पालिकामा जन्मेर हाल पनि यसै पालिकामा बसोबास गर्ने %	अर्को स्थानीय तह वा जिल्लामा जन्म भई यस सायल गा पामा बसोबास गर्ने	अर्को स्थानीय तह वा जिल्लामा जन्म भई यस सायल गा पामा बसोबास गर्ने %	विदेशमा जन्मेका	विदेशमा जन्म भै यस सायल गा.पा. मा बसोबास गर्ने %
१	३६१३	३३५१	९२.७५	२६२	७.२५	०	०
२	२६१९	२४३४	९२.९४	१७९	६.८३	४	०.१५
३	३३४७	३१५९	९४.३८	१७२	५.१४	१६	०.४८
४	३२२०	२८९७	८९.९७	३२०	९.९४	३	०.०९
५	३०६३	२८१८	९२.००	२३८	७.७७	६	०.२
६	४५९४	३८२१	८३.१७	७७२	१६.८०	१	०.०२
सायल	२०४५६	१८४८०	९०.३४	१९४३	९.५०	३०	०.१५

चित्र ९.२.१: बसाइँसराइ गरेका व्यक्तिको यसअघि बसोबास गरेको स्थान अनुसारको जनसंख्या(%मा)

९.३ पछिल्लो पटक मुलुकभित्रकै अर्को स्थानबाट यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको कारण

कतिपय घरपरिवार र जनसंख्याको चलायमान प्रवृत्ति हुने गरेको छ। मुलुकको संविधानले पनि नेपाली नागरिकलाई देशभित्र एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा स्वतन्त्र रूपमा आवतजावत गर्न र बसोबास गर्ने स्वतन्त्रता दिएको छ। त्यसैगरी नेपाली नागरिकले नेपालको कुनै पनि भागमा पेसा, रोजगार गर्ने र उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको स्थापना र सञ्चालन

गर्ने स्वतन्त्रता प्राप्त गरेका छन् (धारा १७, उपधारा १ (ड))। संवैधानिक तथा कानूनी अधिकारका उदार व्यवस्थाले मात्र नभई मानिसहरू सयौं हजारौं वर्षदेखि एक स्थानबाट अर्को स्थानमा बसाइँसराइ गर्दै आएका छन्। बसाइँसराइका पछाडि दृश्य र अदृश्य प्रेरक एवम् दबावजन्य कारण रहेका हुन्छन्। बसाइँसराइले जनसंख्या व्यवस्थापनमा अवसर र चुनौती दुवै सिर्जना गर्दछ। राज्यको विकास प्रयासमा बसाइँसराइलाई आबद्ध गरेर लैजानका लागि बसाइँसराइका पछाडि अन्तरनिहित कारण पहिचान गर्नु जरूरी हुन्छ। जनगणना २०७८ को प्रश्नावलीमा मानिसहरू के कति कारणले हाल बसोबास गरिरहेको स्थानमा पछिल्लो पटक बसाइँसराइ गरेका रहेछन् भन्ने प्रश्न राखिएको थियो। विगतको अनुभवबाट देखिएको छ कि मानिसहरू अक्सर काम वा रोजगारी, विवाह, अध्ययन/तालिम, आश्रित अवस्था, प्राकृतिक प्रकोप, कृषि लगायतका उद्देश्यले बसाइँसराइ गर्दछन्। कतिपय मानिसहरू पहिला परिवारबाट अन्यत्र गएको तर गणनाको समयमा अक्सर बसोबास गर्ने गरी घर फर्किएका पनि हुन्छन्। यी कारणहरू पनि पुरुष, महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा र युवायुवतीको लागि भिन्दाभिन्दै प्रभावयुक्त हुने गर्दछन्।

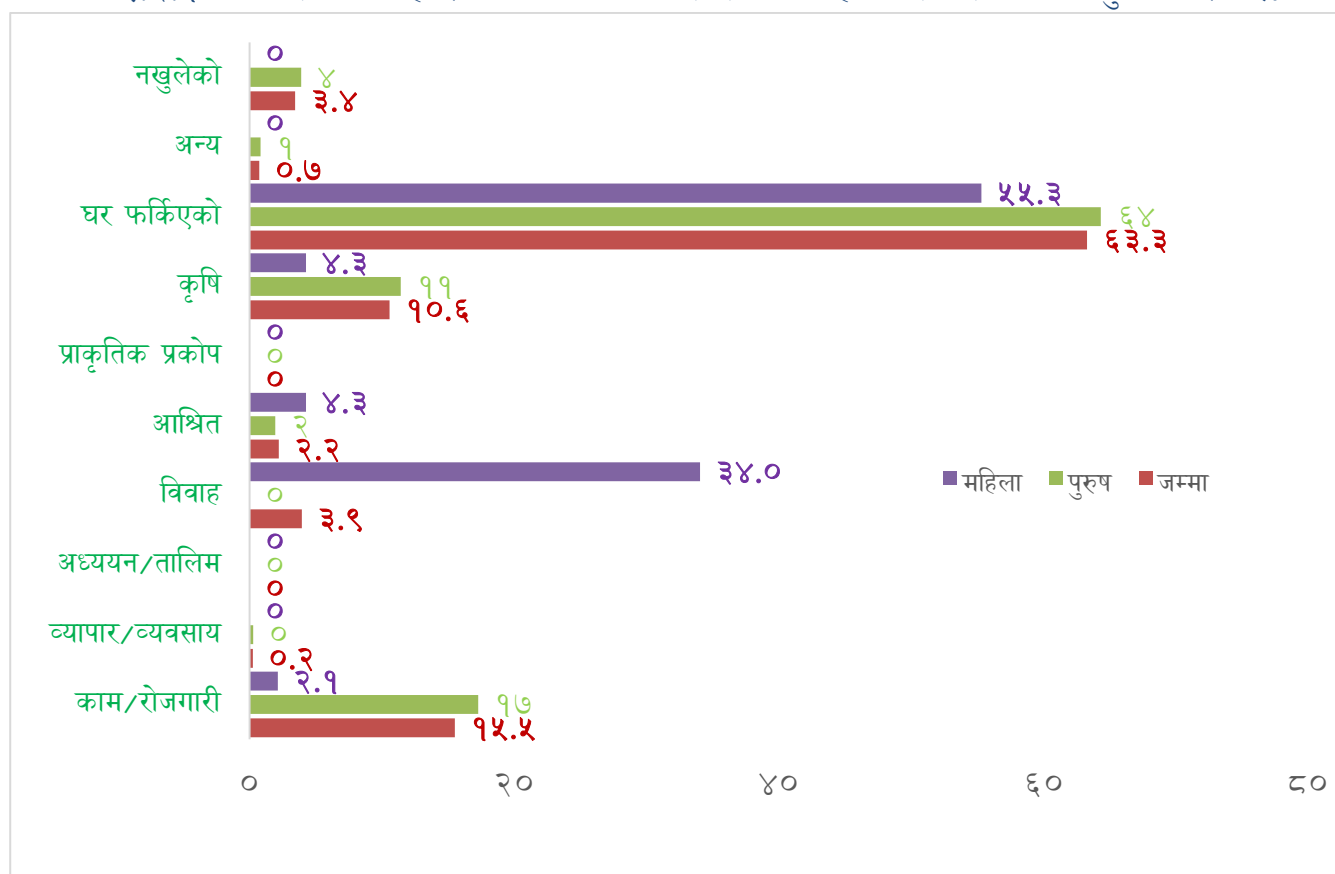
सायल गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्न आउने कुल जनसंख्या मध्ये करिब १५.५ प्रतिशत हाल अर्थात् पछिल्लो पटक काम वा रोजगारीका कारणले बसाइँसराइ भएका देखिन्छन्। करिब ०.२ प्रतिशत जनसंख्याको बसाइँसराइ हुनुको कारण व्यापार/व्यवसाय रहेको छ। यसअघि घरपरिवारबाट अन्यत्र गई बसोबास गरेका तर गणनाको समय (वि.सं. २०७८ कार्तिक २ देखि मङ्सिर ९ सम्म) मा घर फर्किएको कारण हुने जनसंख्या ६३.३ प्रतिशत रहेको छ। विवाहका कारण यहाँ बसोबास गर्न आउने जनसंख्या ३.९ प्रतिशत रहेको छ भने अध्ययन वा तालिमको सिलसिलामा यहाँ बसोबास गर्न नआउने रहेको पाइएको छ। आश्रित हुनुको कारणबाट २.२ प्रतिशत जनसंख्या यस गाउँपालिकामा बसोबास गरिरहेको देखिन्छ। यसअघि उल्लेख गरिएझैं पुरुष र महिलाको बसाइँसराइका पछाडि विद्यमान कारण फरक हुन्छन्। बालबालिका र युवायुवतीको बसाइँसराइका कारणमा पनि एकरूपता पाइँदैन।

यस गाउँपालिकामा वैवाहिक कारणले बसाइँसराइ भएका महिलाको अंश करिब ३४ प्रतिशत छ भने पुरुषको अंश भने नरहेको पाइएको छ। रोजगारीका लागि यस स्थानमा बसोबास गर्ने पुरुष १७.३ प्रतिशत छन् भने महिला रोजगारीका लागि यस स्थानमा बसोबास गर्न नआउने गरेको पाइयो। घर फर्किएको कारण भएका पुरुष ६४.३ प्रतिशत छन् भने महिला ५५.३ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका ९.३.१: यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्न आउनुको कारण

विवरण	काम/ रोजगारी	व्यापार/ व्यवसाय	अध्ययन/तालिम	विवाह	आश्रित	प्राकृतिक प्रकोप	कृषि	घर फर्किएको	अन्य	नखुलेको
जम्मा	१५.५	०.२	०.०	३.९	२.२	०.०	१०.६	६३.३	०.७	३.४
पुरुष	१७.३	०.३	०.०	०.०	१.९	०.०	११.४	६४.३	०.८	३.९
महिला	२.१	०.०	०.०	३४.०	४.३	०.०	४.३	५५.३	०.०	०.०

चित्र ९.३.१: अर्को स्थानीय तह र अर्को जिल्लाबाट यस स्थानीय तहमा बसोबास गर्न आउनुको कारण (% मा)

९.४ यसअघिको बसोबास भएको देश

जनगणनाको प्रकाशित तथ्याङ्कले सायल गाउँपालिकाको कुल ४०६ (०.५%) जनाको यसअघिको बसोबास विदेशी मुलुकहरूमा भएको देखाएको छ जसमध्ये ४०४ जना (९९.५%) भारतबाट, २ जना (०.५%) आसियान मुलुकबाट आएका देखिन्छन्।

तालिका ९.४.१: यसअघि विदेशमा बसोबास हुनेले बसोबास गरेको देश

यस अघिको बसोबास	जम्मा		पुरुष		महिला	
	सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%
जम्मा	४०६	१००	३५९	१००	४७	१००
भारत	४०४	९९.५	३५७	९९.४	४७	१००
आसियान मुलुक	२	०.५	२	०.६	०	०
मध्यपूर्व	०	०	०	०	०	०

९.५ विदेशबाट यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको कारण

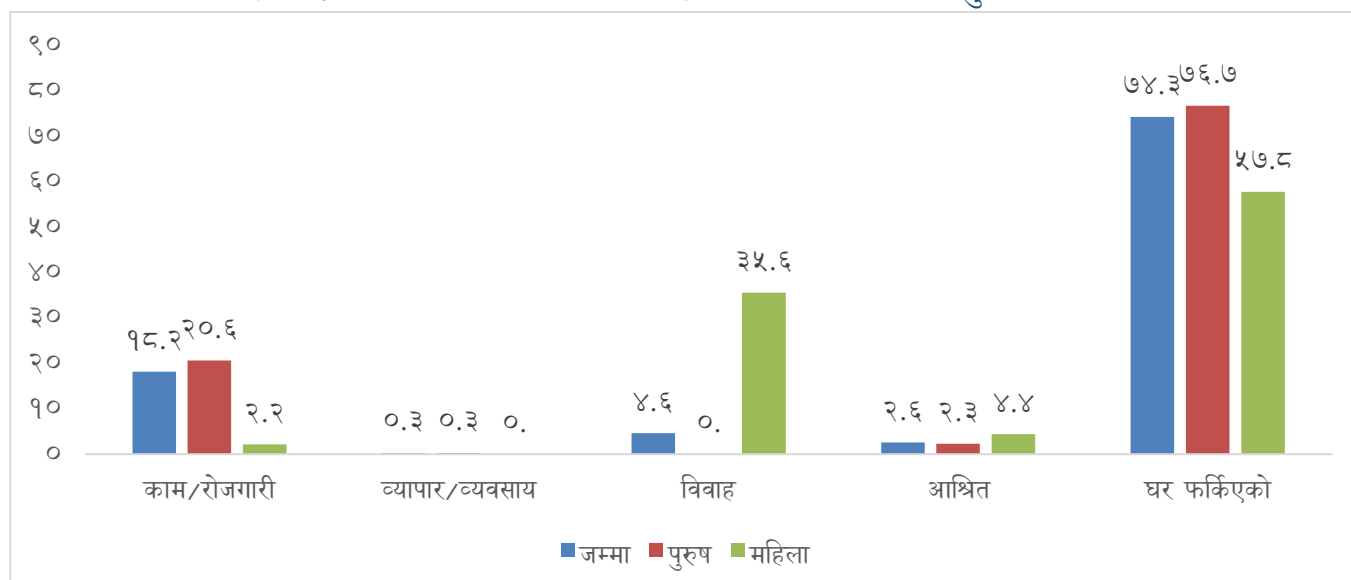
विदेशमा यसअघि अक्सर बसोबास भएका तर जनगणनाको अवधिमा यस स्थानमा बसोबास गर्ने गरी आएका व्यक्तिहरू कुन कुन प्रमुख कारणबाट यहाँ आएका हुन् भन्ने सवाल महत्वपूर्ण छ। केही देशहरूलाई अपवादका रूपमा छोडेर विश्लेषण गर्ने हो भने काम, रोजगारी, अध्ययन वा तालिमको सिलसिलामा विदेश गएका अधिकांश जनसंख्या घर फर्किन्छन्। घर फर्किनेहरूको हिस्सा ७४.३ प्रतिशत रहेको छ। विवाहका कारणबाट यहाँ आउनेको हिस्सा ४.६, आश्रित भएर

आउनेहरू २.६ प्रतिशत रहेको छ। विवाहको कारणबाट फर्किने महिला मात्र रहेको र सो संख्या ३५.६ प्रतिशत रहेको छ। त्यस्तै घर फर्किने पुरुषको हिस्सा ७६.७ प्रतिशत हुँदा महिलाको हकमा यो मान ५७.८ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ९.५.१: यसअघिको बसोबास विदेश हुनेको यस स्थानीय तहमा बसोबास गर्न आउनुको कारण

विवरण	काम/रोजगारी	व्यापार/व्यवसाय	विवाह	आश्रित	घर फर्किएको
जम्मा	१८.२	०.३	४.६	२.६	७४.३
पुरुष	२०.६	०.३	०.०	२.३	७६.७
महिला	२.२	०.०	३५.६	४.४	५७.८

चित्र ९.५.१: विदेशबाट यस स्थानीय तहमा बसोबास गर्न आउनुको कारण (% मा)

खण्ड १०: प्रजनन् सम्बन्धी विवरण

१०.१ जीवनकालभरी जन्माएका बच्चाको संख्या अनुसारको महिला

महिलाहरूले आफ्नो प्रजनन् कालमा जीवितै जन्माएका बच्चा, यसरी जन्मिएका कुल बच्चाहरूको संख्या, प्रत्येक विवाहित महिलाबाट प्रजनन् कालमा जन्मेका बच्चाहरूको संख्या जस्ता सूचकहरू जनसंख्या अध्ययन र नीति निर्माताका लागि निकै महत्वपूर्ण हुन्छन्। गणनाको दिनमा १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विवाहित महिलाले उमेर समूह अनुसार कति जना बच्चालाई जन्म दिएका रहेछन् भन्ने सवालमा यो उपखण्ड केन्द्रित रहेको छ। यस गाउँपालिकामा १५-४९ वर्षसम्मका कुल ४,१६१ जना महिलामध्ये सर्वाधिक संख्या (२२.२३%) २०-२४ वर्ष उमेर समूहमा रहेको देखिन्छ। दोस्रो ठुलो (१७.०६%) समूह २५-२९ वर्षसम्मका महिलाको छ भने तेस्रो (१६.२९%) ठुलो समूह ३०-३४ वर्षका महिलाको रहेको छ। ३५ देखि ३९ वर्षसम्मका महिलाहरूको हिस्सा (१४.१८%), ४० देखि ४४ उमेर समूहका एक पटक विवाहित महिला १३.८४ प्रतिशत र ४५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिलाहरूको हिस्सा १०.५५ प्रतिशत छ। प्रजनन् उमेरको सबैभन्दा तल्लो सिंढी अर्थात् १५-१९ वर्षको उमेर समूहमा रहेका महिलाहरूको अंश यस गाउँपालिकामा ५.८४ प्रतिशत रहेको छ। आफ्नो प्रजनन् उमेरमा रहेका तर गणनाको दिनसम्म एक जना पनि बच्चा नजन्माएका महिलाको अंश १०.२१ प्रतिशत छ भने कम्तीमा एक जना बच्चा जन्माएका विवाहित महिलाको कुल हिस्सा १५.८६ प्रतिशत रहेको छ। बच्चा जन्माएका महिलामध्ये सर्वाधिक (२२.१६%) ले २ जना बच्चा जन्माएको देखिन्छ भने १९.९५ प्रतिशत महिलाले ३ जना बच्चा जन्माएको तथ्याङ्क छ। वर्तमान समयमा २ भन्दा बढी सन्तान जन्माउने दम्पती न्यून हुँदै गएको देखिन्छ, तथापि यस गाउँपालिकामा एकपटक विवाह भएको १५.८६ प्रतिशत महिलाले ४ जना बच्चा जन्माएको देखिन्छ भने ५ जना बच्चा जन्माउने महिलाको हिस्सा ९.१६ प्रतिशत रहेको छ। यसै उमेर समूहमा पर्ने विवाहित महिलाले ६, ७, ८ र ९ जनासम्म बच्चा जन्माएको देखिन्छ जुन करिब ६.८ प्रतिशत रहेको छ। यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका १०.१.१ मा दिइएको छ। उक्त तालिकामा उल्लेख भए अनुसार यहाँ एउटा रोचक प्रवृत्ति स्पष्ट देखिएको छ। पाँच/पाँच वर्षको उमेर समूह क्रमशः बढ्दै जाँदा कम्तीमा १ देखि ५ र ५ जनाभन्दा बढी बच्चा जन्माएका महिलाको उमेर समूह पनि माथि सरिरहेको छ।

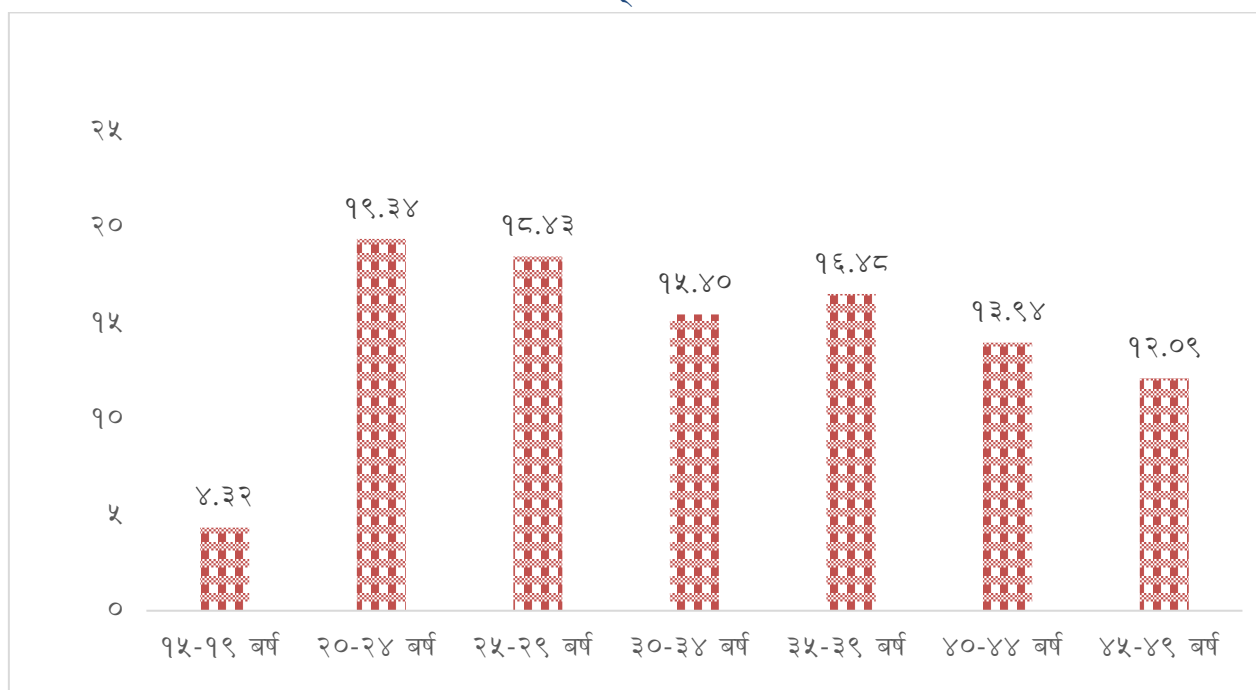
तालिका १०.१.१: १५ वर्षदेखि ४९ वर्षको महिलाले हालसम्म जीवित जन्माएको बच्चाको संख्या र महिलाको उमेर समूहको आधारमा जनसंख्या

एकपटक विवाह भएको महिला	जम्मा	प्रतिशत	महिलाको उमेर समूह						
			१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष
जम्मा महिला संख्या	४१६१	१००	२४३	९२५	७१०	६७८	५९०	५७६	४३९
बच्चा नजन्माएको	४२५	१०.२१	१५३	१७६	३४	१२	१३	१७	२०
१ ओटा बच्चा जन्माएका	६६०	१५.८६	७६	३९५	१०३	३५	२०	१९	१२
२ ओटा बच्चा जन्माएका	९२२	२२.१६	१०	२६८	२९१	१६७	७६	६१	४९
३ ओटा बच्चा जन्माएका	८३०	१९.९५	३	६८	१८५	२१४	१७४	१२३	६३
४ ओटा बच्चा जन्माएका	६६०	१५.८६	१	१६	७३	१६४	१५०	१४१	११५
५ ओटा बच्चा जन्माएका	३८१	९.१६	०	२	२१	६१	९६	११८	८३
६ ओटा बच्चा जन्माएका	१७१	४.११	०	०	३	१७	४१	६२	४८
७ ओटा बच्चा जन्माएका	७४	१.७८	०	०	०	६	११	२४	३३
८ ओटा बच्चा जन्माएका	२५	०.६०	०	०	०	२	६	७	१०
९ ओटा वा सोभन्दा बढी बच्चा जन्माएका	१३	०.३१	०	०	०	०	३	४	६

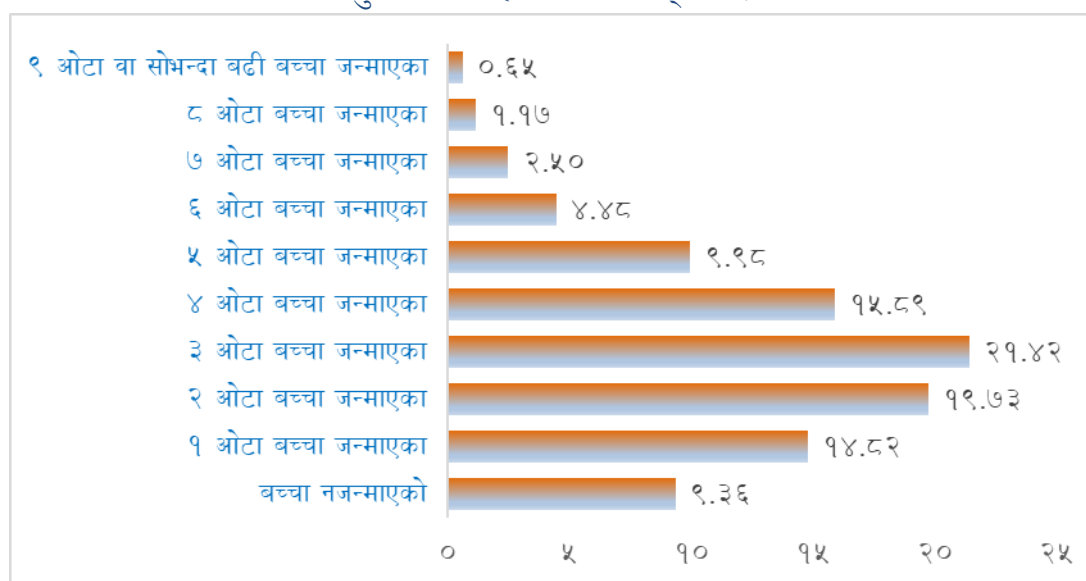
१०.२ महिलाको उमेर समूह अनुसार जीवितै जन्मिएका, जीवितै जन्मिएर मरेका र हालसम्म जीवित बच्चाहरूको संख्या

प्रजनन् उमेरका महिलाबाट जीवितै जन्मिएका बच्चाहरू मध्ये कतिको निश्चित समयपछि मृत्यु भयो र तीमध्ये कति हालसम्म पनि जीवितै छन् भन्ने तथ्याङ्कले शिशु मृत्युदर (Infant mortality rate), बाल मृत्युदर (Child mortality rate), जीवन प्रत्याशा (Life expectancy) र जीवन तालिका (Life table) आदिको मापन र तयारीमा विशेष सहयोग पुग्दछ। गणनाको दिनसम्म १५ देखि ४९ वर्षको उमेरभित्र पर्ने कुल महिलाले जीवितै जन्मिएका कुल बच्चाको संख्या ११,४११ रहेको छ। यी जीवित जन्मिएका सर्वाधिक २,३०० जना (२०.१६%) बच्चालाई ४०-४४ वर्ष उमेर समूहका विवाहित महिलाले जन्माएका हुन्। जीवितै जन्मिएका सबै बच्चाहरू वयस्क अवस्थासम्म पुग्ने वा बाँच्ने सम्भावना कम हुन्छ। तीमध्ये कतिपय विभिन्न कारणबाट मर्दछन्। यस गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्ने १५-४९ वर्षका महिलाले जन्माएका कुल ११,४११ जना (१००%) मध्ये ७०२ जना (६.१५%) को मृत्यु भएको देखिन्छ। बाँकी १०,७०९ जना (७९.८४%) भने हालसम्म (गणनाको दिनसम्म) पनि जीवितै रहेका देखिन्छन्। मृत्यु भएका कुल ७०२ जना बालबालिकालाई लैङ्गिक रूपमा हेर्दा ३०५ जना (५.६२%) बालिका र ३९७ जना (६.६४%) बालकको मृत्यु भएको देखिन्छ। यसबाट यस गाउँपालिकामा शिशु अथवा बाल मृत्युदर छोरीको भन्दा छोराको बढी हुने गरेको देखिन्छ।

चित्र १०.१.१ : सायल गाउँपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षको महिलाको उमेर समूह अनुसारको जनसङ्ख्या(%)

चित्र १०.१.२ : सायल गाँउपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षको महिलाले जिवित जन्म दिएका बच्चा संख्या अनुसारको महिलाको जनसङ्ख्या(%)

तालिका १०.२.१: १५ देखि ४९ वर्षको महिलाले अहिलेसम्म जन्माएका जीवित बच्चा, जीवित जन्मेर मरेका बच्चा र अहिलेसम्म जीवित रहेका बच्चाको संख्या

बच्चाको अवस्था र लिंग	जम्मा	महिलाको उमेर समुह						
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष
हालसम्म जीवितै जन्मेका बच्चाको संख्या (CEB)								
जम्मा	११४११	१०९	१२०९	१६५५	२१३२	२१७२	२३००	१८३४
बालक	५९८०	६०	६३५	८६५	११२०	११२३	१२३६	९४१
बालिका	५४३१	४९	५७४	७९०	१०१२	१०४९	१०६४	८९३
हालसम्म जीवितै रहेका बच्चाको संख्या (Children Still Alive)								
जम्मा	१०७०९	१०७	११७७	१५९३	२०१८	२०२४	२१२६	१६६४
बालक	५५८३	५८	६१५	८३४	१०४७	१०३९	११४४	८४६
बालिका	५१२६	४९	५६२	७५९	९७१	९८५	९८२	८१८
जीवितै जन्मेर मृत्यु भएको बच्चाको संख्या (Children Dead)								
जम्मा	७०२	२	३२	६२	११४	१४८	१७४	१७०
बालक	३९७	२	२०	३१	७३	८४	९२	९५
बालिका	३०५	०	१२	३१	४१	६४	८२	७५
मृतकको प्रतिशत								
जम्मा	६.१५	१.८३	२.६५	३.७५	५.३५	६.८१	७.५७	९.२७
बालक	६.६४	३.३३	३.१५	३.५८	६.५२	७.४८	७.४४	१०.१०
बालिका	५.६२	०.००	२.०९	३.९२	४.०५	६.१०	७.७१	८.४०

१०.३ विगत १२ महिनामा जीवितै बच्चा जन्माएका महिलाहरूको संख्या र जीवितै

जन्मिएका बच्चा

यसअघिको उपखण्डमा १५ देखि ४९ वर्षभित्रका महिलाले गणनाको दिनसम्म जीवितै जन्माएका बच्चा र ती हाल जीवित रहे वा नरहेको तथ्याङ्कमा आधारित भई विश्लेषण गरियो भने यस खण्डमा सोही उमेर समूहका कुल विवाहित महिलामध्ये विगत १२ महिनामा जीवित बच्चा जन्माउने महिला र तिनले जीवितै जन्माएका बच्चाहरूको संख्या उपर विश्लेषण गरिएको छ। यसले यस गाउँपालिकामा प्रतिवर्ष प्रजनन उमेरका कति जना महिलाले जीवित बच्चा जन्माउँछन् भन्ने तथ्याङ्क उपलब्ध हुन्छ। साथसाथै, एक वर्ष अवधिमा यस स्थानीय तहमा कति जना जीवित शिशुहरूको जन्म हुँदो रहेछ भन्ने तथ्याङ्क पनि अवगत गर्न सकिन्छ।

सायल गाउँपालिकामा एकपटक विवाह भएका १५-४९ वर्षका महिलाको कुल जनसंख्या ४,१६१ जना छन् भने तीमध्ये ४५९ जना (११.०३%)ले एक बच्चा जन्माएका रहेछन् भने ३ जना महिलाले २ बच्चा जन्माएको देखिन्छ। बच्चा जन्माएका ४६२ जना महिलाले कुल ४६५ जना बालबालिकालाई जन्माएको देखिन्छ जसमा ५२.०४ प्रतिशत छोरा र ४७.९५ प्रतिशत छोरीहरू रहेको थिए।

तालिका १०.३.१: १५ वर्ष देखि ४९ वर्षका महिलाले विगत १ वर्षमा जीवित जन्माएको बच्चाको संख्याको आधारमा उमेर समूह अनुसार महिलाको संख्या

एक पटक विवाह भएको महिला	जम्मा	महिलाको उमेर समूह						
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष
एक पटक विवाह भएको महिला								
जम्मा महिला संख्या	४१६१	२४३	९२५	७१०	६७८	५९०	५७६	४३९
बच्चा नजन्माएको	३६९९	१९९	७१५	६०२	६२३	५६६	५६४	४३०
एक ओटा बच्चा जन्माएको	४५९	४४	२१०	१०५	५५	२४	१२	९
दुई ओटा बच्चा जन्माएको	३	०	०	३	०	०	०	०
एक वर्ष भित्र जीवितै जन्मेका बच्चाको संख्या								
जम्मा	४६५	४४	२१०	१११	५५	२४	१२	९
छोरा	२४२	२३	१०४	५८	२७	१६	८	६
छोरी	२२३	२१	१०६	५३	२८	८	४	३

खण्ड ११: आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी विवरण

११.१ आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसंख्या

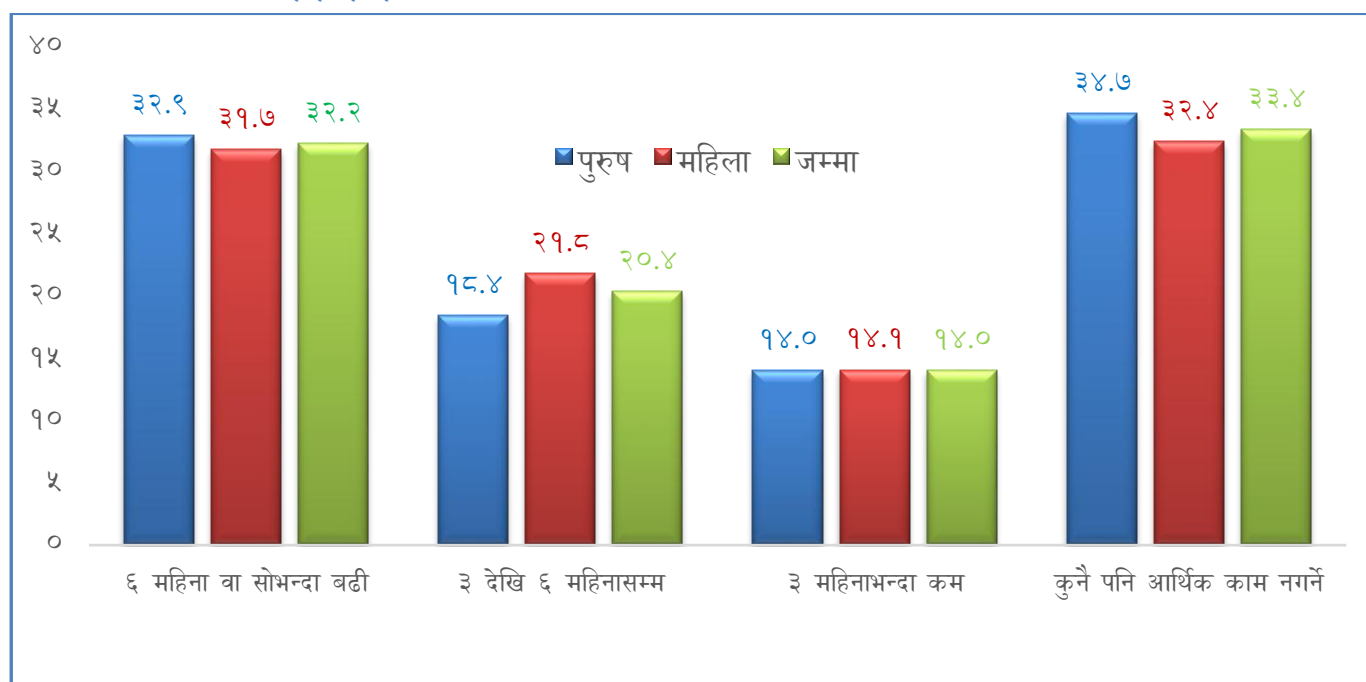
परिवारका विभिन्न उमेर समूहका सदस्यहरूले कुनै न कुनै आर्थिक काम गरेका हुन्छन्। राष्ट्रिय जनगणनामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याले गत १२ महिनामा कति अवधि आर्थिक काम गरेका थिए भनेर सोधिएको थियो। कुनै व्यक्तिले गरेको आर्थिक कामलाई अवधिका आधारमा विभिन्न वर्गमा वर्गीकरण गरेर आर्थिक रूपले सक्रिय वा निष्क्रिय जनसंख्याको अनुपात निकाल्ने गरिन्छ। यस्तो अभ्यास कतिपय देशले फरक फरक आधारमा अवलम्बन गरेको हुनसक्छ भने अधिकांश देशले संयुक्त राष्ट्रसंघको तथ्याङ्कीय नियोग (United Nations Statistical Commission) र अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनले निश्चित गरेका मानक र स्तरअनुसार अपनाएको पाइन्छ। कानूनी रूपमा १८ वर्षमुनिका बालबालिकालाई कुनै पनि आर्थिक काम गराउन निषेध गरिएको भए तापनि अधिकांश समाजमा यो कायमै रहेको देखिन्छ।

यस सायल गाउँपालिकामा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको कुल १५,०४७ जनामध्ये ३२.२ प्रतिशतले ६ महिना वा सोभन्दा बढी अवधि काम गरेका छन्। त्यसै गरी २०.४ प्रतिशतले ३ देखि ६ महिनासम्म काम गरेका छन् भने १४ प्रतिशतले ३ महिनाभन्दा कम अवधि काम गरेका छन्। कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको जनसंख्या ३३.४ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ११.१.१: आर्थिक काम गरेको अवधिको आधारमा जनसंख्याको वितरण (१० वर्ष वा सो भन्दा बढी)

विवरण	६ महिना वा सोभन्दा बढी	३ देखि ६ महिनासम्म	३ महिनाभन्दा कम	कुनै पनि आर्थिक काम नगर्ने	जम्मा
जनसङ्ख्या					
पुरुष	२१०२	११७७	८९४	२२१४	६,३८७
महिला	२७४९	१८८७	१२१९	२८०५	८,६६०
जम्मा	४,८५१	३,०६४	२,११३	५,०१९	१५,०४७
प्रतिशत					
पुरुष	३२.९	१८.४	१४.०	३४.७	१००
महिला	३१.७	२१.८	१४.१	३२.४	१००
जम्मा	३२.२	२०.४	१४.०	३३.४	१००

चित्र नं. ११.१.१ अवधिका आधारमा आर्थिक काममा सक्रिय र निष्क्रिय जनसंख्या

११.२ आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी विवरण

आर्थिक काम गरेको अवधिका आधारमा आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्यालाई अक्सर रोजगार, अक्सर बेरोजगार, अक्सर निष्क्रिय, आर्थिक रूपले निष्क्रिय आदि उपवर्गमा विश्लेषण गर्ने गरिन्छ। तालिका ११.२.१ मा प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई व्याख्या गर्नुभन्दा अगाडि केही आधारभूत अवधारणासँग परिचित हुनु जरुरी छ। **आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या:** सन्दर्भ अवधिमा जुनसुकै आर्थिक काम जतिसुकै अवधिको लागि गरेका वा कुनै पनि आर्थिक कामको खोजी गरेका १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरू आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या अन्तर्गत पर्दछन्।

आर्थिक रूपले निष्क्रिय जनसङ्ख्या: सन्दर्भ अवधिमा कुनै पनि आर्थिक काम नगरेका र आर्थिक काम नखोजेका व्यक्तिहरू आर्थिक रूपले निष्क्रिय जनसंख्या अन्तर्गत पर्दछन्। **अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या:** सन्दर्भ अवधिमा कुनै पनि आर्थिक काम गरेको वा आर्थिक काम खोजेको समयावधिको जोड ६ महिना वा सोभन्दा बढी भएको व्यक्तिलाई अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्याभित्र समावेश गरिन्छ।

अक्सर आर्थिक रूपले निष्क्रिय जनसङ्ख्या: आर्थिक काम गरेको अवधि र आर्थिक काम खोजेको अवधिको जोड ६ महिनाभन्दा कम भएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई अक्सर आर्थिक रूपले निष्क्रिय जनसंख्यामा समावेश गरिन्छ। यस सायल गाउँपालिकामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल १५,०४७ जनसंख्या मध्ये ६,८०६ जना आर्थिक रूपले अक्सर सक्रिय र ३,६६५ जना आर्थिक रूपले अक्सर निष्क्रिय रहेको देखिन्छ। अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय ६,८०६ जनसंख्या मध्ये ८९.९ प्रतिशत अक्सर रोजगार र १०.१ प्रतिशत अक्सर बेरोजगार रहेका छन्। आर्थिक रूपले सक्रिय तर अक्सर निष्क्रिय (६ महिनाभन्दा कम समय काम गर्नेहरू) रहेको जनसंख्या ३,६६५ (३५%) रहेको छ। सन्दर्भ अवधि भित्र कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको जनसंख्या ४,५५७ रहेको छ जुन १० वर्ष र सोभन्दा माथिका जनसंख्याको करिब

३०.३ प्रतिशत रहेको छ। गाउँपालिकाका विभिन्न वडामा आर्थिक रूपले सक्रिय, निष्क्रिय, रोजगार र बेरोजगार जनसंख्या फरक फरक रहेको छ। खास वडाको आर्थिक रूपले सक्रिय र निष्क्रिय जनसंख्यालाई आवश्यकतानुसार विस्तृत विश्लेषण गर्न सकिन्छ।

तालिका ११.२.१: आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता अनुसारको जनसंख्या (१० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरका)

वडा	दश वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसङ्ख्या	आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता									
		आर्थिक रूपले सक्रिय						आर्थिक रूपले निष्क्रिय		आर्थिक क्रियाकलाप नखुलेको	
		अक्सर सक्रिय				अक्सर निष्क्रिय					
		अक्सर रोजगार		अक्सर बेरोजगार							
	संख्या	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
सायल	१५०४७	६११७	८९.९	६८९	१०.१	३६६५	३५	४५५७	३०.३	१९	०.१३
१	२६८४	१२७७	९५.४	६१	४.६	३२४	१९	१०१२	३७.७	०	०
२	१९५६	३९९	८९.३	४८	१०.७	६५०	५९	८५८	४३.९	१	०.०५
३	२४०५	७११	७१.९	२७८	२८.१	८९८	४८	५११	२१.२	७	०.२९
४	२३९२	७०६	७६.१	२२२	२३.९	१११६	५५	३४७	१४.५	१	०.०४
५	२३८०	१२२९	९५.५	५८	४.५	३२३	२०	७७०	३२.४	०	०
६	३२३०	१७९५	९८.८	२२	१.२	३४४	१६	१०५९	३२.८	१०	०.३१

११.३ आर्थिक कामको पेशागत वर्गीकरण अनुसारको जनसंख्या

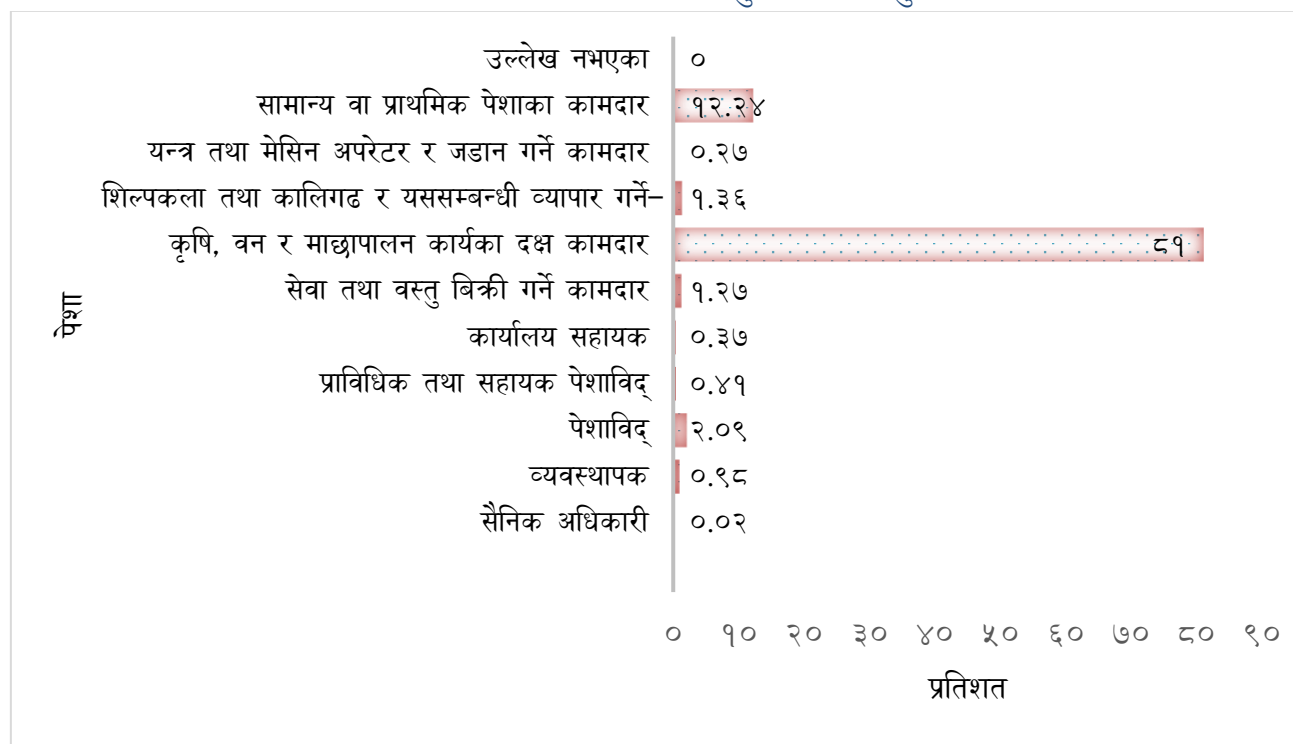
आर्थिक काम गरेका जनसंख्याको पेशा अनुसार वर्गीकरण र विश्लेषण महत्वपूर्ण हुन्छ। आर्थिक काम गर्दा व्यक्तिको भूमिका कस्तो प्रकारको थियो भन्ने प्रश्न पनि उत्तिकै सरोकारको विषय हो। आर्थिक काम कृषि वा गैरकृषि क्षेत्रमा हुनसक्दछ। त्यस्तै औद्योगिक, व्यापारिक, सेवामूलक र सामान्य प्राथमिक पेशासँग सम्बन्धित आर्थिक कामहरू हुन्छन्। जनसंख्याको पेशा र व्यवसायले त्यहाँको आर्थिक अवस्था र संरचनालाई प्रतिबिम्बित गर्दछन्। यस गाउँपालिकाका १० वर्षमाथिका आर्थिक रूपले सक्रिय कुल १०,०२८ जनसंख्या मध्ये ४,१७३ जना पुरुष रहेका छन् भने ५,८५५ जना महिला रहेका छन्। यस गाउँपालिकाका ८१ प्रतिशत आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या कृषि, वन र माछापालन सम्बन्धी पेशाका दक्ष कामदार रहेका छन्। दोस्रो ठुलो (१२.२४%) समूह सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदारहरूको रहेको छ भने तेस्रो ठुलो (२.०९%) पेशाविद् रहेको छन्। पेशाका दृष्टिबाट सबैभन्दा कम (०.०२%) सैनिक अधिकारी रहेको देखिन्छ।

तालिका ११.३.१: आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य पेशा अनुसारको विवरण (१० वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेरका)

पेशा	दुवै		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	१००२८	१००	४१७३	१००	५८५५	१००
सैनिक अधिकारी	२	०.०२	२	०.०५	०	०
व्यवस्थापक	९८	०.९८	७१	१.७०	२७	०.४६

पेशा	दुवै		पुरुष		महिला	
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
पेशाविद्	२१०	२.०९	१३७	३.२८	७३	१.२५
प्राविधिक तथा सहायक पेशाविद्	४१	०.४१	२२	०.५३	१९	०.३२
कार्यालय सहायक	३७	०.३७	२८	०.६७	९	०.१५
सेवा तथा वस्तु बिक्री गर्ने कामदार	१२७	१.२७	९६	२.३०	३१	०.५३
कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदार	८१२३	८१	३१८२	७६.२५	४९४१	८४.३९
शिल्पकला तथा कालिगढ र यससम्बन्धी व्यापार गर्ने कामदार	१३६	१.३६	१०१	२.४२	३५	०.६०
यन्त्र तथा मेशिन अपरेटर र जडान गर्ने कामदार	२७	०.२७	२७	०.६५	०	०.००
सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदार	१२२७	१२.२४	५०७	१२.१५	७२०	१२.३०
उल्लेख नभएका	०	०	०	०	०	०

चित्र ११.३.१: आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य पेसा अनुसारको विवरण प्रतिशतमा

११.४ आर्थिक कामको औद्योगिक क्षेत्र वर्गीकरण अनुसारको जनसंख्या

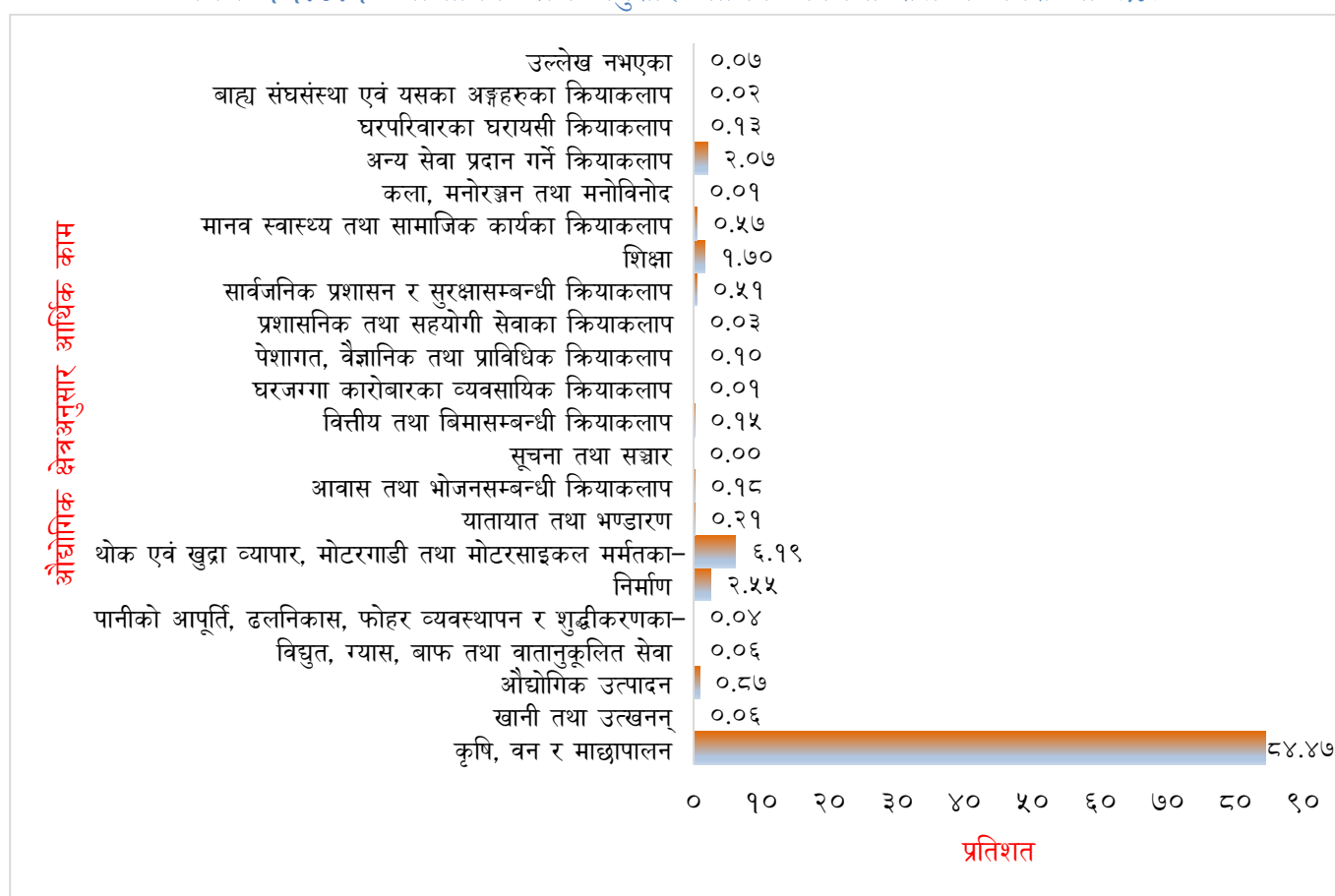
देशको अर्थतन्त्रलाई विभिन्न उपक्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको हुन्छ। पछिल्लो जनगणनामा आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्याले गरेको कामलाई विभिन्न २१ ओटा औद्योगिक क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छ। देश, प्रदेश र स्थानीय तहको आर्थिक अवस्था र विकास अनुसार यी २१ ओटा औद्योगिक क्षेत्र उन्नत वा पिछडिएको अवस्थामा रहेका हुनसक्छन्। यस गाउँपालिकाका १० वर्ष र सोभन्दा माथिका र आर्थिक रूपले सक्रिय कुल १०,०२८ जनसंख्या मध्ये ८४.४७ प्रतिशत कृषि, वन र माछापालन क्षेत्रमा सक्रिय देखिएका छन्। यस क्षेत्रको मुख्य आम्दानीको स्रोत कृषि क्षेत्र नै देखिएको छ।

आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या आवद्ध भएको दोस्रो ठुलो औद्योगिक क्षेत्र थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मतका कार्यहरू रहेको छ जसले करिब ६.१९ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको छ। यस गाउँपालिकाको आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या आवद्ध भएको तेस्रो ठुलो (२.५५%) निर्माण क्षेत्र रहेको छ। अन्य सेवाप्रदान गर्ने क्रियाकलापले २.०७ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको छ भने शिक्षा क्षेत्रले १.७० प्रतिशत हिस्सा ओगटेको छ।

तालिका ११.४.१: आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्याको मुख्य औद्योगिक क्षेत्र अनुसारको विवरण
(१० वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरका)

आर्थिक कामको क्षेत्र वा उद्योग	प्रतिशत	आर्थिक कामको क्षेत्र वा उद्योग	प्रतिशत
कृषि, वन र माछापालन	८४.४७	घरजग्गा कारोबारका व्यवसायिक क्रियाकलाप	०.०१
खानी तथा उत्खनन्	०.०६	पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलाप	०.१०
औद्योगिक उत्पादन	०.८७	प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलाप	०.०३
विद्युत, ग्यास, बाफ तथा वातानुकूलित सेवा	०.०६	सार्वजनिक प्रशासन र सुरक्षासम्बन्धी क्रियाकलाप	०.५१
पानीको आपूर्ति, ढलनिकास, फोहर व्यवस्थापन र शुद्धीकरणका क्रियाकलाप	०.०४	शिक्षा	१.७०
निर्माण	२.५५	मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलाप	०.५७
थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मतका कार्य	६.१९	कला, मनोरञ्जन तथा मनोविनोद	०.०१
यातायात तथा भण्डारण	०.२१	अन्य सेवा प्रदान गर्ने क्रियाकलाप	२.०७
आवास तथा भोजनसम्बन्धी क्रियाकलाप	०.१८	घरपरिवारका घरायसी क्रियाकलाप	०.१३
सूचना तथा सञ्चार	०	बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरूका क्रियाकलाप	०.०२
वित्तीय तथा विमासम्बन्धी क्रियाकलाप	०.१५	उल्लेख नभएका	०.०७

चित्र ११.४.१: औद्योगिक क्षेत्र अनुसार आर्थिक काममा संलग्न जनसंख्या (%)

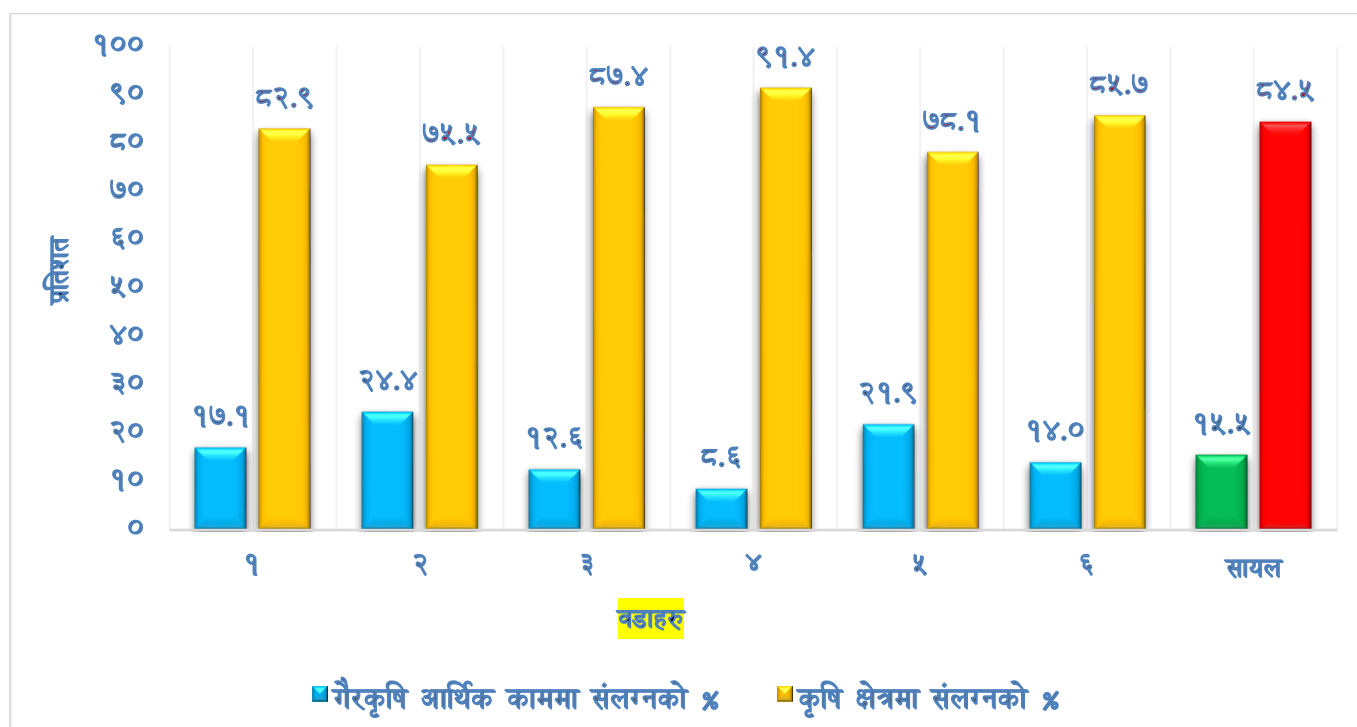
११.५ कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या

आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या मूलतः दुई प्रकारका काममा संलग्न रहेका हुन्छन्। पहिलो, कृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्र हो र दोस्रो गैरकृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्र। सायल गाउँपालिकाका वडाहरू सहरी क्षेत्रभन्दा अर्धसहरी क्षेत्र भएका अधिक हुनाले गैरकृषि क्षेत्रमा भन्दा कृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या अधिकतम हुनु मनासिब मान्न सकिन्छ। यस गाउँपालिकाका आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या(१० वर्ष र सोभन्दा माथिको) मध्ये गैरकृषि आर्थिक क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या १५.५ प्रतिशत छ भने कृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्रमा काम गर्ने जनसंख्या ८४.५ प्रतिशत रहेको छ। वडास्तरमा तुलना गर्दा गैरकृषिसँग जोडिएको क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या सर्वाधिक(२४.४%) वडा नं. २ मा रहेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम(८.६%) वडा नं. ४ मा रहेको छ। त्यसै गरी कृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या सबैभन्दा धेरै(९१.४%) वडा नं. ४ मा रहेको छ भने सबैभन्दा कम(७५.५%) वडा नं. २ मा रहेको छ।

तालिका ११.५.१: वडा अनुसार कृषि तथा गैरकृषि काममा संलग्न जनसंख्या (%)

वडा	जम्मा	गैरकृषि आर्थिक काममा संलग्नको %	कृषि क्षेत्रमा संलग्नको %
१	१६०७	१७.१	८२.९
२	१०२७	२४.४	७५.५
३	१७३४	१२.६	८७.४
४	२००२	८.६	९१.४
५	१५५५	२१.९	७८.१
६	२१०३	१४.०	८५.७
सायल	१००२८	१५.५	८४.५

चित्र ११.५.१: वडा अनुसार गैरकृषि र कृषि क्षेत्रका आर्थिक काममा संलग्न जनसंख्या (%)

११.६ आर्थिक गणना २०७५ अनुसार जम्मा प्रतिष्ठान संख्या

वडा नं.	प्रतिष्ठान संख्या	संलग्न व्यक्तिहरूको संख्या		
		जम्मा	पुरुष	महिला
१	३१	७२	५५	१७
२	३६	९३	६८	२५
३	३३	८७	६५	२२
४	३१	८०	५८	२२
५	२६	६७	४५	२२
६	४६	११०	६८	४२
जम्मा	२०३	५०९	३५९	१५०

राष्ट्रिय आर्थिक गणना, २०७५ अनुसार सायल गाउँपालिकामा विभिन्न प्रकारका आर्थिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने प्रतिष्ठानहरू रहेका छन्। आर्थिक गणनाले गाउँपालिकाभित्र सञ्चालनमा रहेका व्यापार, व्यवसाय, उद्योग, सेवा तथा अन्य आर्थिक गतिविधिमा संलग्न प्रतिष्ठानको अवस्था, रोजगारी तथा संलग्न व्यक्तिको विवरणलाई समेटेको छ।

यस गणनाबाट गाउँपालिकामा आर्थिक गतिविधिको अवस्था, विभिन्न क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका प्रतिष्ठानको संख्या तथा ती प्रतिष्ठानमा संलग्न जनशक्तिको अवस्था पहिचान गर्न सहयोग पुगेको छ। स्थानीय स्तरमा रोजगारी तथा आयआर्जनका अवसर सिर्जना गर्न व्यापार, व्यवसाय, सेवा तथा उत्पादनमूलक गतिविधिहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको देखिन्छ।

आर्थिक गणनाबाट प्राप्त तथ्यांकले गाउँपालिकाको आर्थिक संरचना पहिचान गर्न, स्थानीय आर्थिक विकासका योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न, निजी तथा सार्वजनिक क्षेत्रबाट लगानीका सम्भावित क्षेत्र पहिचान गर्न तथा रोजगारी सिर्जनासम्बन्धी नीति निर्माण गर्न आधार प्रदान गर्दछ।

राष्ट्रिय आर्थिक गणना, २०७५ अनुसार सायल गाउँपालिकामा जम्मा २०३ वटा प्रतिष्ठान सञ्चालनमा रहेका थिए। ती प्रतिष्ठानमा कुल ५०९ जना व्यक्ति संलग्न रहेको देखिन्छ। संलग्न व्यक्तिमध्ये ३५९ जना पुरुष र १५० जना महिला रहेका छन्। यसरी हेर्दा कुल संलग्न व्यक्तिमध्ये पुरुषको हिस्सा करिब ७०.५ प्रतिशत र महिलाको हिस्सा करिब २९.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

वडागत रूपमा हेर्दा वडा नं. ६ मा सबैभन्दा बढी ४६ वटा प्रतिष्ठान रहेका छन् भने वडा नं. ५ मा सबैभन्दा कम २६ वटा प्रतिष्ठान रहेका छन्। वडा नं. २ मा ३६, वडा नं. ३ मा ३३ तथा वडा नं. १ र ४ मा समान ३१/३१ वटा प्रतिष्ठान रहेका छन्। प्रतिष्ठानमा संलग्न व्यक्तिको संख्याका आधारमा पनि वडा नं. ६ मा ११० जना संलग्न रहेको देखिन्छ, जुन वडागत रूपमा सबैभन्दा बढी हो।

समग्रमा, आर्थिक गणना, २०७५ ले सायल गाउँपालिकामा विभिन्न प्रकारका आर्थिक गतिविधि सञ्चालन गर्ने २०३ वटा प्रतिष्ठानमार्फत ५०९ जनाको संलग्नता रहेको देखाएको छ। यस तथ्याङ्कले गाउँपालिकामा सञ्चालित आर्थिक गतिविधि, स्थानीय रोजगारी तथा व्यवसायिक क्रियाकलापको अवस्था बुझ्न आधार प्रदान गर्दछ। साथै, महिला र पुरुषको आर्थिक गतिविधिमा रहेको सहभागिताको अवस्था पहिचान गर्न पनि यस तथ्याङ्क उपयोगी देखिन्छ।

खण्ड १२ घरको संरचना तथा प्रयोग

१२.१ घरको मुख्य प्रयोग

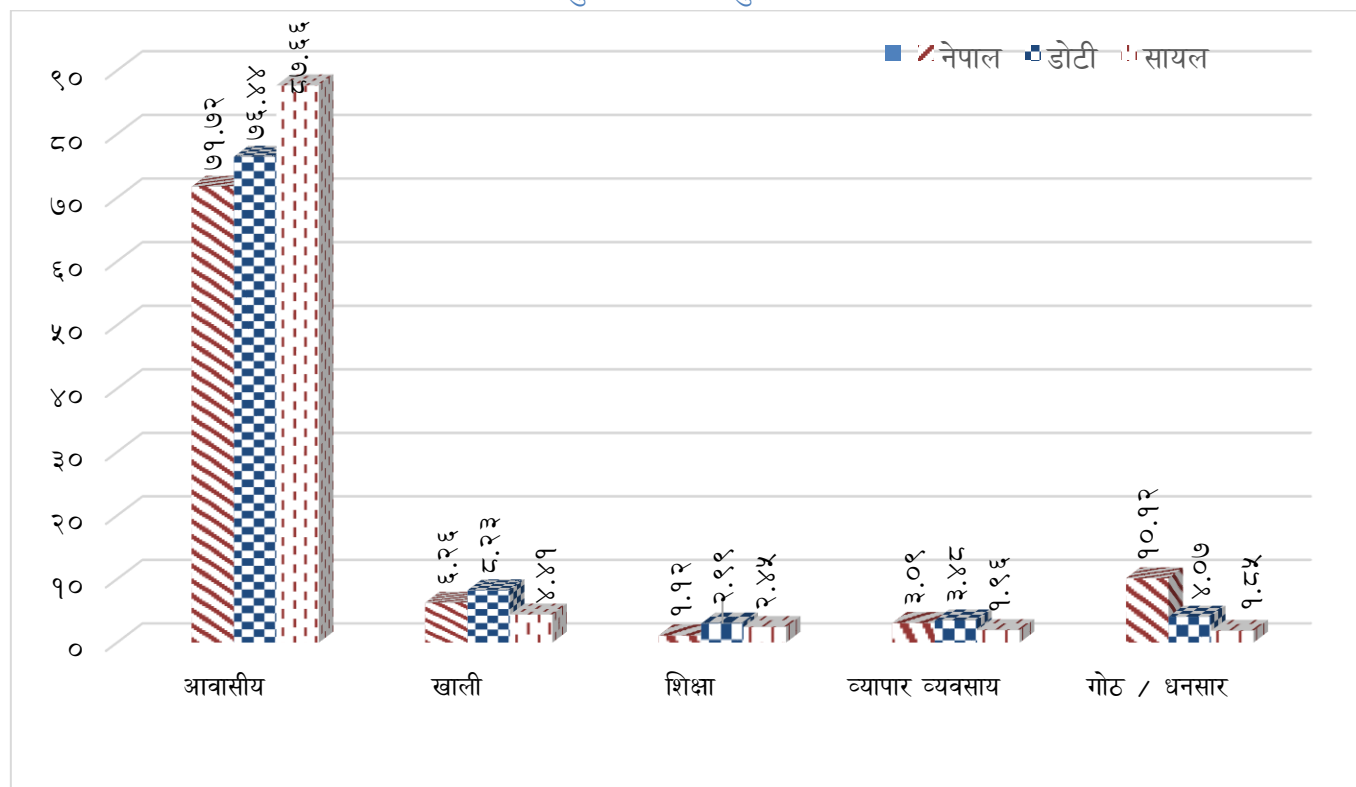
राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा देशका सम्पूर्ण घरहरूको समेत गणना गरिएको थियो। गणना गरिएका घरको प्रयोग कुन रूपमा भएको छ भन्ने विषयले आवासीय घर र गैरआवासीय घरको वितरणलाई विभिन्न तहमा (नेपाल, प्रदेश, भौगोलिक क्षेत्र, आदि) विश्लेषण गर्न मद्दत पुग्दछ। सायल गाउँपालिकामा पछिल्लो जनगणनाले कुल ३,५१७ ओटा घर रहेको देखाएको छ जसमध्ये करिब ८७.६६ प्रतिशत घर आवासीय प्रयोगमा रहेका छन्। गोठ वा धनसारका लागि प्रयोग भएका घरले १.८५ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको छ भने ४.४१ प्रतिशत घर खाली रहेको देखिन्छ। व्यापार/व्यवसायका लागि प्रयोग भएका घर १.९६ प्रतिशत छन्। स्वास्थ्य सम्बन्धी ०.२८ प्रतिशत, शिक्षा सम्बन्धी घरहरू २.४५ प्रतिशत, उद्योग सम्बन्धी ०.२०, प्रतिशत बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रले प्रयोग गरेका घरहरूको अंश ०.०३ प्रतिशत, सरकारी क्षेत्रले ०.२० प्रतिशत र संस्थागत क्षेत्रले प्रयोग गरेका घरको अंश ०.२६ प्रतिशत रहेको छ। अन्य प्रकारका घरहरूको अंश ०.५१ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका १२.१.१: घरको मुख्य प्रयोग अनुसारको विवरण (% मा)

क्षेत्र	आवासीय	व्यापार व्यवसाय	सरकारी	शिक्षा	स्वास्थ्य	उद्योग	बैंक तथा वित्तीय	संस्थागत	होटेल तथा लज	गोठ / धनसार	अन्य	खाली
नेपाल	७१.७२	३.०९	०.३७	१.१२	०.२	०.४३	०.०९	०.४१	०.३२	१०.१२	५.८७	६.२६
डोटी	७६.४४	३.४८	०.८४	२.९९	०.४४	०.१५	०.१२	०.४१	०.३६	४.०७	२.४८	८.२३
सायल	८७.६६	१.९६	०.२०	२.४५	०.२८	०.२०	०.०३	०.२६	०.२०	१.८५	०.५१	४.४१

आवास, व्यापार/व्यवसाय, उद्योग, संस्थागत प्रयोजन र खाली रहेका घरको अनुपातलाई राष्ट्रिय र डोटी जिल्लाको सन्दर्भमा हेर्दा केही विषमता देखिन्छ यद्यपि कुनै मान उल्लेखनीय रूपले फरक छन् भने कुनै मानमा सामान्य भिन्नता रहेको छ। नेपालमा आवासीय प्रयोगमा रहेका घरको अनुपात ७१.७२ प्रतिशत छ भने सायल गाउँपालिकामा यो करिब ८७.६६ प्रतिशत रहेको छ। गोठ वा धनसारको लागि प्रयोग भएका घर डोटी जिल्लामा ४.०७ प्रतिशत छन् भने यस गाउँपालिकामा १.८५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकामा नेपालको (६.२६%) तुलनामा बढी (४.४१%) घरहरू खाली अवस्थामा रहेको देखिन्छ तर यी खाली घरले थप अध्ययनको आवश्यकतालाई सङ्केत गरेका छन्। घरहरू जुनसुकै कारणले खाली भएका हुन सक्छन् तथापि बसाइँसराइ गरेर वा असुरक्षित भएर खाली रहन गएको अवस्थामा जनसंख्या वृद्धिदर र सुरक्षित आवासको आपूर्तिमा प्रभाव पार्ने देखिन्छ। अन्य कारण पनि विद्यमान रहेका हुनसक्छन् र तिनका प्रभावलाई तदनुरूप व्याख्या गर्नुपर्ने हुन्छ।

चित्र १२.१.१: प्रमुख प्रयोग अनुसार घरको वितरण (%)

१२.२ घरको तला

जनगणनामा प्रत्येक घर कति तलाको छ भनेर विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। घरको तला संख्याको उपयोग कहाँ कहाँ हुनसक्छ भन्ने प्रश्न महत्वपूर्ण छ। आवासको उपलब्धतामा यसले एक सूचकका रूपमा कार्य गर्दछ। घरको कुल निर्मित क्षेत्रफल (Built-up area) गणनामा पनि यसले महत्वपूर्ण गुणक(Multiplier) प्रदान गर्दछ। घर पूँजीगत सम्पत्ति हो। यसको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पनि गणना भएको हुन्छ। समग्र नेपाल र प्रदेश अनुसारको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन अनुमानमा घरको तला संख्याले एकप्रकारको दर वा अनुपात दिने हुनाले यो तथ्याङ्कको विशेष महत्व रहेको छ। नेपाल भूकम्पको उच्च जोखिममा रहेको देश हो। भूकम्पको केन्द्रविन्दु अनुसार क्षति र प्रभाव कम वा बढी हुने गर्दछ। भौगोलिक क्षेत्र (हिमाल, पहाड तथा तराई, ग्रामीण र सहरी) अनुसार पनि तला संख्या असमान रहनु स्वाभाविक देखिन्छ। नेपालमा करिब ५९.८२ प्रतिशत घर एक तले, २८.७८ प्रतिशत घर दुई तले र ९.१७ प्रतिशत घर तीन तले रहेका छन् भने डोटी जिल्ला र सायल गाउँपालिकाको तुलना गर्दा पनि तथ्याङ्कमा स्पष्ट असमानता रहेको देखिन्छ। डोटी जिल्लामा २६.१४ प्रतिशत घर एक तले र करिब ४४.३३ प्रतिशत घर दुई तले छन् भने सायल गाउँपालिकामा एक तले घर ५.०३ प्रतिशत र दुई तले घर ३८.३० प्रतिशत रहेका छन्। त्यस्तै तीन तले घर समग्र डोटी जिल्लामा २८.९४ प्रतिशत छन् भने सायल मा ५६.५५ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका १२.२.१: घरको तला अनुसारको विवरण (% मा)

क्षेत्र	जम्मा घर संख्या	घरको तलाको प्रतिशत							
		१	२	३	४	५-७	८-९	१०+	नखुलेको
नेपाल	७५५२०६६	५९.८२	२८.७८	९.१७	१.३	०.६४	०.०१	०.०	०.२८
डोटी	४५५५२	२६.१४	४४.३३	२८.९४	०.१३	०.१६	०.००	०.००	०.३०
सायल	३५१७	५.०३	३८.३०	५६.५५	०.०३	०.०६	०.००	०.००	०.०३

१२.३ घरको आयु

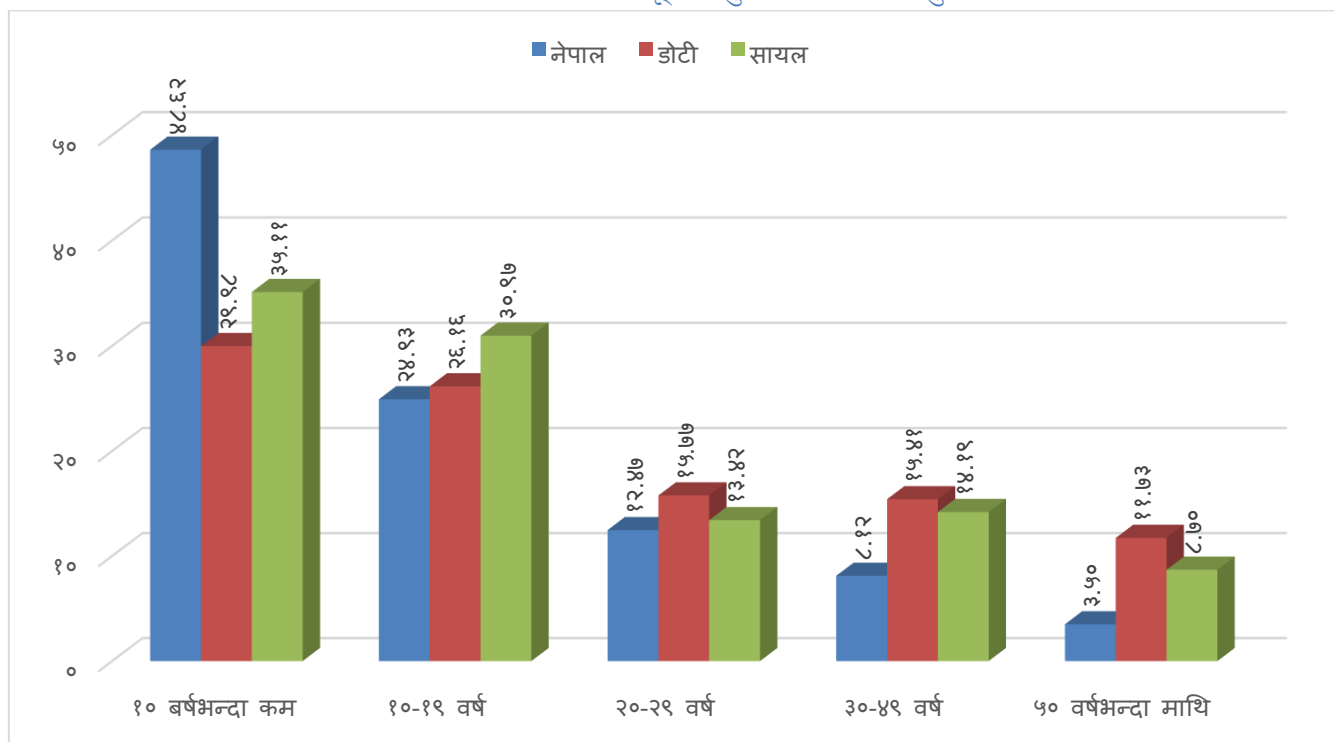
जनगणनामा घरपरिवारले बसोबास गरिरहेको प्रत्येक घरको आयु (निर्माण भएको मितिका आधारमा) सङ्कलन गरिएको थियो। यो तथ्याङ्कले भवन जस्तो मूल्यवान स्थिर पूँजीगत सम्पत्तिको वर्तमान मूल्य कति छ ? ती भवनहरूको बाँकी आयु कति हुनसक्छ ? भवनको संरचना र मूल्यमा हास कति भएको हुनसक्छ लगायतका प्रश्नका साथसाथै वर्तमान र भावी जनसंख्याको लागि भविष्यमा निर्माण वा पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने भवन कति हुनेछन् भनेर अनुमान गर्न सहयोग गर्दछ। कतिपय घरको आयु १०० वर्षभन्दा माथि हुने र ती राज्यको पुरातात्विक सम्पदाका रूपमा समेत रहन्छन्। सायल गाउँपालिकामा सर्वाधिक (१८.५४%) घरहरू १० देखि १४ वर्षभित्र बनेका देखिन्छन्। दोस्रो (१६.६१%) मा ५ देखि ९ वर्षभित्र बनेका घर रहेका छन् भने तेस्रो (१५.७४%) मा १ देखि ४ वर्षभित्र बनेका घर रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा ५० वर्ष र सोभन्दा अघि बनेका घरको हिस्सा करिब ८.७० प्रतिशत रहेको छ।

तालिका १२.३.१: घरको आयु अनुसारको विवरण (%मा)

क्षेत्र	जम्मा घर संख्या	घरको आयु अनुसार प्रतिशत								
		० वर्ष	१-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-४९ वर्ष	५० वर्षभन्दा माथि	नखुलेको
नेपाल	७५५२०६६	३.५४	२४.४२	२०.६६	१५.२९	९.६४	१२.४७	८.१२	३.५०	२.३७
डोटी	४५५५२	२.२१	१३.४२	१४.३५	१५.३०	१०.८६	१५.७७	१५.४१	११.७३	०.९५
सायल	३५१७	२.७६	१५.७४	१६.६१	१८.५४	१२.४३	१३.४२	१४.१९	८.७०	०.६०

यस गाउँपालिकामा रहेका घरहरूलाई तिनीहरूको आयुका आधारमा विभिन्न ५ ओटा उमेर समूहमा राखेर हेर्दा सर्वाधिक (३५.११%) घरहरू १० वर्षभन्दा कम आयु भएका अर्थात् विगत १० वर्षभित्र बनेका देखिन्छन्। दोस्रो ठुलो आयु समूह अर्थात् १० देखि १९ वर्षभित्र निर्माण भएका घरहरूको अंश ३०.९७ प्रतिशत रहेको छ भने ३० देखि ४९ वर्षभित्र बनेका घरहरू १४.१९ प्रतिशत रहेका छन्। चौथो समूहमा विगत २० देखि २९ वर्षभित्र बनेका घरहरू रहेका छन् जसले १३.४२ प्रतिशत हिस्सा ओगटेका छन्। गाउँपालिकामा जीर्ण अर्थात् ५० वर्षभन्दा माथि आयु भएका घर ८.७० प्रतिशत रहेका छन्।

चित्र १२.३.१: उमेर समूह अनुसार घरको आयु (%)

१२.४ घरको स्वामित्व

आवास परिवारको लागि आधारभूत आवश्यकता हो। जनगणनाको तथ्याङ्कबाट अधिकांश परिवार आफ्नै घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ। रोजगारी, काम, व्यापार-व्यवसाय, अध्ययन आदिका कारणले व्यक्ति वा परिवार भाडामा वा अन्य प्रकारका आवासीय सुविधा उपभोग गरिरहेको पनि हुन्छन्। घरको स्वामित्वले एकातिर परिवारको सम्पन्नताको सूचकका रूपमा पनि केही हदसम्म काम गर्दछ भने अर्कातिर पेशा, व्यवसाय, अध्ययन आदि कारणले भाडा वा गैरभाडाका आवासीय अवस्थाको सूचना पनि उपलब्ध गराउँदछ।

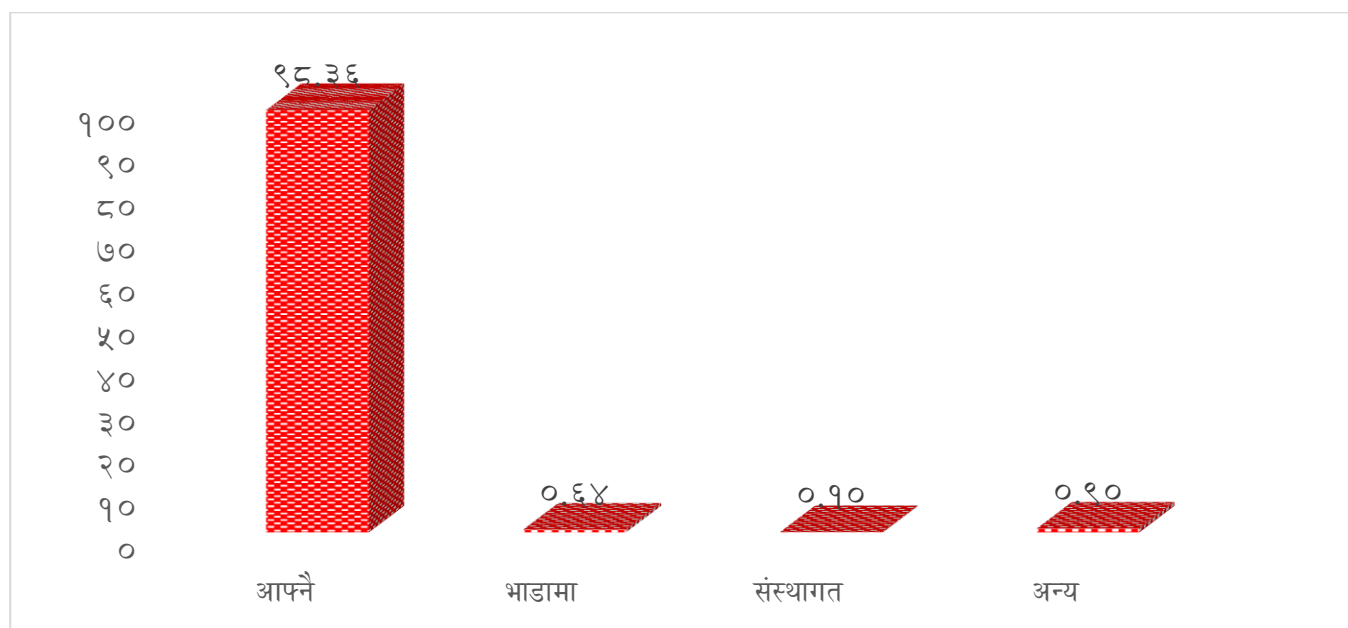
यस सायल गाउँपालिकामा ९८.३६ प्रतिशत परिवार आफ्नै स्वामित्वको घरमा बसोबास गर्दछन्। भाडाको घर वा कोठामा बसोबास गर्ने परिवारको अंश ०.६४ प्रतिशत रहेको छ। संस्थागत घर (कार्यालयको क्वार्टर, छात्रावास, ब्यारेक, बृद्धाश्रम, बालगृह, धर्मशाला, गुम्बा आदि) मा बसोबास गर्ने परिवारको हिस्सा ०.१० प्रतिशत रहेको छ भने ०.९० प्रतिशत परिवार यी देखि बाहेकका अन्य घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ (तालिका १२.४.१)।

तालिका १२.४.१ : घरको स्वामित्व अनुसार पारिवारिक विवरण (%)

वडा नं.	संख्या / प्रतिशत	जम्मा परिवार संख्या	घरको स्वामित्व			
			आफ्नै	भाडामा	संस्थागत	अन्य
१	संख्या	६६४	६५७	६	१	०
	%	१००	९८.९५	०.९०	०.१५	०.००
२	संख्या	५५३	५४६	७	०	०
	%	१००	९८.७३	१.२७	०.००	०.००
३	संख्या	६८७	६८१	४	२	०

वडा नं.	संख्या / प्रतिशत	जम्मा परिवार संख्या	घरको स्वामित्व			
			आफ्नै	भाडामा	संस्थागत	अन्य
	%	१००	९९.१३	०.५८	०.२९	०.००
४	संख्या	६९३	६५५	१	०	३७
	%	१००	९४.५२	०.१४	०.००	५.३४
५	संख्या	५८९	५८७	२	०	०
	%	१००	९९.६६	०.३४	०.००	०.००
६	संख्या	१०२१	१०१२	७	१	१
	%	१००	९९.१२	०.६९	०.१०	०.१०
जम्मा	संख्या	४२०७	४१३८	२७	४	३८
	%	१००	९८.३६	०.६४	०.१०	०.९०

चित्र १२.४.१: घरको स्वामित्व अनुसार पारिवारिक विवरण(%)

१२.५ घरको जग

घरको जग सुरक्षित आवाससँग जोडिएको विषय हो। नेपाल भूकम्पको अत्यधिक जोखिम भएका देशहरूमध्ये एक भएको हुँदा घरको जग के कस्ता निर्माण सामग्रीबाट बनेको छ भन्ने विषयले विशेष महत्व राख्दछ। निर्माण सामग्री र त्यसको बनावट, प्राविधिक परामर्श लगायतका विषयले घरको सुरक्षालाई निर्देशित गर्दछन्। यस गाउँपालिकाका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये ९६.६ प्रतिशत बसोबास गर्ने घरको जग माटोजडित ढुंगा माटोको छ। दोस्रो(३%) क्रममा सिमेन्टजडित ईट वा ढुंगाको जग हुने घरपरिवार रहेका छन् भने तेस्रो(०.१%) क्रममा काठ-बाँसको खम्बा गाडेको जग हुने घरमा बसोबास गर्ने परिवार रहेका छन्। ढलान पिल्लर सहितको संरचनायुक्त जग हुने घरमा बसोबास गर्ने परिवार ०.१ प्रतिशत रहेको छन्।

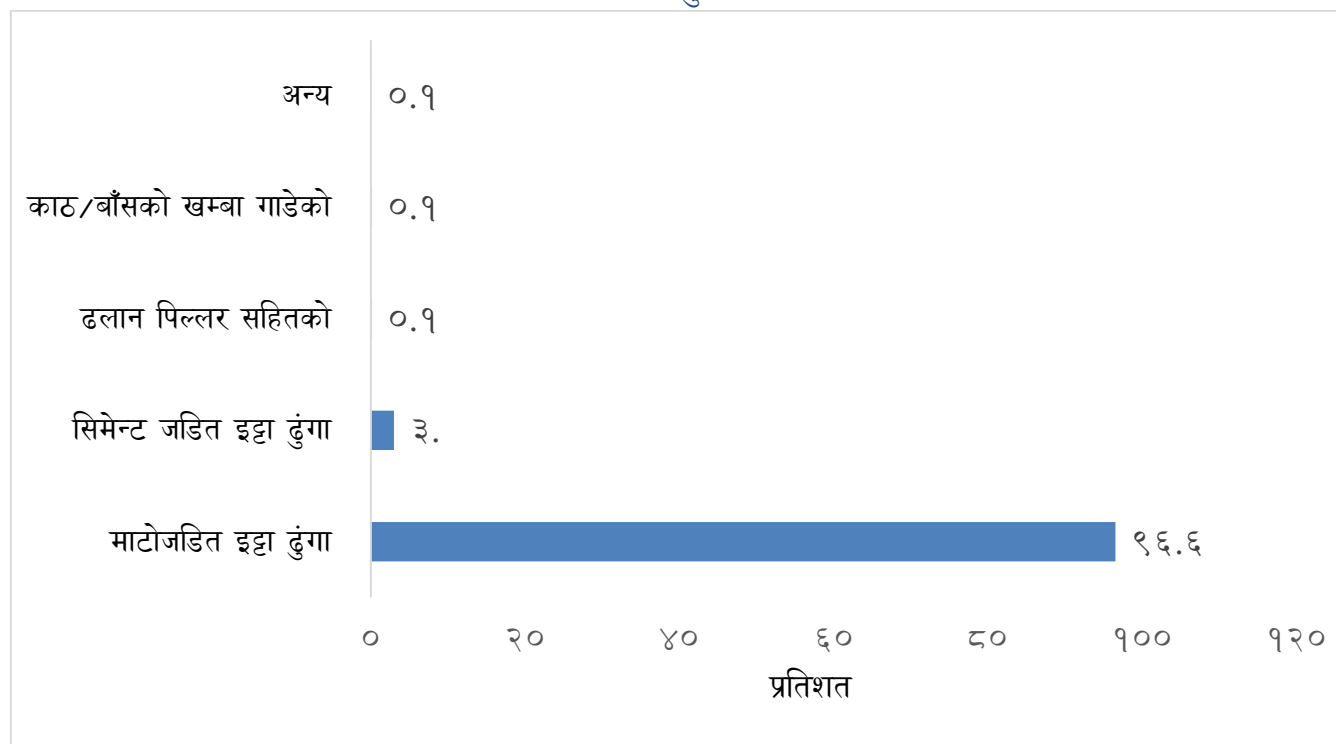
माटोजडित ढुंगा माटोको जग हुने घरमा बसोबास गर्ने परिवार सबैभन्दा धेरै(९९.६%) वडा नं. ३ मा रहेका छन्। सिमेन्टजडित ढुंगा माटोको घरमा बसोबास गर्ने परिवार सबैभन्दा धेरै(६.५%) वडा नं. ४ मा छन् भने ढलान

पिल्लरसहितको जग हुने घरमा सर्वाधिक वडा नं. ६ मा रहेको छ। काठ वा बाँसको खम्बाको जग भएको घरमा बसोबास गर्ने परिवार सर्वाधिक (०.८%) वडा नं. १ मा रहेको देखिन्छ।

तालिका १२.५.१: घरको जग अनुसार पारिवारिक वितरण

वडा नं.	संख्या	जम्मा परिवार संख्या	घरको जग				
			माटोजडित इट्टा ढुंगा	सिमेन्ट जडित इट्टा ढुंगा	ढलान पिल्लर सहितको	काठ/बाँसको खम्बा गाडेको	अन्य
१	संख्या	६६४	६४६	१२	०	५	१
	%	१००	९७.३	१.८	०.०	०.८	०.१५
२	संख्या	५५३	५२८	२२	२	१	०
	%	१००	९५.५	४.०	०.४	०.२	०.००
३	संख्या	६८७	६८४	३	०	०	०
	%	१००	९९.६	०.४	०.०	०.०	०.००
४	संख्या	६९३	६४७	४५	०	०	१
	%	१००	९३.४	६.५	०.०	०.०	०.१४
५	संख्या	५८९	५७५	१४	०	०	०
	%	१००	९७.६	२.४	०.०	०.०	०.००
६	संख्या	१०२१	९८५	३२	४	०	०
	%	९६.५	३.१	०.४	०.०	०.००	९६.५
जम्मा	संख्या	४२०७	४०६५	१२८	६	६	२
	%	१००	९६.६	३.०	०.१	०.१	०.०५

चित्र १२.५.१: घरको जग अनुसार पारिवारिक वितरण (%)

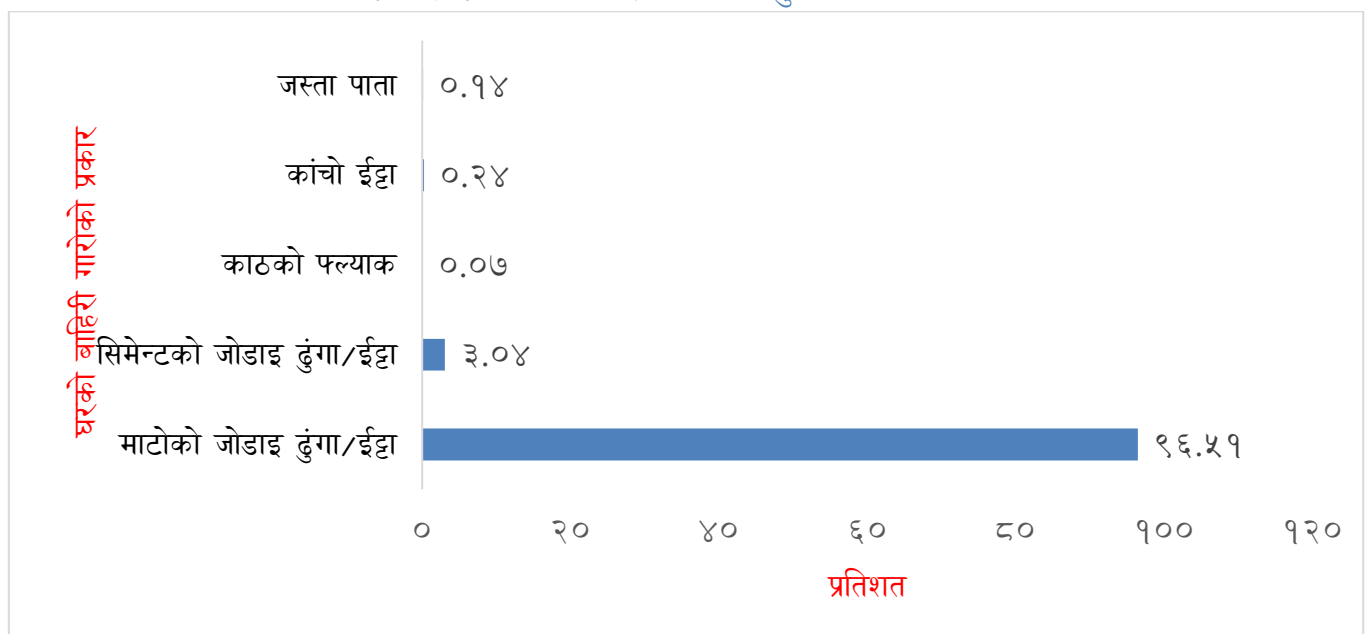
१२.६ घरको बाहिरी गारो

घरको बाहिरी गारो निर्माणमा प्रयुक्त निर्माण सामग्री पनि घरको सुरक्षसँग प्रत्यक्ष जोडिएको विषय हो। कतिपय घरमा बाहिरी गारोले घरको भार लिएको हुन्छ भने कतिपय घरमा पिल्लरले मात्र भार वहन गरेको हुन्छ। तथापि, बाहिरी गारो कस्तो प्रकारको निर्माण सामग्रीले बनेको छ भन्ने विषयले परिवारको सम्पन्नता र जीवनस्तरको सूचकको रूपमा समेत काम गर्दछ। यस गाउँपालिकामा ९६.५१ प्रतिशत परिवार माटोको जडानमा ईँटा ढुंगाको बाहिरी गारो भएको घरमा बसोबास गर्दछन्। काठको फल्याक भएको घरमा बस्ने परिवार ०.०७ प्रतिशत, सिमेन्टको जडान भएको घरमा बसोबास गर्ने परिवार ३.०४ प्रतिशत रहेको छ। बाँसजन्य सामग्री र काँचो ईँटाबाट बनेको घरमा बसोबास गर्ने परिवार यस गाउँपालिकामा ०.२४ प्रतिशत रहेको छ। जस्ता पाताबाट बनेको घरमा बसोबास गर्ने परिवार ०.१४ प्रतिशत रहेको छ। विभिन्न वडाहरूमा सहरीकरणको अवस्था र परिवारको आर्थिक एवम् सामाजिक अवस्था अनुसार घरको बाहिरी गारोको निर्माणमा भिन्नताहरू रहेका छन्।

तालिका १२.६.१: घरको बाहिरी गारो अनुसार पारिवारिक वितरण

वडा नं.	जम्मा घरपरिवार	माटोको जोडाइ ढुंगा/ईँटा	सिमेन्टको जोडाइ ढुंगा/ईँटा	काठको फल्याक	बाँस	काँचो ईँटा	जस्ता पाता	अन्य
१	६६४	९६.९९	१.९६	०.३०	०	०.३०	०.४५	०
२	५५३	९५.३०	४.३४	०.००	०	०.१८	०.१८	०
३	६८७	९९.४२	०.५८	०.००	०	०.००	०.००	०
४	६९३	९६.१०	३.०३	०.००	०	०.५८	०.२९	०
५	५८९	९६.२६	३.५७	०.१७	०	०.००	०.००	०
६	१०२१	९५.३०	४.४१	०.००	०	०.२९	०.००	०
जम्मा	४२०७	९६.५१	३.०४	०.०७	०	०.२४	०.१४	०

चित्र १२.६.१: घरको बाहिरी गारो अनुसार पारिवारिक वितरण

१२.७ घरको छानो

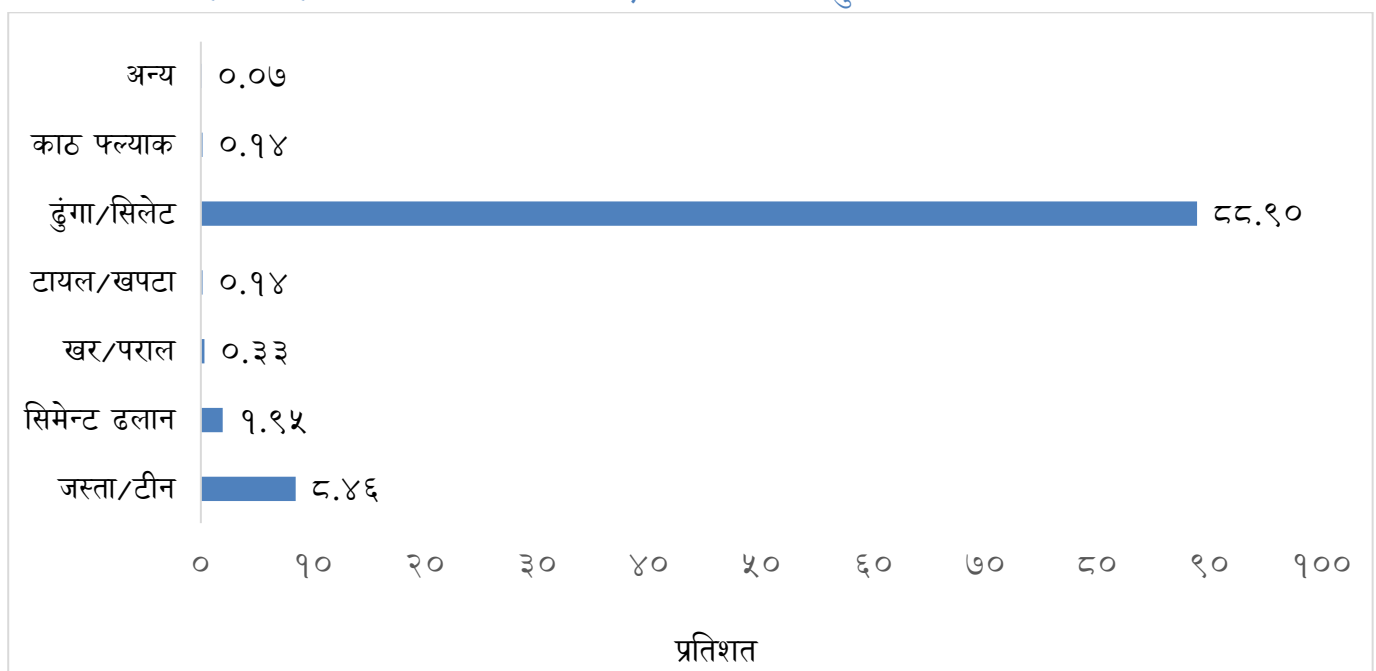
घरको छानो सामान्यतः घरको जग र बाहिरी गारोको निर्माण सामग्रीसँग अन्तरसम्बन्धित रहेको हुन्छ। तथापि, घरको छानो कतिपय अवस्थामा स्थानीय हावापानी, भौगोलिकता, आर्थिक/सामाजिक प्रभावसँग पनि अन्तरसम्बन्धित हुन्छ। घरको छानोले परिवारको सम्पन्नता र जीवनस्तरको पनि केही हदसम्म प्रतिनिधित्व गर्दछ।

सायल गाउँपालिकाका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये ८.४६ प्रतिशत परिवार जस्ता/टिन छाना भएको घरमा बसोबास गर्दछन्। ढुंगा/सिलेट छानो भएको घरमा बसोबास गर्ने परिवार ८८.९० प्रतिशत रहेका छन्। सिमेन्टको ढलानयुक्त छानो भएको घरमा बसोबास गर्ने परिवार सर्वाधिक (३.६२%) वडा नं. २ मा रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा अझै पनि ०.३३ प्रतिशत परिवार खर वा परालको छानोयुक्त घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ भने टायल र खपडाबाट बनेको छानोयुक्त घरमा बसोबास गर्ने परिवार ०.१४ प्रतिशत रहेका छन्। वडा नं. ५ मा खर वा परालको छानोयुक्त घरमा बसोबास गर्ने परिवार सर्वाधिक (०.५१%) रहेका छन्।

तालिका १२.७.१: गाउँपालिकामा घरको छानोको प्रकार अनुसार परिवारको विवरण

वडा नं.	जम्मा घरपरिवार	जस्ता/टी न	सिमेन्ट ढलान	खर/पराल	टायल/खपटा	ढुंगा/सिलेट	काठ फल्याक	माटोको	अन्य
१	६६४	५.१२	१.०५	०.४५	०.१५	९२.७७	०.१५	०	०.३०
२	५५३	३.६२	३.६२	०.३६	०.१८	९१.६८	०.५४	०	०.००
३	६८७	६.९९	०.४४	०.१५	०.१५	९२.२९	०.००	०	०.००
४	६९३	४.९१	०.५८	०.००	०.००	९४.५२	०.००	०	०.००
५	५८९	२८.३५	२.२१	०.५१	०.५१	६८.२५	०.१७	०	०.००
६	१०२१	५.१९	३.४३	०.४९	०.००	९०.७०	०.१०	०	०.१०
जम्मा	४२०७	८.४६	१.९५	०.३३	०.१४	८८.९०	०.१४	०	०.०७

चित्र १२.७.१: गाउँपालिकामा घरको छानोको प्रकार अनुसार परिवारको विवरण (% मा)

१२.८ घरको भुइँ

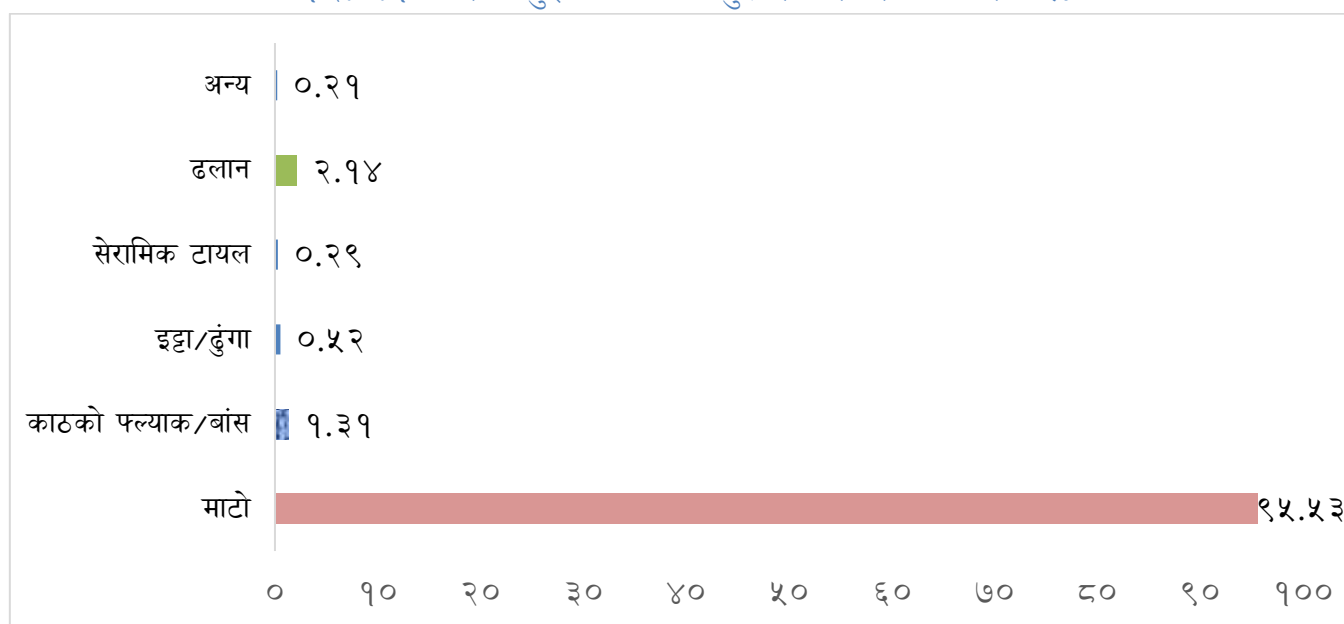
कुनै पनि घरको भुइँ परिवारको आर्थिक, सामाजिक परिवेश, स्थानीय परम्परा, निर्माण सामग्रीको उपलब्धता र समग्र घरको निर्माण संरचनासँग समेत जोडिएको हुन्छ। नेपालमा घरको भुइँ माटो, काठ, सिमेन्ट ढलान, ईटा-ढुंगा, टायल आदि सामग्रीबाट निर्माण गरिएको हुन्छ। घरको भुइँको प्रकार परिवारको सम्पन्नताको सूचक निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि पनि उपयोगी हुन्छ। जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाका ९५.५३ प्रतिशत परिवार माटोबाट निर्मित भुइँ भएको घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी सिमेन्ट ढलान गरिएको भुइँ भएको घरमा बसोबास गर्ने परिवारको हिस्सा २.१४ प्रतिशत रहेको छ। सीमित परिवार अर्थात् १.३१ प्रतिशत काठ, फल्याक र बाँसबाट निर्मित भुइँ भएको घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ भने सेरामिक टायलको भुइँ भएको घरमा बसोबास गर्ने परिवार केवल ०.२९ प्रतिशत रहेको छ।

वडास्तरमा तुलना गर्दा माटोको भुइँयुक्त आवासीय घरमा बसोबास गर्ने परिवार सर्वाधिक (९६.९७%) वडा नं. ४ मा र सिमेन्ट ढलानयुक्त भुइँ भएका आवासीय घरमा बसोबास गर्ने परिवार सबैभन्दा धेरै (३.८०%) वडा नं. २ मा रहेको देखिन्छ। वडा नं. २ मा काठको फल्याक वा बाँसबाट निर्मित भुइँ भएको घरमा बसोबास गर्ने परिवारको हिस्सा २.१७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

तालिका १२.८.१: घरको भुइँको बनोट अनुसार परिवारको विवरण

वडा नं.	माटो	काठको फल्याक/बाँस	इटा/ढुंगा	सेरामिक टायल	ढलान	अन्य
१	९५.०३	१.९६	०.१५	०.३०	२.४१	०.१५
२	९२.९५	२.१७	०.९०	०.१८	३.८०	०.००
३	९६.९४	१.३१	०.२९	०.१५	०.४४	०.८७
४	९६.९७	१.०१	१.०१	०.५८	०.४३	०.००
५	९६.४३	१.३६	०.००	०.३४	१.८७	०.००
६	९४.८१	०.५९	०.६९	०.२०	३.५३	०.२०
जम्मा	९५.५३	१.३१	०.५२	०.२९	२.१४	०.२९

चित्र १२.८.१: घरको भुइँको बनोट अनुसार परिवारको विवरण (% मा)

१२.९ घरको गुणस्तरीयता वर्गीकरण अनुसार परिवारको वितरण

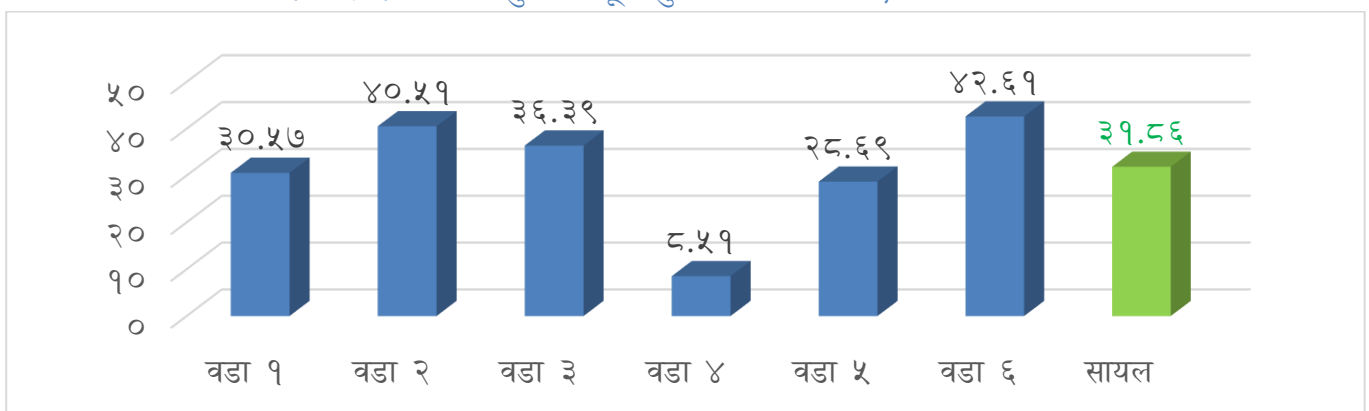
परिवारले बसोबास गरेका घरको आकार, बनोट र संरचना, उपलब्ध सेवा सुविधा जस्तै: सुधारिएको पिउने पानी, आधुनिक शौचालय र सुधारिएको ऊर्जा आदिका हिसाबले परिवारको न्यूनतम जीवनस्तर कायम गर्न उक्त घर र त्यसमा उपलब्ध सुविधाहरू पर्याप्त भए नभएको अवस्थाको जनगणना २०७८ मा सङ्कलन गरिएका विवरणका आधारमा मापन गर्दा सायल गाउँपालिकामा ०.२६ प्रतिशत परिवार अति उच्च गुणस्तरयुक्त आवासीय एकाइमा बसोबास गर्ने गरेको देखिन्छ। त्यस्तै ६६.१५ प्रतिशत परिवार मध्यम गुणस्तरयुक्त घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ। न्यून गुणस्तर भएका घरको प्रतिशत ३१.६९ प्रतिशत रहेको छ अति न्यून गुणस्तरका घर भएका परिवार केवल ०.१७ प्रतिशत रहेको पाइएको छ। वडास्तरमा तुलना गर्दा अति उच्च गुणस्तरयुक्त घरमा बसोबास गर्ने परिवार सर्वाधिक (०.७२%) वडा नं. २ मा रहेको देखिन्छ। अति न्यून गुणस्तरयुक्त घरमा बसोबास गर्ने परिवारको सबैभन्दा ठुलो (०.६०%) वडा नं. १ मा रहेको छ। मध्यम गुणस्तरयुक्त घरमा बसोबास गर्ने परिवारहरूको सबैभन्दा ठुलो (९०.४८%) हिस्सा वडा नं. ४ मा रहेको देखिन्छ।

तालिका १२.९.१: वडा अनुसार परिवारले प्रयोग गर्ने घरको गुणस्तरीयता वर्गीकरण

वडा नं.	जम्मा परिवार	अति उच्च गुणस्तरयुक्त	सामान्य गुणस्तरयुक्त	मध्यम गुणस्तरयुक्त	न्यून गुणस्तरयुक्त	अति न्यून गुणस्तरयुक्त
१	६६४	०	१.२	६८.२२	२९.९७	०.६०
२	५५३	०.७२	३.६२	५५.१५	४०.३३	०.१८
३	६८७	०.२९	०	६३.३२	३६.३९	०
४	६९३	०.१४	०.८७	९०.४८	८.३७	०.१४
५	५८९	०.५१	१.७	६९.१	२८.६९	०
६	१०२१	०.१	२.८४	५४.४६	४२.५१	०.१
सायल	४२०७	०.२६	१.७४	६६.१५	३१.६९	०.१७

घरको गुणस्तर र परिवारको जीवनस्तर अन्तरनिर्भर रहेको हुन्छ। घरको गुणस्तरले खास स्थानीय तहको सहरीकरणको अवस्था र गतिलाई पनि इङ्गित गर्दछ। यस गाउँपालिकाका न्यून गुणस्तर र अति न्यून गुणस्तरयुक्त घरहरूको समष्टिगत वितरणलाई चित्र १२.९.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ। यसअनुसार वडा नं. ६ मा न्यून गुणस्तरयुक्त घर सर्वाधिक अर्थात् ४२.५१ प्रतिशत रहेका छन्। दोस्रो (४०.३३%) र तेस्रो (३६.३९%) स्थानमा क्रमशः वडा नं. २ र वडा नं. ३ रहेका छन्।

चित्र १२.९.१: वडा अनुसार न्यून गुणस्तरका घर भएका परिवार प्रतिशतमा

खण्ड १३: पारिवारिक सेवा सुविधा तथा पहुँच

१३.१ परिवारमा खानेपानीको मुख्य स्रोत

सुरक्षित खानेपानी मानिसको स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष सरोकार रहेको विषय हो। परिवारले उपयोग गर्ने खानेपानीको स्रोतका आधारमा त्यस स्थानमा भएको पूर्वाधारको अवस्था र परिवारको जीवनस्तरलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ। यस गाउँपालिकाका १२ प्रतिशत परिवारले घरपरिसरभित्र उपलब्ध पाइपधाराबाट खानेपानी उपभोग गर्दछन् भने करिब ६३ प्रतिशत परिवारले घरपरिसरभन्दा बाहिर रहेको पाइपधाराबाट खानेपानी प्राप्त गर्दछन्। यस सायल गाउँपालिकामा ढाकिएको इनार खानेपानीको प्रमुख स्रोतहरूमध्ये पर्दैन तर पनि ०.४ प्रतिशत घरपरिवारको खानेपानीको स्रोत यो रहेको छ। खुला इनार वा कुवालाई खानेपानीको सुरक्षित स्रोत मानिदैन। यस्तो प्रकारको स्रोतबाट खानेपानी प्राप्त गर्ने परिवार यस गाउँपालिकामा ४.८ प्रतिशत रहेको छ। मूल धाराको पानी खानेपानीको मुख्य स्रोत हुने परिवार १४.८ प्रतिशत छन्। कुल ४,२०७ परिवारमध्ये ४.८ प्रतिशत परिवारको लागि नदी वा खोलाको पानी नै खानेपानीको मुख्य स्रोत रहेको छ जुन सबैभन्दा असुरक्षित स्रोतमा पर्दछ।

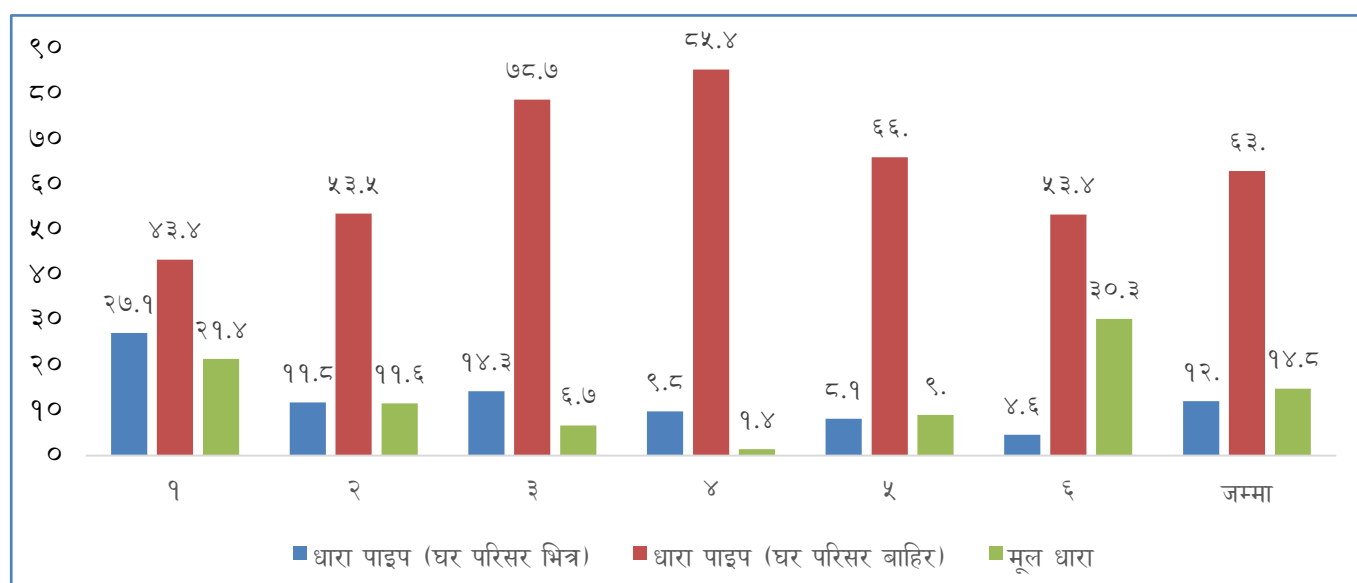
वडास्तरमा तुलना गर्दा खानेपानीको मुख्य स्रोतमा विविधता रहेको छ। उदाहरणको लागि घरपरिसरभित्रको पाइपधारा (जसलाई तुलनात्मक रूपमा सुरक्षित स्रोतका रूपमा लिइन्छ) बाट खानेपानी प्राप्त गर्ने परिवार सर्वाधिक (२७.१%) वडा नं. १ मा रहेका छन्। घरपरिसरबाहिरको पाइपधाराबाट खानेपानी प्राप्त गर्ने सर्वाधिक (८५.४%) परिवार वडा नं. ४ मा रहेका छन्। गाउँपालिकाका ६ ओटा वडामध्ये मूल धाराबाट खानेपानीको स्रोत हुने अधिकतम (३०.३%) परिवार वडा नं. ६ मा रहेको देखिन्छ।

तालिका १३.१.१: खानेपानीको स्रोत अनुसार परिवारको वितरण

वडा नं.	जम्मा परिवार संख्या	खानेपानीको मुख्य स्रोत							
		धारा पाइप (घर परिसर भित्र)	धारा पाइप (घर परिसर बाहिर)	ढाकिएको इनार/कुवा	खुला इनार/कुवा	मूल धारा	नदी/खोला	जार/बोतल	अन्य
१	६६४	२७.१	४३.४	०.०	०.८	२१.४	७.४	०.०	०.०
२	५५३	११.८	५३.५	०.७	१०.१	११.६	१२.३	०.०	०.०
३	६८७	१४.३	७८.७	०.०	०.०	६.७	०.०	०.०	०.३
४	६९३	९.८	८५.४	०.०	२.२	१.४	१.०	०.१	०.०
५	५८९	८.१	६६.०	०.०	१६.५	९.०	०.०	०.०	०.३
६	१०२१	४.६	५३.४	१.४	२.६	३०.३	७.७	०.०	०.०
जम्मा	४२०७	१२.०	६३.०	०.४	४.८	१४.८	४.८	०.०	०.१

घरपरिसरभित्र वा बाहिर जुनसुकै स्थानमा भए पनि धारा/पाइपबाट खानेपानी प्राप्त गर्ने परिवार वडास्तरमा हेर्दा वडा नं. ४ मा ९५ प्रतिशत भन्दा बढी परिवारले यस स्रोतबाट पानी प्राप्त गरेको देखिन्छ। वडा नं. ३ मा ९३ प्रतिशत भन्दा बढी परिवारले यस स्रोतबाट पानी प्राप्त गरेको देखिन्छ। बाँकी वडाहरूमा ८० प्रतिशतभन्दा कम परिवारले पाइप/धाराबाट खानेपानी प्राप्त गरिरहेको देखिन्छ। समग्र सायल गाउँपालिकाका करिब ७५ प्रतिशत परिवारले पाइप/धाराबाट खानेपानी प्राप्त गरेको देखिन्छ भने १४.८ प्रतिशत परिवारले मूल धाराबाट खानेपानी प्राप्त गर्ने गरेका छन्।

चित्र १३.१.१: खानेपानीको स्रोत अनुसार परिवारको वितरण

१३.२ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

बाह्रौँ राष्ट्रिय जनगणनाको नतिजाले सायल गाउँपालिकाका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये ९७.५ प्रतिशत परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ/दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। यसरी यस गाउँपालिकामा काठ/दाउरा नै खाना पकाउने प्रमुख इन्धन रहेको देखिन्छ। एल.पी.ग्यास प्रयोग गर्ने परिवार करिब १.६ प्रतिशत रहेको छ भने बायोग्यास र बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश ०.६ र ०.०५ प्रतिशत रहेको छ। अन्य (गोबर वा गुइँठा, मटितेल आदि) प्रयोग गर्ने परिवारको हिस्सा ०.१ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ।

तालिका १३.२.१: खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन अनुसार परिवारको विवरण

वडा नं.	जम्मा परिवार संख्या	काठ/दाउरा	एल. पी. ग्यास	बिजुली	बायोग्यास	अन्य
१	६६४	९७.३	२.६	०.०	०.०	०.२
२	५५३	९३.७	२.०	०.०	२.७	१.६
३	६८७	९८.३	१.२	०.०	०.४	०.१
४	६९३	९८.३	१.४	०.०	०.०	०.३
५	५८९	९८.०	१.२	०.०	०.८	०.०
६	१०२१	९८.४	१.३	०.२	०.१	०.०
सायल गा.पा.	४२०७	९७.५	१.६	०.०५	०.६	०.३

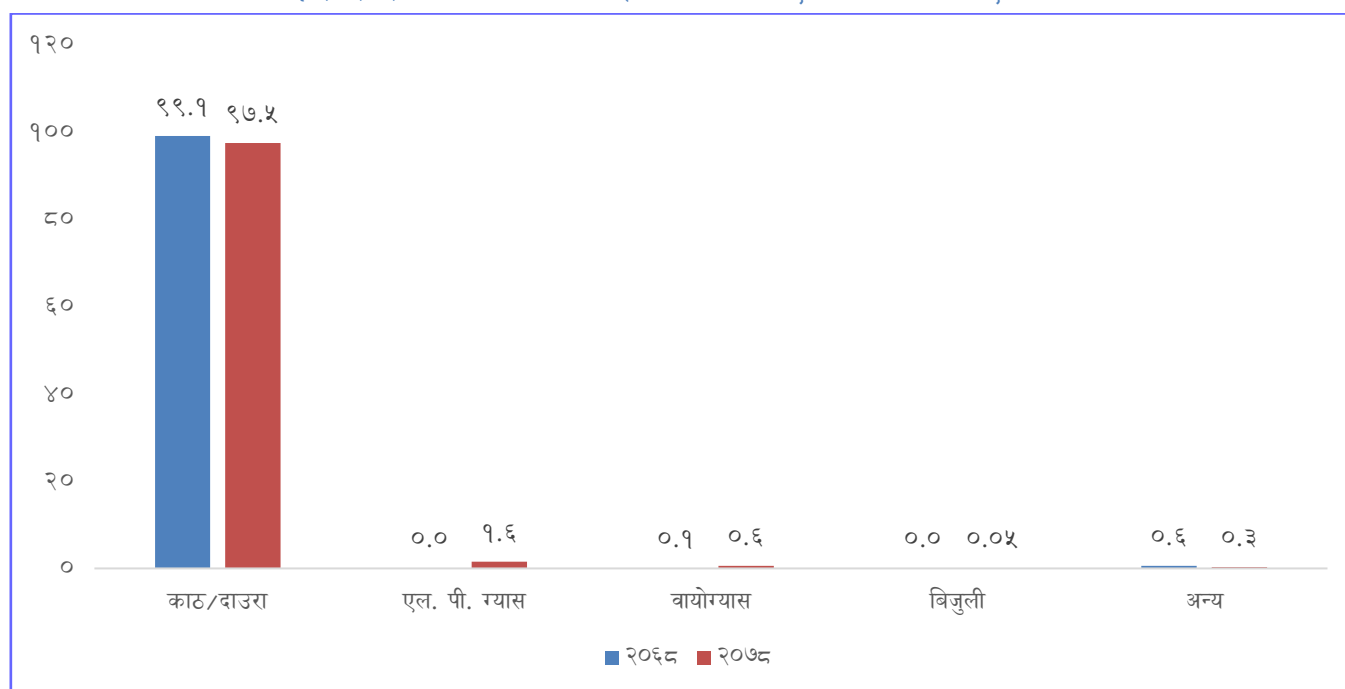
यस गाउँपालिकामा अधिकांश परिवारले खाना पकाउनका लागि काठ/दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको देखियो। यस गाउँपालिकाका ९७.५ प्रतिशत परिवारले खाना पकाउनका लागि काठ/दाउरा प्रयोग गरेको देखिन्छ। वडा नं. ६ मा अक्सर काठ दाउरा प्रयोग गरी खाना पकाउने परिवार सर्वाधिक ९८.४ प्रतिशत रहेको छ। खाना पकाउनका लागि काठ/दाउरा सबैभन्दा न्यून(९३.७%) प्रयोग गर्ने वडा नं. २ रहेको छ।

चित्र १३.२.१: खाना पकाउन अक्सर काठ/दाउरा प्रयोग गरिने परिवारको विवरण (% मा)

यस गाउँपालिकामा खाना पकाउन प्रयोग हुने प्रमुख इन्धनको प्रकारमा गत एक दशकमा केही परिवर्तन आएको देखिन्छ। वि.सं. २०६८ मा खाना पकाउन काठ/दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको हिस्सा ९९.५ प्रतिशत रहेकोमा हाल यो घटेर ९४.० प्रतिशतमा पुगेको छ। त्यसैगरी, वि.सं. २०६८ मा खाना पकाउन प्रायः एल.पी. ग्यास प्रयोग गर्ने परिवारको हिस्सा ०.१ प्रतिशत मात्र रहेकोमा हाल यो बढेर ५.४ प्रतिशत पुगेको छ। यसले परम्परागत इन्धनको प्रयोग क्रमशः घट्दै गएको तथा तुलनात्मक रूपमा स्वच्छ इन्धनको प्रयोग बढ्दै गएको संकेत गर्दछ।

चित्र १३.२.२: खाना पकाउने इन्धनमा गत एक दशकमा भएको परिवर्तन

१३.३ परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने स्रोत

सायल गाउँपालिकामा पछिल्लो बाह्रौँ जनगणनाको नतिजा अनुसार गाउँपालिकाका ५१.२ प्रतिशत परिवारले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय एकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। सौर्य ऊर्जा प्रयोग

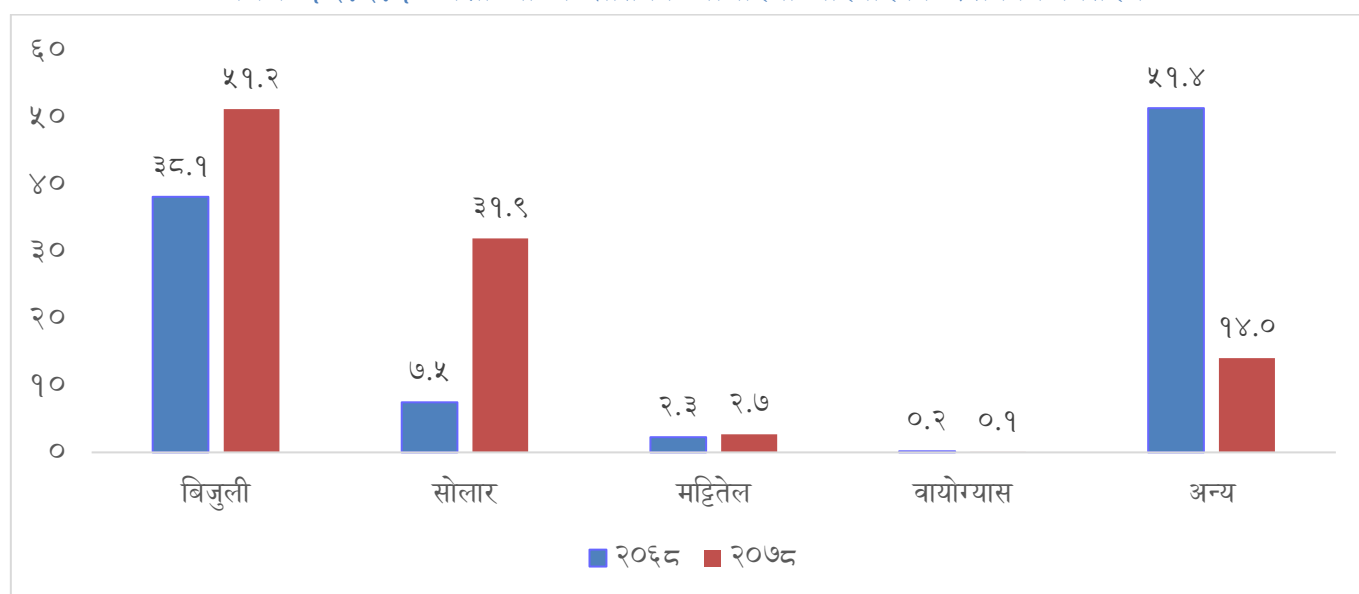
गर्ने परिवार ३१.९ प्रतिशत रहेका छन् भने मट्टितेल प्रयोग गर्ने परिवार २.७ प्रतिशत देखिएको छ। अन्य स्रोत प्रयोग गर्ने परिवार १४ प्रतिशत छन् भने नगण्य मात्रामा बायोग्यास उपयोग भएको देखिन्छ।

गत २०६८ को जनगणना अनुसार बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ३८.१ प्रतिशत रहेकोमा हाल सो अंशमा वृद्धि भएको देखिन्छ(५१.२ प्रतिशत)। बत्ती बाल्नका लागि १० वर्ष अगाडि सौर्य ऊर्जा प्रयोग गर्ने परिवार ७.५ प्रतिशत थिए भने अहिले त्यो ३१.९ प्रतिशत पुगेको छ।

तालिका १३.३.१: बत्ती बाल्ने स्रोतको आधारमा परिवारको वितरण

वडा नं.	परिवार संख्या	बिजुली	सोलार	मट्टितेल	बायोग्यास	अन्य
१	६६४	२.६	९५.२	०.५	०.०	१.८
२	५५३	२४.८	६७.१	०.७	०.०	७.४
३	६८७	२०.१	१२.४	१२.८	०.०	५४.७
४	६९३	७३.३	१६.७	०.३	०.०	९.७
५	५८९	८७.३	७.०	१.२	०.२	४.४
६	१०२१	८२.५	९.७	०.९	०.२	६.८
जम्मा	४२०७	५१.२	३१.९	२.७	०.१	१४.०

चित्र १३.३.१: बत्ती बाल्ने स्रोतको आधारमा परिवारको दशकीय वितरण

१३.४ परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालय

जनगणनाको नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकाका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये अधिकांश ९४.८ प्रतिशत परिवारले कुनै न कुनै प्रकारको शौचालयको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने ५.२ प्रतिशत परिवारको आफ्नो चर्पी नै नभएको देखिन्छ। सार्वजनिक ढल तथा सेप्टिक ट्यांकमा फलस सुविधायुक्त शौचालय भएका कुल परिवार करिब २८.४ प्रतिशत रहेका छन्। साधारण शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवारको अंश ६५.५ प्रतिशत रहेको छ। यस गाउँपालिकामा सार्वजनिक शौचालय प्रयोग गर्ने परिवार ०.८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गत जनगणना २०६८ मा शौचालयको पहुँच नभएको परिवार

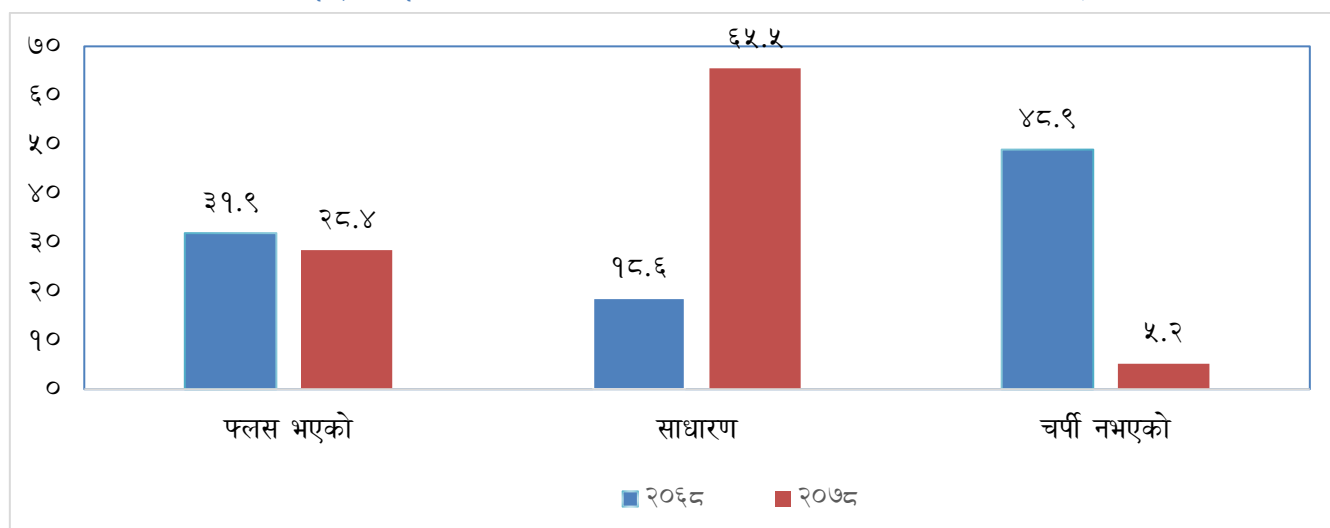
४८.९ प्रतिशत थियो भने ३१.९ प्रतिशत परिवारले फलस भएको र ९.५ प्रतिशतले साधारण शौचालय प्रयोग गर्ने गरेका थिए।

तालिका १३.४.१: परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको प्रकार

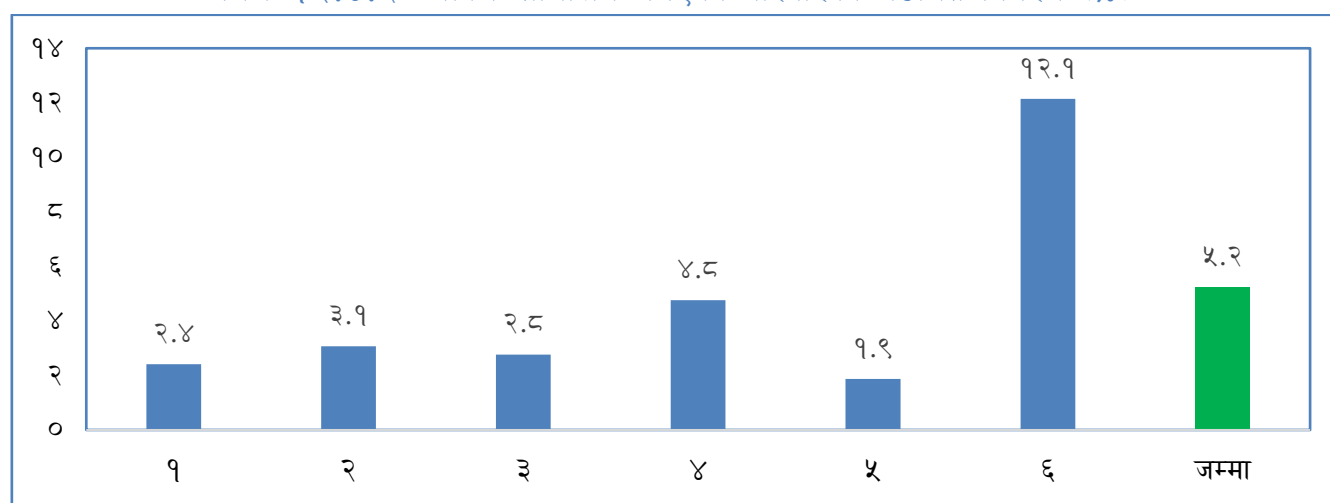
वडा नं.	जम्मा	फलस भएको (सार्वजनिक ढल)	फलस भएको (सेप्टिक ट्यांक)	साधारण	सार्वजनिक	चर्पी नभएको
१	६६४	०.८	२२.३	७२.०	२.६	२.४
२	५५३	०.७	३०.६	६३.८	१.८	३.१
३	६८७	२.०	३९.०	५६.२	०.०	२.८
४	६९३	३६.४	२.६	५६.१	०.१	४.८
५	५८९	४.१	२५.३	६८.८	०.०	१.९
६	१०२१	०.८	१३.४	७३.०	०.७	१२.१
जम्मा	४२०७	७.३	२१.१	६५.५	०.८	५.२

वडास्तरमा आफ्नै शौचालय नभएका परिवार सबैभन्दा धेरै (१२.१%) वडा नं. ६ रहेको छ भने वडा नं. ५ मा १.९ प्रतिशत परिवारमात्र शौचालय विहीन अवस्थामा रहेका छन्।

चित्र १३.४.१: शौचालय प्रयोग गर्ने परिवारको दशकीय परिवर्तन (%)

चित्र १३.४.२: आफ्नै शौचालय नभएका परिवारको वडागत विवरण (%)

१३.५ परिवारमा उपलब्ध साधन/सुविधा

जनगणनामा देशभित्र अक्सर बसोबास गर्ने हरेक परिवारमा भएका साधन तथा सेवा सुविधाहरूको विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सङ्कलित विवरण अनुसार यस गाउँपालिकामा २५.४ प्रतिशत परिवारसँग स्मार्ट मोबाइल फोन रहेको देखिन्छ भने ७१.५ प्रतिशत परिवारसँग साधारण मोबाइल फोन रहेको छ। सूचना र मनोरञ्जनको साधन टेलिभिजन भएका परिवार करिब ३ प्रतिशत रहेका छन्। मानिसहरूको आवश्यकताका रूपमा विस्तार हुँदै गरेको इन्टरनेट सुविधा हुने ५.४ प्रतिशत र रेडियो सुविधा प्राप्त परिवार ३७.६ प्रतिशत रहेका छन्। अक्सर मध्यम वा उच्च आयस्तर हुने परिवारले उपयोग गर्ने कम्प्युटर/ल्यापटप, रेफ्रिजेरेटर र एअर कन्डिसनर क्रमशः ०.९, ०.१ र ०.०२ प्रतिशत परिवारमा उपलब्ध देखिन्छ। मोटरसाइकल/स्कुटर भएका घरपरिवार ०.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने कार/जिप र भ्यानजस्ता सवारी साधन भएका घरपरिवारको अंश ०.२ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका १३.५.१ : परिवारमा उपलब्ध सेवा सुविधाको अवस्था

वडा नं.	सायल	१	२	३	४	५	६
जम्मा घरपरिवार	४२०७	६६४	५५३	६८७	६९३	५८९	१०२१
कुनै सुविधा नभएको	२३.४	२३.२	१९.२	१२.२	२२.८	२६.८	३१.८
कम्तीमा एक सुविधा भएका	७६.६	७६.८	८०.८	८७.८	७७.२	७३.२	६८.२
घरायसी सुविधा तथा साधन	रेडियो सुविधा	३७.६	६७.२	३७.६	४७.२	२७.६	३९.९
	टेलिभिजन	३.०	०.२	२.०	०.१	६.९	५.९
	ल्याण्डलाइन टेलिफोन	०.४	०.०	०.०	०.०	१.४	०.८
	मोबाइल फोन(साधारण)	७१.५	६७.३	७९.६	७६.४	७५.८	६९.८
	मोबाइलफोन(स्मार्ट)	२५.४	३८.०	२३.०	२०.४	११.८	३५.०
	कम्प्युटर/ल्यापटप	०.९	०.२	२.०	०.०	०.९	१.९
	ईन्टरनेट	५.४	०.०	०.४	०.३	०.४	३.२
	कार/जीप/भ्यान	०.२	०.०	०.५	०.०	०.४	०.५
	मोटर साइकल/स्कुटर	०.७	०.३	०.७	०.०	१.०	१.०
	साइकल	०.०५	०.०	०.०	०.०	०.१	०.२
	विद्युतीय पंखा	०.०५	०.२	०.०	०.०	०.१	०.०
	रेफ्रिजेरेटर	०.१	०.०	०.०	०.०	०.३	०.३
	वाशिङ्ग मेशिन	०.१	०.०	०.०	०.०	०.१	०.३
	एअर कन्डिसनर	०.०२	०.०	०.०	०.०	०.१	०.०

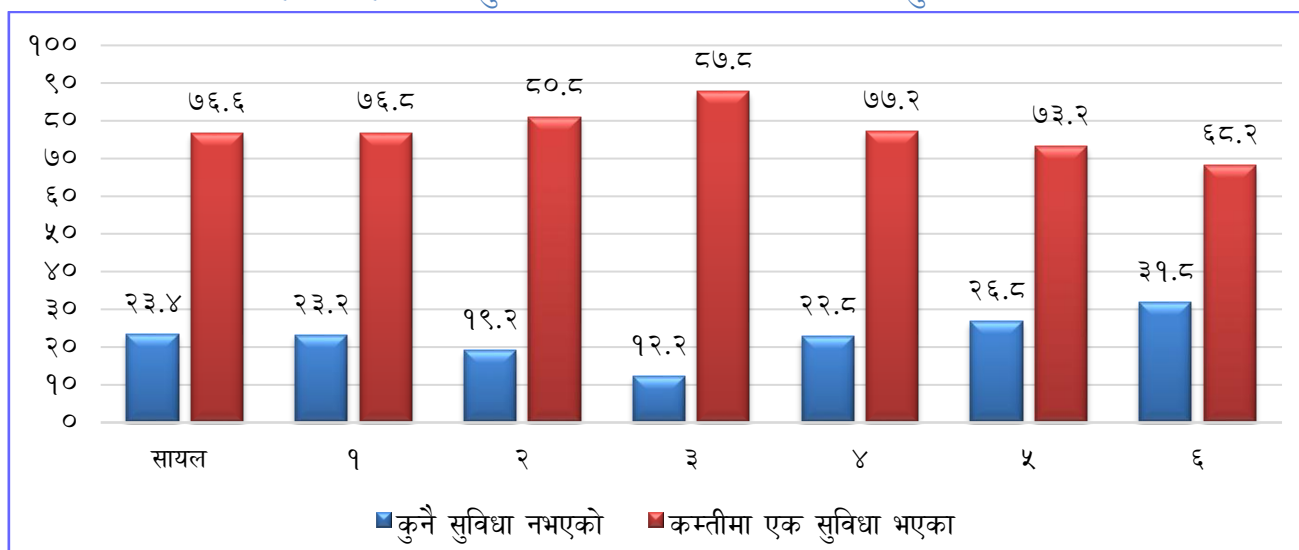
परिवारहरूको लागि अत्यावश्यक हुँदै गएको प्रमुख घरायसी साधन र सुविधा स्थान र समयअनुसार फरक फरक हुने भए तापनि वर्तमान अवस्थामा फोन (मोबाइल वा ल्याण्डलाइन) टेलिभिजन, इन्टरनेट, दुई पाङ्ग्रे सवारी साधन, रेफ्रिजेरेटर, पंखा आदि अपरिहार्य घरायसी साधनका रूपमा ग्रहण गरिन थालेका छन्। माथिल्लो तालिकामा समाविष्ट कुनै पनि घरायसी साधन र सुविधा नभएका र भएका परिवारलाई चित्र १३.५.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ। चित्रमा देखिएअनुसार पालिकाका ७६.६ प्रतिशत परिवारमा कम्तीमा एक प्रकारको घरायसी सेवा वा सुविधा उपलब्ध रहेको छ भने २३.४ प्रतिशत

परिवारमा कुनै पनि सेवा वा सुविधा उपलब्ध छैन। वडा अनुसार हेर्दा सेवा सुविधा भएका परिवारको प्रतिशत वडा ३ मा सबैभन्दा बढी ८७.८ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा कम वडा ६ मा ६८.२ प्रतिशत रहेको छ। त्यसैगरी, कुनै पनि सुविधा नभएका परिवारको प्रतिशत वडा ६ मा ३१.८ प्रतिशत भई सबैभन्दा बढी देखिन्छ भने वडा ३ मा १२.२ प्रतिशत मात्र रहेको छ, जुन सबैभन्दा कम हो।

अन्य वडाहरूमा पनि सेवा सुविधा भएका परिवारको अनुपात सुविधा नभएका परिवारभन्दा उल्लेखनीय रूपमा बढी रहेको देखिन्छ। वडा १, २, ४ र ५ मा क्रमशः ७६.८, ८०.८, ७७.२ र ७३.२ प्रतिशत परिवारमा कम्तीमा एक सेवा सुविधा उपलब्ध रहेको छ भने सुविधा नभएका परिवारको अनुपात क्रमशः २३.२, १९.२, २३.८ र २६.८ प्रतिशत रहेको छ।

यसबाट पालिकामा अधिकांश परिवारले कम्तीमा एक प्रकारको घरायसी सेवा वा सुविधा प्राप्त गरेका भए पनि करिब चौथाइ परिवार अझै पनि कुनै पनि सुविधा बिना रहेका देखिन्छन्। विशेषगरी वडा ५ र वडा ६ मा सुविधा नभएका परिवारको अनुपात तुलनात्मक रूपमा बढी भएकाले यी क्षेत्रमा सेवा तथा पूर्वाधार विस्तारका लागि विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

चित्र १३.५.१: वडाअनुसार घरपरिवारमा उपलब्ध सेवा सुविधाको अवस्था

१३.६ सम्पन्नताको वर्गीकरण अनुसार परिवारको वितरण

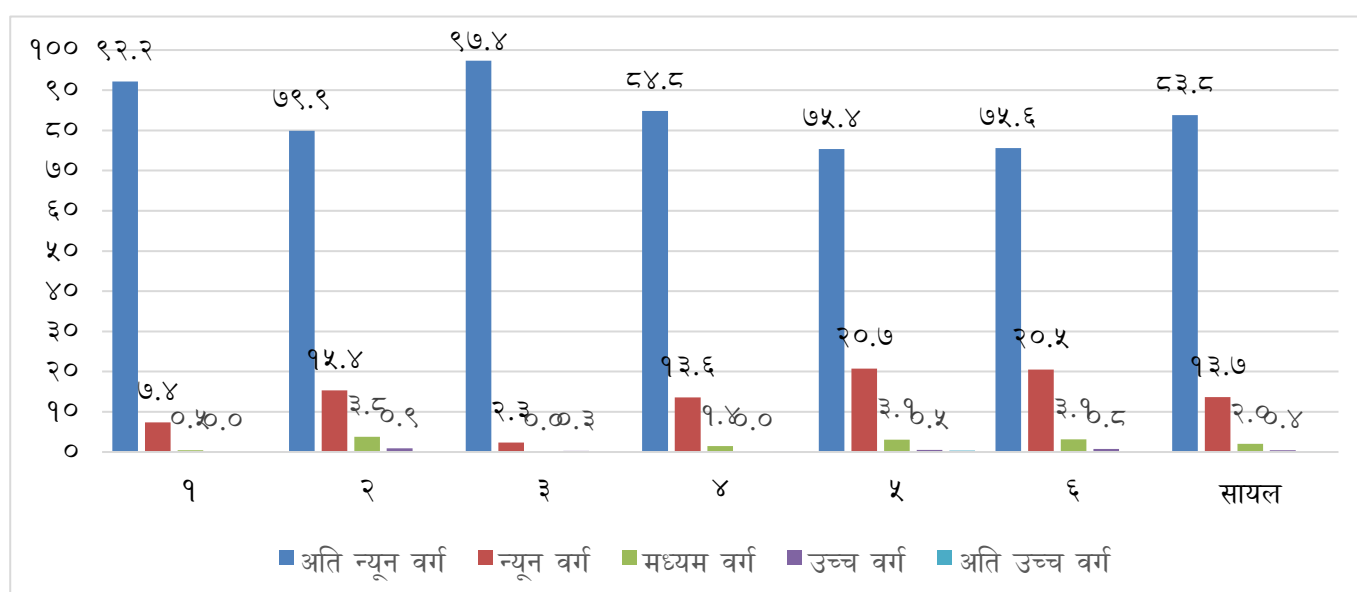
राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले सङ्कलन गरेका घरको बनोट संरचना र किसिम (जग, पर्खाल, छानो, भुईँ आदि), खानेपानीको मुख्य स्रोत, खाना पकाउन र बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धन, शौचालयको सुविधा र अन्य घरायसी सम्पत्तिको आधारमा हाल देशका विभिन्न भूभागमा बसोबास गर्ने परिवारलाई पाँच बराबर भागमा विभाजन गरी सम्पन्नताको पञ्चमक (Wealth quintile) निर्धारण गरिएको छ। यसरी सूचक निर्माण गर्दा घरायसी उपभोग, साधन तथा सुविधामा न्यून पहुँच भएका पहिलो (तल्लो २०%) वर्गमा र साधन तथा सुविधामा सहज पहुँच रहेका परिवार पाँचौँ (माथिल्लो २०%) वर्गमा पर्ने गरी गरिएको छ। यस वर्गीकरणले देशका सबै परिवारलाई समान २०-२० प्रतिशतमा विभाजन गर्ने हुनाले तल्लोदेखि माथिल्लो तहसम्मका पाँचै भागमा २० प्रतिशत नै परिवार भएको देखिन्छ। समग्र देशभरिका परिवारलाई समान भागमा वितरण गर्दा यस गाउँपालिकामा भएको घरपरिवार कुन तहमा रहेका छन् र तिनको वितरण कस्तो छ भनी यस उपखण्डमा विश्लेषण गरिएको छ।

जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकामा न्यून आर्थिक अवस्था भएका तल्लो वर्गमा ८३.८ प्रतिशत र सबैभन्दा माथिल्लो अर्थात् अति उच्च वर्गमा ०.१ प्रतिशत परिवार रहेका छन् भने मध्यम वर्गमा पर्ने परिवार २ प्रतिशत छन्। वडास्तरमा तुलना गर्दा अति न्यून वर्गभित्र सर्वाधिक ठुलो (९७.४%) संख्या वडा नं. ३ मा रहेको छ भने अति उच्च वर्गभित्र सर्वाधिक ठुलो हिस्सा (०.३%) वडा नं. ५ मा रहेको छ। मध्यम वर्गभित्र सबैभन्दा धेरै परिवार (३.८%) वडा नं. २ मा रहेको देखिन्छ।

तालिका १३.६.१: सम्पन्नताको पञ्चमक अनुसार परिवारको वितरण (%)

वडा	अति न्यून वर्ग	न्यून वर्ग	मध्यम वर्ग	उच्च वर्ग	अति उच्च वर्ग
१	९२.२	७.४	०.५	०.०	०.०
२	७९.९	१५.४	३.८	०.९	०.०
३	९७.४	२.३	०.०	०.३	०.०
४	८४.८	१३.६	१.४	०.०	०.१
५	७५.४	२०.७	३.१	०.५	०.३
६	७५.६	२०.५	३.१	०.८	०.०
सायल	८३.८	१३.७	२.०	०.४	०.१

चित्र १३.६.१: सम्पन्नताको वर्गीकरण अनुसार परिवारको वितरण (प्रतिशत)

१३.७ आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदानप्राप्त परिवार

वि.सं. २०७२ को शक्तिशाली महाभूकम्पबाट देशका विभिन्न जिल्लामा पूर्ण वा आंशिक रूपमा क्षति भएका घरहरूको पुनर्निर्माण गर्नका लागि नेपाल सरकारले निश्चित आधार पूरा गरेका घरपरिवारलाई अनुदान प्रदान गरेको थियो। गत १२औँ राष्ट्रिय जनगणना वि.सं. २०७८ मङ्सिरमा सञ्चालन गर्दा भूकम्पबाट आंशिक वा पूर्ण क्षति भएका अधिकांश घरहरूको निर्माण वा पुनर्निर्माण भइसकेको थियो। सरकारी अनुदान लिई भूकम्पबाट प्रभावित आफ्नो आवासीय घर पुनर्निर्माण गर्ने घरपरिवार नेपालभरि १०.३ प्रतिशत रहेका थिए भने डोटी जिल्लामा यस्तो सरकारी सुविधा प्राप्त गर्ने

घरपरिवार ३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। सायल गाउँपालिकामा आवासीय घर पुनर्निर्माणका लागि सरकारी अनुदानप्राप्त गर्ने घरपरिवारको हिस्सा १.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

तालिका १३.७.१: आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदानप्राप्त परिवारको विवरण (% मा)

क्षेत्र	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	आवासीय घर निर्माणमा सरकारी अनुदानप्राप्त परिवारको प्रतिशत		
		लिएका	नलिएका	नखुलेको
नेपाल	६६६०८४१	१०.३	८९.३	०.४
सुदूरपश्चिम	५७६७७२	३.०	९६.८	०.२
डोटी	४५१४०	३.०	९६.९	०.१
सायल	४२०७	१.५	९८.४१	०.१२

१३.८ बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बैंक खाता सम्बन्धी विवरण

पहिलो पटक वि.सं. २०७८ को बाह्रौँ राष्ट्रिय जनगणनामा घरपरिवारका कति सदस्यको बैंक वा वित्तीय संस्थामा कम्तीमा एउटा खाता छ भनेर विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। यसको मुख्य उद्देश्य भनेको घरपरिवारको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा रहेको पहुँच पहिचान गर्नु र डिजिटल कारोबार विस्तार गर्ने राज्यको नीति कति प्रभावकारी भएको छ भनेर सूचना सङ्कलन गर्नु रहेको थियो। सायल गाउँपालिकामा कम्तीमा एउटा बैंक खाता भएको परिवार करिब ४७ प्रतिशत रहेको छ। नेपालमा बैंक खाता हुने परिवारको हिस्सा करिब ६१.९ प्रतिशत रहेको छ। त्यससँग तुलना गर्दा सायलमा बैंक खाता हुने परिवार करिब १४.८ प्रतिशत विन्दुले कम छ। समग्र डोटी जिल्लासँग तुलना गर्दा पनि सायल गाउँपालिकाका परिवारमध्ये कम्तीमा एउटा बैंकमा खाता हुने परिवार ६ प्रतिशत विन्दुले कम रहेको छ। यसका पछाडि मूलतः दुईओटा कारणहरू विद्यमान हुनसक्छन्। परिवारहरूको बैंकिङ अभ्यास र बैंक तथा वित्तीय संस्थाको उक्त गाउँपालिकामा कत्तिको उपस्थिति छ त्यस अवस्थाले यसलाई धेरै हदसम्म निर्धारण गर्दछ।

आवश्यकता, उमेर र आर्थिक सक्षमता अनुसार परिवारका सबै सदस्यको कम्तीमा एउटा वा एकभन्दा बढी बैंक खाता हुनसक्दछ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकामा परिवारका लगभग ११.८ प्रतिशत सदस्यको मात्र बैंक वा वित्तीय संस्थामा खाता रहेको देखिन्छ। बैंक खाता हुने परिवारका सदस्यमध्ये पनि पुरुषको अंश ८.९ प्रतिशत छ भने महिलाको अंश लगभग १४.२ प्रतिशत छ। यसबाट गाउँपालिकामा पुरुष सदस्यभन्दा महिला सदस्यको बैंकमा पहुँच बढी रहेको देखिन्छ।

तालिका १३.८.१: बैंक तथा वित्तीय संस्थामा बैंक खाता सम्बन्धी विवरण (% मा)

क्षेत्र	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	जनसङ्ख्या (संस्थागतबाहेक)			कम्तीमा एउटा खाता भएको परिवारको प्रतिशत	बैंक खाता भएको व्यक्तिको प्रतिशत		
		जम्मा	पुरुष	महिला		जम्मा	पुरुष	महिला
नेपाल	६६६०८४१	२८९८५३६४	१४११८९९१	१४८६६३७३	६१.९	२५.६	२६.४	२४.७
सुदूरपश्चिम	५७६७७२	२६९३९९२	१२७२०४१	१४२१९५१	६०.३	२१.१	२१.५	२०.८
डोटी	४५१४०	२०४८३१	९३६०४	१११२२७	५३.१	१६.९	१५.६	१७.९
सायल	४२०७	२०४५६	९२०६	११२५०	४७.१	११.८	८.९	१४.२

१३.९ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा वा तालिम

देशमा उपलब्ध जनशक्ति मध्ये कति संख्यामा प्राविधिक विषय अध्ययन गरेका छन् र अन्य कतिले व्यावसायिक शिक्षा वा तालिम लिएका छन् ? यस विषयसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क संघ, प्रदेश र प्रत्येक स्थानीय तहका लागि महत्वपूर्ण हुन्छ। विकासका विभिन्न चरणमा प्राविधिक एवम् व्यावसायिक सीपयुक्त जनशक्तिको आवश्यकता रहन्छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीतिलाई समयानुकूल बनाउनका लागि पनि यस्तो तथ्याङ्क अपरिहार्य मानिन्छ।

वि.सं. २०७८ को जनगणनामा पहिलो पटक यससम्बन्धी विवरण प्रत्येक घरपरिवारबाट सङ्कलन गरिएको थियो। नेपालमा १८ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये ५.६ प्रतिशत जनसंख्याले प्राविधिक शिक्षा वा व्यावसायिक तालिम प्राप्त गरेको देखिन्छ। सायल गाउँपालिकामा २ प्रतिशत जनसंख्याले यस्तो शिक्षा र तालिम प्राप्त गरेका छन्। तथ्याङ्कबाट सायल गाउँपालिकाका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये ४.५ प्रतिशत घरपरिवारमा १८ वर्षमाथिका कम्तीमा एक जना सदस्यले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्राप्त गरेको वा त्यसप्रकारको तालिम लिएको देखिन्छ। यसप्रकारको जनशक्ति समग्र नेपालको तुलनामा यस स्थानीय तहमा ८.१ प्रतिशत बिन्दुले कम रहेको छ भने डोटी जिल्लाको समग्र मानसँग तुलना गर्दा ४.६ प्रतिशत बिन्दुले कम छ।

तालिका १३.९.१: प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा वा तालिम लिएको परिवार तथा जनसंख्या विवरण (%मा)

क्षेत्र	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	१८ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या	व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम लिएको परिवार तथा जनसंख्या			
			व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम लिएको कम्तीमा १ जना भएको परिवार		जनसंख्या	
			संख्या	प्रतिशत	व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम लिएको जनसंख्या	प्रतिशत (१८ वर्ष र सो भन्दा माथिको)
नेपाल	६६६०८४१	१९२९४९९५	८३६१२७	१२.६	१०८१६४६	५.६
सूदूरपश्चिम	५७६७७२	१६६१३६९	६७९९१	११.८	८६५९७	५.२
डोटी	४५१४०	११२९३०	४१०५	९.१	५४३७	४.८
सायल	४२०७	१२१५२	१९०	४.५	२३८	२.०

१३.१० बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएको विवरण

बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट घरपरिवारले विभिन्न प्रयोजनका लागि ऋण लिएका हुन्छन्। पछिल्लो बाह्रौँ जनगणना (वि.सं. २०७८)मा गणनाको दिनभन्दा अगाडिको कुनै समयमा घरपरिवारले ऋण लिएको र गणनाको दिनसम्म उक्त ऋण पूर्ण वा आंशिक रूपमा बाँकी रहेको भए ऋण लिएको मानी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। यसबाट केही महत्वपूर्ण सूचक प्राप्त हुन्छन्। पहिलो, घरपरिवारको संगठित संस्थाबाट प्रवाह गरिने कर्जामा रहेको पहुँच सम्बन्धमा वडा तहसम्मको तथ्याङ्क प्राप्त हुन्छ। दोस्रो, ऋण लिनुका पछाडि जुनसुकै कारण भए पनि त्यसले मूलतः उपभोग वा व्यावसायिक प्रयोजनका लागि घरपरिवारको आवश्यकतालाई दर्शाउँदछ।

यस सायल गाउँपालिकामा कुनै पनि बैंक तथा वित्तीय संस्था(सहकारी संस्थासमेत) बाट ऋण लिएका घरपरिवार ४.५ प्रतिशत रहेका छन्। डोटी जिल्लामा यस सूचकको मान १३.७ प्रतिशत छ भने समग्र नेपालमा ऋण लिएका घरपरिवारको

हिस्सा २५.६ प्रतिशत रहेको छ। यस तथ्याङ्कले यस स्थानीय तहमा बसोबास गर्ने परिवारहरूको ऋण लिने प्रवृत्ति डोटी जिल्ला र नेपालको भन्दा पनि कम रहेको देखिन्छ।

तालिका १३.१०.१: बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएका परिवारको विवरण (% मा)

क्षेत्र	परिवार संख्या (संस्थागत बाहेक)	परिवारको प्रतिशत	
		ऋण लिएका	ऋण नलिएका
नेपाल	६६६०८४१	२५.६	७४.४
सुदूरपश्चिम	५७६७७२	२२.०	७८.०
डोटी	४५१४०	१३.७	८६.३
सायल	४२०७	४.५	९५.५

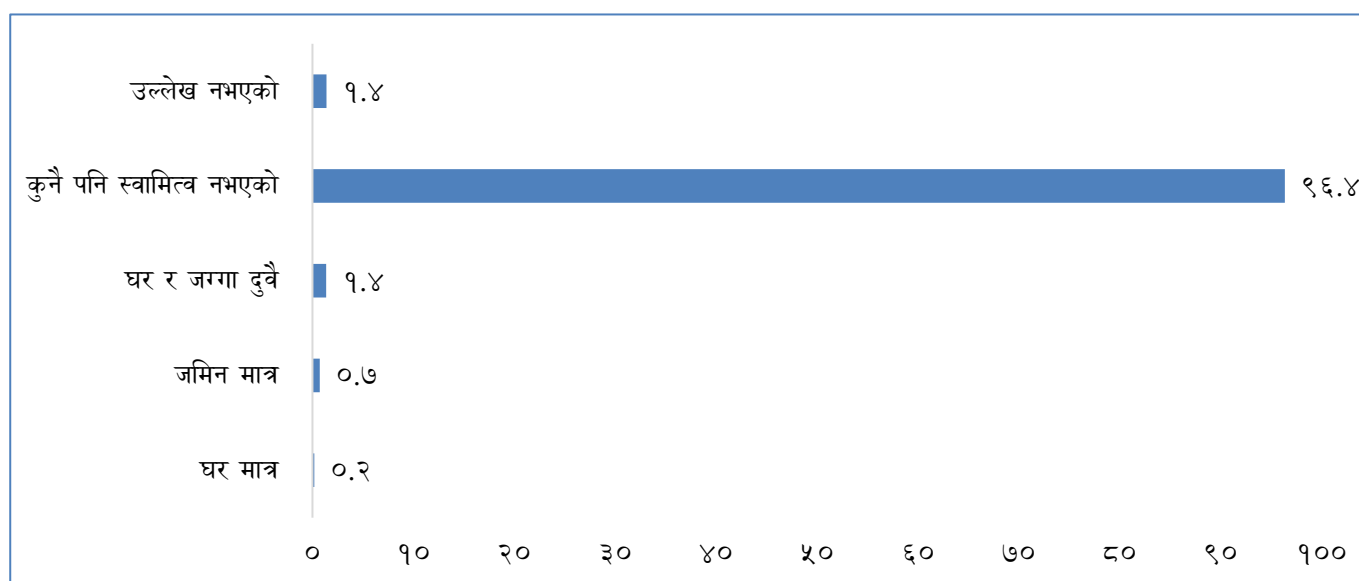
१३.११ घर, जग्गामा महिलाको स्वामित्व

यस गाउँपालिकाका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये १.४ प्रतिशत परिवारका कम्तीमा एक जना महिला सदस्यको घर र जग्गा दुवैमा स्वामित्व रहेको छ भने ०.७ प्रतिशत परिवारका महिलाहरूको जग्गामा मात्र स्वामित्व रहेको छ। त्यसैगरी ०.२ प्रतिशत परिवारमा महिला सदस्यको स्वामित्वमा घरमात्र रहेको छ। घर वा जग्गा कुनै पनि सम्पत्ति माथि स्वामित्व नभएका महिला भएका घरपरिवारको अंश ९६.४ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका १३.११.१ : घर र जग्गामा महिलाको स्वामित्व (%)

क्षेत्र	जम्मा घरपरिवार	स्वामित्व				
		घर मात्र	जमिन मात्र	घर र जग्गा दुवै	कुनै पनि स्वामित्व नभएको	उल्लेख नभएको
नेपाल	६६६०८४१	२.३५	९.६६	११.८४	७४.५६	१.५८
सुदूरपश्चिम	५७६७७२	०.६८	४.७०	६.३७	८६.४३	१.८१
डोटी	४५१४०	०.४	२.३	३.१	९२.२	२.०
सायल	४२०७	०.२	०.७	१.४	९६.४	१.४

चित्र १३.११.१: घर र जग्गामा महिलाको स्वामित्व (%)

१३.१२ कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवारको विवरण

जनगणनाको नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकामा कुनै पनि सरकारी निकायमा दर्ता नभएका र एकजना पनि तलबी कामदार नराखिएका कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गरेका परिवार करिब ४.२ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका १३.१२.१: साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवारको वितरण

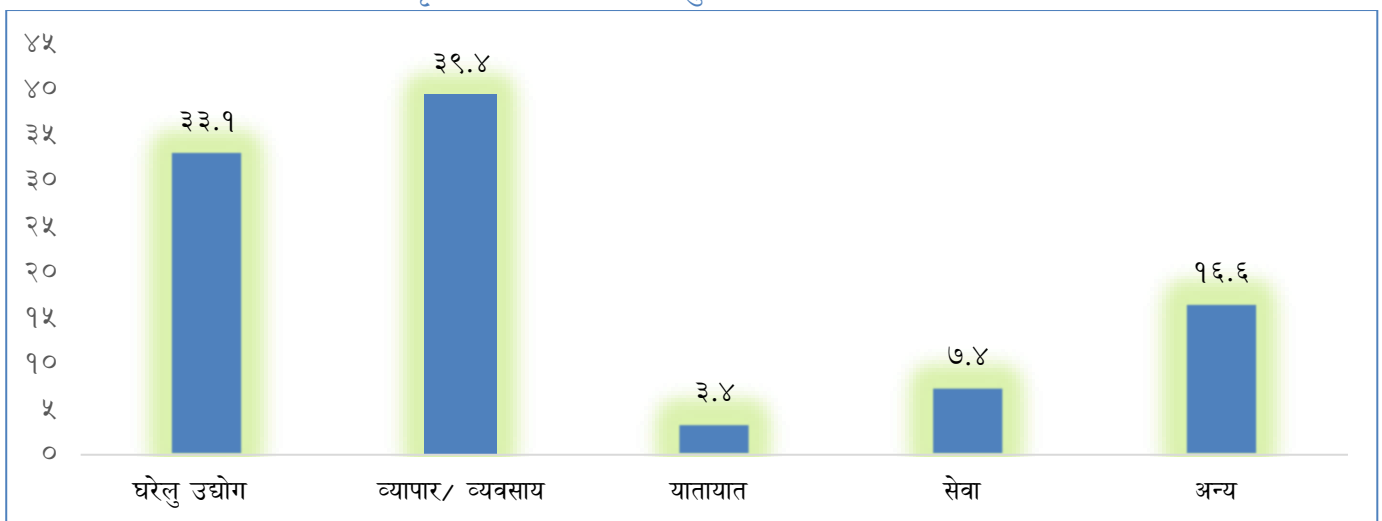
विवरण	संख्या	प्रतिशत
जम्मा परिवार संख्या	४२०७	१००
साना घरेलु व्यवसाय भएका परिवार संख्या	१७५	४.२
साना घरेलु व्यवसाय नभएका परिवार संख्या	४०२०	९५.६
उल्लेख नभएको	१२	०.३

साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गरेका कुल १७५ परिवारमध्ये ३९.४ प्रतिशतले व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गरेको देखिन्छ भने यातायात क्षेत्रमा ३.४ प्रतिशत परिवार संलग्न रहेका छन्। घरेलु उद्योगमा ३३.१ प्रतिशत परिवार संलग्न देखिन्छ। सेवा क्षेत्रमा ७.४ प्रतिशत परिवार संलग्न देखिएका छन्। उपरोक्त बाहेकका अन्य क्षेत्रमा १६.६ प्रतिशत परिवार संलग्न देखिन्छन्।

तालिका १३.१२.२: क्षेत्र अनुसार साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवार

साना घरेलु व्यवसाय	जम्मा	%	पुरुष		महिला	%
घरेलु उद्योग	५८	३३.१	४४	४१.१	१४	२०.६
व्यापार/ व्यवसाय	६९	३९.४	४४	४१.१	२५	३६.८
यातायात	६	३.४	४	३.७	२	२.९
सेवा	१३	७.४	७	६.५	६	८.८
अन्य	२९	१६.६	८	७.५	२१	३०.९
जम्मा	१७५	१००	१०७	१००	६८	१००

चित्र १३.१२.१: कृषि बाहेक साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गरेका परिवार (%)

खण्ड १४: अक्सर विदेश बस्ने जनसङ्ख्या

१४.१ परिवारमा अनुपस्थित विदेश

यस सायल गाउँपालिकामा कुल ४,२०७ परिवार मध्येमा १,७१३ (४०.९८%) परिवारमा अनुपस्थित भई कम्तीमा एक जना सदस्य अक्सर विदेशमा बसोबास गरेका छन्। कुल 'अनुपस्थित विदेश' रहेका २,६५८ जना मध्येमा २,२०७ जना (८३.०३%) पुरुष र ४५१ जना (१६.९७%) महिला रहेका छन्। समग्र डोटी जिल्लामा हेर्ने हो भने परिवारबाट कम्तीमा एकजना 'विदेश अनुपस्थित' हुने घरपरिवार १७,६२९ (३९.९%) रहेका छन् (तालिका १४.१.१)।

तालिका १४.१.१: परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका परिवारको सङ्ख्या

क्षेत्र	एकाइ	जम्मा परिवार	कम्तीमा एक जना विदेश अनुपस्थित भएको परिवार	अनुपस्थित विदेश सङ्ख्या		
				जम्मा	पुरुष	महिला
डोटी	संख्या	४५१४०	१७६२९	२८५७४	२३७५९	४८१५
	अनुपात प्रतिशत	१००	३९.१	१००	८३.१	१६.९
सायल	संख्या	४२०७	१७१३	२६५८	२२०७	४५१
	अनुपात प्रतिशत	१००	४०.९८	१००	८३.०३	१६.९७

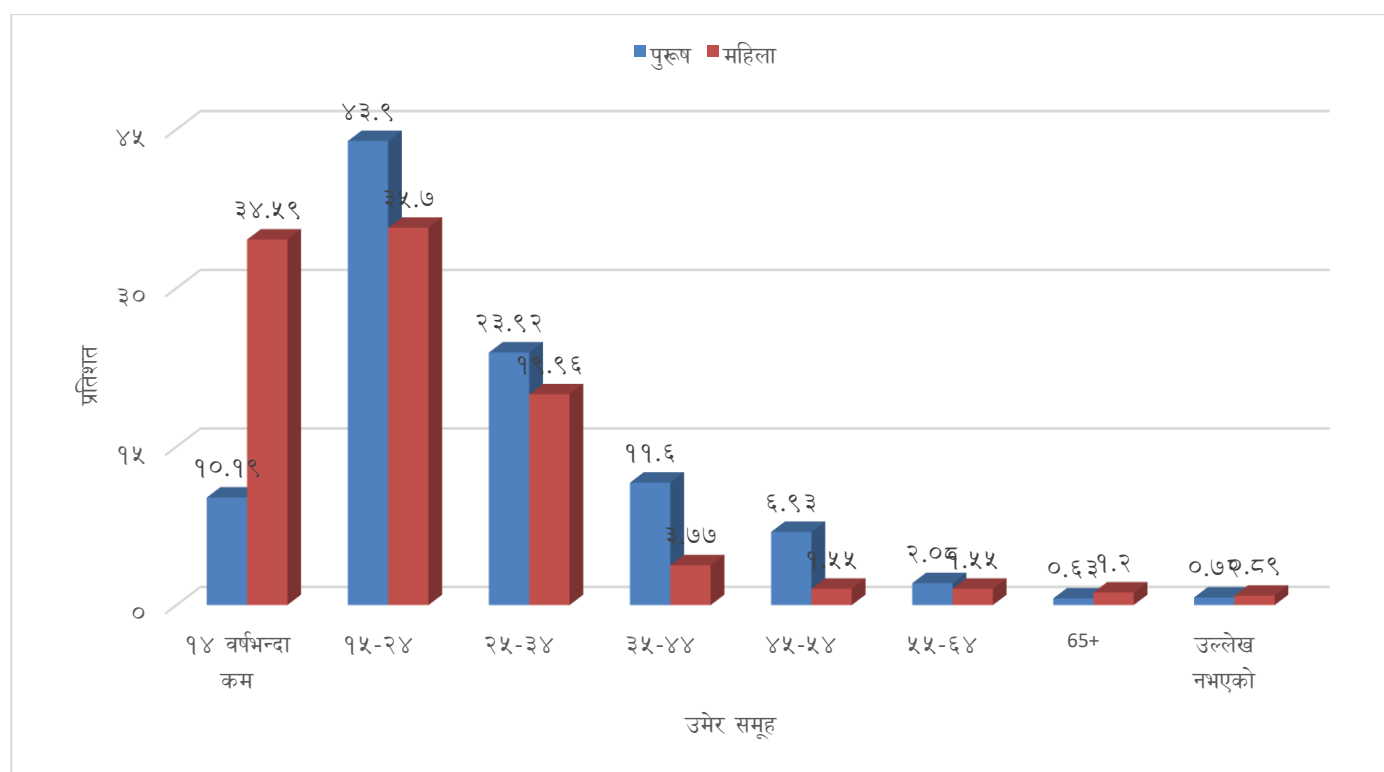
१४.२ परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको उमेर समूहानुसारको विवरण

परिवारको कम्तीमा एक जना सदस्य अक्सर विदेशमै बसोबास गर्ने भएमा ती विदेश अनुपस्थित अन्तर्गत गणना हुने सन्दर्भमा कुन उमेर समूहका मानिसहरू यस गाउँपालिकाबाट विदेश गएका रहेछन् भन्ने तथ्याङ्क उपयोगी हुन्छ। यस गाउँपालिकाबाट 'विदेशमा अनुपस्थित' सबैभन्दा धेरै अर्थात् ४२.५१ प्रतिशत व्यक्तिहरू १५-२४ वर्ष उमेर समूहका रहेका छन्। दोस्रो (२३.२५%) र तेस्रो (१४.३३%) स्थानमा क्रमशः २५-३४ उमेर र १४ वर्षभन्दा कमका उमेर समूहका व्यक्तिहरू रहेका छन्। उमेर समूहको बढोत्तरी संगसंगै विदेशमा अनुपस्थित हुने जनसङ्ख्या क्रमशः घटिरहेको देखिन्छ। यसको सङ्केत २५-३४ उमेर समूहबाट ३५-४४ उमेर समूहमा पुग्दा विदेश जाने जनसङ्ख्याको अनुपात २३.२५ प्रतिशतबाट १०.२७ प्रतिशतमा झरेको छ। कुल जनसङ्ख्यामा विदेश जाने उमेर समूहको संरचना जस्तो छ त्यसलाई पुरुष र महिला अनुसार खण्डीकृत गरेर हेर्दा पनि उस्तै उस्तै नै प्रवृत्ति रहेको देख्न सकिन्छ (तालिका १४.२.१, चित्र १४.२.१)।

तालिका १४.२.१: परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको विदेश जाँदाको उमेर तथा लिङ्ग अनुसारको विवरण

लिङ्ग		जम्मा	विदेश जाँदाको उमेर							उल्लेख नभएको
			१४ वर्षभन्दा कम	१५-२४	२५-३४	३५-४४	४५-५४	५५-६४	६५+	
जम्मा	संख्या	२६५८	३८१	११३०	६१८	२७३	१६०	५३	२३	२०
	%	१००	१४.३३	४२.५१	२३.२५	१०.२७	६.०२	१.९९	०.८७	०.७५
पुरुष	संख्या	२२०७	२२५	९६९	५२८	२५६	१५३	४६	१४	१६
	%	१००	१०.१९	४३.९०	२३.९२	११.६	६.९३	२.०८	०.६३	०.७२
महिला	संख्या	४५१	१५६	१६१	९०	१७	७	७	९	४
	%	१००	३४.५९	३५.७०	१९.९६	३.७७	१.५५	१.५५	१.२०	०.८९

चित्र १४.२.१: विदेशमा अनुपस्थित पुरुष र महिलाको उमेर समूह अनुसारको वितरण

१४.३ अक्सर विदेश बसोबास गर्ने व्यक्तिको देशअनुसारको विवरण

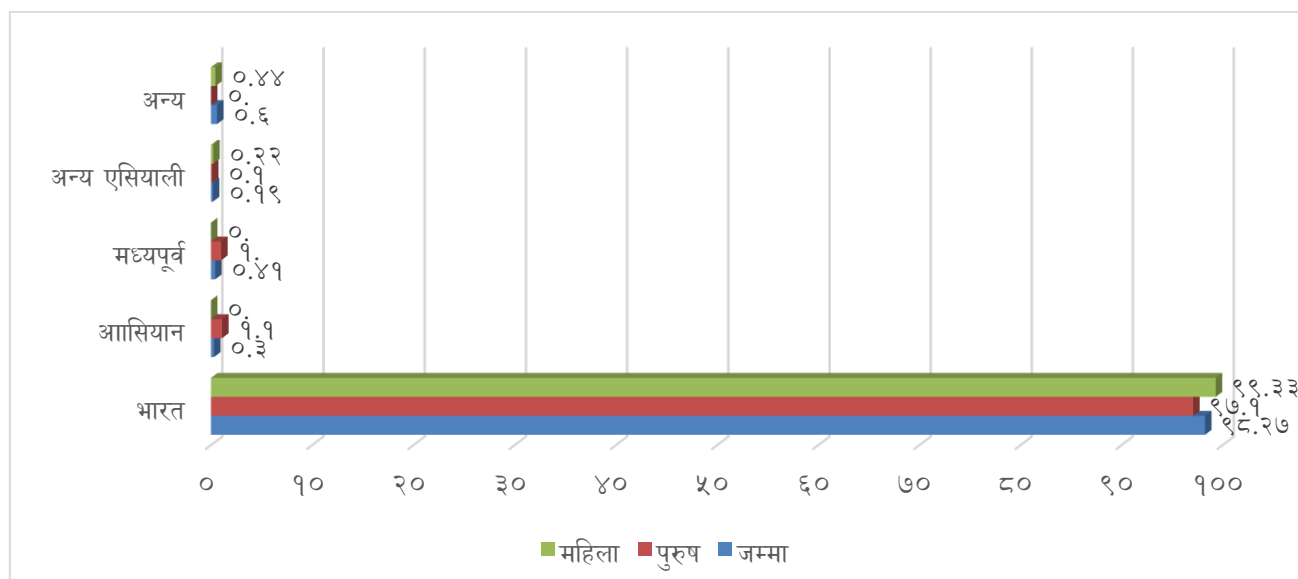
नेपालका सबै जिल्ला र सबै स्थानीय तहबाट विभिन्न उद्देश्यका लागि विदेश जाने गरेको देखिन्छ। मानिसहरूको आर्थिक अवस्था, शैक्षिक योग्यता, सीप, पेशा, उद्देश्य, सामाजिक सम्पर्क लगायतका कारणले गन्तव्य पनि फरक फरक हुने गरेको देखिन्छ।

यस गाउँपालिकाबाट परिवारमा अनुपस्थित (विदेश) रहेका व्यक्तिमध्ये सर्वाधिक (९८.२७%) भारतमा गएको देखिन्छ। दोस्रोमा मध्यपूर्व (०.४१%) र तेस्रोमा आसियान देश (०.३%) मा घरपरिवारबाट अक्सर अनुपस्थित भई विदेशमा हुने व्यक्तिहरू देखिएका छन्। (तालिका १४.३.१ र चित्र १४.३.१)।

तालिका १४.३.१: परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको लिङ्ग तथा देशअनुसारको विवरण

लिङ्ग	जम्मा	देश												
		भारत	संके	आसियान	मध्यपूर्व	अन्य एसियाली	युरोपियन युनियन	अन्य युरोपेली देश	उत्तर अमेरिका	दक्षिण अमेरिका	अफ्रिका	प्यासिफिक	अन्य	उल्लेख नभएको
जम्मा	२६५८	२६१२	१	८	११	५	०	०	०	०	०	०	१६	५
%	१००	९८.२७	०.०४	०.३	०.४१	०.१९	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.६	०.१९
पुरुष	२२०७	२१६४	१	८	११	४	०	०	०	०	०	०	१४	५
%	१००	९७.९	०.१	१.१	१.०	०.१	०.१	०.१	०.२	०.०	०.०	०.१	०.०	०.१
महिला	४५१	४४८	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२	०
%	१००	९९.३३	०.०	०.०	०.०	०.२२	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.४४	०.०

चित्र १४.३.१ : अक्सर विदेश बसोबास गर्ने व्यक्तिको गन्तव्य देश र क्षेत्रहरू (%)

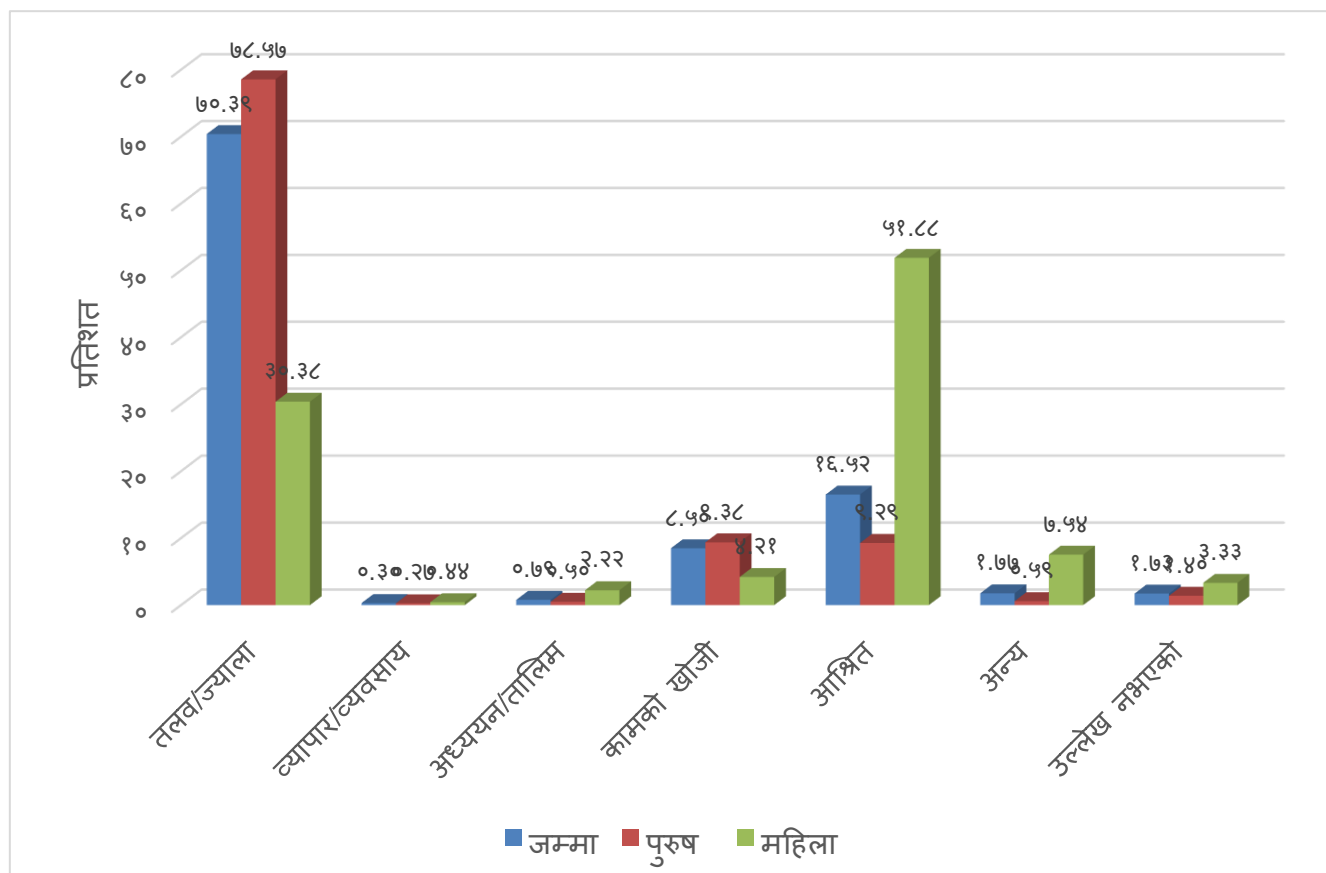
१४.४ परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको विदेश जानुको कारण अनुसारको विवरण

परिवारमा अनुपस्थित व्यक्तिहरूको विदेश जानुको मुख्य (७०.३९%) कारण तलब ज्याला रहेको छ। अर्थात् यस गाउँपालिकाका ७०.३९ प्रतिशत व्यक्तिहरू तलब वा ज्यालाका लागि विदेशिएको पाइएको छ भने दोस्रो ठुलो (१६.५२%) कारणमा आश्रित रहेको छ। त्यस्तै, विदेश जाने कारण काम वा जागीरको खोजी हुनेहरूको हिस्सा ८.५ प्रतिशत सहित तेस्रो स्थानमा रहेको छ। अध्ययन र तालिमको लागि विदेश गएकाहरूको अनुपात ०.७९ प्रतिशत रहेको छ। परिवारमा अनुपस्थित भई विदेश गएका व्यक्तिहरूको विदेश जानुको मुख्य कारण लिङ्गानुसार फरक-फरक रहेको छ। पुरुषहरू तलब/ज्याला (७८.५७%), कामको खोजी (९.३८%) तथा आश्रित (९.२९%) विदेश गएका देखिन्छन् भने महिलाहरू विदेश जानुको प्रमुख तीनओटा कारण क्रमशः तलब ज्याला (३०.३८%), आश्रित (५१.८८%) र कामको खोजी (४.२९%) रहेका छन् (तालिका १४.४.१)।

तालिका १४.४.१: परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको लिङ्ग तथा कारण अनुसारको विवरण

लिङ्ग	जम्मा	परिवारमा अनुपस्थित रहनुको कारण						उल्लेख नभएको
		तलब/ज्याला	व्यापार/व्यवसाय	अध्ययन/तालिम	कामको खोजी	आश्रित	अन्य	
जम्मा	२६५८	१८७१	८	२१	२२६	४३९	४७	४६
%	१००	७०.३९	०.३	०.७९	८.५	१६.५२	१.७७	१.७३
पुरुष	२२०७	१७३४	६	११	२०७	२०५	१३	३१
%	१००	७८.५७	०.२७	०.५०	९.३८	९.२९	०.५९	१.४०
महिला	४५१	१३७	२	१०	१९	२३४	३४	१५
%	१००	३०.३८	०.४४	२.२२	४.२१	५१.८८	७.५४	३.३३

चित्र १४.४.१: गाउँपालिकाबाट परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिहरूको विदेश जाने प्रमुख कारण (%)

१४.५ परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको जाँदाको अवस्थामा उत्तीर्ण गरेको तह अनुसारको विवरण

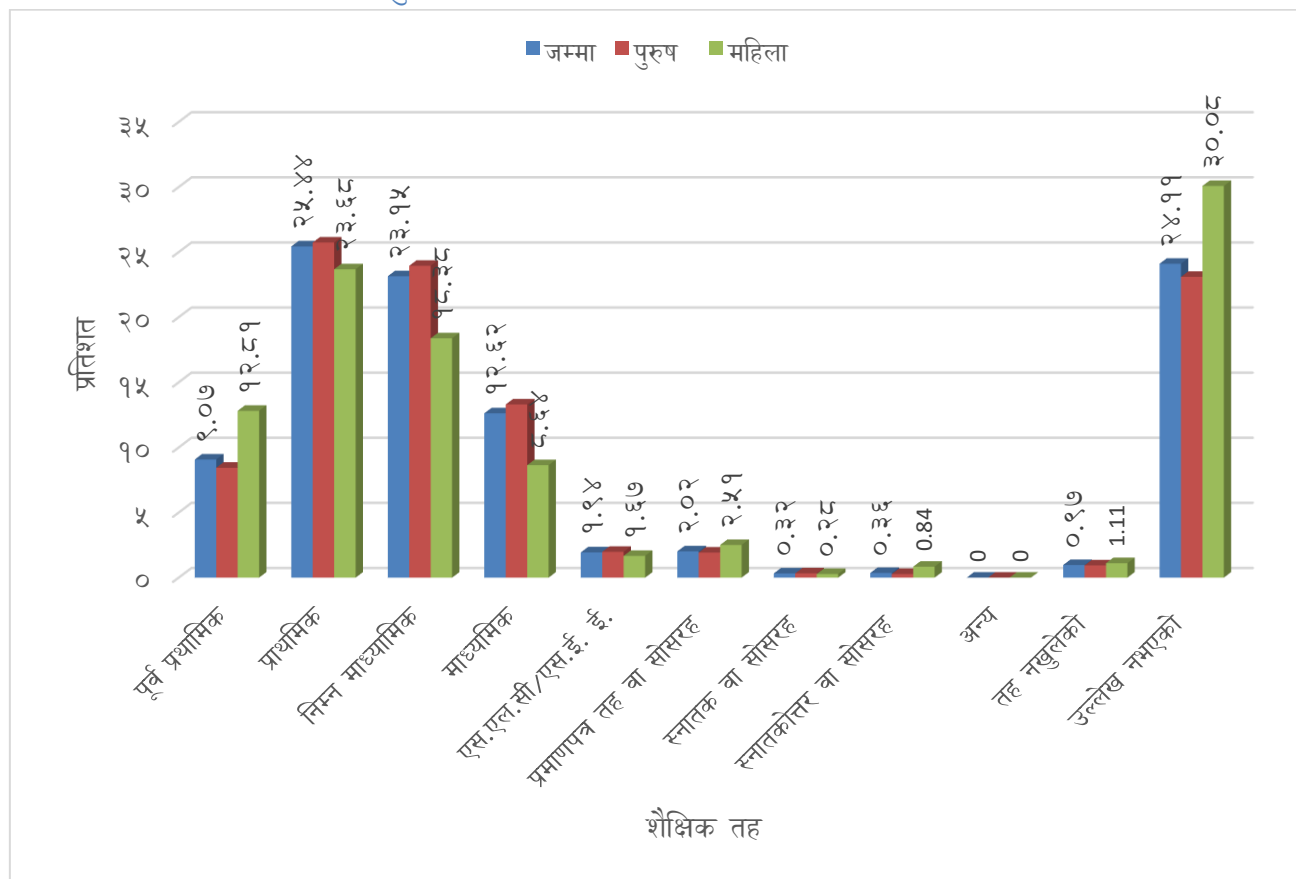
यस गाउँपालिकाबाट परिवारमा अनुपस्थित(विदेशमा) रहेका व्यक्तिहरू मध्येमा १२.६२ प्रतिशत व्यक्तिहरूले माध्यमिक तह वा सो-सरह उत्तीर्ण गरेर गएको पाइएको छ। त्यस्तै २३.१५ प्रतिशतले निम्न माध्यमिक तह, २५.४४ प्रतिशतले प्राथमिक तह र २.०२ प्रतिशतले प्रमाणपत्र वा सो सरह पूरा गरेर गएको देखिन्छ। एस.एल.सी./एस.ई.ई. उत्तीर्ण गरेर जानेको अनुपात १.९४ प्रतिशत, स्नातक वा सो सरह ०.३२ प्रतिशतले र ०.३६ प्रतिशतले स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण गरी विदेश गएको पाइएको छ(तालिका १४.५.१, चित्र १४.५.१)।

तालिका १४.५.१ : परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको जाँदाको अवस्थाको शैक्षिक तह

लिङ्ग	जम्मा	उत्तीर्ण गरेको तह										उल्लेख नभएको
		पूर्व प्राथमिक	प्राथमिक	निम्न माध्यमिक	माध्यमिक	एस.एल.सी./एस.ई.ई.	प्रमाणपत्र तह वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सो सरह	अन्य	तह नखुलेको	
जम्मा	२४८०	२२५	६३१	५७४	३१३	४८	५०	८	९	०	२४	५९८
%	१००	९.०७	२५.४४	२३.१५	१२.६२	१.९४	२.०२	०.३२	०.३६	०.०	०.९७	२४.११
पुरुष	२१२१	१७९	५४६	५०८	२८२	४२	४१	७	६	०	२०	४९०

लिङ्ग	जम्मा	उत्तीर्ण गरेको तह										उल्लेख नभएको
		पूर्व प्राथमिक	प्राथमिक	निम्न माध्यमिक	माध्यमिक	एस.एल.सी/ए.स.ई. ई.	प्रमाणपत्र तह वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सो सरह	अन्य	तह नखुलेको	
%	१००	८.४४	२५.७४	२३.९५	१३.३	१.९८	१.९३	०.३३	०.२८	०.०	०.९४	२३.१०
महिला	३५९	४६	८५	६६	३१	६	९	१	३	०	४	१०८
%	१००	१२.८१	२३.६८	१८.३८	८.६४	१.६७	२.५१	०.२८	०.८४	०.०	१.११	३०.०८

चित्र १४.५.१ : परिवारमा अनुपस्थित विदेश रहेका व्यक्तिको जाँदाको अवस्थाको शैक्षिक तह प्रतिशतमा

खण्ड १५: मृत्यु सम्बन्धी विवरण

१५.१ मृत्यु सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा रहेका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये १०३(२.४४%) परिवारमा जनगणना गरिएको दिनभन्दा १२ महिना अगाडि कम्तीमा एक जनाको मृत्यु भएको पाइएको छ। सो अवधिमा मृत्यु भएका ११० जना मध्येमा ६६(६०%) जना पुरुष र ४४(४०%) जना महिला रहेका छन् (तालिका १५.१.१)।

तालिकानं १५.१.१: गत १२ महिनामा कम्तीमा एक सदस्यको मृत्यु भएको परिवार संख्या

क्षेत्र	जम्मा	कम्तीमा एक सदस्यको मृत्यु भएको परिवार संख्या	मृत्यु संख्या		
			जम्मा	पुरुष	महिला
नेपाल	६६६०८४१	१९२१७८	१९८४६३	११४९४६	८३५१७
सूदूरपश्चिम	५७६७७२	१६५०१	१६९८८	१००३५	६९५३
डोटी	४५१४०	१०५९	११००	६५९	४४१
साथल गाउँपालिका	४२०७	१०३	११०	६६	४४

मृत्यु भएको कुल जनसङ्ख्यालाई उमेर समूहअनुसार विश्लेषण गर्दा सर्वाधिक मृत्यु भएको सबैभन्दा ठुलो उमेर समूह ७०-७४ रहेको छ जहाँ समग्र मृत्यु अनुपात १७.२७ प्रतिशत रहेको छ। यस उमेर समूहमा मृत्यु भएका कुल महिलामध्ये १३.६४ प्रतिशतको मृत्यु भएको देखिन्छ जुन उमेर समूहगत रूपमा हेर्दा दोस्रो स्थानमा हुन आउँछ। त्यसैगरी पुरुषतर्फ यस उमेर समूहमा सबैभन्दा बढी मृत्यु अनुपात १९.७ प्रतिशत रहेको छ। मृत्यु उच्च रहेको अर्को ठुलो उमेर समूह ८० वर्ष भन्दा माथिको रहेको छ। जहाँ समग्र मृत्यु अनुपात १४.५५ प्रतिशत रहेको छ। यस उमेर समूहमा पुरुष तर्फ १०.६१ प्रतिशत रहेको छ। नीतिनिर्माताका लागि अत्यधिक चासोको विषय १ वर्षमुनिका कति शिशुको मृत्यु भयो भन्ने रहेको हुन्छ। कुल मृत्युमध्ये ९.०९ प्रतिशत मृत्यु शिशुहरूतर्फ रहेको छ भने पाँच वर्षमुनिको मृत्यु २.७३ प्रतिशत रहेको छ (तालिका १५.१.२)।

तालिका १५.१.२: मृत्यु भएका पुरुष तथा महिलाको विवरण (% मा)

उमेर समूह	मृत्यु भएको संख्या/प्रतिशत					
	जम्मा	%	पुरुष	%	महिला	%
जम्मा	११०	१००	६६	१००	४४	१००
< १	१०	९.०९	३	४.५५	७	१५.९१
०१ - ०४	३	२.७३	२	३.०३	१	२.२७
०५ - ०९	०	०	०	०	०	०
१० - १४	३	२.७३	१	१.५२	२	४.५५
१५ - १९	३	२.७३	३	४.५५	०	०
२० - २४	५	४.५५	३	४.५५	२	४.५५
२५ - २९	४	३.६४	३	४.५५	१	२.२७
३० - ३४	३	२.७३	२	३.०३	१	२.२७
३५ - ३९	२	१.८२	२	३.०३	०	०
४० - ४४	५	४.५५	४	६.०६	१	२.२७

उमेर समूह	मृत्यु भएको संख्या/प्रतिशत					
	जम्मा	%	पुरुष	%	महिला	%
४५ - ४९	२	१.८२	२	३.०३	०	०
५० - ५४	५	४.५५	२	३.०३	३	६.८२
५५ - ५९	८	७.२७	४	६.०६	४	९.०९
६० - ६४	७	६.३६	६	९.०९	१	२.२७
६५ - ६९	५	४.५५	४	६.०६	१	२.२७
७० - ७४	१९	१७.२७	१३	१९.७	६	१३.६४
७५ - ७९	९	८.१८	४	६.०६	५	११.३६
८० +	१६	१४.५५	७	१०.६१	९	२०.४५
उल्लेख नभएको	१	०.९१	१	१.५२	०	०

१५.२ विगत १२ महिनामा मृत्यु भएको कारण

जनगणना भएको समयदेखि १२ महिना अघिसम्म सायल गाउँपालिकामा ११० जनाको मृत्यु भएको थियो। मृत्यु हुनेमा पुरुष ६६ र महिला मृत्यु ४४ रहेको थियो। कुल मृत्यु हुनेमध्ये सर्वाधिक ३६.३६ प्रतिशत नसर्ने रोगबाट, १९.०९ प्रतिशतको सरुवा रोगबाट, २१.८२ प्रतिशतको अन्य कारणबाट, ७.२७ प्रतिशतको अन्य दुर्घटनाबाट र ३.६४ प्रतिशतको आत्महत्याका कारणबाट मृत्यु भएको देखियो। त्यसैगरी ४.५५ प्रतिशतको यातायात दुर्घटना र ५.४५ प्रतिशत मृत्यु प्राकृतिक प्रकोपका कारणले भएको देखिन्छ। यस्तै ०.९१ प्रतिशतको अपराध/हत्याका कारणले मृत्यु भएको देखिन्छ (तालिका १५.२.१)।

लिङ्ग अनुसारको मृत्युको कारणको विश्लेषण गर्दा पुरुषको सर्वाधिक मृत्यु ३६.३६ प्रतिशत नसर्ने रोगबाट भएको छ भने महिलाहरूको कूल मृत्युमा ३६.३६ प्रतिशत नसर्ने रोगका कारणले भएको देखिएको छ। तेस्तै पुरुषतर्फ अपराध/हत्याका कारणले मृत्यु १.५२ प्रतिशत छ भने महिलामा शुन्य प्रतिशत छ। त्यस्तै यातायात दुर्घटनाको जोखिम पुरुषतर्फ बढी देखिन्छ भने प्राकृतिक प्रकोपले गर्दा मृत्युवरण गर्नुपर्ने जोखिम पुरुषमा बढी देखिन्छ (तालिका १५.२.१)।

तालिका १५.२.१: मृत्यु भएका व्यक्तिको मृत्युको कारण

विवरण	कुल	मृत्युको कारण									
		सरुवा रोग	नसर्ने रोग	यातायात दुर्घटना	अन्य दुर्घटना	गर्भवती सम्बन्धी	अपराध/हत्या	आत्महत्या	प्राकृतिक प्रकोप	अन्य	उल्लेख नभएका
जम्मा	११०	२१	४०	५	८	०	१	४	६	२४	१
%	१००	१९.०९	३६.३६	४.५५	७.२७	०	०.९१	३.६४	५.४५	२१.८२	०.९१
पुरुष	६६	१२	२४	५	५	०	१	२	४	१३	०
%	१००	१८.१८	३६.३६	७.५८	७.५८	०	१.५२	३.०३	६.०६	१९.७०	०
महिला	४४	९	१६	०	३	०	०	२	२	११	१
%	१००	२०.४५	३६.३६	०	६.८२	०	०	४.५५	४.५५	२५	२.२७

१५.३: १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्यु हुँदाको अवस्था

जनगणना भएको समयदेखि १२ महिना अघिसम्म सायल गाउँपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्यु हुँदाको अवस्था अध्ययन गर्दा कुनै पनि महिलाको मृत्यु गर्भावस्थासँग सम्बन्धित कारणबाट भएको देखिँदैन। प्रजनन उमेरभित्र मृत्यु भएका ५ जना मध्ये ५ जनाकै गर्भावस्था, प्रसुति अवस्था र प्रसुति पछिको ६ हप्तासम्मको अवधि बाहेक अन्य कारणबाट मात्र मृत्यु भएको देखिन्छ (तालिका १५.३.१)।

तालिका १५.३.१: १५ देखि ४९ वर्षका महिलाको मृत्यु हुँदाको कारणजन्य अवस्था

उमेर समूह	जम्मा	मृत्यु हुँदाको अवस्था			
		गर्भवती	प्रसुती	प्रसुति पछिको ६ हप्ता	अन्य
जम्मा	५	०	०	०	५
१५ - २४ वर्ष	२	०	०	०	२
२५ - ३४ वर्ष	२	०	०	०	२
३५ - ४९ वर्ष	१	०	०	०	१

खण्ड १६: कृषि सम्बन्धी विवरण

१६.१ कृषि सम्बन्धी विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा राष्ट्रिय कृषिगणना सञ्चालनको लागि प्रत्येक परिवारमा जग्गाजमीन तथा पशुपन्छीको विवरण सहित कृषक परिवार विवरणका आधारमा नमुना फ्रेम (Sample Frame) तयार गरिएको थियो। उक्त फ्रेमका आधारमा वडा वा गणनाक्षेत्र छनोट गरी कृषि परिवारको विस्तृत विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को नतिजाअनुसार सायल गाउँपालिकामा कृषक परिवारको जम्मा सङ्ख्या ४,०२९ रहेको छ। यस गाउँपालिकामा रहेका ४,०२९ कृषक परिवारले जम्मा १८,४९७ ओटा कित्ता जग्गामा १,३५९.५ हेक्टर जमिनमा कृषि चलन गरेको देखिन्छ। यस हिसाबले औसतमा एउटा कृषक परिवारले ४.६ कित्ता जग्गामा खेती गरेको देखिन्छ। यहाँ कुल सिञ्चित क्षेत्रफल ५७८.८ हेक्टर रहेको छ।

तालिका १६.१.१: कृषक संख्या, चलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल, कित्ता संख्या र सिंचित क्षेत्रफल

क्षेत्र	डोटी	सायल गाउँपालिका
कृषक परिवारको जम्मा संख्या	३९५७२	४०२९
कृषक परिवारले प्रयोग गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	१२७९०.८	१३५९.५
जम्मा कित्ता संख्या	१३९५७३	१८४९७
औसत कित्ता संख्या	३.५	४.६
सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	४८९०.९	५७८.८

१६.२ जग्गाको उपभोग

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकामा जग्गाको उपभोग सम्बन्धी विवरण हेर्दा कृषक परिवारले परिवारको स्वामित्वको जग्गामा मात्र कृषि चलन गर्ने परिवार सङ्ख्या ३,०६० (७५.९५%) रहेको देखिन्छ जसले १,००८.१ हेक्टर (७४.१५%) जग्गामा कृषि चलन गरेको पाइन्छ। त्यस्तै एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गा कमाउने कृषक परिवार सङ्ख्या ९७० (२४.०७%) रहेको र यस्तो जग्गाको क्षेत्रफल ३५१.४ हेक्टर (२५.८५%) रहेको छ (तालिका १६.२.१)।

तालिका १६.२.१: कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको उपभोग

कृषक परिवारको किमिस	परिवार संख्या	प्रतिशत	क्षेत्रफल(हेक्टर)	प्रतिशत
जम्मा	४०२९	१००	१३५९.५	१००
एक प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गा कमाउने	३०६०	७५.९५	१००८.१	७४.१५
(१) परिवारको हकको जग्गा मात्र कमाउने	३०५१	७५.७३	१००७.१	७४.०७
(२) अरुको हकको जग्गा मात्र कमाउने	९	०.२२	१	०.०७
(३) अन्य प्रकारको उपभोग अन्तर्गत	०	०	०	०
एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गा कमाउने	९७०	२४.०७	३५१.४	२५.८५

१६.३ जग्गाको उपयोग

कृषिचलनले के कस्ता बाली कति क्षेत्रफलमा लगाएको छ भन्ने विश्लेषण गर्दा राष्ट्रिय कृषि गणनाको नतिजाअनुसार यस गाउँपालिकामा खेतीयोग्य जग्गामा कृषिचलन गर्ने परिवार सङ्ख्या ४,०२९ छ भने खेतीयोग्य जमिनको कुल क्षेत्रफल १,२२०.३ हेक्टर रहेको छ जुन ८९.७९ प्रतिशत हुन आउँछ। खेतीयोग्य जग्गामा खेतीपाती गरिरहेका सबै ४,०२९ परिवारले १,१९३.७ हेक्टर(८७.८०%) जग्गामा अस्थायी बाली लगाएको पाइन्छ। त्यस्तै अन्य खेतीयोग्य जग्गामा बाली लगाउने ३६५ कृषक परिवारको जग्गाको क्षेत्रफल २६.६ हेक्टर(१.९५%) रहेको छ। यसैगरी २५ कृषक परिवारले २६.६ हेक्टर जमिन(१.९६%) मा स्थायी बाली लगाएको पाइन्छ। त्यस्तै, स्थायी चौरचरन, निजी बनबनेलो, पोखरी तथा अन्य जग्गाको क्षेत्रफल १३७.२ हेक्टर(१०.०९%) रहेको देखिन्छ(तालिका १६.३.१)।

तालिका १६.३.१: कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको उपयोग

कृषक परिवारको किमिस	परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)
जम्मा	४०२९	१३५९.५
जम्मा खेतीयोग्य जग्गा	४०२९	१२२०.३
अस्थायी बाली लागेको जग्गा	४०२९	११९३.७
अन्य खेतीयोग्य जग्गा	३६५	२६.६
स्थायी बाली लागेको जग्गा	२५	२
स्थायी चौरचरन, निजी बनबनेलो, पोखरी तथा अन्य जग्गा	४०२९	१३७.२

१६.४ पशुपन्छीको विवरण

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को नतिजा अनुसार पशु चौपाया पाल्ने कृषक परिवार र पशु चौपायाको सङ्ख्या हेर्दा यस सायल गाउँपालिकाका कुल ४,०२९ कृषक परिवारहरूमध्ये जम्मा ३,५५२ कृषक परिवार(८८.१६ %) ले पशुचौपाया पालन गरेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकामा कुल चौपाया संख्या २०,६०६(१००%) पशुपालन गर्ने ४,०२९ कृषक परिवारमध्ये ३,१६१ कृषक परिवारले ९,८८४(४७.९७%) ओटा गाई/गोरू पालेको र १,०५६ कृषक परिवारले २,९९१(१४.५२%) ओटा राँगा/भैसी पालेको देखिन्छ। त्यसै गरी १,८५५ कृषक परिवारले ७,७२३(३७.४८%) ओटा बाख्रा/च्याङ्ग्रा पालेको र ८ कृषक परिवारले ८(०.०४%) ओटा सुँगुर/बंगुर पालेको देखिन्छ। गाउँपालिकामा राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८/७९ अनुसार कुल १,७२८ ओटा कुखुरा तथा अन्य पन्छीहरू रहेको देखिन्छ। पन्छीतर्फ हेर्दा ३४५ जना कृषक परिवारसँग १,७२८ ओटा कुखुरा रहेको देखिन्छ(तालिका १६.४.१, तालिका १६.४.२)।

तालिका १६.४.१: पशुपन्छी पालन गरेको कृषकको विवरण

विवरण	संख्या	%
जम्मा कृषक परिवार	४०२९	१००
पशु चौपाया पाल्ने कृषक परिवार	३५५२	८८.१६

तालिका १६.४.२: पाल्तु चौपाया र पन्छीको संख्या र कृषक परिवार

चौपाया-पन्छीको किसिम	पाल्तु चौपाया/पन्छी पाल्ने कृषक परिवार	पाल्तु चौपाया/पन्छीको	
	संख्या	संख्या	%
पशु			
गाई/गोरु	३१६१	९८८४	४७.९७
राँगा/भैसी	१०५६	२९९१	१४.५२
बाख्रा/च्याङ्ग्रा	१८५५	७७२३	३७.४८
भेडा/भैडी	०	०	०.००
सुगुर/बंगुर	८	८	०.०४
अन्य पशु	०	०	०.००
पन्छी			
कुखुरा	३४५	१७२८	१००
अन्य पन्छी	०	०	०

खण्ड १७ : राजनैतिक दल तथा निर्वाचन

१७.१ सायल गाउँपालिकामा स्थानीय तह २०७४ र २०७९

१७.१.१: स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ र २०७९ मा मतदान स्थल संख्या, मतदान केन्द्र संख्या र मतदाता संख्या

विवरण	स्थानीय तह निर्वाचन २०७४	स्थानीय तह निर्वाचन २०७९	कैफियत
वडा संख्या	६	६	
मतदान स्थल संख्या	१०	१०	
मतदान केन्द्र संख्या	१४	१५	
जम्मा मतदाता संख्या	८९२८	१०९०४	
निर्वाचित			
पदाधिकारी संख्या	३२	३२	
	१४	१५	

१७.१.२: स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ र २०७९ मा भाग लिने मतदाता संख्या र मतदान सम्बन्धी विवरण

विवरण	स्थानीय तह निर्वाचन २०७४	स्थानीय तह निर्वाचन २०७९	कैफियत
जम्मा मतदाता संख्या	८९२८	१०९०४	
जम्मा खसेको मत	६३०३	६८५५	
जम्मा खसेको मत %	७०.६०	६२.८७	
सदर मत संख्या	५३४५		
सदर मत %	८४.७९		
बदर मत संख्या	९५८		
बदर मत %	१५.१९		

१७.१.३: स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ र २०७९ मा निर्वाचित जनप्रतिनिधिको लिङ्ग अनुसारको प्रतिनिधित्व

जनप्रतिनिधि	स्थानीय तह चुनाव, २०७४			स्थानीय तह चुनाव, २०७९		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
अध्यक्ष	१		१	१		१
उपाध्यक्ष		१	१		१	१
वडा अध्यक्ष	६		६	६		६
सदस्य	१२		१२	१०	२	१२
महिला सदस्य		६	६		६	६
दलित महिला सदस्य		६	६		६	६
कुल जम्मा	१९	१३	३२	१७	१५	३२

१७.१.४: स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ मा राजनीतिक दल/स्वतन्त्रबाट विजयी जनप्रतिनिधी संख्या

राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	प्रमुख	उपप्रमुख	वडा अध्यक्ष	सदस्य	महिला सदस्य	दलित महिला सदस्य	दलगत जम्मा
नेपाली काँग्रेस	१	१	५	९	५	५	२६
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)			१	३	१	१	६
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत समाजवादी)							
स्वतन्त्र							
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)							
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (मार्क्सवादी लेनिनवादी)							
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी							
कुल जम्मा	१	१	६	१२	६	६	३२

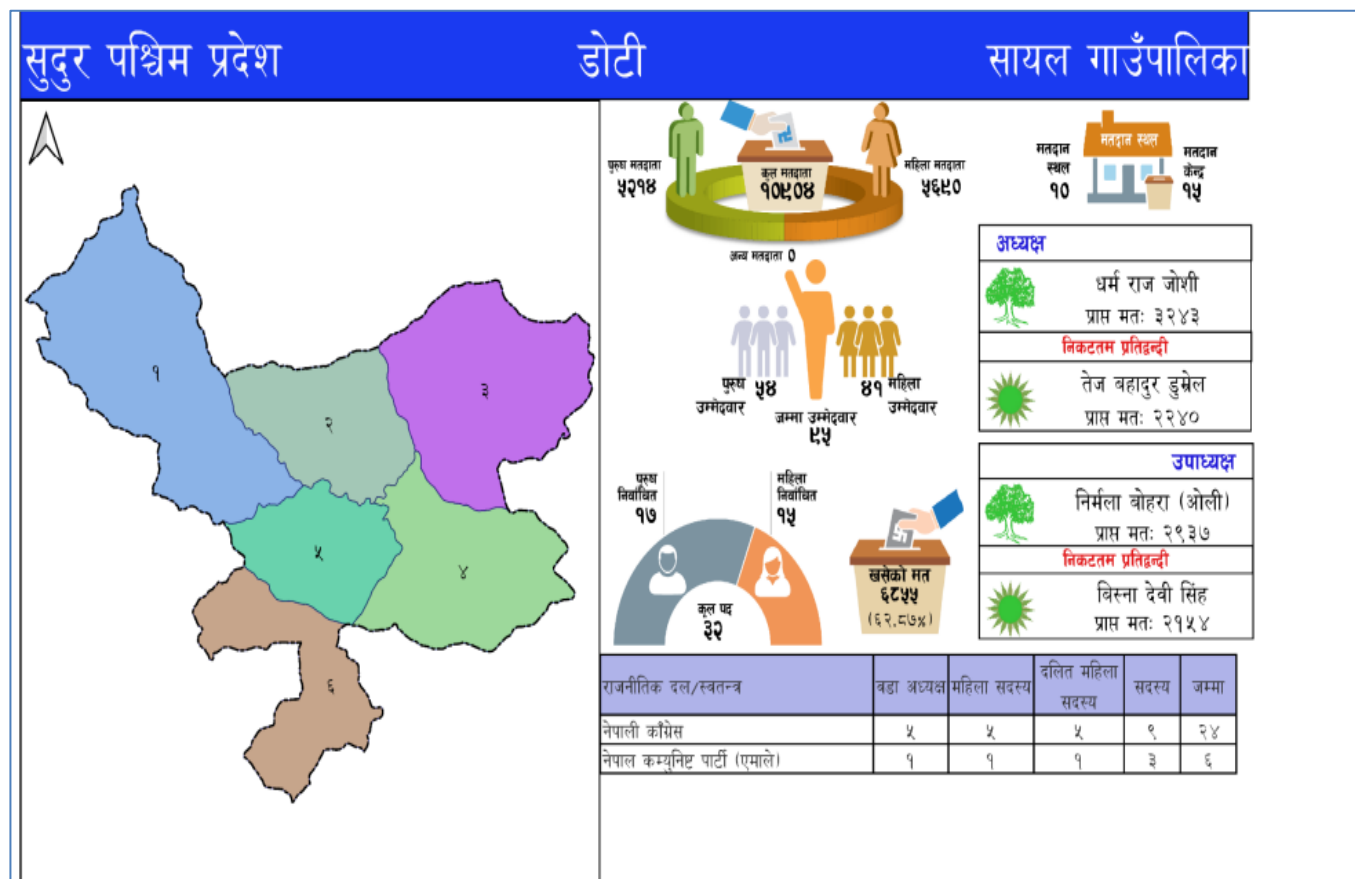
१७.१.५: स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ मा राजनीतिक दल/स्वतन्त्रबाट विजयी जनप्रतिनिधी संख्या

राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	प्रमुख	उपप्रमुख	वडा अध्यक्ष	सदस्य	महिला सदस्य	दलित महिला सदस्य	दलगत जम्मा
नेपाली काँग्रेस			१	३	१	१	६
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१	१	५	९	५	५	२६
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत समाजवादी)							
स्वतन्त्र							
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)							
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (मार्क्सवादी लेनिनवादी)							
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी							
कुल जम्मा	१	१	६	१२	६	६	३२

१७.१.६: स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ मा राजनीतिक दल/स्वतन्त्र तर्फका उम्मेदवारले प्राप्त गरेको मत

राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	अध्यक्ष	उपाध्यक्ष	वडा अध्यक्ष	सदस्य	महिला सदस्य	दलित महिला सदस्य	जम्मा प्राप्त मत
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	२२४०	२१५४	२२६२	४६०९	२३६५	२२०७	१५८३७
नेपाली काँग्रेस	३२४३	२९३७	२८९२	५३९१	२७१२	२८२१	१९९९६
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत समाजवादी)		६२६	१५२	४८	१६५	१६०	११५१
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	५३२		७०७	१११५	६०८	५६५	३५२७

राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	अध्यक्ष	उपाध्यक्ष	वडा अध्यक्ष	सदस्य	महिला सदस्य	दलित महिला सदस्य	जम्मा प्राप्त मत
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	३२		४२				७४
कुल जम्मा	६०४७	५७१७	६०५५	१११६३	५८५०	५७५३	४०५८५

१७.१.७: स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण (अध्यक्ष/उपाध्यक्ष, वडा अध्यक्ष र सदस्यहरू)

वडा	पद	उम्मेदवारको नाम	लिंग	उमेर वर्षमा	राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	प्राप्त मत
	अध्यक्ष	धर्म राज जोशी	पुरुष	४२	नेपाली काँग्रेस	३२४३
	उपाध्यक्ष	निर्मला बोहरा (ओली)	महिला	२८	नेपाली काँग्रेस	२९३७
१	वडा अध्यक्ष	लाल बहादुर रोकाया	पुरुष	२८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४९५
१	महिला सदस्य	जसु देवी पुजारा	महिला	३२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४९९
१	दलित महिला सदस्य	जुन कुमारी नेपाली	महिला	२३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४८९
१	सदस्य	चन्द्र बहादुर रोकाया	पुरुष	२६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४९९
१	सदस्य	गोरख बहादुर देउवा	पुरुष	४३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४८५

वडा	पद	उम्मेदवारको नाम	लिंग	उमेर वर्षमा	राजनीतिक दल/स्वतन्त्र	प्राप्त मत
२	वडा अध्यक्ष	मान बहादुर सिंह	पुरुष	४५	नेपाली कांग्रेस	४०७
२	महिला सदस्य	भागा थापा	महिला	५६	नेपाली कांग्रेस	४१३
२	दलित महिला सदस्य	निर्मला भुल	महिला	२५	नेपाली कांग्रेस	४३४
२	सदस्य	दल बहादुर बोहरा	पुरुष	३४	नेपाली कांग्रेस	४२२
२	सदस्य	लाली देवी ओली	महिला	५०	नेपाली कांग्रेस	४२२
३	वडा अध्यक्ष	नव राज उपाध्याय	पुरुष	४४	नेपाली कांग्रेस	५५७
३	महिला सदस्य	देवी खडका बयाडी	महिला	२५	नेपाली कांग्रेस	४०६
३	दलित महिला सदस्य	भागा भुल	महिला	४२	नेपाली कांग्रेस	४२६
३	सदस्य	लाल बहादुर बिष्ट	पुरुष	४२	नेपाली कांग्रेस	४४०
३	सदस्य	नर बहादुर थापा	पुरुष	३६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४१४
४	वडा अध्यक्ष	जगत बहादुर सिंह	पुरुष	४६	नेपाली कांग्रेस	४१४
४	महिला सदस्य	गंगा देवी बोगटी	महिला	४७	नेपाली कांग्रेस	४१४
४	दलित महिला सदस्य	कल्पना नागरी	महिला	३०	नेपाली कांग्रेस	४९६
४	सदस्य	गुमा देवी बोगटी	महिला	४४	नेपाली कांग्रेस	४२८
४	सदस्य	डम्मर बहादुर बोगटी	पुरुष	३८	नेपाली कांग्रेस	४२८
५	वडा अध्यक्ष	बहादुर साउद	पुरुष	४६	नेपाली कांग्रेस	५९३
५	महिला सदस्य	टंक देवी खडका	महिला	४३	नेपाली कांग्रेस	६०२
५	दलित महिला सदस्य	वाटु लुहार	महिला	३६	नेपाली कांग्रेस	६१६
५	सदस्य	भिम बोगटी	पुरुष	६९	नेपाली कांग्रेस	६०४
५	सदस्य	अम्मर बहादुर खड्का	पुरुष	३२	नेपाली कांग्रेस	६०१
६	वडा अध्यक्ष	दिपक बहादुर साउँद	पुरुष	३०	नेपाली कांग्रेस	५३८
६	महिला सदस्य	राजु देवी कटुवाल	महिला	३५	नेपाली कांग्रेस	४९४
६	दलित महिला सदस्य	जुनकीडी पाकी	महिला	५०	नेपाली कांग्रेस	४७३
६	सदस्य	तेज बहादुर साउँद	पुरुष	४१	नेपाली कांग्रेस	४९५
६	सदस्य	करि सि ऐर	पुरुष	४२	नेपाली कांग्रेस	४८०

स्रोत: www.election.gov.np

खण्ड १८: स्वास्थ्य

१८.१ वडा अनुसार स्वास्थ्य संस्थाहरूको विवरण

वडा नम्बर	आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र	स्वास्थ्य चौकी	सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र	आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	गाउँघर क्लिनिक	खोप केन्द्र	एम्बुलेन्स सेवा
१	०	१	१	०	३	३	०
२	१	०	०	१	३	३	०
३	०	१	०	०	३	३	०
४	०	१	०	०	३	३	१
५	०	०	०	१	३	३	०
६	०	०	१	१	३	३	०
जम्मा	१	३	२	३	१८	१८	१

स्रोत: सायल गाउँपालिका स्वास्थ्य शाखा

१८.२ गाउँपालिकाभित्र कार्यरत स्वास्थ्य जनशक्ति विवरण

वडा नम्बर	चिकित्सक	जनस्वास्थ्य निरीक्षक / हेल्थ असिष्टेन्ट	अ.हे.व.	अ.न.मी.	ल्याब असिष्टेन्ट	महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयं सेविका
१	०	१	३	२	०	११
२	०	०	१	२	०	८
३	०	१	२	२	१	९
४	१	१	३	३	१	१०
५	०	०	२	१	१	८
६	०	०	२	३	०	६
सायल	१	३	१३	१३	३	५२

स्रोत: सायल गाउँपालिका स्वास्थ्य शाखा

१८.३ प्रमुख स्वास्थ्य सूचकांकहरूको त्रिवर्षीय प्रवृत्ति तथ्य तालिका (Fact Sheet)

कार्यक्रम	प्रमुख स्वास्थ्य सूचकांकहरू	आर्थिक वर्ष		
		२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
राष्ट्रिय खोप कार्यक्रम	राष्ट्रिय खोप तालिका अनुसार पूर्ण खोप पाउने बालबालिकाको %	६६	७३	५७
	१ वर्ष मुनिका बिसिजी खोप पाउने बालबालिकाको %	६२	७८	६३
	१ वर्ष मुनिका डी पी टि पहिलो मात्रा खोप पाउने बालबालिकाको %	६३	७६	६१
	१ वर्ष मुनिका डी पी टि तेश्रो मात्रा खोप पाउने बालबालिकाको %	६६	७३	६२
	१२ देखि २३ महिना सम्मका बालबालिकाहरू ले दादुरा रुवेला दोश्रो मात्रा खोप पाएको %	६६	७६	५७
	TD२ & TD२+ खोप पाएका गर्भवती महिलाहरूको %	४८	५७	४२
	पेन्टा१ Vs दादुरा२ ड्रप आउट दर	-२.३७	४	९
	पेन्टा१ Vs पेन्टा३ ड्रप आउट दर	-५.३३	४	-१.४२
	पेन्टा खोपको खेर जाने दर	३५	३४	३२
	दादुरा खोपको खेर जाने दर	६३	६६	५९
	टिडी खोपको खेर जाने दर	५२	४९	५२
पोषण	०-२३ महिनाका बालबालिकाहरूको वृद्धि अनुगमन %	६०	५०	३१
	०-२३ महिना का वृद्धिअनुगमन गरिएका बालबालिकाहरू मध्ये कमतौल भएका बालबालिकाहरू%	५	४	१
	स्वास्थ्य संस्थामा कम जन्म तौल (low birth weight <२.५kg) भएका शिशु %	४	६	३
	०-२३ महिनाका बालबालिकाहरूको औसत वृद्धि अनुगमन पटक	५	८	११
	SAM भएका बच्चाहरूको निको हुने दर %	९०	१००	०
CBMNCI	२ महिना मुनिका दर्ता भएका बिरामी बच्चा मध्ये PSBI को %	६६	३७	०
	PSBI भएका बच्चाहरूले Gentamicin को पुरा मात्रा पाएको %	१००	१००	०
	पाँच वर्षमुनिका बच्चाहरूमा झाडापखाला incidence rate (प्रति हजार मा)	६४८	७७०	५०७
	पाँच वर्षमुनिका बच्चाहरूमा स्वासप्रश्वास (ARI) को Incidence(प्रति हजारमा)	५७८	७५०	४०६
	पाँच वर्षमुनिका बच्चाहरूमा pneumonia को Incidence दर (प्रति हजारमा)	१०२	२२४	३८७
	निमोनिया भएका नयाँ बच्चाहरू मध्ये कडा निमोनिया भएका बच्चा %	०.०७	०	०
सुरक्षित मातृत्व	स्वास्थ्य संस्था मा कम्तिमा पनि एकपटक गर्भजाच गराउने महिला को %	५९	८३	६६
	जम्मा गर्भ जांच मध्ये किशोरीहरूको गर्भ जांच (कुनै एक पटक)	५८	८३	६६
	गर्भवस्थामा १८० आईरन चक्री पाउने महिला को %	३९	५६	५०
	प्रोटोकल अनुसार (४, ६, ८ र ९ महिनामा) गर्भजाच गराउने महिला %	४६	५५	४५

कार्यक्रम	प्रमुख स्वास्थ्य सूचकांकहरू	आर्थिक वर्ष		
		२०८०/०८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३
	संस्थागत सुत्केरी %	४५.५	५२.७	४४
	४५ दिन को लागि आईरन चक्री पाएका सुत्केरी महिला %	४७	६४	४५
	Met need for emergency obstetric care	०	०	०.१२
परिवार योजना	प्रजनन उमेरका महिलाहरू मध्ये परिवार योजनाका नया प्रयोगकर्ता %	१६	१३	१२
	सुरक्षित गर्भपतन सेवा लिने २० वर्ष मुनिका महिला को अनुपात (%)			४
	परिवार नियोजन साधन प्रयोगकर्ता दर (CPR unadjusted)	१३७	१४१	१४३.
	Pills का लगातार प्रयोगकर्ता संख्या	२७९	३४३	६७९
	डिपो का लगातार प्रयोगकर्ता संख्या	३१११	३१७२	१५८८
	IUCD का लगातार प्रयोगकर्ता संख्या	९४१	८४३	८५८
	Implant का लगातार प्रयोगकर्ता संख्या	२१९८	२८३१	३४४१
रोग नियन्त्रण	सर्पको टोकाइबाट प्रभावितहरूको संख्या	१	१	१
	कुकुरको टोकाइबाट प्रभावितहरूको संख्या	२०	२४	१२
	दर्ता भएका नया क्षयरोगका बिरामी संख्या	११	१५	१४
	क्षयरोगको उपचार सफलता दर	३	२	६
	एच आइ भी परिक्षण गरिएका गर्भवती महिलाहरू %	३१३	३४७	३२७
ओपिडी तथा अस्पताल	जम्मा जनसंख्यामा ओपिडी मा आएका नयाँ बिरामी संख्या	१०३८०	६६३९	५४८३

स्रोत: सायल गाउँपालिका स्वास्थ्य शाखा

१८.४ प्रमुख दश रोगहरू

Rank	Name of Diseases	Number of Patients	Percentage among new morbidity
१	Injuries-Gastritis (APD)	810	
२	ENT Rhinitis	386	
३	Presumed Non-Infectious Diarrhoea	340	
४	Hypertension	177	
५	Lower Respiratory Tract Infection	172	
६	Ameobic Dysentery	147	
७	Skin Diseases-Scabies Cases	124	
८	Bronchial Asthma	113	
९	Urinary Tract Infection (UTI)	90	
१०	Acute Tonsilitis	88	

खण्ड १९ :वित्तीय अवस्था

क्र.सं	वित्तिय विवरण											कैफियत
		२०७८/७९		२०७९/८०		२०८०/८१		२०८१/८२		२०८२/८३		
		आम्दानी/प्राप्त	खर्च	आम्दानी/प्राप्त	खर्च	आम्दानी/प्राप्त	खर्च	आम्दानी/प्राप्त	खर्च	आम्दानी/प्राप्त	खर्च	
१)	राजस्व	४३,४०,८५,४४३.२७	३४,१५,८८,३७०.८८	४२,९५,९५,०००.००	३३,०३,५२,२७४.६२	४०,४४,३३,४००.००	३४,२७,२२,९५३.५८	३६,८०,४४,०००.००	३२,८६,७२,९५५.८८	३८,६३,८८,८७६.००	३३,८०,६८,८६५.२९	
२)	जम्मा बजेट चालु तर्फ	२६,१०,४१,०००.००	२१,६७,००,७४५.९८	२७,४९,०५,०००.००	२२,९०,४०,९४०.६२	२७,८२,१८,०००.००	२५,४२,०६,५७५.८८	२७,५१,०१,२७४.००	२५,१३,१९,६३७.८८	२९,०७,५५,१५१.००	२६,९६,०७,०९४.२९	
३)	जम्मा बजेट पुजिगत तर्फ	१७,३०,४४,४४३.२७	१२,४८,८७,६२४.९०	१५,४६,९०,०००.००	१०,१३,११,३३४.००	१२,६२,१५,४००.००	८,८५,१६,३७७.७०	९,२९,४२,७२६.००	७,७३,५३,३१८.००	९,५६,३३,७२५.००	६,८४,६१,७७१.००	
४)	जेष्ठ नागरिक भत्ता					५३४२४०००	५३३२९३४०	५३४२४०००	५२९३७१२६/८२	५२८५३०००	४९९३२८४/२४	
५)	दलित जेष्ठ नागरिक भत्ता					४९४८०००	४९४८०००	४९४८०००	४९४४०१०	५१७२०००	५१०४७७४	
६)	एकल महिला भत्ता					६३८४०००	५८४६६८०	६३८४०००	५२१०५११	५३६३०००	५३०३५८०	
७)	अपांग क वर्गको भत्ता					२४४२०००	२४४२०००	२४४२०००	२४३७६३१	३६३९०००	३१२९५३७	
	अपांग ख वर्गको भत्ता					१३७९०००	१३७२६१६	१३७९०००	१३७९०००	३२७७०००	३२५९४६४	
	दलित बालबालिका					५३५७०००	३८६३३२९	५३५७०००	३४३०३८८/४६	४०५४०००	२९६०७८१	
८)	क्षेत्र तोकिएको बालबालिका					१५९४८०००	१४०५७९३०	१५९४८०००	१५४१२२२०/२३	१२४६८०००	११९३६३९९/८६	
९)	ससर्त अनुदान संघीय	१९९६०९०००	१६११७०८८३	१९४२३३०००	१६३८६५७८०.०२	१५२९८००००	१३८१६८७५७.७९	१४९२९५०००	२०९७१९२३/२३	१५६२८००००	१४५००९०९०.०८	
१०)	समानिकरण अनुदान संघीय	८,४५,००,०००.००	६,७२,५४,६६७.१३	८,८६,००,०००.००	६,३४,६२,९०४.१०	७,९६,००,०००.००	७,४०,२८,०००.००	८,१३,००,०००.००	७,३४,९६,७१८.००	८,४७,००,०००.००	७,५०,०९,४८२.००	
११)	समपुरक अनुदान संघीय	४६,००,०००.००	१,२१,०२३.००	४०,००,०००.००	०	१,१५,००,०००.००	४५,२०,१९८.००	०	०	९०,००,०००.००	९०,००,०००.००	
१२)	विशेष अनुदान संघीय	२,०७,००,०००.००	१,०१,७८,३२१.४९	१,००,००,०००.००	३८,३१,८००.००	८०,००,०००.००	०	८०,००,०००.००	६९,०८,४४६.००	१,१५,००,०००.००	०	
१३)	ससर्त अनुदान प्रादेशिक	३०,०९,०००.००	२७,८१,९१७.००	०	०	१७५००००	१६४३६९६	७२६००००	६२६५५०१	१५,००,०००.००	१४,७६,११२.००	
१४)	समानिकरण अनुदान प्रादेशिक	५७,३५,०००.००	२५,९६,४८१.८९	६०,२८,०००.००	५५,१८,१४४.००	६३,४१,०००.००	६०,१९,९६१.००	६८,५५,०००.००	६४,१६,१५५.००	७२,३७,०००.००	५८,०३,९५०.२०	
१५)	समपुरक अनुदान प्रादेशिक	६८,८५,०००.००	१९,५८,९०३.५०	२४,००,०००.००	२०,००,०००.००	९९,९०,०००.००	५३,००,७०४.००	७१,००,०००.००	३६,६०,८३२.००	९०,००,०००.००	३८,७६,९१८.००	
१६)	विशेष अनुदान प्रादेशिक	५०,००,०००.००	४९,७९,६२०.००	३५,८०,०००.००	३२,८४,७८९.००	८०,००,०००.००	३९,९८,४६४.००	७०,००,०००.००	६४,९०,४२८.००	८००००००	६४०९४७९	
१७)	बेरुजु तर्फ (म.ले.प अनुसार)	२०७८/७९		२०७९/८०		२०८०/८१		२०८१/८२				
क)	असुलउपर गर्नु पर्ने बेरुजु रकम	७४८०००		१७२९०००		१६७२०००		८१०००				
	प्रमाण पेश गर्नुपर्ने	४१४२७०००		४०८६०००		२४१७०००		४२४३०००				
	पेशकी बेरुजु	४०२३०००		०		०		९०९६०००				
ख)	नियमित गर्नुपर्ने	१९८१०००		९७०२०००		७७४३०००		१८९६५०००				

क्र.सं	वित्तिय विवरण											कैफियत
		२०७८/७९		२०७९/८०		२०८०/८१		२०८१/८२		२०८२/८३		
		आम्दानी/प्राप्त	खर्च	आम्दानी/प्राप्त	खर्च	आम्दानी/प्राप्त	खर्च	आम्दानी/प्राप्त	खर्च	आम्दानी/प्राप्त	खर्च	
ग)	सम्परिक्षण भएको बेरुजु रकम	०				९८०९५२		४९२७७४				
घ)	फर्स्टीट गर्न बाकी बेरुजु रकम											

स्रोत: सायल गाउँपालिका आर्थिक प्रशासन शाखा

खण्ड २०: सारांश

जनसंख्या

सायल गाउँपालिकाको जनसाङ्ख्यिक प्रतिवेदन २०८३ मा विभिन्न खण्डमा प्रस्तुत तथा विश्लेषण गरिएका विषयक्षेत्रको सारांशलाई देहायानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ।

जनसङ्ख्या: वि.सं. २०७८ को राष्ट्रिय जनगणनानुसार सायल गाउँपालिकामा ४,२०७ परिवार र कुल जनसंख्या २०,४५६ रहेको छ। कुल जनसंख्यामा ९,२०७ (४५%) र महिला ११,२५० (५५%) रहेका छन्। यहाँको औसत परिवार सङ्ख्या ४.८६ जना रहेको छ अर्थात् १०० ओटा परिवारमा ४८६ जना अक्सर बसोबास गर्ने सदस्य रहेका छन्। यस गाउँपालिकाको लैङ्गिक अनुपात ८१.८३ रहेको छ। यस अनुपातले प्रति १,००० जना महिला बराबर करिब ८१८ जना पुरुष रहेका छन् भन्ने देखिन्छ। पछिल्लो १० वर्षमा यस गाउँपालिकाका ३ वटा वडाहरूमा जनसंख्या बढेको छ भने ३ वटा वडाहरूमा जनसंख्या घटेको देखिन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाको वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर ०.४४ प्रतिशत रहेको छ र जनघनत्व १६६.७ जना प्रतिवर्ग किलोमिटर रहेको छ। गाउँपालिकाका १,७१३ परिवारबाट कम्तीमा एक जना व्यक्ति विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने गएको देखिएको छ। विदेश गएको कुल जनसंख्या २,६५८ जना रहेको छ। विदेशमा अनुपस्थित हुनेमध्ये सर्वाधिक (८४६ जना) वडा नं. ६ का रहेका छन्। सायल गाउँपालिकामा एकल उमेर समूह अनुसार सर्वाधिक (३.७%) जनसंख्या १२ वर्ष उमेर समूहको छ भने त्यसपछिका चार स्थान क्रमशः १० वर्ष (३.६%), ८ वर्ष (२.९%) र ३ वर्ष (२.८%) एकल उमेर समूह रहेका छन्।

ग्रामीण तथा सहरी जनसंख्या

यस सायल गाउँपालिकाको समग्र जनसंख्यालाई सहरीकरणको अवस्थानुसार वर्गीकृत गर्दा २२.५ प्रतिशत जनसंख्या शहरी क्षेत्रमा र ७७.५ प्रतिशत जनसंख्या ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गरेको पाइएको छ।

पारिवारिक संरचना

यहाँको कुल जनसंख्या मध्ये ४७ प्रतिशत एकल परिवारमा बसोबास गर्दछन् भने बाँकी ५३ प्रतिशत जनसङ्ख्या संयुक्त परिवारभित्र अक्सर बसोबास गर्दछन्।

महिला परिवारमुली

कुल ४,२०७ परिवारमध्ये ४६.९७% परिवारमा महिला परिवारमुली रहेका छन्। महिला परिवारमुली सर्वाधिक (६३.४%) वडा नं. ६ मा रहेको देखियो भने वडा नं. १ मा सबैभन्दा न्यून (३४%) रहेको देखियो।

साक्षरता दर

सायल गाउँपालिकाको समग्र साक्षरता दर ६२.१ प्रतिशत रहेको छ जुन अघिल्लोको तुलनामा १८ प्रतिशत विन्दुले बढी हो। उच्च साक्षरता दरका आधारमा प्रमुख तीन जातजाति क्रमशः मधेश/तराइ जाति (६८.३%), पहाडी जातजाति (६३.५%) र पहाडी दलित(५९.२%) रहेका छन्। गाउँपालिकाको कुल जनसंख्यामा पहिलो ठुलो स्थानमा रहेका क्षेत्री जातजातिको साक्षरता दर ६६.५ प्रतिशत रहेको छ।

यस गाउँपालिकाका ५ ओटा वडामध्ये सबैभन्दा उच्च साक्षरता दर वडा नं. ५(६८.२२%) मा रहेको छ भने कम साक्षरता दर भएको वडा नं. ३(५६.२५%) रहेको छ।

अध्ययन गरेको विषयक्षेत्र

सायल गाउँपालिकामा १० जोड दुई वा सोभन्दा माथि अध्ययन गरेका व्यक्तिको तथ्याङ्क हेर्दा समग्र (पुरुष तथा महिला) मा ४९.३ प्रतिशत जनसंख्याले शिक्षा अध्ययन गरेको देखिन्छ। दोस्रोमा मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र (१३.५%) र तेस्रोमा व्यवस्थापन (१२.३%) रहेको छ। स्वास्थ्य-चिकित्साशास्त्रमा ४.७ प्रतिशत शिक्षित जनसंख्या छ भने विज्ञान तथा प्रविधितर्फ २.६ प्रतिशतले उच्च शिक्षा अध्ययन गरेको देखिन्छ। कृषि अध्ययन गरेको जनसंख्या २ प्रतिशत छ।

मातृभाषा

कुल जनसंख्याले ४ ओटाभन्दा बढी मातृभाषा व्यवहार गरेको देखिन्छ। कुल जनसंख्यामा डोटेली मातृभाषा हुने जनसंख्याको हिस्सा ९८.५ प्रतिशत रहेको छ। दोस्रो ठुलो (०.९%) मातृभाषा नेपाली रहेको छ।

धर्म

कुल जनसंख्या मध्ये ९९.९ प्रतिशतले हिन्दु धर्म अवलम्बन गरेको देखिन्छ भने क्रिश्चियनहरूको हिस्सा ०.१ प्रतिशत रहेको छ।

वैवाहिक स्थिति

गाउँपालिकामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका ५८.७३ प्रतिशत जनसंख्याको विवाह भएको देखिन्छ। सोही उमेर समूहमा विवाह नभएको जनसंख्याको प्रतिशत ३६.१५ रहेको छ। गाउँपालिकामा विधुर/विधवाको अंश समग्रमा ५ प्रतिशत, पुरुषतर्फ १.६९ प्रतिशत र महिलातर्फ ७.४४ प्रतिशत रहेको छ। एकपटक विवाह भई पारपाचुके भएको जनसंख्या समग्रमा ०.०३ प्रतिशत छ। उमेर समूह अनुसार विवाहलाई विश्लेषण गर्दा विवाह भएकामध्ये सर्वाधिक अर्थात् ४१.४८ प्रतिशत १८-२० वर्ष उमेर समूहका देखिन्छन्।

एकल महिला

यस गाउँपालिकामा महिलाको कुल जनसंख्या ८,६६० मध्ये ६६३ जना अर्थात् ७.६६ प्रतिशत एकल महिला रहेका छन्।

ज्येष्ठ नागरिक

सायल गाउँपालिकामा ६० वर्ष वा सोभन्दा माथि (ज्येष्ठ नागरिक) को कुल जनसंख्या १,७४३ रहेको छ जुन यहाँको कुल जनसंख्या २०,४५६ को ८.५२ प्रतिशत हुन आउँछ।

वडा तहमा हेर्दा अनुपातका दृष्टिले सबैभन्दा धेरै (९.४९%) ज्येष्ठ नागरिक वडा नं. ६ मा रहेका छन् भने सबैभन्दा न्यून (७.४२%) अनुपात वडा नं. १ मा रहेको छ। संख्यात्मक हिसाबले सबैभन्दा धेरै अर्थात् ४३६ जना ज्येष्ठ नागरिक वडा नं. ६ मा रहेका छन् भने सबैभन्दा कम १९६ जना वडा नं. २ मा रहेका छन्।

बुढ्यौली जनसंख्या

सायल गाउँपालिकामा कुल १,१४६ जना (५.६०%) ६५ वर्ष र सोभन्दा माथिको जनसंख्या रहेको छ। त्यसै गरी १४ वर्ष र सोभन्दा मुनिको कुल जनसंख्या ८,४८५ (४१.४८%) रहेको छ। यी दुई तथ्याङ्कबाट बुढ्यौली सूचकाङ्क १३.५ हुन आउँछ। यसको सरल अर्थ यो हुन्छ कि १४ वर्ष र सोभन्दा मुनिका १,००० बालबालिका हुँदा १३५ जना ६५ वर्ष वा सोभन्दा माथिका बुढाबुढी रहेका छन्। यसले यस गाउँपालिकाको जनसंख्या बुढ्यौली उन्मुख भए पनि बुढ्यौली जनसंख्यामा पूर्ण प्रवेश नगरेको सङ्केत गर्दछ।

बालबालिका

सायल गाउँपालिकामा कुल ९,८९६ जना बालबालिका रहेका छन् जुन यहाँको कुल जनसंख्याको ४८.३८ प्रतिशत हुन आउँछ। गाउँपालिकाको कुल जनसंख्यामा हेर्ने हो भने २४.४४ प्रतिशत बालक र २३.९३ प्रतिशत बालिका रहेका छन्। यहाँ बालबालिकाको समग्र लैङ्गिक अनुपात १०२.१२ रहेको छ।

बाल आश्रित अनुपात

सायल गाउँपालिकाको समग्र बाल-आश्रित अनुपात ७८.३८ प्रतिशत रहेको छ। यसको अर्थ १०० जना काम गर्ने उमेर समूहको जनसंख्याले ७८ जना बालबालिकाको खानपिन, रेखदेख, शिक्षा, स्वास्थ्य लगायतको हेरविचार गर्नु परिरहेको भन्ने बुझिन्छ। उक्त जनसंख्याको भार उत्पादक जनसंख्यामाथि पर्ने हुन्छ। वडास्तरमा बाल-आश्रित अनुपात न्यूनतम ६९.६२ प्रतिशत (वडा नं. ५) देखि अधिकतम ९०.४६ प्रतिशत (वडा नं. ६) सम्म रहेको छ।

बाल विवाह

सायल गाउँपालिकामा १८ वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह हुने पुरुष र महिलाको समग्र अनुपात २०.७ प्रतिशत रहेको छ। सोही उमेर समूहका महिलामध्ये १८ वर्ष उमेर नपुगी विवाह हुनेको अनुपात २७.१९ प्रतिशत छ भने पुरुषका हकमा यो मान ९.९९ प्रतिशत रहेको छ। यसबाट यस गाउँपालिकामा पुरुषको तुलनामा महिलाहरूको बालविवाह दर तिन गुणा भन्दा बढी रहेको देखिन्छ।

बालबालिकाको साक्षरता दर

सायल गाउँपालिकामा बालक तथा बालिकाको समग्र साक्षरता दर ८७.४ प्रतिशत रहेको छ। वडागत रूपमा विश्लेषण गर्ने हो भने वडा नं. ३ र ६ मा बालबालिकाको साक्षरता दर औसतभन्दा कम रहेको देखाएको छ भने बाँकी ३ ओटा वडाको औसत साक्षरता दर गाउँपालिकाको समग्रभन्दा माथि वा बराबर रहेको देखिन्छ।

विद्यालय गइरहेका र विद्यालयभन्दा बाहिर रहेका बालबालिका

यस गाउँपालिकाका ५ देखि १७ वर्षसम्मका कुल ७,२९४ जनामध्ये ६,०४० (८२.८१%) जना हाल स्कूल गइरहेको देखिन्छ भने ५.५ प्रतिशत विगतमा गएको तर हाल स्कूल नगएको तथ्याङ्कले देखाएको छ। कहिल्यै स्कूल नगएका बालबालिकाको हिस्सा ११.४१ प्रतिशत रहेको छ।

बालश्रम

सायल गाउँपालिकामा समग्र बालश्रम विद्यमानता दर घरायसी क्षेत्रमा २४.०९ प्रतिशत र गैरघरायसी क्षेत्रमा ११.८८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। वडास्तरमा बालश्रम विद्यमानता दर तुलना गर्दा घरायसी क्षेत्रमा सर्वाधिक (६१.८९%) वडा नं. ४ मा देखिन्छ भने सबैभन्दा कम (६.२१%) वडा नं. २ मा रहेको छ। गैरघरायसी क्षेत्रको सर्वाधिक बालश्रम विद्यमानता दर सर्वाधिक (१३.८२%) वडा नं. ५ मा र सबैभन्दा कम (७.७%) वडा नं. ४ मा रहेको छ।

जन्मदर्ताको अवस्था

सायल गाउँपालिकामा ५ वर्ष वा सोभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको समग्र जन्मदर्ताको अवस्था ८९.४६ प्रतिशत रहेको छ। वडा तहमा तुलना गर्दा जन्मदर्ताको अधिकतम (९२.९१%) उपलब्धि वडा नं. १ ले हासिल गरेको देखिन्छ।

न्यून जन्मदरता भएका तीनओटा वडाहरू क्रमशः वडा नं. २(७९.७९%), वडा नं. ४(८७.७%) र वडा नं. ५(९०.३६%) रहेका छन्।

अपाङ्गता भएका व्यक्ति

सायल गाउँपालिकामा कुल २०,४५६ जनसङ्ख्यामध्ये ४४२ जनामा अपाङ्गता रहेको छ। यो संख्या गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको २.१६ प्रतिशत हुन आउँछ र यसैलाई यस गाउँपालिकाको अपाङ्गता विद्यमानता दर मानिन्छ। वडागत रूपमा अपाङ्गता विद्यमानता दर तुलना गर्दा सर्वाधिक (२.८९%) वडा नं. ४ मा देखिन्छ। वडा नं. ६ दोस्रोमा (२.७४%) र तेस्रोमा (२.३७%) वडा नं. २ रहेको छ। अपाङ्गता विद्यमानता दर सबैभन्दा न्यून (१.३८%) वडा नं. १ मा रहेको छ। अपाङ्गताको प्रकारमध्ये यस गाउँपालिकामा सबैभन्दा धेरै (४३.२%) शारीरिक अपाङ्गता रहेको छ। दोस्रो र तेस्रोमा क्रमशः न्यून दृष्टियुक्त (१३.८%) र पूर्ण दृष्टिविहीन (७.९%) रहेका छन्। अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्यामध्ये सुस्तश्रवण ७.२ प्रतिशत र बहु अपाङ्गता हुनेको अनुपात ७.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

बसाइँसराइ

सायल गाउँपालिकाको वि.सं. २०७८ को जनगणनाअनुसार कायम रहेको कुल जनसङ्ख्या २०,४५६ मध्ये ९९.८४ प्रतिशत नेपालमा जन्मेका र ०.१५ प्रतिशत जनसङ्ख्या विदेशमा जन्मेका देखिन्छ। नेपालमा जन्म भएकामध्ये ९०.३४ प्रतिशत सायल गाउँपालिकामा नै जन्मेका हुन् भने ७.०७ प्रतिशत जनसङ्ख्या डोटी जिल्लाकै कुनै अर्को स्थानीय तहमा जन्म भई जनगणनाको समयमा सायल गाउँपालिकाभित्र अक्सर बसोबास रहेका व्यक्ति हुन्। डोटी बाहेक नेपालको कुनै पनि जिल्लामा जन्म भई गणनाको समयमा सायल गाउँपालिकाभित्र बसोबास गर्ने जनसङ्ख्याको हिस्सा २.४२ प्रतिशत रहेको छ।

बसाइँसराइ गर्नुको मुख्य कारण

सायल गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्न आउने कुल जनसंख्या मध्ये करिब १५.५ प्रतिशत हाल अर्थात् पछिल्लो पटक काम वा रोजगारीका कारणले बसाइँसराइ भएका देखिन्छन्। करिब ०.२ प्रतिशत जनसंख्याको बसाइँसराइ हुनुको कारण व्यापार/व्यवसाय रहेको छ। यसअघि घरपरिवारबाट अन्यत्र गई बसोबास गरेका तर गणनाको समय (वि.सं. २०७८ कार्तिक २ देखि मङ्सिर ९ सम्म) मा घर फर्किएको कारण हुने जनसंख्या ०.७ प्रतिशत रहेको छ। विवाहका कारण यहाँ बसोबास गर्न आउने जनसंख्या ३.९ प्रतिशत रहेको छ भने अध्ययन वा तालिमको सिलसिलामा यहाँ बसोबास गर्न नआउने रहेको पाईएको छ। आश्रित हुनुको कारणबाट २.२ प्रतिशत जनसंख्या यस गाउँपालिकामा बसोबास गरिरहेको देखिन्छ।

प्रजनन् सम्बन्धी विवरण

सायल गाउँपालिकामा आफ्नो प्रजनन् उमेरमा रहेका तर गणनाको दिनसम्म एक जना पनि बच्चा नजन्माएका महिलाको अंश १०.२१ प्रतिशत छ भने कम्तीमा एक जना बच्चा जन्माएका विवाहित महिलाको कुल हिस्सा १५.८६ प्रतिशत रहेको छ। बच्चा जन्माएका महिलामध्ये सर्वाधिक (२२.१६%) ले २ जना बच्चा जन्माएको देखिन्छ। एक जना मात्र बच्चा जन्माएका महिलाको अंश १५.८६ प्रतिशत छ भने १९.९५ प्रतिशत महिलाले ३ जना बच्चा जन्माएको तथ्याङ्क छ।

जीवितै जन्मिएका बच्चा

गणनाको दिनसम्म १५ देखि ४९ वर्षको उमेरभित्र पर्ने कुल महिलाले जीवितै जन्माएका कुल बच्चाको संख्या ११,४११ रहेको छ। यी जीवित जन्मिएका सर्वाधिक २,३०० जना (२०.१६%) बच्चालाई ४०-४४ वर्ष उमेर समूहका विवाहित

महिलाले जन्माएका हुन्। यस गाउँपालिकामा अक्सर बसोबास गर्ने १५-४९ वर्षका महिलाले जन्माएका कुल ११,४११ जना(१००%) मध्ये ७०२ जना(६.१५%) को मृत्यु भएको देखिन्छ।

आर्थिक काम

यस सायल गाउँपालिकामा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको कुल १५,०४७ जनामध्ये ३२.२ प्रतिशतले ६ महिना वा सोभन्दा बढी अवधि काम गरेका छन्। त्यसै गरी २०.४ प्रतिशतले ३ देखि ६ महिनासम्म काम गरेका छन् भने १४ प्रतिशतले ३ महिनाभन्दा कम अवधि काम गरेका छन्। कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको जनसंख्या ३३.४ प्रतिशत रहेको छ।

अक्सर रोजगार र अक्सर बेरोजगार

यस सायल गाउँपालिकामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल १५,०४७ जनसंख्या मध्ये ६,८०६ जना आर्थिक रूपले अक्सर सक्रिय र ३,६६५ जना आर्थिक रूपले अक्सर निष्क्रिय रहेको देखिन्छ। अक्सर आर्थिक रूपले सक्रिय ६,८०६ जनसंख्या मध्ये ८९.९ प्रतिशत अक्सर रोजगार र १०.१ प्रतिशत अक्सर बेरोजगार रहेका छन्। आर्थिक रूपले सक्रिय तर अक्सर निष्क्रिय(६ महिनाभन्दा कम समय काम गर्नेहरू) रहेको जनसंख्या ३,६६५(३५%) रहेको छ। सन्दर्भ अवधि भित्र कुनै पनि आर्थिक काम नगरेको जनसंख्या ४,५५७ रहेको छ जुन १० वर्ष र सोभन्दा माथिका जनसंख्याको करिब ३०.३ प्रतिशत रहेको छ।

आर्थिक काम र पेसा

यस गाउँपालिकाका १० वर्षमाथिका आर्थिक रूपले सक्रिय कुल १०,०२८ जनसंख्या मध्ये ४,१७३ जना पुरुष रहेका छन् भने ५,८५५ जना महिला रहेका छन्। यस गाउँपालिकाका ८१ प्रतिशत आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या कृषि, वन र माछापालन सम्बन्धी पेशाका दक्ष कामदार रहेका छन्। दोस्रो ठुलो(१२.२४%) समूह सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदारहरूको रहेको छ भने तेस्रो ठुलो(२.०९%) पेशाविद् रहेको छन्। पेशाका दृष्टिबाट सबैभन्दा कम(०.०२%) सैनिक अधिकारी रहेको देखिन्छ।

कृषि र गैरकृषि क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या

यस गाउँपालिकाका आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या (१० वर्ष र सोभन्दा माथिको) मध्ये गैरकृषि आर्थिक क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या १५.५ प्रतिशत छ भने कृषिसँग जोडिएको आर्थिक क्षेत्रमा काम गर्ने जनसंख्या ८४.५ प्रतिशत रहेको छ।

आवास र प्रमुख आवासीय अवस्था

सायल गाउँपालिकामा पछिल्लो जनगणनाले कुल ३,५१७ ओटा घर रहेको देखाएको छ जसमध्ये करिब ८७.६६ प्रतिशत घर आवासीय प्रयोगमा रहेका छन्। गोठ वा धनसारका लागि प्रयोग भएका घरले १.८५ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको छ भने ४.४१ प्रतिशत घर खाली रहेको देखिन्छ। व्यापार/व्यवसायका लागि प्रयोग भएका घर १.९६ प्रतिशत छन्। स्वास्थ्य सम्बन्धी ०.२८ प्रतिशत, शिक्षा सम्बन्धी घरहरू २.४५ प्रतिशत, उद्योग सम्बन्धी ०.२०, प्रतिशत बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रले प्रयोग गरेका घरहरूको अंश ०.०३ प्रतिशत, सरकारी क्षेत्रले ०.२० प्रतिशत र संस्थागत क्षेत्रले प्रयोग गरेका घरको अंश ०.२६ प्रतिशत रहेको छ। अन्य प्रकारका घरहरूको अंश ०.५१ प्रतिशत रहेको छ।

घरको गुणस्तर

सायल गाउँपालिकामा ०.३ प्रतिशत परिवार अति उच्च गुणस्तरयुक्त आवासीय एकाइमा बसोबास गर्ने गरेको देखिन्छ। त्यस्तै ६६.१ प्रतिशत परिवार मध्यम गुणस्तरयुक्त घरमा बसोबास गरेको देखिन्छ। न्यून गुणस्तर भएका घरको प्रतिशत ३१.७ प्रतिशत रहेको छ अति न्यून गुणस्तरका घर भएका परिवार केवल ०.२ प्रतिशत रहेको पाइएको छ।

खानेपानीको मुख्य स्रोत

गर्दछ। यस गाउँपालिकाका १२ प्रतिशत परिवारले घरपरिसरभित्र उपलब्ध पाइपधाराबाट खानेपानी उपभोग गर्दछन् भने करिब ६३ प्रतिशत परिवारले घरपरिसरभन्दा बाहिर रहेको पाइपधाराबाट खानेपानी प्राप्त गर्दछन्। यस सायल गाउँपालिकामा ढाकिएको इनार खानेपानीको प्रमुख स्रोतहरूमध्ये पढैन तरपनि ०.४ प्रतिशत घरपरिवारको खानेपानीको स्रोत यो रहेको छ। खुला इनार वा कुवालाई खानेपानीको सुरक्षित स्रोत मानिदैन। यस्तो प्रकारको स्रोतबाट खानेपानी प्राप्त गर्ने परिवार यस गाउँपालिकामा ४.८ प्रतिशत रहेको छ। मूल धाराको पानी खानेपानीको मुख्य स्रोत हुने परिवार १४.८ प्रतिशत छन्। कुल ४,२०७ परिवारमध्ये ४.८ प्रतिशत परिवारको लागि नदी वा खोलाको पानी नै खानेपानीको मुख्य स्रोत रहेको छ जुन सबैभन्दा असुरक्षित स्रोतमा पर्दछ।

खाना पकाउन अक्सर प्रयोग हुने इन्धन

सायल गाउँपालिकाका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये ९७.५ प्रतिशत परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ/दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। यसरी यस गाउँपालिकामा काठ/दाउरा नै खाना पकाउने प्रमुख इन्धन रहेको देखिन्छ। एल.पी.ग्यास प्रयोग गर्ने परिवार करिब १.६ प्रतिशत रहेको छ भने बायोग्यास र बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश ०.६ र ०.०५ प्रतिशत रहेको छ। अन्य (गोबर वा गुइँठा, मटितेल आदि) प्रयोग गर्ने परिवारको हिस्सा ०.१ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ।

बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने स्रोत

सायल गाउँपालिकाका ५१.२ प्रतिशत परिवारले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय एकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। सौर्य ऊर्जा प्रयोग गर्ने परिवार ३१.९ प्रतिशत रहेका छन् भने मट्टितेल प्रयोग गर्ने परिवार २.७ प्रतिशत देखिएको छ। अन्य स्रोत प्रयोग गर्ने परिवार १४ प्रतिशत छन् भने नगण्य मात्रामा बायोग्यास उपयोग भएको देखिन्छ।

परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालय

जनगणनाको नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकाका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये अधिकांश ९४.८ प्रतिशत परिवारले कुनै न कुनै प्रकारको शौचालयको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने ५.२ प्रतिशत परिवारको आफ्नो चर्पी नै नभएको देखिन्छ। सार्वजनिक ढल तथा सेप्टिक ट्यांकमा फलस सुविधायुक्त शौचालय भएका कुल परिवार करिब २८.४ प्रतिशत रहेका छन्। साधारण शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवारको अंश ६५.५ प्रतिशत रहेको छ। यस गाउँपालिकामा सार्वजनिक शौचालय प्रयोग गर्ने परिवार ०.८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गत जनगणना २०६८ मा शौचालयको पहुँच नभएको परिवार ४८.९ प्रतिशत थियो भने ३१.९ प्रतिशत परिवारले फलस भएको र ९.५ प्रतिशतले साधारण शौचालय प्रयोग गर्ने गरेका थिए।

सम्पन्नताको वर्गीकरण अनुसार परिवार

जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकामा न्यून आर्थिक अवस्था भएका तल्लो वर्गमा ८३.८ प्रतिशत र सबैभन्दा माथिल्लो अर्थात् अति उच्च वर्गमा ०.१ प्रतिशत परिवार रहेका छन् भने मध्यम वर्गमा पर्ने परिवार २ प्रतिशत छन्।

बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता हुने परिवार र व्यक्ति

सायल गाउँपालिकामा कम्तीमा एउटा बैंक खाता भएको परिवार करिब ४७ प्रतिशत रहेको छ। बैंक खाता हुने परिवारका सदस्यमध्ये पनि पुरुषको अंश ८.९ प्रतिशत छ भने महिलाको अंश लगभग १४.२ प्रतिशत छ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएका परिवार

यस सायल गाउँपालिकामा कुनै पनि बैंक तथा वित्तीय संस्था(सहकारी संस्थासमेत) बाट ऋण लिएका घरपरिवार ४.५ प्रतिशत रहेका छन्।

घर, जग्गामा महिलाको स्वामित्व

यस गाउँपालिकाका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये १.४ प्रतिशत परिवारका कम्तीमा एक जना महिला सदस्यको घर र जग्गा दुवैमा स्वामित्व रहेको छ भने ०.७ प्रतिशत परिवारका महिलाहरूको जग्गामा मात्र स्वामित्व रहेको छ। त्यसैगरी ०.२ प्रतिशत परिवारमा महिला सदस्यको स्वामित्वमा घरमात्र रहेको छ। घर वा जग्गा कुनै पनि सम्पत्ति माथि स्वामित्व नभएका महिला भएका घरपरिवारको अंश ९६.४ प्रतिशत रहेको छ।

कृषि बाहेकका साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवार

साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गरेका कुल १७५ परिवारमध्ये ३९.४ प्रतिशतले व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गरेको देखिन्छ भने यातायात क्षेत्रमा ३.४ प्रतिशत परिवार संलग्न रहेका छन्। घरेलु उद्योगमा ३३.१ प्रतिशत परिवार संलग्न देखिन्छ। सेवा क्षेत्रमा ७.४ प्रतिशत परिवार संलग्न देखिएका छन्। उपरोक्त बाहेकका अन्य क्षेत्रमा १६.६ प्रतिशत परिवार संलग्न देखिन्छन्।

परिवारमा अनुपस्थित विदेश (विदेशमा बस्ने परिवारका सदस्य)

यस सायल गाउँपालिकामा कुल ४,२०७ परिवार मध्येमा १,७१३(४०.९८%) परिवारमा अनुपस्थित भई कम्तीमा एक जना सदस्य अक्सर विदेशमा बसोबास गरेका छन्। कुल 'अनुपस्थित विदेशः' रहेका २,६५८ जना मध्येमा २,२०७ जना(८३.०३%) पुरुष र ४५१ जना(१६.९७%) महिला रहेका छन्। समग्र डोटी जिल्लामा हेर्ने हो भने परिवारबाट कम्तीमा एक जना 'विदेश अनुपस्थित' हुने घरपरिवार १७,६२९ (३९.१%) रहेका छन् ।

विदेश बस्ने व्यक्ति र गन्तव्य देश

यस गाउँपालिकाबाट परिवारमा अनुपस्थित (विदेश) रहेका व्यक्तिमध्ये सर्वाधिक (९८.२७%) भारतमा गएको देखिन्छ। दोस्रोमा मध्यपूर्व (०.४१%) र तेस्रोमा आसियान देश (०.३%) मा घरपरिवारबाट अक्सर अनुपस्थित भई विदेशमा हुने व्यक्तिहरू देखिएका छन्।

अनुपस्थित व्यक्ति विदेश जानुको कारण

परिवारमा अनुपस्थित व्यक्तिहरूको विदेश जानुको मुख्य(७०.३९%) कारण तलब ज्याला रहेको छ। अर्थात् यस गाउँपालिकाका ७०.३९ प्रतिशत व्यक्तिहरू तलब वा ज्यालाका लागि विदेशिएको पाइएको छ भने दोस्रो ठुलो (१६.५२%) कारणमा आश्रित रहेको छ। त्यस्तै, विदेश जाने कारण काम वा जागीरको खोजी हुनेहरूको हिस्सा ८.५ प्रतिशत सहित तेस्रो स्थानमा रहेको छ। अध्ययन र तालिमको लागि विदेश गएकाहरूको अनुपात ०.७९ प्रतिशत रहेको छ।

मृत्यु सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा रहेका कुल ४,२०७ परिवारमध्ये १०३(२.४४%) परिवारमा जनगणना गरिएको दिनभन्दा १२ महिना अगाडि कम्तीमा एक जनाको मृत्यु भएको पाइएको छ। सो अवधिमा मृत्यु भएका ११० जना मध्येमा ६६(६०%) जना पुरुष र ४४(४०%) जना महिला रहेका छन्।

मृत्यु भएका व्यक्ति र उनीहरूको उमेर

मृत्यु भएको कुल जनसङ्ख्यालाई उमेर समूहअनुसार विश्लेषण गर्दा सर्वाधिक मृत्यु भएको सबैभन्दा ठुलो उमेर समूह ७०-७४ रहेको छ जहाँ समग्र मृत्यु अनुपात १७.२७ प्रतिशत रहेको छ। यस उमेर समूहमा मृत्यु भएका कुल महिलामध्ये १३.६४ प्रतिशतको मृत्यु भएको देखिन्छ जुन उमेर समूहगत रूपमा हेर्दा दोस्रो स्थानमा हुन आउँछ। त्यसैगरी पुरुषतर्फ यस उमेर समूहमा सबैभन्दा बढी मृत्यु अनुपात १९.७ प्रतिशत रहेको छ। मृत्यु उच्च रहेको अर्को ठुलो उमेर समूह ८० वर्ष भन्दा माथिको रहेको छ। जहाँ समग्र मृत्यु अनुपात १४.५५ प्रतिशत रहेको छ। यस उमेर समूहमा पुरुष तर्फ १०.६१ प्रतिशत रहेको छ। नीतिनिर्माताका लागि अत्यधिक चासोको विषय १ वर्षमुनिका कति शिशुको मृत्यु भयो भन्ने रहेको हुन्छ। कुल मृत्युमध्ये ९.०९ प्रतिशत मृत्यु शिशुहरूतर्फ रहेको छ भने पाँच वर्षमुनिको मृत्यु २.७३ प्रतिशत रहेको छ।

मृत्युको कारण

जनगणना भएको समयदेखि १२ महिना अघिसम्म सायल गाउँपालिकामा ११० जनाको मृत्यु भएको थियो। मृत्यु हुनेमा पुरुष ६६ र महिला मृत्यु ४४ रहेको थियो। कुल मृत्यु हुनेमध्ये सर्वाधिक ३६.३६ प्रतिशत नसर्ने रोगबाट, १९.०९ प्रतिशतको सरुवा रोगबाट, २१.८२ प्रतिशतको अन्य कारणबाट, ७.२७ प्रतिशतको अन्य दुर्घटनाबाट र ३.६४ प्रतिशतको आत्महत्याका कारणबाट मृत्यु भएको देखियो। त्यसैगरी ४.५५ प्रतिशतको यातायात दुर्घटना र ५.४५ प्रतिशत मृत्यु प्राकृतिक प्रकोपका कारणले भएको देखिन्छ। यस्तै ०.९१ प्रतिशतको अपराध/हत्याका कारणले मृत्यु भएको देखिन्छ।

कृषिसम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकामा रहेका ४,०२९ कृषक परिवारले जम्मा १८,४९७ ओटा कित्ता जग्गामा १,३५९.५ हेक्टर जमिनमा कृषि चलन गरेको देखिन्छ। यस हिसाबले औसतमा एउटा कृषक परिवारले ४.६ कित्ता जग्गामा खेती गरेको देखिन्छ। यहाँ कुल सिञ्चित क्षेत्रफल ५७८.८ हेक्टर रहेको छ।

जग्गाको उपभोग

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकामा जग्गाको उपभोग सम्बन्धी विवरण हेर्दा कृषक परिवारले परिवारको स्वामित्वको जग्गामा मात्र कृषि चलन गर्ने परिवार सङ्ख्या ३,०६० (७५.९५%) रहेको देखिन्छ जसले

१,००८.१ हेक्टर (७४.१५%) जग्गामा कृषि चलन गरेको पाइन्छ। त्यस्तै एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व भएको जग्गा कमाउने कृषक परिवार सङ्ख्या ९७० (२४.०७%) रहेको र यस्तो जग्गाको क्षेत्रफल ३५१.४ हेक्टर (२५.८५%) रहेको छ ।

जग्गाको उपयोग

यस गाउँपालिकामा खेतीयोग्य जग्गामा कृषिचलन गर्ने परिवार सङ्ख्या ४,०२९ छ भने खेतीयोग्य जमिनको कुल क्षेत्रफल १,२२०.३ हेक्टर रहेको छ। खेतीयोग्य जग्गामा खेतीपाती गरिरहेका सबै ४,०२९ परिवारले १,१९३.७ हेक्टर (८७.८०%) जग्गामा अस्थायी बाली लगाएको पाइन्छ। त्यस्तै अन्य खेतीयोग्य जग्गामा बाली लगाउने ३६५ कृषक परिवारको जग्गाको क्षेत्रफल २६.६ हेक्टर (१.९५%) रहेको छ। यसैगरी २५ कृषक परिवारले २६.६ हेक्टर जमिन (१.९६%) मा स्थायी बाली लगाएको पाइन्छ। त्यस्तै, स्थायी चौरचरन, निजी बनबनेलो, पोखरी तथा अन्य जग्गाको क्षेत्रफल १३७.२ हेक्टर (१०.०९%) रहेको देखिन्छ।

पशुपन्छी

राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ को नतिजा अनुसार पशु चौपाया पाल्ने कृषक परिवार र पशु चौपायाको सङ्ख्या हेर्दा यस सायल गाउँपालिकाका कुल ४,०२९ कृषक परिवारहरूमध्ये जम्मा ३,५५२ कृषक परिवार (८८.१६ %) ले पशुचौपाया पालन गरेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकामा कुल चौपाया संख्या २०,६०६ (१००%) पशुपालन गर्ने ४,०२९ कृषक परिवारमध्ये ३,१६१ कृषक परिवारले ९,८८४ (४७.९७%) ओटा गाई/गोरू पालेको र १,०५६ कृषक परिवारले २,९९१ (१४.५२%) ओटा राँगा/भैसी पालेको देखिन्छ। त्यसै गरी १,८५५ कृषक परिवारले ७,७२३ (३७.४८%) ओटा बाख्रा/च्याङ्ग्रा पालेको र ८ कृषक परिवारले ८ (०.०४%) ओटा सुँगुर/बंगुर पालेको देखिन्छ। गाउँपालिकामा राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८/०७९ अनुसार कुल १,७२८ ओटा कुखुरा तथा अन्य पन्छीहरू रहेको देखिन्छ। पन्छीतर्फ हेर्दा ३४५ जना कृषक परिवारसँग १,७२८ ओटा कुखुरा रहेको देखिन्छ।

खण्ड २१: वडाहरुको आधारभूत विवरण

वडा नं. १

परिचय

साविकको छपाली गा.वि.स.का वडा १ देखि ९ सम्म समावेश भएर हाल सायल गाउँपालिका १ नं वडा बनेको हो। यस वडाको वडा कार्यालय छपालीमा अवस्थित छ। गाउँपालिका केन्द्रबाट यो वडा कार्यालय ६५ कि.मी. को दुरीमा अवस्थित छ।

सिमाना:

- पूर्व : बझाङ्गको थलारा गाउँपालिका
- पश्चिम : आदर्श गाउँपालिका वार्ड नं. ६
- उत्तर : बझाङ्गको केदारस्युं गाउँपालिका
- दक्षिण : आदर्श गाउँपालिका वार्ड नं. ७

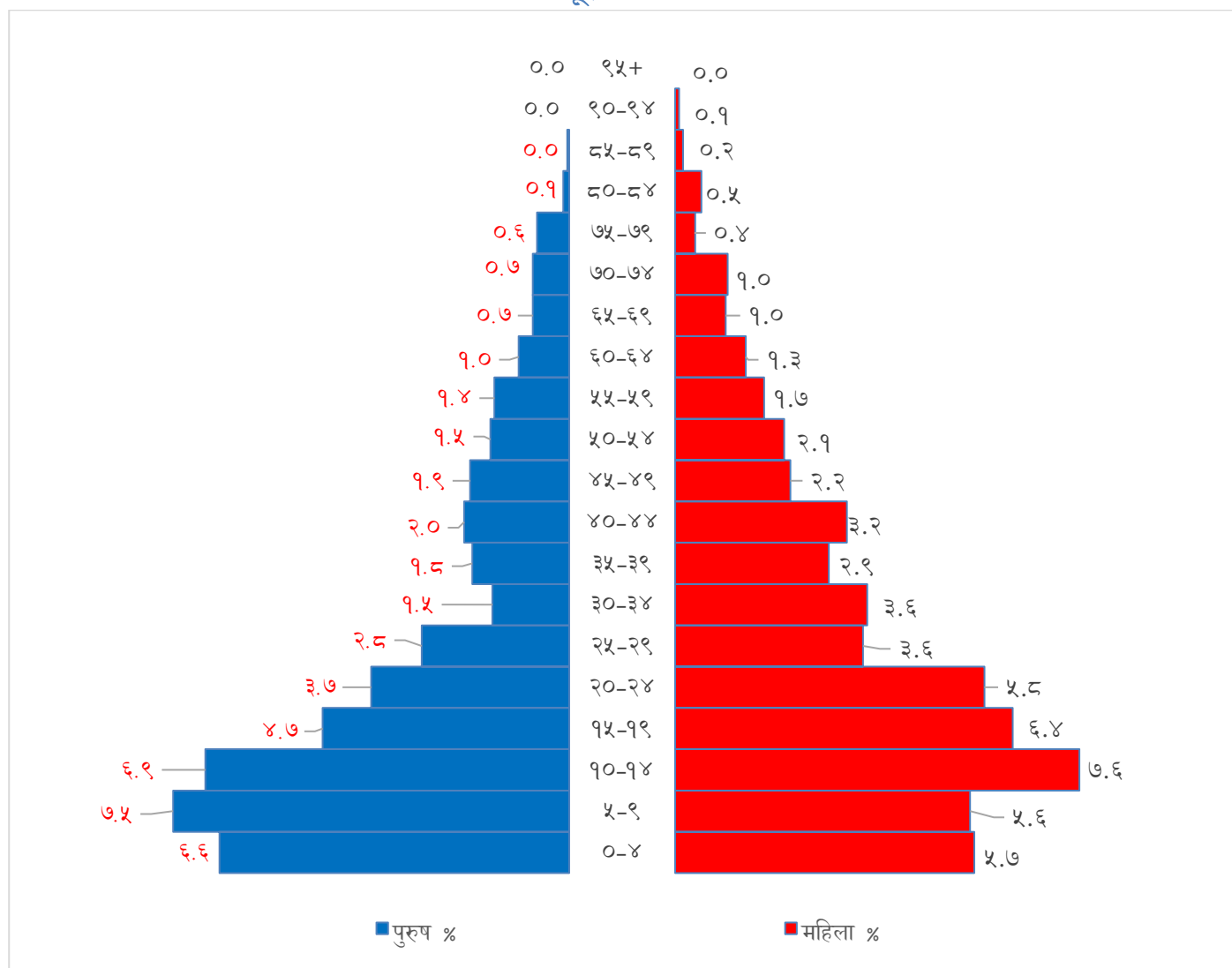
विवरण	रा.ज.ग.२०६८	रा.ज.ग.२०७८
परिवार संख्या	६२३	६६४
जम्मा जनसंख्या	३२४४	३६१३
पुरुष	१४२२	१७३४
महिला	१८२२	१८७९
औसत परिवार संख्या	५.२	५.४४
लैङ्गिक अनुपात	७८.०	९२.२८
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर		१.०४
जनघनत्व		१११.६८
साक्षरता दर (%मा)		६३.७५
पुरुष		७१.४६
महिला		५६.८
शौचालय नभएको परिवार (%मा)		२.४
कम्तिमा एक जना सदस्य स्वदेश भित्र अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		२०
स्वदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		३३
कम्तिमा एक जना सदस्य विदेश अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		१६३
विदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		३०१

पाँच वर्ष उमेर समूह अनुसार जनसंख्या संरचना

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
जम्मा	३६१३	१००	१७३४	१००	१८७९	१००
००-०४ वर्ष	४१३	११.४	२१७	१२.५	१९६	१०.४
०५-०९ वर्ष	५१६	१४.३	२८८	१६.६	२२८	१२.१
१०-१४ वर्ष	५११	१४.१	२६४	१५.२	२४७	१३.१
१५-१९ वर्ष	३७५	१०.४	१६५	९.५	२१०	११.२
२०-२४ वर्ष	३४६	९.६	१४५	८.४	२०१	१०.७
२५-२९ वर्ष	२६२	७.३	११९	६.९	१४३	७.६
३०-३४ वर्ष	२१७	६.०	९४	५.४	१२३	६.५
३५-३९ वर्ष	१६७	४.६	७३	४.२	९४	५.०
४०-४४ वर्ष	१६५	४.६	७४	४.३	९१	४.८
४५-४९ वर्ष	१४८	४.१	७०	४.०	७८	४.२
५०-५४ वर्ष	१२५	३.५	६०	३.५	६५	३.५

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
५५-५९ वर्ष	१००	२.८	५१	२.९	४९	२.६
६०-६४ वर्ष	१११	३.१	४४	२.५	६७	३.६
६५-६९ वर्ष	७६	२.१	३१	१.८	४५	२.४
७०-७४ वर्ष	४७	१.३	२३	१.३	२४	१.३
७५-७९ वर्ष	२६	०.७	११	०.६	१५	०.८
८०-८४ वर्ष	७	०.२	५	०.३	२	०.१
८५-८९ वर्ष	०	०.०	०	०.०	०	०.०
९०-९४ वर्ष	१	०.०	०	०.०	१	०.१
९५+ वर्ष	०	०.०	०	०.०	०	०.०

पाँच वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या पिरामिड

मुख्य गाउँबस्ती र टोलहरू:

साविकको गाविस हुँदाको वडा नं.	गाउँबस्ती वा टोलको नाम
१	कौराडी
२	कौराडी
३	सिमकोट
४	रोकाया गाउँ
५	रोकाया गाउँ
६	बिनेवाडा र चेडीगाउँ
७	खानाकोट
८	कुसेना
९	पुजारा गाउँ

वडासंग जोडिएका सडकहरूको अवस्था(विवरण)

क्र.सं.	डोटी जिल्लामा भएका सडकको नाम	जोडिएका बस्तीहरू		लम्बाई (कि.मि.)	ग्राभेल वा पक्की वा कच्ची	पुलको संख्या	कैफियत
		देखि	सम्म				
१	दोबाज दहकालिका छपालि	दोबाज	छपाली	३५	कच्ची	छैन	

टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

टाढाको वस्तीको नाम	पैदल वा सवारी	वडा कार्यालयसम्म पुग्न लाग्ने एकतर्फी अनुमानित समय
कुसेना,तेलपारा,मारकोल्ला कौराडी	पैदल	३ देखि ४ घण्टा

प्रमुख बजार केन्द्र

क्र.सं.	बजारको नाम	बजार भएको स्थानको नाम
१	वातोला बजार	छपाली

सिचाई सुविधा सम्बन्धी

क्र.सं.	सिचाई सुविधा वा आयोजनाको नाम	सिचाईको किसिम(कुलो/नहर/अन्य)	लम्बाई (कि.मी. मा)	सिचाईको उपलब्धता	लाभान्वित परिवार संख्या
१	तलिखेत सिचाई	कुलो	३०० मिटर		
२	भेस्ना भानमेला	कुलो	३०० मिटर		
३	सिमर	कुलो	१००० मिटर		
४	पारिखेत	कुलो	५०० मिटर		

वडाको विद्युतीकरणको अवस्था

सि.नं.	विद्युत पुगेको टोल बस्तीको नाम	लाभान्वित घरधुरी	विद्युत प्रसारण लाईनको प्रकार	विद्युत नपुगेको टोल बस्ती	कैफियत
१	कौराडी	४०	क्षेत्रीय	तेलपार	
२	पुजारा गाउँ	४०	क्षेत्रीय	मारकोल्ला	

सि.नं.	विद्युत पुगेको टोल बस्तीको नाम	लाभान्वित घरधुरी	विद्युत प्रसारण लाईनको प्रकार	विद्युत नपुगेको टोल बस्ती	कैफियत
३	चेडीगाउँ	२०	क्षेत्रीय	कुसेना	
४	रोकाया गाउँ	७०	क्षेत्रीय		
५	खानाकोट	२२	क्षेत्रीय		
६	सिमकोट	२१	क्षेत्रीय		
७	बिनेवाडा	७०	क्षेत्रीय		
८	पारिवाटा	१०	क्षेत्रीय		

धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू

चौरिखि लेख, मातेचोला, मालिका र मष्टामाणु

पुल/पुलेसाहरू

पुलको नाम	पुल भएको नदि/खोला/खोल्साको नाम	पुलको प्रकार	जोडिने वस्तीको नाम
पोटे गडा बोरी	सेति नदी	झोलुङ्गे	खानाकोट र सिगास
कौराडी आदर्श	सायलीगाड	झोलुङ्गे	कौराडी र आदर्श

वडाका प्रमुख पदमार्ग

छपाली पिपलकोट देउरा, खानाकोट बोरी, छपाली कुसेना र छपाली कौराडी

वडामा मनाइने चाडपर्व, जात्रा र मेलाहरूको नाम

❖ दशैं, तिहार, मष्टामाणु, भुवा, उत्तरायणी र ओल्के

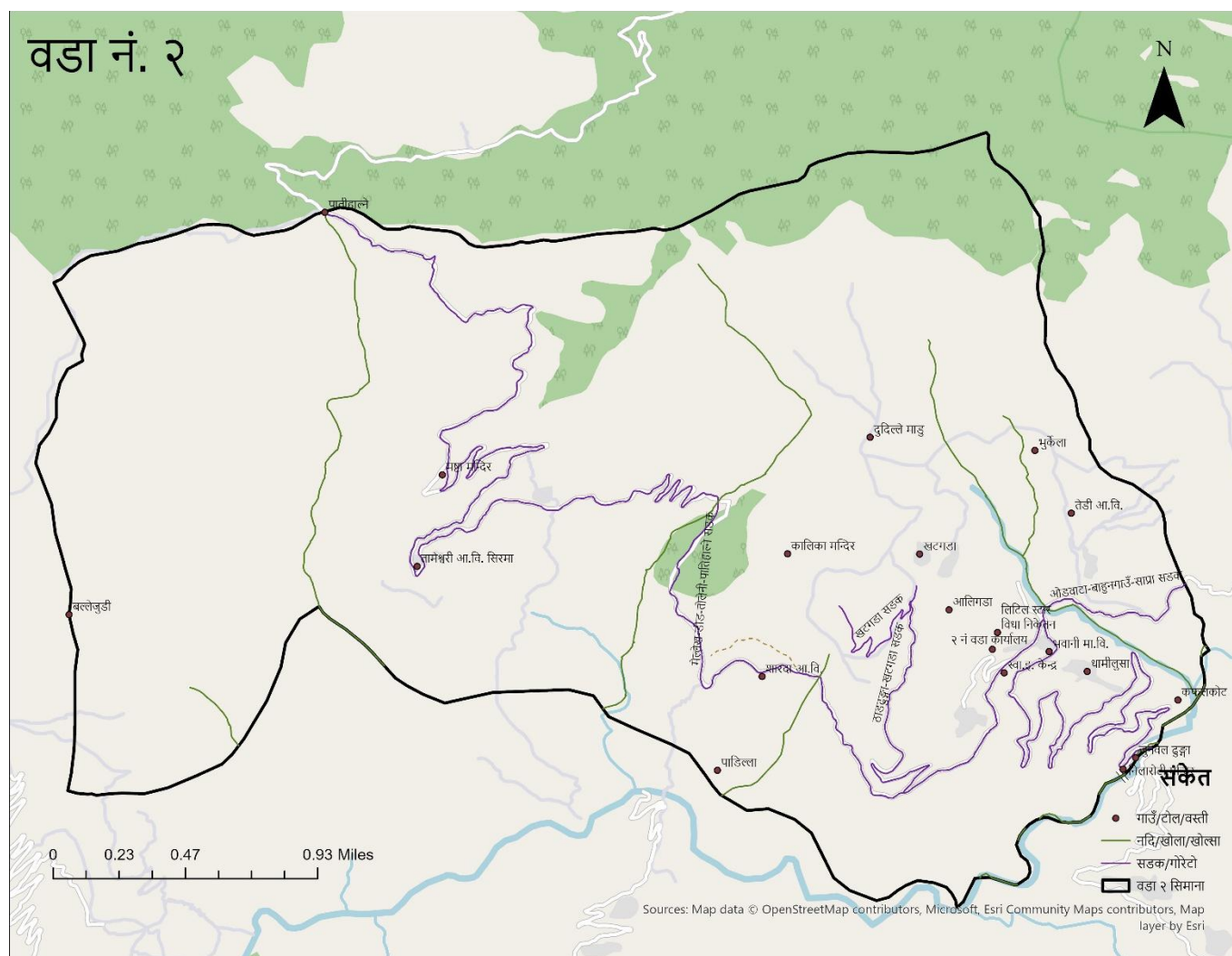
वडाका प्रमुख कृषि उपजहरू तथा सम्भावना भएका क्षेत्र

१. धान खेती	तलिखेत,सिमार र भेस्सा
२. आलुखेती	चौरिखिलेक र घंगारे
३. भटमास	पुजारा गाउँ र खानाकोट

स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ का वडा जनप्रतिनिधी

नाम थर	पद	सम्पर्क नं.
लाल बहादुर रोकाया	वडा अध्यक्ष	९८५८४८०००१
चन्द्र बहादुर रोकाया	वडा सदस्य	९८६५६२२६३४
जसु देवी पुजारा	वडा सदस्य	९८६२४५२९५३
गोरख बहादुर देउवा	वडा सदस्य	९८४८२२२१७०
जुन कुमारी नेपाली	वडा सदस्य	९८४२२४७६०१

वडा नं. २

परिचय

साविकको तोलेनी गा.वि.स.का वडा नं.१ देखि ४ सम्म समावेश भएर हाल सायल गाउँपालिका वडा नं २ बनेको हो। यस वडाको वडा कार्यालय ओडवाटामा अवस्थित छ। गाउँपालिका कार्यालयको केन्द्रबाट करीब ८.५ कि.मी. को दुरीमा अवस्थित छ।

सिमाना:

- पूर्व : सायल गा.पा. वडा नं. ३
- पश्चिम : सायल गा.पा. वडा नं. १
- उत्तर : सकारको लेक
- दक्षिण : सायल गा.पा. वडा नं. ४

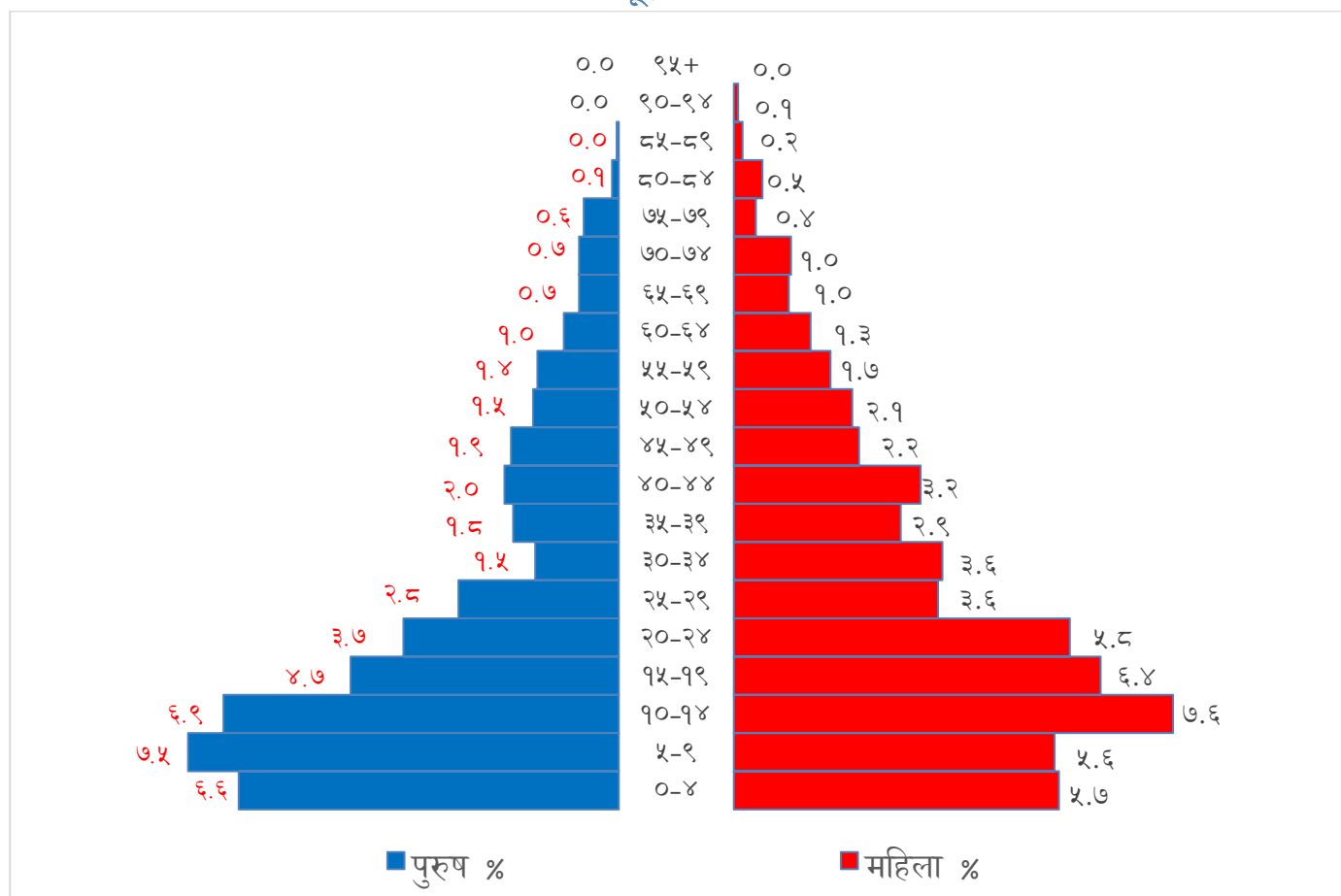
विवरण	रा.ज.ग.२०६८	रा.ज.ग.२०७८
परिवार संख्या	५१८	५५३
जम्मा जनसंख्या	२७७६	२६१९
पुरुष	१३३८	११८६
महिला	१४३८	१४३३
औसत परिवार संख्या	५.४	४.७४
लैङ्गिक अनुपात	९३.०	८२.७६
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर		-०.५६
जनघनत्व		१६६.९
साक्षरता दर (%मा)		६६.८८
पुरुष		७३.७४
महिला		६१.४८
शौचालय नभएको परिवार (%मा)		३.१
कम्तिमा एक जना सदस्य स्वदेश भित्र अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		९१
स्वदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		२१६
कम्तिमा एक जना सदस्य विदेश अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		२१९
विदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		३०५

पाँच वर्ष उमेर समूह अनुसार जनसंख्या संरचना

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
जम्मा	२६१९	१००.०	११८६	१००	१४३३	१००
००-०४ वर्ष	३२१	१२.३	१७३	१४.६	१४८	१०.३
०५-०९ वर्ष	३४२	१३.१	१९६	१६.५	१४६	१०.२
१०-१४ वर्ष	३८०	१४.५	१८०	१५.२	२००	१४.०
१५-१९ वर्ष	२८९	११.०	१२२	१०.३	१६७	११.७
२०-२४ वर्ष	२५१	९.६	९८	८.३	१५३	१०.७
२५-२९ वर्ष	१६६	६.३	७३	६.२	९३	६.५
३०-३४ वर्ष	१३३	५.१	३८	३.२	९५	६.६
३५-३९ वर्ष	१२४	४.७	४८	४.०	७६	५.३
४०-४४ वर्ष	१३७	५.२	५२	४.४	८५	५.९
४५-४९ वर्ष	१०६	४.०	४९	४.१	५७	४.०
५०-५४ वर्ष	९३	३.६	३९	३.३	५४	३.८

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
५५-५९ वर्ष	८१	३.१	३७	३.१	४४	३.१
६०-६४ वर्ष	६०	२.३	२५	२.१	३५	२.४
६५-६९ वर्ष	४३	१.६	१८	१.५	२५	१.७
७०-७४ वर्ष	४४	१.७	१८	१.५	२६	१.८
७५-७९ वर्ष	२६	१.०	१६	१.३	१०	०.७
८०-८४ वर्ष	१६	०.६	३	०.३	१३	०.९
८५-८९ वर्ष	५	०.२	१	०.१	४	०.३
९०-९४ वर्ष	२	०.१	०	०.०	२	०.१
९५+ वर्ष	०	०.०	०	०.०	०	०.०

पाँच वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या पिरामिड

मुख्य गाउँवस्ती र टोलहरू:

साविकको गाविस हुँदाको वडा नं.	गाउँवस्ती वा टोलको नाम
तोलेनी गाविस वडा नं.१	सिर्मा ,ओखट्टे
तोलेनी गाविस वडा नं.२	रवानी ,मुडभारा
तोलेनी गाविस वडा नं.३	धामीलुसा ,लुसाकोट
तोलेनी गाविस वडा नं.४	खट्गडा , पयतोला ,भुर्केला

वडासंग जोडीएका सडकहरूको अवस्था(विवरण)

क्र.सं.	डोटी जिल्लामा भएका सडकको नाम	जोडिएका बस्तीहरू		लम्बाई (कि.मि.)	ग्राभेल वा पक्की वा कच्ची	पुलको संख्या	कैफियत
		देखि	सम्म				
१	ओडवाटा देखी खटगडा सडक	ओडवाटा	खटगडा	४	कच्ची	छैन	
२	ओडवाटा देखी लुसाको सडक	ओडवाटा	लुसाकोट	१	कच्ची	छैन	
३	दिपायल मेल्लेख पातीहाल्ने सडक खण्ड	सायली	पातीहाल्ने	१८	कच्ची	छैन	

टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

टाढाको वस्तीको नाम	पैदल वा सवारी	वडा कार्यालयसम्म पुग्न लाग्ने एकतर्फी अनुमानित समय
सिर्मा	पैदल	२ घन्टा
ओखट्टे	पैदल	४५ मिनेट
भुर्केला	पैदल	१ घन्टा
खटगडा	पैदल	१ घन्टा

प्रमुख बजार केन्द्र

क्र.सं.	बजारको नाम	बजार भएको स्थानको नाम
१	ओडवाटा	सायल गा.पा वडा नं.२ ओडवाटा

वडाको विद्युतीकरणको अवस्था

सि.नं.	विद्युत पुगेको टोल बस्तीको नाम	लाभान्वित घरधुरी	विद्युत प्रसारण लाईनको प्रकार	विद्युत नपुगेको टोल बस्ती	कैफियत
१	सार्मा	१४०			
२	ओखट्टे	३२			
३	धामीलुसा	७०			
४	ग्वानी	५२			
५	पयतोला	६०			
६	खटगडा	१२०			
७	भुर्केला	३५			
८	मुड्भाडा	५			

धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू

क्र.सं.	नाम	अवस्थिति(उक्त स्थल भएको ठाउँको नाम)	कैफियत
१	तामेश्वरी मालीका	डोटी र बझाङ्ग को सिमाना	
२	मष्टमाण्डू मन्दिर	सिर्मा टोलमा अवस्थित	

नदि/खोलाका नाम

सायली गाड

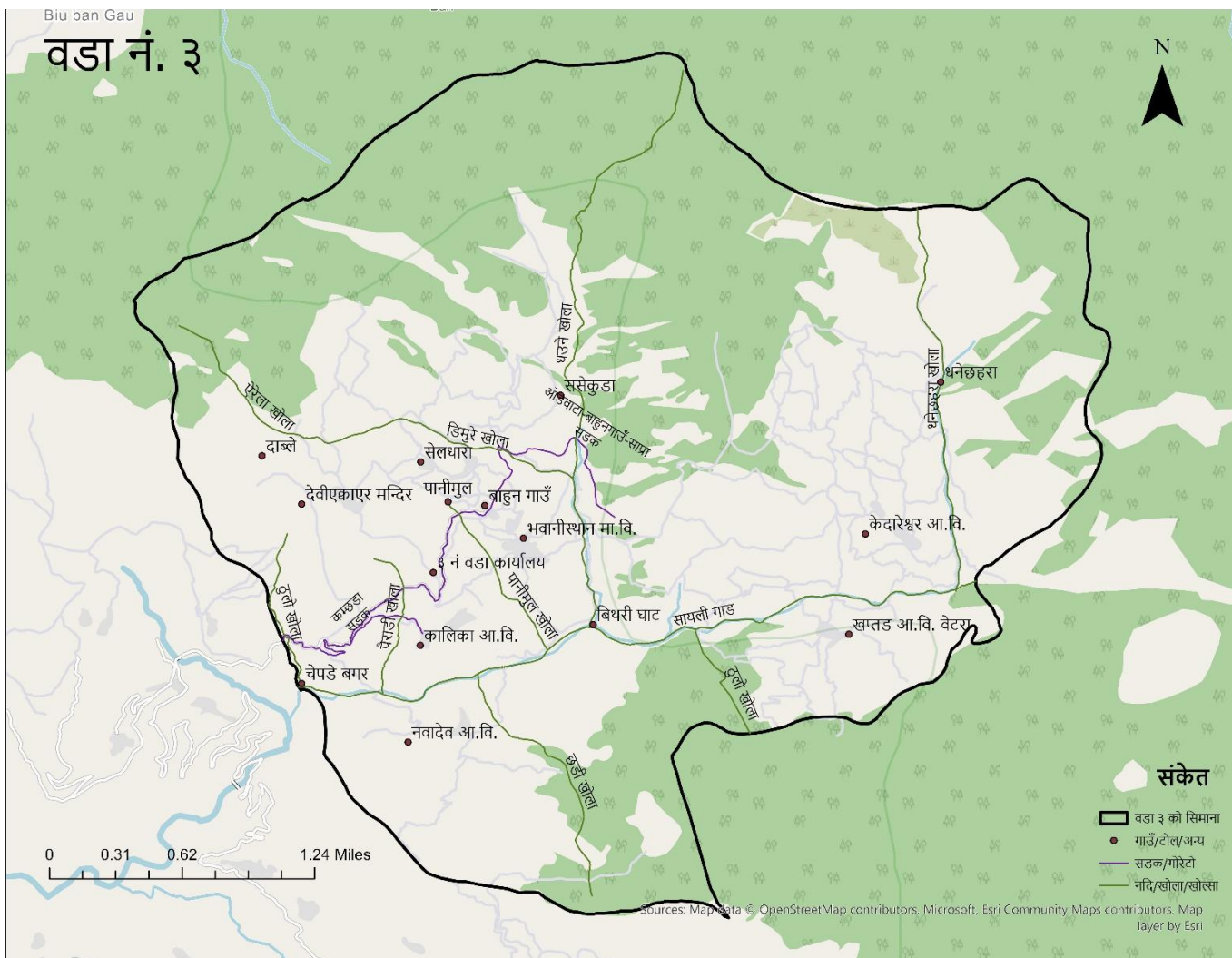
वडामा मनाइने चाडपर्व, जात्रा र मेलाहरुको नाम

दशैं तिहार, गौरा पर्व र भुवा पर्व

स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ का वडा जनप्रतिनिधी

नाम थर	पद	सम्पर्क नं.
मान बहादुर सिंह	अध्यक्ष	९८६५६३४६५८
दल बहादुर बोहरा	वडा सदस्य	९७४६२५७७२१
लाली देवी ओली	वडा सदस्य	९७६६९९६७२०
भागा देवी थापा	वडा सदस्य	९८६५७६२०४०
निर्मला भुल	वडा सदस्य	९८४९८४६०९८

वडा नं. ३

परिचय

साविकको तोलेनी गा.वि.स.का वडा ५ देखि ९ सम्म समावेश भएर हाल सायल गाउँपालिकाको ३ नं वडा बनेको हो। यस वडाको वडा कार्यालय काटेबाट ठाउँमा अवस्थित छ। गाउँपालिका केन्द्रबाट यो वडा कार्यालय २० कि.मी. को दुरीमा अवस्थित छ।

सिमाना:

पूर्व : खसड राष्ट्रिय निकुञ्ज
पश्चिम : सायल गा.पा. वडा नं. २
उत्तर : बझाङ जिल्ला
दक्षिण : सायल गाउँपालिका वडा नं. ४ तथा सायलीगाड

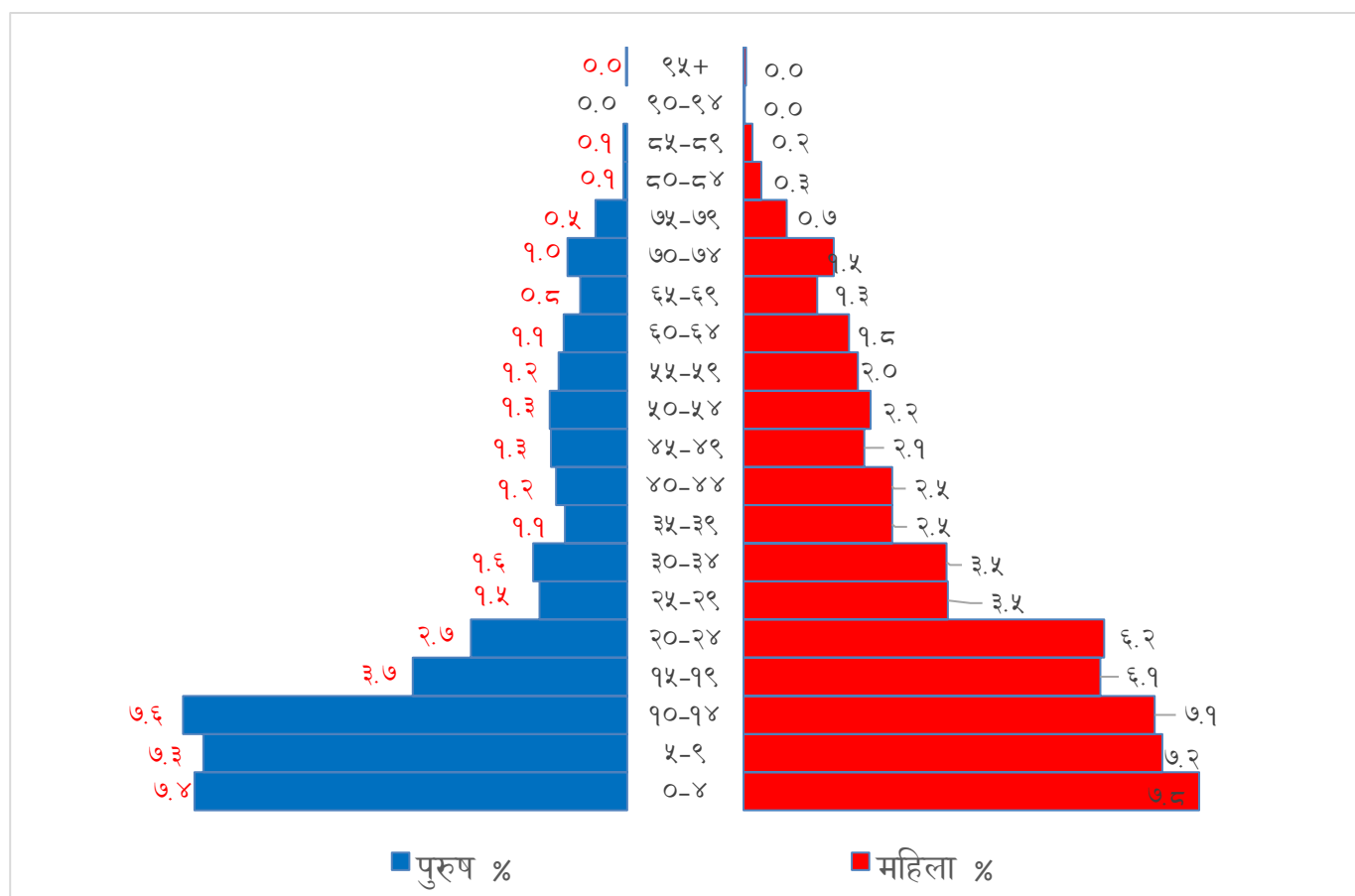
विवरण	रा.ज.ग. २०६८	रा.ज.ग २०७८
परिवार संख्या	६३६	६८७
जम्मा जनसंख्या	३४०१	३३४७
पुरुष	१५८१	१५१८
महिला	१८२०	१८२९
औसत परिवार संख्या	५.३	४.८७
लैङ्गिक अनुपात	८६.९	८३.
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर		-०.१५
जनघनत्व		१२७.८८
साक्षरता दर (%मा)		५६.२५
पुरुष		६६.७९
महिला		४७.६७
शौचालय नभएको परिवार (%मा)		२.८
कम्तिमा एक जना सदस्य स्वदेश भित्र अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		५७
स्वदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		११३
कम्तिमा एक जना सदस्य विदेश अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		२२७
विदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		३६५

पाँच वर्ष उमेर समूह अनुसार जनसंख्या संरचना

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
जम्मा	३३४७	१००	१५१८	१००	१८२९	१००
००-०४ वर्ष	४३३	१२.९	२११	१३.९	२२२	१२.१
०५-०९ वर्ष	५०९	१५.२	२५६	१६.९	२५३	१३.८
१०-१४ वर्ष	४९३	१४.७	२५३	१६.७	२४०	१३.१
१५-१९ वर्ष	३४५	१०.३	१४९	९.८	१९६	१०.७
२०-२४ वर्ष	२१३	६.४	८२	५.४	१३१	७.२
२५-२९ वर्ष	१८३	५.५	६४	४.२	११९	६.५
३०-३४ वर्ष	२०८	६.२	८८	५.८	१२०	६.६
३५-३९ वर्ष	१९०	५.७	७७	५.१	११३	६.२
४०-४४ वर्ष	१७६	५.३	८१	५.३	९५	५.२
४५-४९ वर्ष	११२	३.३	५३	३.५	५९	३.२

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
५०-५४ वर्ष	१२२	३.६	५०	३.३	७२	३.९
५५-५९ वर्ष	९१	२.७	४०	२.६	५१	२.८
६०-६४ वर्ष	१०९	३.३	४९	३.२	६०	३.३
६५-६९ वर्ष	५८	१.७	२७	१.८	३१	१.७
७०-७४ वर्ष	७१	२.१	२६	१.७	४५	२.५
७५-७९ वर्ष	१८	०.५	६	०.४	१२	०.७
८०-८४ वर्ष	९	०.३	४	०.३	५	०.३
८५-८९ वर्ष	५	०.१	२	०.१	३	०.२
९०-९४ वर्ष	१	०.०	०	०.०	१	०.१
९५+ वर्ष	१	०.०	०	०.०	१	०.१

पाँच वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या पिरामिड

मुख्य गाउँबस्ती र टोलहरू:

साविकको गाविस हुँदाको वडा नं.	गाउँबस्ती वा टोलको नाम
५	कचाली, कमछाडा
६	गर्खा, भुलबाडा, लुहारबाडा, सैनगाउँ, बाहुनगाउँ, रावलगाउँ, सेलधारा, नौतली
७	पानीखाल
८	साप्रा
९	बेटारा

वडासंग जोडिएका सडकहरूको अवस्था (विवरण)

क्र.सं.	सडकको नाम	जोडिएका बस्तीहरू		लम्बाई (कि.मि.)	ग्राभेल वा पक्की वा कच्ची	पुलको संख्या	कैफियत
		देखि	सम्म				
१	झिङ्ग्राना-बेटारा सडक खण्ड	झिङ्ग्राना	बेटारा	२५	कच्ची	छैन	भेलछडा झरना जोड्ने सडक
२	गाउँपालिका -मेलचौका सडक खण्ड	गाउँपालिका	तोलेनी	२०	कच्ची	छैन	

टाढाको बस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

टाढाको बस्तीको नाम	पैदल वा सवारी	वडा कार्यालयसम्म पुग्न लाग्ने एकतर्फी अनुमानित समय
साप्रा	पैदल	२ घण्टा
बेटारा	पैदल	२ घण्टा
कचाली	पैदल	१ घण्टा ३० मिनेट

वडाको विद्युतीकरणको अवस्था

सि.नं.	विद्युत पुगेको टोल बस्तीको नाम	लाभान्वित घरधुरी	विद्युत प्रसारण लाईनको प्रकार	विद्युत नपुगेको टोल बस्ती	कैफिय त
१	पानीखाल	६०	केन्द्रीय	साप्रा, बेटारा, कचाली	
२	बाहुनगाउँ	१०	केन्द्रीय		
३	सैनगाउँ	१५	केन्द्रीय		
४	लुहारबाडा	१५	केन्द्रीय		
५	भुलबाडा	२०	केन्द्रीय		
६	गर्खा	२०	केन्द्रीय		
७	कमछाडा	२०	केन्द्रीय		

धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू

क्र.स.	नाम	अवस्थिति(उक्त स्थल भएको ठाउँको नाम)	कैफियत
१	धनेछडा गुफा	साप्रा	
२	ऐक्वायर मन्दिर	पानीखाल	
३	तेडी मन्दिर	कमछाडा	
४	जराड मन्दिर	साप्रा	
५.	भेलछडा झरना		

पुल/पुलेसाहरू

पुलको नाम	पुल भएको नदि/खोला/खोल्साको नाम	पुलको प्रकार	जोडिने बस्तीको नाम
घोडखोला झोलुङ्गे पुल	सायली गाड	झोलुङ्गे पुल	साप्रा र बेटारा
रवा झोलुङ्गे पुल	सायली गाड	झोलुङ्गे पुल	साप्रा र बेटारा
रवा झोलुङ्गे पुल	सायली गाड	झोलुङ्गे पुल	बेतारा-साप्रा
घोडखोला झोलुङ्गे पुल	सायली गाड	झोलुङ्गे पुल	साप्रा र बेटारा
कचाली झोलुङ्गे पुल	सायली गाड	झोलुङ्गे पुल	

नदी/खोलाका नाम

साईलीगाड, धनेखोला

वडामा मनाइने चाडपर्व, जात्रा र मेलाहरूको नाम

दशै, तिहार, भुवा, बैशाखी, चौदशी मेला, शिवरात्री, गौरापर्व

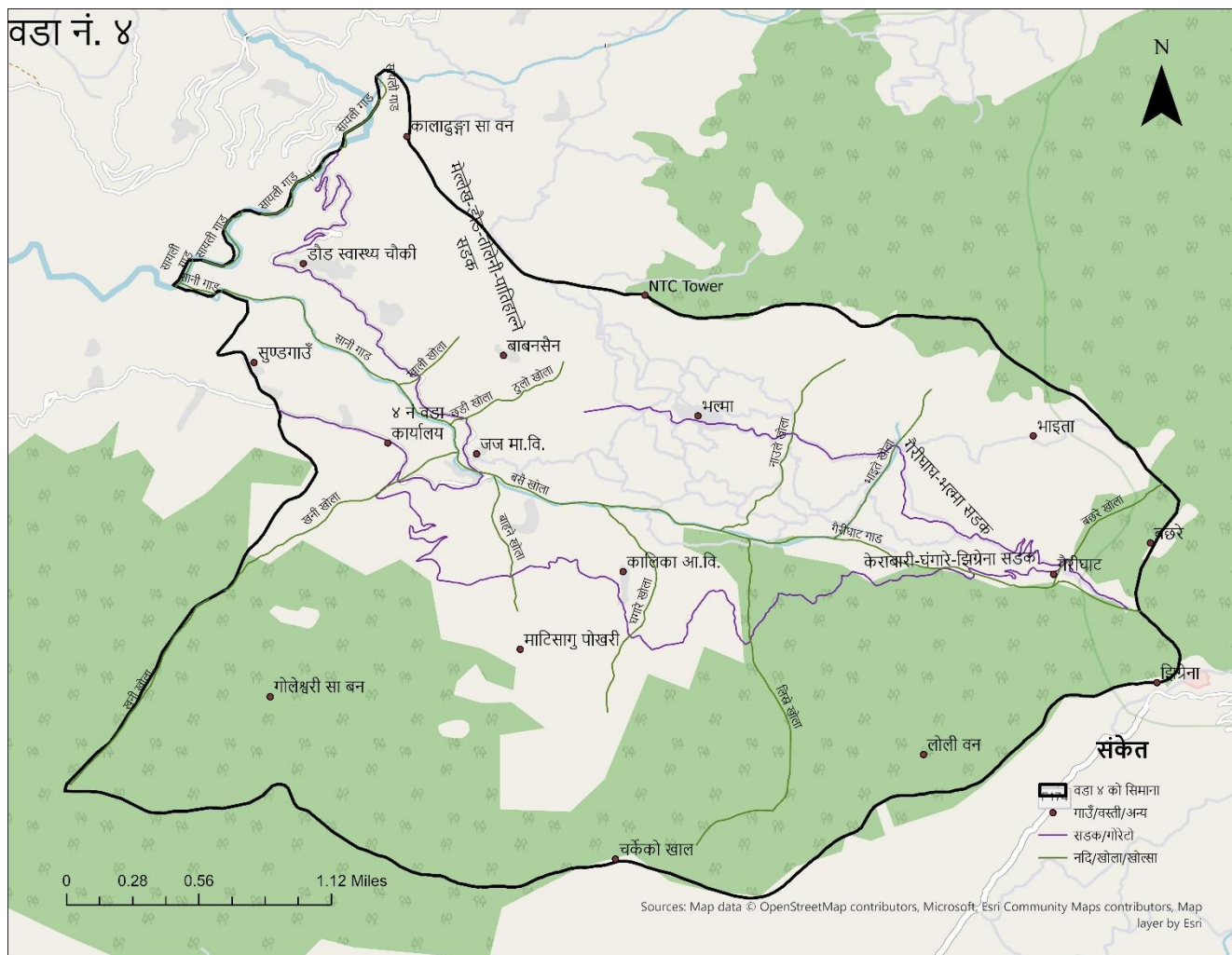
प्रमुख कृषि उपजहरू तथा सम्भावना भएका क्षेत्र

धान, आलु, कोदो, गहुँ, मकै, भटमास, स्याउ, कागती, नासपाती, सुन्तला, आरु, प्लम, ओखर, अम्भा

स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ का वडा जनप्रतिनिधी

नाम थर	पद	सम्पर्क नं.
नवराज उपाध्याय	वडा अध्यक्ष	९८४८६९४७५९
लाल बहादुर विष्ट	वडा सदस्य	९८६८४३८५५९
देवी खडका वयाडी	वडा सदस्य	९७६६४०९९५९
भागा भुल	वडा सदस्य	९८४९९९३५७०
नर बहादुर थापा	वडा सदस्य	९७४८८८३५२८

वडा नं. ४

परिचय

साविकको डौड गा.वि.स.का वडा १ देखि ५ सबै वडाहरु समावेश भएर हाल सायल गाउँपालिका वडा नं. ४ बनेको हो। यस वडाको वडा कार्यालय डौड गा.वि.स. अवस्थित छ। गाउँपालिका केन्द्रबाट यो वडा कार्यालय १.५ कि.मी. को दुरीमा अवस्थित छ।

सिमाना:

पूर्व : पुर्वीचौकी गाउँपालिकाको झिङ्ग्राना तथा खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज
पश्चिम : सायल गाउँपालिका वार्ड नं. ५
उत्तर : खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा सायल गाउँपालिका वडा नं. २ र ३
दक्षिण : पुर्वीचौकी गाउँपालिका

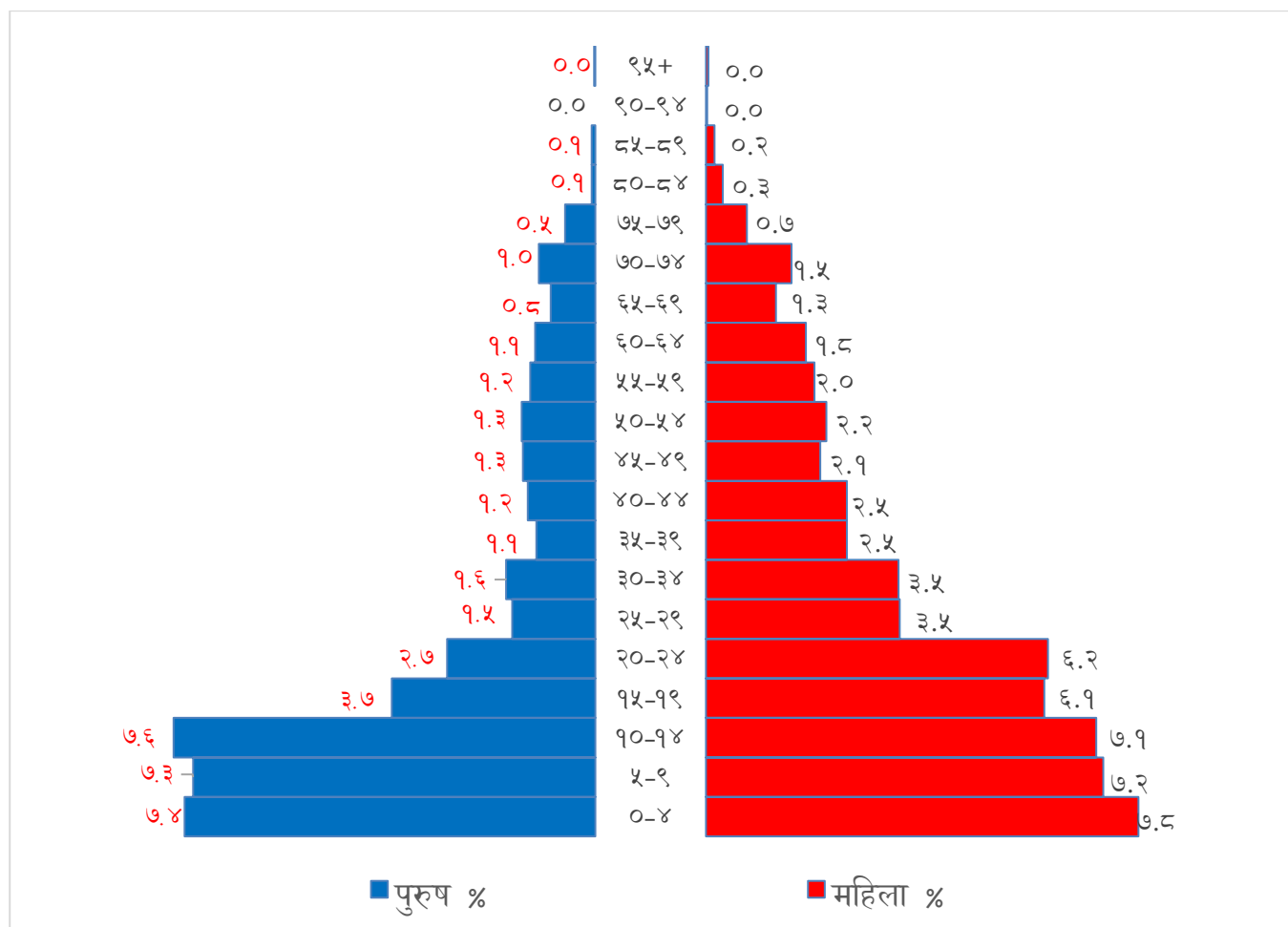
विवरण	रा.ज.ग. २०६८	रा.ज.ग. २०७८
परिवार संख्या	६२१	६९३
जम्मा जनसंख्या	३२६९	३२२०
पुरुष	१४९३	१४३०
महिला	१७७६	१७९०
औसत परिवार संख्या	५.३	४.६५
लैङ्गिक अनुपात	८४.१	७९.८९
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर		-०.१४
जनघनत्व		१५७.८६
साक्षरता दर (%मा)		६३.७२
पुरुष		७५.४५
महिला		५४.८१
शौचालय नभएको परिवार (%मा)		४.८
कम्तिमा एक जना सदस्य स्वदेश भित्र अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		८२
स्वदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		१८४
कम्तिमा एक जना सदस्य विदेश अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		३३६
विदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		५३९

पाँच वर्ष उमेर समूह अनुसार जनसंख्या संरचना

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
जम्मा	३२२०	१००	१४३०	१००	१७९०	१००
००-०४ वर्ष	४०६	१२.६	२१६	१५.१	१९०	१०.६
०५-०९ वर्ष	४२२	१३.१	२२२	१५.५	२००	११.२
१०-१४ वर्ष	५१६	१६.०	२६५	१८.५	२५१	१४.०
१५-१९ वर्ष	३५१	१०.९	१४२	९.९	२०९	११.७
२०-२४ वर्ष	२६०	८.१	८३	५.८	१७७	९.९
२५-२९ वर्ष	१८१	५.६	७१	५.०	११०	६.१
३०-३४ वर्ष	१४९	४.६	६१	४.३	८८	४.९
३५-३९ वर्ष	१५७	४.९	५२	३.६	१०५	५.९
४०-४४ वर्ष	१५४	४.८	५२	३.६	१०२	५.७
४५-४९ वर्ष	१२७	३.९	४६	३.२	८१	४.५
५०-५४ वर्ष	११७	३.६	५०	३.५	६७	३.७

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
५५-५९ वर्ष	७७	२.४	४१	२.९	३६	२.०
६०-६४ वर्ष	९२	२.९	४०	२.८	५२	२.९
६५-६९ वर्ष	७७	२.४	३१	२.२	४६	२.६
७०-७४ वर्ष	८३	२.६	३३	२.३	५०	२.८
७५-७९ वर्ष	२८	०.९	१५	१.०	१३	०.७
८०-८४ वर्ष	१७	०.५	८	०.६	९	०.५
८५-८९ वर्ष	२	०.१	२	०.१	०	०.०
९०-९४ वर्ष	०	०.०	०	०.०	०	०.०
९५+ वर्ष	४	०.१	०	०.०	४	०.२

पाँच वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या पिरामिड

मुख्य गाउँबस्ती र टोलहरू:

साविकको गाविस हुँदाको वडा नं.	गाउँबस्ती वा टोलको नाम
१	डौड, सुण्ड, भुलवाडा, वयडा, लेग
२	डौड, केरावारी, बसैखोला, कणै, ल्वातला, भम्क
३	भाल्मा, बावनसैन, सेल्ताडा र कुनाकाट्टे
४	घङ्गारे र देउकाट्टे
५	गाङ्केत, पातल, स्वाडी, लम्बा

वडासंग जोडिएका सडकहरूको अवस्था(विवरण)

क्र.सं.	सडकको नाम	जोडिएका बस्तीहरू		लम्बाई (कि.मि.)	ग्राभेल वा पक्की वा कच्ची	पुलको संख्या	कैफियत
		देखि	सम्म				
१	केरावारी- झिङ्ग्राना सडक खण्ड	केरावारी	झिङ्ग्राना(गैरीघाट)	९	कच्ची	नभएको	
२	दिपायल मेल्लेख- पातिहाल्ने सडक खण्ड	स्वाडी	सायली गाड	५	कच्ची	नभएको	

टाढाको बस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

टाढाको बस्तीको नाम	पैदल वा सवारी	वडा कार्यालयसम्म पुग्न लाग्ने एकतर्फी अनुमानित समय
भल्मा	पैदल	२ घण्टा
घङ्गारे	पैदल	१ घण्टा ३० मिनेट
बावनसैन	पैदल	१ घण्टा ३० मिनेट
दौड	पैदल	३० मिनेट

प्रमुख बजार केन्द्र

क्र.सं.	बजारको नाम	बजार भएको स्थानको नाम
१	केरावारी	सायल-४ केरावारी
२	बसैखोला	सायल-४ बसैखोला

सिचाई सुबिधा सम्बन्धी

क्र.सं.	सिचाई सुबिधा वा आयोजनाको नाम	सिचाईको किसिम	लम्बाई (कि.मी. मा)	सिचाईको उपलब्धता	लाभान्वित परिवार संख्या
१	साना कुलो सिचाई आयोजना	कुलो	०.३	मुहान	४०
२	बसैखोला सिचाई आयोजना	कुलो	०.३	मुहान	३५
३	पत्याडी सिचाई आयोजना	कुलो	०.५	मुहान	४०
४	मेलगाउँ सिचाई आयोजना	कुलो	०.३	मुहान	१५

क्र.स.	सिचाई सुविधा वा आयोजनाको नाम	सिचाईको किसिम	लम्बाई (कि.मी. मा)	सिचाईको उपलब्धता	लाभान्वित परिवार संख्या
५	कोल सिचाई आयोजना	कुलो	०.६	मुहान	४०
६.	बालवटा सिचाई	कुलो	०.६	मुहान	२०

वडाको विद्युतीकरणको अवस्था

सि.नं.	विद्युत पुगेको टोल बस्तीको नाम	लाभान्वित घरधुरी	विद्युत प्रसारण लाईनको प्रकार	विद्युत नपुगेको टोल बस्ती	कैफियत
१	सम्पूर्ण टोलहरू	६५०	राष्ट्रिय प्रसारण लाईन		

वडामा पाईने जडिबुटी सम्बन्धी विवरण

चिराइतो, सतुवा, भईजडा, बाँज, कठाज, खर्सु, दल्लो, टुडी.....

नदी/खोलाका नाम

सानीगाड, बहाने खोला, गगते खोला, हुडी खोला, खाती खोला, ढाणको खोला

पुल/पुलेसाहरू

पुलको नाम	पुल भएको नदि/खोला/खोल्साको नाम	पुलको प्रकार	जोडिने बस्तीको नाम
धामीघट्ट झोलुङ्गे पुल	नारीगाड	झोलुङ्गे पुल	धामीघट्ट
बसैखोला झोलुङ्गे पुल	सानीगाड	झोलुङ्गे पुल	बसैखोला
कुनाकाट्टे झोलुङ्गे पुल	सानीगाड	झोलुङ्गे पुल	कुनाकाट्टे
सेल्ताडा झोलुङ्गे पुल	सानीगाड	झोलुङ्गे पुल	सेल्ताडा
फूटापड झोलुङ्गे पुल	सायली गाड	झोलुङ्गे पुल	मेलगाउँ-वडा नं. २

वडाका प्रमुख पदमार्ग

वावनसैन, भल्मा, सेल्ताडा, कुनाकाट्टे र सुण्ड

धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू

क्र.सं.	नाम	अवस्थिति
१	कालादुङ्गा मष्टामहाराज मन्दिर	डौड
२	गोलेश्वरी मन्दिर	पातल/गोलेदेउला लेक
३.	छडी खोला झरना	

वडामा मनाइने चाडपर्व, जात्रा र मेलाहरूको नाम

गौरा, ओल्के, भुवा, दशैं, तिहार, माघी, चैते दशैं, होली, विशु पर्व, पुषे पन्ध्र, उत्तराइनि, मष्टाको जात

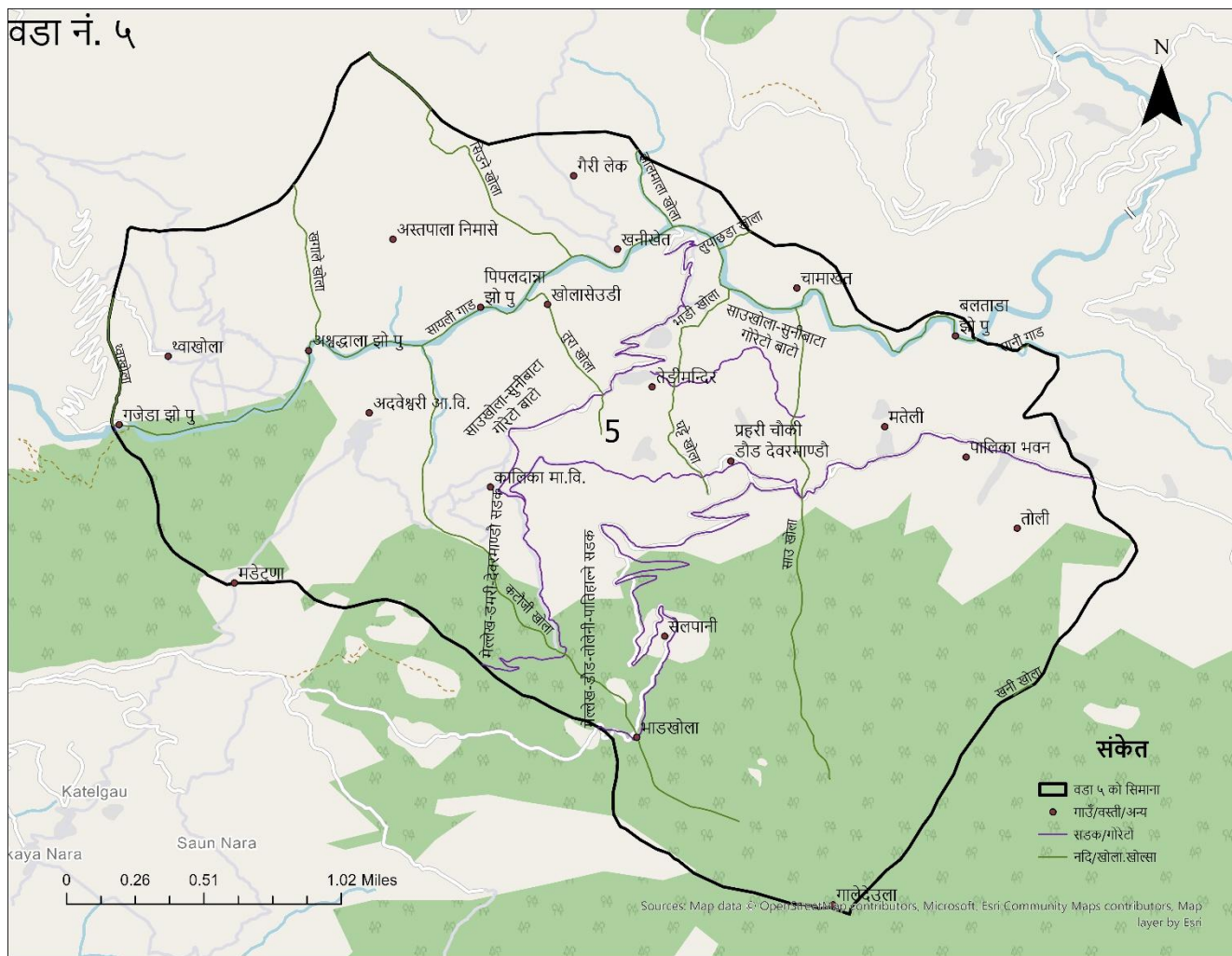
प्रमुख कृषि उपजहरू तथा सम्भावना भएका क्षेत्र

- आलुको पकेट क्षेत्र
- अदुवा, बेसार, खुर्सानी, लसुन
- धान, गहु, कोदो, जौ, मकै
- भटमास, ओखर र टिमु

स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ का वडा जनप्रतिनिधी

नाम थर	पद	सम्पर्क नं.
जगत बहादुर सिंह	वडा अध्यक्ष	९८५८४४४७७७
डम्मर बहादुर बोगटी	वडा सदस्य	९७४८८८३७७०
गुमा देवी बोगटी	वडा सदस्य	९८४८६७७४०९
गंगा देवी बोगटी	वडा सदस्य	९८६८५०७९६५
कल्पना नागरी	वडा सदस्य	९८६८७०३०९९

वडा नं. ५

परिचय

साविकको डौड गा.वि.स.का वडा नं. ६, ७, ८ र ९ समावेश भएर हाल सायल गाउँपालिकाको ५ नं वडा बनेको हो। यस वडाको वडा कार्यालय भाङ्गोबुया देवारमाण्डौमा अवस्थित छ। गाउँपालिका केन्द्रबाट यो वडा कार्यालय १.५ कि.मी. को दूरीमा अवस्थित छ।

सिमाना:

पूर्व : सायल गाउँपालिका वडा नं. ४

पश्चिम : आदर्श गाउँपालिका वडा नं. ७ र सायल गाउँपालिका वडा नं. १

उत्तर : सायल गाउँपालिका वडा नं. २

दक्षिण : सायल गाउँपालिका वडा नं. ६

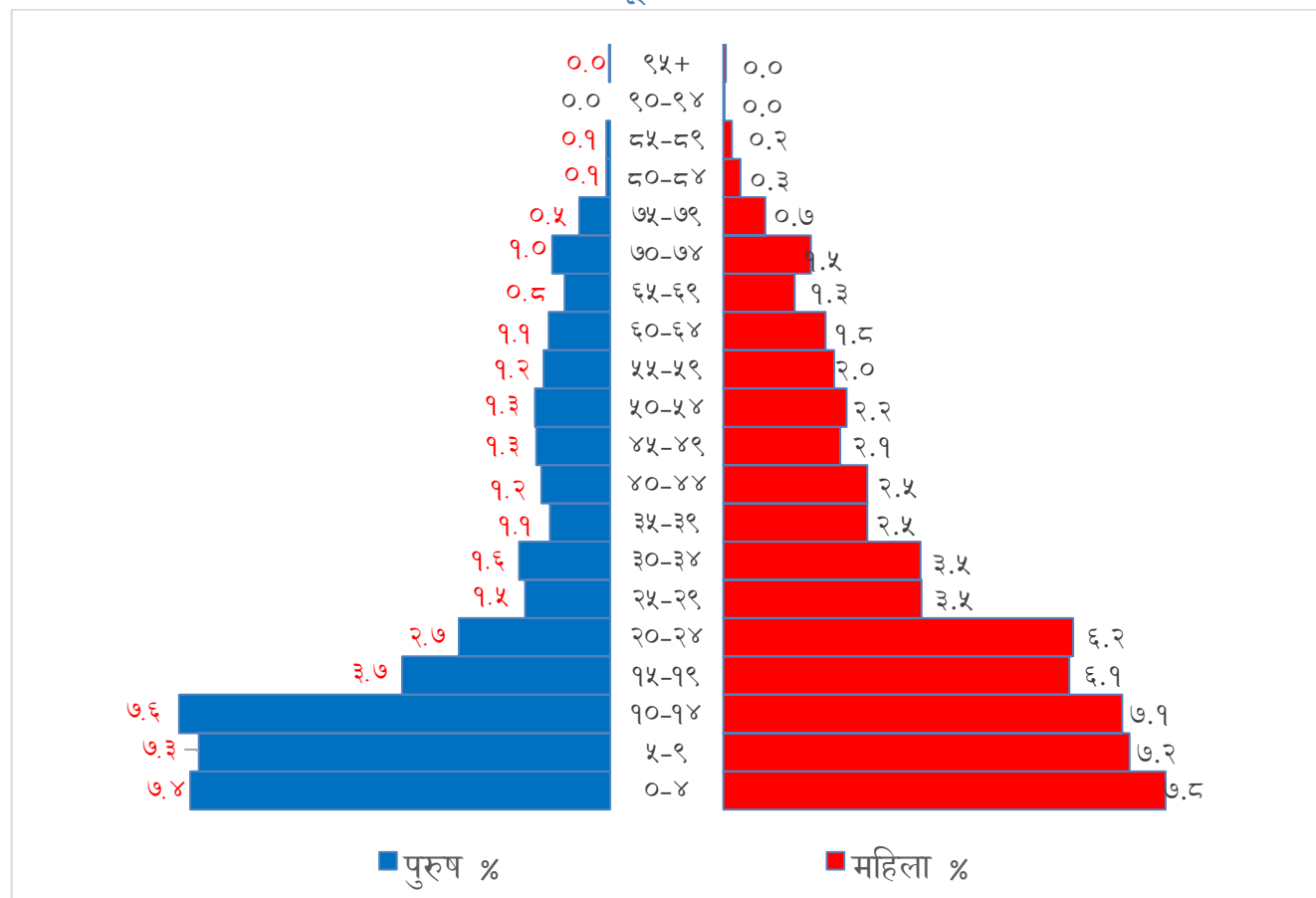
विवरण	रा.ज.ग. २०६८	रा.ज.ग. २०७८
परिवार संख्या	५५२	५८९
जम्मा जनसंख्या	२८४८	३०६३
पुरुष	१२१६	१४३२
महिला	१६३२	१६३१
औसत परिवार संख्या	५.२	५.२
लैङ्गिक अनुपात	७४.५	८७.८
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर		०.७
जनघनत्व		२३८.६५
साक्षरता दर (%मा)		६८.२२
पुरुष		८१.२२
महिला		५६.९९
शौचालय नभएको परिवार (%मा)		१.९
कम्तिमा एक जना सदस्य स्वदेश भित्र अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		८१
स्वदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		१५५
कम्तिमा एक जना सदस्य विदेश अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		१९९
विदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		३०२

पाँच वर्ष उमेर समूह अनुसार जनसंख्या संरचना

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
जम्मा	३०६३	१००	१४३२	१००	१६३१	१००
००-०४ वर्ष	३२९	१०.७	१६५	११.५	१६४	१०.१
०५-०९ वर्ष	३५४	११.६	२००	१४.०	१५४	९.४
१०-१४ वर्ष	५०२	१६.४	२५३	१७.७	२४९	१५.३
१५-१९ वर्ष	३४०	११.१	१५७	११.०	१८३	११.२
२०-२४ वर्ष	३०१	९.८	१४०	९.८	१६१	९.९
२५-२९ वर्ष	१९१	६.२	८७	६.१	१०४	६.४
३०-३४ वर्ष	१७४	५.७	८०	५.६	९४	५.८
३५-३९ वर्ष	१४९	४.९	६१	४.३	८८	५.४
४०-४४ वर्ष	१५२	५.०	६५	४.५	८७	५.३
४५-४९ वर्ष	११५	३.८	४५	३.१	७०	४.३
५०-५४ वर्ष	१०८	३.५	४३	३.०	६५	४.०
५५-५९ वर्ष	८०	२.६	३२	२.२	४८	२.९
६०-६४ वर्ष	९२	३.०	२७	१.९	६५	४.०
६५-६९ वर्ष	६०	२.०	२६	१.८	३४	२.१
७०-७४ वर्ष	६६	२.२	३०	२.१	३६	२.२
७५-७९ वर्ष	३०	१.०	१२	०.८	१८	१.१

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
८०-८४ वर्ष	१३	०.४	५	०.३	८	०.५
८५-८९ वर्ष	४	०.१	३	०.२	१	०.१
९०-९४ वर्ष	३	०.१	१	०.१	२	०.१
९५+ वर्ष	०	०.०	०	०.०	०	०.०

पाँच वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या पिरामिड

मुख्य गाउँवस्ती र टोलहरू:

साविकको गाविस हुँदाको वडा नं.	गाउँवस्ती वा टोलको नाम
६	स्वौँडि, सुण्ड, थापागाऊ, दुदिलेगाडा , तोली र मतेली
७	देवारमाण्डौ, कोटेली, पटकानी, भाङ्गोबुया, गुरेना र कोल्मुणा
८	सुनिवाटा , डुमरी, दैना खोलासेउडी , चौडी र खनिखेत
९	घोगातल , अशद्वाला, थ्वाखोला , बागेडुम्रा र घुतुर्या

वडासंग जोडीएका सडकहरूको अवस्था(विवरण)

क्र.सं.	डोटी जिल्लामा भएका सडकको नाम	जोडिएका बस्तीहरू		लम्बाई (कि.मि.)	ग्राभेल वा पक्की वा कच्ची	पुलको संख्या	कैफियत
		देखि	सम्म				
१	मेल्लेख डुमरि दैना चौडी सडक	डुमरि	चौडी	१३	कच्ची		
२	देवारमाण्डौ डमरि घोगातल अशुद्वाला गजेडा सडक	देवारमाण्डौ	अशुद्वाला	१२	कच्ची		
३	भाडखोला भाङ्गोबुया दुदिलेगडा स्वाडी	भाङ्गोबुया	स्वाडी	१०	कच्ची		

टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

टाढाको वस्तीको नाम	पैदल वा सवारी	वडा कार्यालयसम्म पुग्न लाग्ने एकतर्फी अनुमानित समय
घुतुर्या	पैदल	३ घण्टा

प्रमुख बजार केन्द्र

क्र.सं.	बजारको नाम	बजार भएको स्थानको नाम
१	दुदिलेगडा बजार	दुदिलेगडा
२	भाङ्गोबुया	भाङ्गोबुया
३	डुमरि बजार	डुमरि
४.	देवारमाण्डौ बजार	देवारमाण्डौ

वडाभित्र रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको विवरण :

क्र.सं.	बैंकको प्रकार	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम	शाखा	ठेगाना/टोल	कैफियत
१	बैंक	नविल बैंक	सायल शाखा	दुदिलेगडा	
२	सहकारी	लगनशिल महिला साना किसान सहकारी संस्था	देवारमाण्डौ	देवारमाण्डौ	

सिचाई सुविधा सम्बन्धी

क्र.सं.	सिचाई सुविधा वा आयोजनाको नाम	सिचाईको किसिम(कुलो/नहर/अन्य)	लम्बाई (कि.मी. मा)	सिचाईको उपलब्धता	लाभान्वित परिवार संख्या
१	सेरा सिचाई कुलो	नहर	१	हाल बन्द रहेको	०
२	जिउला सिचाई नहर	नहर	०.५	रहेको	१२०
३	बागेडुम्ना नहर	नहर	०.७	रहेको	२०

क्र.स.	सिचाई सुविधा वा आयोजनाको नाम	सिचाईको किसिम(कुलो/नहर/अन्य)	लम्बाई (कि.मी. मा)	सिचाईको उपलब्धता	लाभान्वित परिवार संख्या
४	सावाखोला सिचाई नहर	नहर	०.३	रहेको	५०

वडाको विद्युतीकरणको अवस्था

सि.नं.	विद्युत पुगेको टोल बस्तीको नाम	लाभान्वित घरधुरी	विद्युत प्रसारण लाईनको प्रकार	विद्युत नपुगेको टोल बस्ती	कैफियत
१	सायल गाउँपालिका वडा नं . ५ का सम्पूर्ण टोल बस्तीमा विद्युत सुविधा पुगेको	५५०	केन्द्रीय प्रसारण लाईन		

वडामा पाईने जडिबुटी सम्बन्धी विवरण

टिमुर, अमला , सत्तु , सिल्पु

धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू

क्र.स.	नाम	अवस्थिति(उक्त स्थल भएको ठाउँको नाम)	कैफियत
१	अश्वदाला	अश्वदाला	
२	मालिका	गोलेदेउला	

पुल/पुलेसाहरू

पुलको नाम	पुल भएको नदि/खोला/खोल्साको नाम	पुलको प्रकार	जोडिने वस्तीको नाम
बल्टडा झुलुङ्गे पुल	साईली गाड खोला	झुलुङ्गे पुल	सुण्ड र सायल २
चामा झुलुङ्गे पुल	साईली गाड खोला	झुलुङ्गे पुल	मतेली र सायल २
बाल्वा झुलुङ्गे पुल	साईली गाड खोला	झुलुङ्गे पुल	दैना चौडि र सायल २
मालुमेला झुलुङ्गे पुल	साईली गाड खोला	झुलुङ्गे पुल	खोलासेउडि र अश्वदाला
अश्वदाला झुलुङ्गे पुल	साईली गाड खोला	झुलुङ्गे पुल	घोगातल र अश्वदाला
गजेडा झुलुङ्गे पुल	साईली गाड खोला	झुलुङ्गे पुल	घुतुर्या र आदर्श ७
घोतलिखोला झुलुङ्गे पुल	कटुजि खोला	झुलुङ्गे पुल	घोगातल र डुमरि

वडाका प्रमुख पदमार्ग

पटकानी जिउला गोरेटो बाटो

रंगशाला, खेल मैदान तथा मनोरञ्जन पार्क:

रंगशालाको नाम	खेल मैदानको नाम	मनोरंजन पार्क/स्थल को नाम
	देवारमाण्डौ खेल मैदान	

नदि/खोलाका नाम

साईलि गाड, सावाँखोला, भाडखोला, भाडिको खोला, सिउने खोला

वडामा पाइने खनिज तथा खानीसम्बन्धी विवरण (उपलब्ध भए सम्म)

खनिजको नाम	पाइने स्थान
पत्थर खानी	गोलेदेउला
खरि खानी	निमास्या

वडामा मनाइने चाडपर्व, जात्रा र मेलाहरूको नाम

दर्शन, तिहार, गौरा, बिशु, माघी, अल्के, भुवाँ पर्व, कालिका भगवती जात्रा , महाशिवरात्री, मालिका मेला ।

वडाका प्रमुख कृषि उपजहरू तथा सम्भावना भएका क्षेत्र

धान, गहुँ, कोदो, आलु, ओखर, नास्पति, आरु, सुन्तला, कागती, अमिला, अदुवा , वेसार

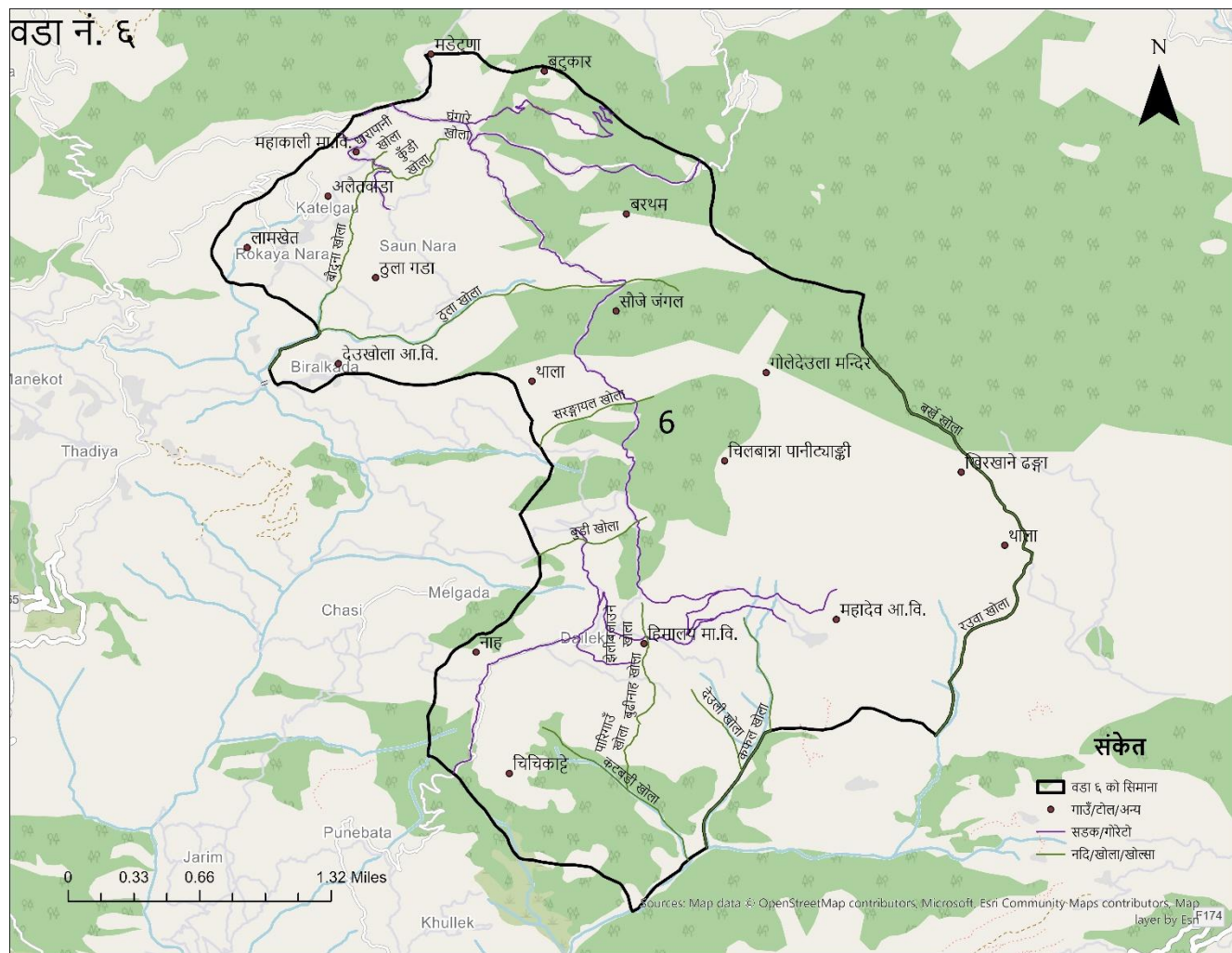
उत्पादन तथा सेवामुलक उद्योगसम्बन्धी विवरण

उद्योगको नाम	ठेगाना	स्वामित्व	प्रकार	रोजगार		उत्पादन हुने वस्तु वा सेवाको नाम
				महिला	पुरुष	
कालिका कुटानि पिसानि मिल	पटकानीन	नीजि		१	१	कुटानि पिसानि सम्बन्धि सेवा

स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ का वडा जनप्रतिनिधी

नाम थर	पद	सम्पर्क नं.
बहादुर साउद	वडा अध्यक्ष	९८४८४९८२७७
भिम बोगटी	वडा सदस्य	९८४८७९८९८३
अम्मर बहादुर खड्का	वडा सदस्य	९८६०६३९९०४
टंक खड्का	वडा सदस्य	९८४७५३२९३३
बाटु लुहार	वडा सदस्य	९७६२२९९९७२

वडा नं. ६

परिचय

साविकको खातिवडा गा.वि.स.का १, २, ३, ७, ८ र ९ सम्मका सबै वडाहरु समावेश भएर हाल सायल गाउँपालिकाको ६ नं. वडा बनेको हो। यस वडाको वडा कार्यालय दल्लेख ठाउँमा अवस्थित छ। गाउँपालिका केन्द्रबाट यो वडा कार्यालय १० कि.मी. को दूरीमा अवस्थित छ।

सिमाना:

पूर्व : दि.सि.न.पा. ९
 पश्चिम : सायल ५ र आदर्श १
 उत्तर : खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज
 दक्षिण : दि.सि.न.पा. २

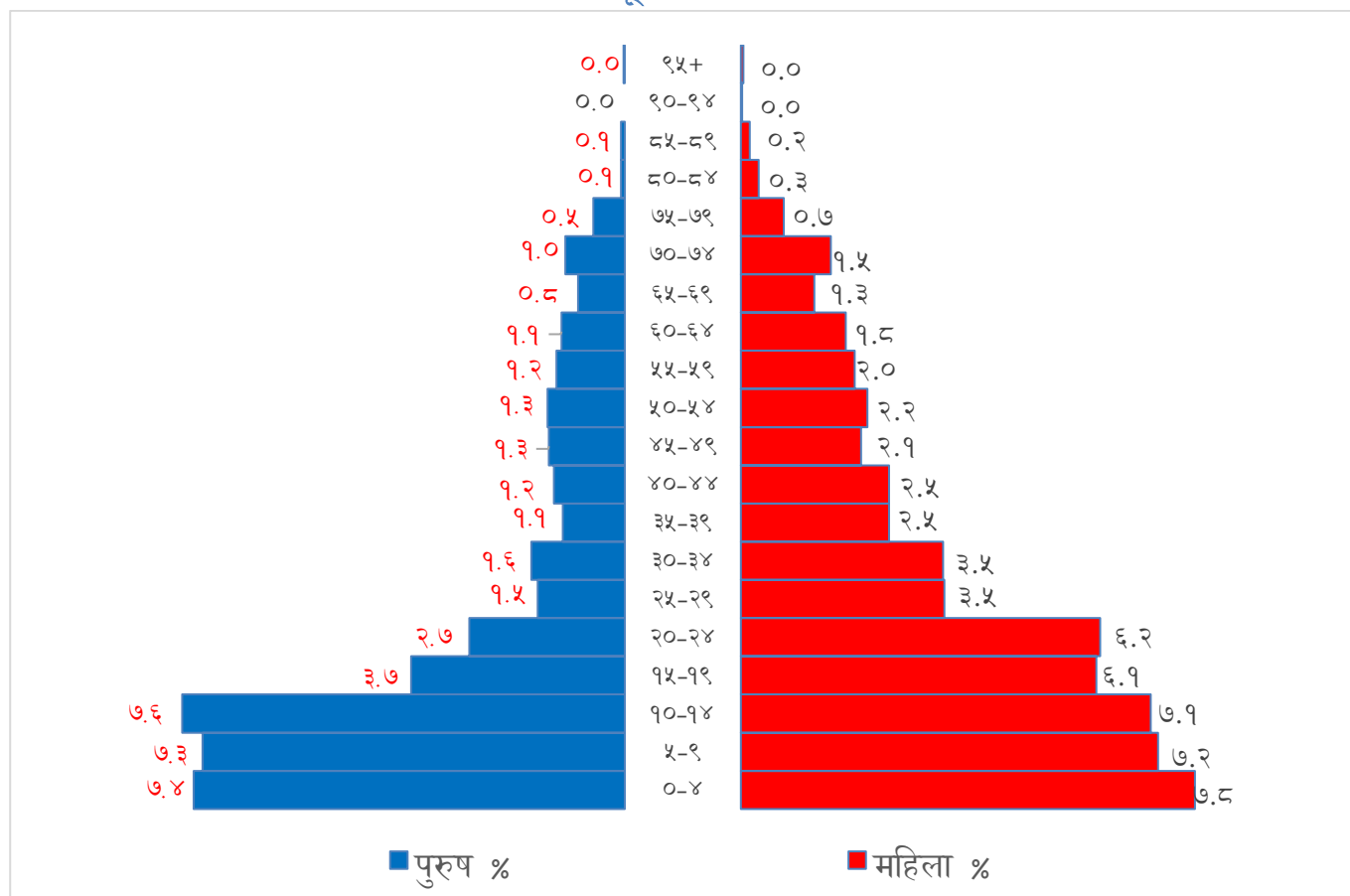
विवरण	रा.ज.ग. २०६८	रा.ज.ग २०७८
परिवार संख्या	८२२	१०२१
जम्मा जनसंख्या	४०१३	४५९४
पुरुष	१८०९	१९०६
महिला	२२०४	२६८८
औसत परिवार संख्या	४.९	४.५
लैङ्गिक अनुपात	८२.१	७०.९१
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर		१.३१
जनघनत्व		३००.७४
साक्षरता दर (%मा)		५६.७
पुरुष		७०.६१
महिला		४७.३६
शौचालय नभएको परिवार (%मा)		१२.१
कम्तिमा एक जना सदस्य स्वदेश भित्र अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		९०
स्वदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		१८७
कम्तिमा एक जना सदस्य विदेश अनुपस्थित रहेको परिवार संख्या		५६९
विदेश भित्र अनुपस्थित जम्मा जनसंख्या		८४६

पाँच वर्ष उमेर समूह अनुसार जनसंख्या संरचना

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
जम्मा	४५९४	१००	१९०६	१००	२६८८	१००
००-०४ वर्ष	७००	१५.२	३४१	१७.९	३५९	१३.४
०५-०९ वर्ष	६६४	१४.५	३३४	१७.५	३३०	१२.३
१०-१४ वर्ष	६७४	१४.७	३५०	१८.४	३२४	१२.१
१५-१९ वर्ष	४५०	९.८	१६९	८.९	२८१	१०.५
२०-२४ वर्ष	४०७	८.९	१२३	६.५	२८४	१०.६
२५-२९ वर्ष	२३०	५.०	६९	३.६	१६१	६.०
३०-३४ वर्ष	२३४	५.१	७४	३.९	१६०	६.०
३५-३९ वर्ष	१६६	३.६	४९	२.६	११७	४.४
४०-४४ वर्ष	१७३	३.८	५६	२.९	११७	४.४
४५-४९ वर्ष	१५५	३.४	६०	३.१	९५	३.५
५०-५४ वर्ष	१६१	३.५	६१	३.२	१००	३.७
५५-५९ वर्ष	१४४	३.१	५४	२.८	९०	३.३
६०-६४ वर्ष	१३३	२.९	५०	२.६	८३	३.१
६५-६९ वर्ष	९५	२.१	३७	१.९	५८	२.२
७०-७४ वर्ष	११८	२.६	४७	२.५	७१	२.६
७५-७९ वर्ष	५९	१.३	२५	१.३	३४	१.३

उमेर समूह	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत	जनसंख्या	प्रतिशत
८०-८४ वर्ष	१७	०.४	३	०.२	१४	०.५
८५-८९ वर्ष	१०	०.२	३	०.२	७	०.३
९०-९४ वर्ष	१	०.०	०	०.०	१	०.०
९५+ वर्ष	३	०.१	१	०.१	२	०.१

पाँच वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या पिरामिड

मुख्य गाउँबस्ती र टोलहरू:

साविकको गाविस हुँदाको वडा नं.	गाउँबस्ती वा टोलको नाम
१	साउदनारा र कटुवालगाउँ
२	रोकायानारा र अलैतवडा
३	विरलकाँडा
७	रौकल्ला र चिच्काटे
८	दल्लेख सल्लिखान रावतवडा र बगरटोल
९	स्वाँडा र थाला

वडासंग जोडीएका सडकहरूको अवस्था(विवरण)

क्र.सं.	डोटी जिल्लामा भएका सडकको नाम	जोडिएका बस्तीहरू		लम्बाई (कि.मि.)	ग्राभेल वा पक्की वा कच्ची	पुलको संख्या	कैफियत
		देखि	सम्म				
१	कैलाली देखि बझाङ जोड्ने सडक	दिपायल	मेल्लेख	२८	आधा पक्की आधा कच्ची	२	
२	दिपायल देखि मेल्लेख सडक खण्ड	एरपोर्ट	दल्लेख	१५	कच्ची	०	
३	सिलगढी देखि मेल्लेख सडक खण्ड	सिलगढी	मेल्लेख	२१	आधा पक्की आधा कच्ची	०	

टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

टाढाको वस्तीको नाम	पैदल वा सवारी	वडा कार्यालयसम्म पुग्न लाग्ने एकतर्फी अनुमानित समय
मेल्लेख	पैदल	१ घण्टा ३० मिनेट
विरलकाँडा	पैदल	१ घण्टा
थाला	पैदल	४५ मिनेट

प्रमुख बजार केन्द्र

क्र.सं.	बजारको नाम	बजार भएको स्थानको नाम
१	मेल्लेख	सायल ०६ मेल्लेख

वडाभित्र रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको विवरण :

क्र.सं.	बैंकको प्रकार	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम	शाखा	ठेगाना/टोल	कैफियत
१	घ	महिला लघुवित्त तथा वित्तिय संस्था लिमिटेड		मेल्लेख	

सिचाई सुविधा सम्बन्धी

क्र.सं.	सिचाई सुविधा वा आयोजनाको नाम	सिचाईको किसिम	लम्बाई (कि.मी. मा)	सिचाईको उपलब्धता	लाभान्वित परिवार संख्या
१	मगराउ सिचाई आयोजना	नहर	२	मुहान	५००
२	परिगाउँ सिचाई आयोजना	नहर	३	मुहान	१५०
३	कफलखोला सिचाई आयोजना	नहर	१	मुहान	१७०
४	खाडखोला सिचाई आयोजना	कुलो	३	मुहान	१२०
५.	सेरा सिचाई			मुहान	८०

वडाको विद्युतीकरणको अवस्था

सि.नं.	विद्युत पुगेको टोल बस्तीको नाम	लाभान्वित घरधुरी	विद्युत प्रसारण लाईनको प्रकार	विद्युत नपुगेको टोल बस्ती	कैफियत
१	सम्पूर्ण टोलहरू	१२००	केन्द्रीय	छैन	

वडामा पाईने जडिबुटी सम्बन्धी विवरण

१ चिराइतो	४ तितेपाती	७.सजाइनो
२ सतुवा	५ शिलाजीत	
३ भुइजडा	६. भुतकेस	

धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू

गोलेदउला

पुल/पुलेसाहरू

पुलको नाम	पुल भएको नदि/खोला/खोल्साको नाम	पुलको प्रकार	जोडिने वस्तीको नाम
बर्खे खोला पुल	बर्खे खोला	झोलुङ्गे पुल	स्वांडा र मछ्रेन्तोला
रिठेगाड पुल	रिठेगाड	झोलुङ्गे पुल	विरलकाँडा र बाँझ

वडाका प्रमुख पदमार्ग

- १ मेल्लेख
- २ गोले देउला
- ३ दल्लेख

रंगशाला, खेल मैदान तथा मनोरञ्जन पार्क:

रंगशालाको नाम	खेल मैदानको नाम	मनोरंजन पार्क/स्थल को नाम
	कुडि खेलमैदान	

वडामा मनाइने चाडपर्व, जात्रा र मेलाहरूको नाम

१ दशैं तिहार	४ विसौ
२ ओल्के	५ देवी जात्रा
३ भुवा	

उत्पादन तथा सेवामुलक उद्योगसम्बन्धी विवरण

उद्योगको नाम	ठेगाना	स्वामित्व	प्रकार	रोजगार		उत्पादन हुने वस्तु वा सेवाको नाम
				महिला	पुरुष	
चाउमिन तथा पाउरोटी उद्योग						

स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ का वडा जनप्रतिनिधी

नाम थर	पद	सम्पर्क नं.
श्री दिपक बहादुर साउद	वडा अध्यक्ष	९८४८४२२३६६
श्री तेज बहादुर साउद	वडा सदस्य	९७४९८११५१६
श्री राजु देवी कटुवाल	वडा सदस्य	९८६८७८१२८३
श्री करी सिङ ऐर	वडा सदस्य	९८६५८८१५३४
श्री जुनकिडी पार्की	द महिला सदस्य	

खण्ड २२: विविध

२१.१ स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ मा निर्वाचित कार्यपालिका सदस्यहरू

क्र.स.	वडा नं.	नामथर	पद	सम्पर्क नम्बर
१		तेज बहादुर डुम्रेल	अध्यक्ष	९८४८४१८८९३
२		विस्ना देवी सिंह	उपाध्यक्ष	९८४८६८२६२१
३	वडा नं. १	हिरा थापा	वडा अध्यक्ष	
४	वडा नं. २	भिम बहादुर बोहरा	वडा अध्यक्ष	
५	वडा नं. ३	गोरख बहादुर सार्की	वडा अध्यक्ष	९८४८६४२०७७
६	वडा नं. ४	टिका सिंह	वडा अध्यक्ष	९८४९६७३४९८
७	वडा नं. ५	गणेश बहादुर बोगटी	वडा अध्यक्ष	९८४८४८९३६०
८	वडा नं. ६	धन बहादुर साउँद	वडा अध्यक्ष	
अन्य कार्यपालिका सदस्यहरू				
९	वडा नं. ६	हर्क लुहार	का.पा. सदस्य	
१०	वडा नं. ४	भिम डोली	का.पा. सदस्य	
११	वडा नं. ४	कल्पना नागरी	का.पा. सदस्य	
१२	वडा नं. २	पार्वती सिंह	का.पा. सदस्य	
१३	वडा नं. ३	झिरु थापा	का.पा. सदस्य	
१४	वडा नं. ४	गिता विष्ट	का.पा. सदस्य	

२१.२ स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ मा निर्वाचित कार्यपालिका सदस्यहरू

क्र.स.	वडा नं.	नामथर	पद	सम्पर्क नम्बर
१		धर्म राज जोशी	अध्यक्ष	९८५८४४४६६६
२		निर्मला बोहरा वली	उपाध्यक्ष	९८५८४४४६६७
३	वडा नं. १	लाल बहादुर रोकाया	वडा अध्यक्ष	९८४००२७९०३
४	वडा नं. २	मान बहादुर सिंह	वडा अध्यक्ष	९८५६३४६५८
५	वडा नं. ३	नवराज उपाध्याय	वडा अध्यक्ष	९८५८४४०३०३
६	वडा नं. ४	जगत बहादुर सिंह	वडा अध्यक्ष	९८५८४४७७७
७	वडा नं. ५	बहादुर साउद	वडा अध्यक्ष	९८४८४१८२७७
८	वडा नं. ६	दिपक बहादुर साउद	वडा अध्यक्ष	९८४८४२२३६६
अन्य कार्यपालिका सदस्यहरू				
९	वडा नं. ३	भागा भुल	का.पा. सदस्य	९८६८५३७६८६
१०	वडा नं. ४	गंगा देवी बोगटी	का.पा. सदस्य	९६६८५०७९६५
११	वडा नं. १	टिका दमाई	का.पा. सदस्य	९७६२७७२४२५
१२	वडा नं. ४	गुमा देवी बोगटी	का.पा. सदस्य	९८४८६७७४०९
१३	वडा नं. ५	डमरे कामी	का.पा. सदस्य	९८४८५४९८९८
१४	वडा नं. ६	राजु देवी कुटुवाल	का.पा. सदस्य	९८६८१८१२८३

स्रोत: सायल गाउँपालिका

२१.३ सायल गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारीको नाम, पद तथा सम्पर्क नं.

क्र.सं.	नाम	पद	शाखा	इमेल	मोबायल नं.
१	नबिन कुमार खड्का	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	पालिका	kumarkhadkana674@gmail.com	९८५८४४३३३
२	चेतेन्द्रविर कार्की	सूचना प्रविधि अधिकृत	पालिका	chetankarki375@gmail.com	९७४६३२९६३७
३	ब्रह्मदेव हमतो	अधिकृत छैठौं	पालिका	mahatobramha0@gmail.com	९८६४८४९९७०
४	रोशन ओझा	ईन्जिनियर	पालिका	roshanojha046@gmail.com	९८६८८८७६६९
५	हरी प्रसाद जोशी	लेखा अधिकृत	पालिका	Joshihrp37@gmail.com	९८६८४७६२३७
६	पुष्कर राज विनाडी	सहायक	पालिका	pushkarbinadi1@gmail.com	९८४८५३८६४६
७	सन्तोष राज मिश्र	सहायक लेखापाल	पालिका		९८४५००५७४६
८	प्रतिक्षा पाण्डे	सब-इन्जिनियर	पालिका	pratikshapandeya99@gmail.com	९८६२४८५६३३
९	विक्रम राज भट्टराई	अ.सब.इन्जिनियर	पालिका		९८६५६६१३५६
१०	राम चन्द्र उपाध्याय	सहायक	पालिका		९८६८४५६१०६
११	राज कुमार खड्का	कम्प्युटर अपरेटर पाँचौं	पालिका	rajkhadka568@gmail.com	९८४८०३४५८२
१२	तुला राम उपाध्याय	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	पालिका	tularam.upadhaya@gmail.com	९८६८४२६५९८
१३	हर्क बहादुर साफरी	शिक्षा अधिकृत	शिक्षा	harksaphari123@gmail.com	९८६११२५०६०
१४	यसोदा भट्ट	प्रा.स.	शिक्षा		९८६५९७८३६२
१५	रविन्द्र प्रसाद जोशी	स्रोत शिक्षक	शिक्षा	joshirabindraprasad@gmail.com	
१६	मदन राज जोशी	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	शिक्षा	mrjoshi16121990@gmail.com	९८६८७८३०६२
१७	टेक राज जोशी	दिव खाजा सहजकर्ता	शिक्षा	tekraj2040@gmail.com	९८४८२२०१२८
१८	रोशन बहादुर सिंह	खेलकुद प्रशिक्षक	शिक्षा		९८४११५३२६९
१९	हर्क बहादुर नागरी	सहायक खेलकुद प्रशिक्षक	शिक्षा		९८६२४७८१००
२०	विजय कुमार चौधरी	आयुर्वेद शाखा प्रमुख/क.नि.अधिकृत छैठौं	आयुर्वेद शाखा	chaudharybijaya73@gmail.com	९८५८४२३७११
२१	विपिन कुमार थारु	आयुर्वेद सहायक चौथो	आयुर्वेद शाखा		
२२	धर्म सिं बम	स्वास्थ्य शाखा प्रमुख	स्वास्थ्य शाखा	dharmasinghbm2077@gmail.com	९८६८४२१४११
२३	अर्जुन यादव	जनस्वास्थ्य निरक्षक	स्वास्थ्य शाखा		९८४५९४१७३३
२४	दिर्ग बहादुर खड्का	अ.हे.व.	स्वास्थ्य शाखा		९८६९२१४९२९
२५	राजेश थापा	अ.हे.व.	स्वास्थ्य शाखा	reejanthapa07@gmail.com	९८६५८८१३१५
२६	तेज बहादुर सिंह	रोजगार संयोजक	रोजगार शाखा	tejsingh20019@gmail.com	९८६८५५३३०७
२७	कृष्ण राज उपाध्याय	रोजगार सहायक	रोजगार शाखा	krishnaraj2047@gmail.com	९८५८४४००१६
२८	राम बहादुर सिंह	MIS Operator	सामाजिक सुरक्षा	rbs44086@gmail.com	९८५८४८५४८६
२९	शिव राज जोशी	फिल्ड सहायक	सामाजिक सुरक्षा	shivrajjoshi08@gmail.com	९८४८४५८२१९
३०	दिलिप कुमार सिंह	पोषण सहजकर्ता	पोषण	dilip.singhsayal@gmail.com	९८६८४५६२६४
३१	विमला साउद	सामाजिक परिचालक वडा नं. ५	गरिवसंग विशेषज्ञ		९७६६९६४०७०
३२	पुजा सिंह	सामाजिक परिचालक वडा नं. ३	गरिवसंग विशेषज्ञ		९८४४६७८२८८
३३	झुमा थापा ऐर	सामाजिक परिचालक वडा नं. ३	गरिवसंग विशेषज्ञ		९७४५६६५२३५
३४	विमला सिंह	उद्यम विकास सहजकर्ता	लघुउद्यम विकास		९८६२४८३५७४
३५	मदन बहादुर खड्का	प्रविधिक सहायक	कृषि शाखा	madankhadka151@gmail.com	९८४८५४९०४६
३६	विरेन्द्र कठायत	कृषि स्नातक	कृषि शाखा		९८६८३५५६७९
३७	भक्त बहादुर सिंह	नायव पशु स्वास्थ्य प्राविधिक	पशु सेवा शाखा	bhaktathakuri60@gmail.com	९८४३२६२३६२
३८	नर बहादुर विष्ट	प्रशासन सहायक	वडा नं. १		९८४४४३६३३६
३९	रूपेश कुमार शाह	अ.सब.इन्जिनियर	वडा नं. १		९८४४८५८१९६
४०	चौदनी पौडेल	ना.प्रा.स.	वडा नं. १		९८६८४०६६०६
४१	तिलक थापा	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	वडा नं. १		९८६५६३४६६४
४२	डम्बर देउवा	पशु प्रविधिक	वडा नं. १		९८६५८५५३९५
४३	तिलक जोशी	नायव प्रविधिक सहायक	वडा नं. २		९८६५८९४११५
४४	विर बहादुर वोहरा	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	वडा नं. २		९८६५६३४६८८
४५	भिमसेन थापा	नायव पशु स्वास्थ्य प्राविधिक	वडा नं. २		९८४०६२७२९५
४६	महेश वोहरा	अ-सब-इन्जिनियर	वडा नं. २		९८६८८६३१४८
४७	संतोष कुमार यादव	प्रशासन सहायक	वडा नं. ३		९८४४४७१७३१

क्र.सं.	नाम	पद	शाखा	ईमेल	मोबायल न.
४८	रन्जित यादव	अ-सब-इन्जिनियर	वडा नं. ३	ranjityadav057@gmail.com	९८६२९११४९५
४९	नारद थापा	नायव प्राविधिक सहायक	वडा नं. ३		९८४३०३८२१६
५०	राजेन्द्र चौधरी	प्रशासन सहायक	वडा नं. ४		९८६८७०७२८४
५१	गणेश बहादुर बोगटी	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	वडा नं. ४		९८४८६६०४४५
५२	गिता जोशी	नायव प्राविधिक सहायक	वडा नं. ४		९८६४३०८४८०
५३	बम बहादुर खड्का	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	वडा नं. ५		९८४८५५४८९६
५४	सिद्ध उपाध्याय	नायव प्राविधिक सहायक	वडा नं. ५		९८६८५८८५४५
५५	तिर्थ बहादुर खड्का	नायव प्राविधिक सहायक	वडा नं. ५		९८४८०५२३९८
५६	विरेन्द्र बहादुर सिंह	नायव पशु स्वास्थ्य प्राविधिक	वडा नं. ५		९८४८६२०७९८
५७	ईन्द्र बहादुर दमाई	प्रशासन सहायक	वडा नं. ६		९८४६३१८१४५
५८	कैलास वि.क.	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	वडा नं. ६		९७४८२५४०१२
५९	दिपक साउद	नायव प्राविधिक सहायक	वडा नं. ६		९८४८७९५५१०
६०	भक्त रोकाया	अ-सब-इन्जिनियर	वडा नं. ६		९७६५२९३४६२
६१	कुमारी शोभा खरेल	नायव पशु स्वास्थ्य प्राविधिक	वडा नं. ६		९८४८७३२०८९
६२	तुलसी कु. मल्ल (बोगटी)	अप्टिकल डिस्पेन्सर	आखा उपचार केन्द्र		९८६९८३८५७५
६३	पुनम भट्ट	हे.अ.	स्वास्थ्य		९८६२४७५९०२
६४	प्रदिप कुमार शाह	अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९७४१७२३८०३
६५	तुलसी नेपाली	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८४४१३७४७५
६६	शारदा रोकाया	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८४७८२५९०२
६७	डम्मर सिंह पुजारा	अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९८६५७१५००४
६८	पुर्णमाया नागरी	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८६८५२२४१२
६९	पदम बहादुर देउवा	अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९८६८५२९९५८
७०	राधिका सिंह	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९७४२३८१५१९
७१	डम्मरा कुमारी बम	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८६८४६४९५५
७२	दिपक उपाध्याय	अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९८६९४३९६३९
७३	रगु सुनार	सि.अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९८६८७०८१०७
७४	आशा कुमारी घिमिरे क्षेत्री	हे.अ.	स्वास्थ्य		९८६७६७४५१५
७५	आशा यादव	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		
७६	लक्ष्मी सुनार	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८६८७०८१०७
७८	तस्वीर जोशी	ल्याव असिष्टेन्ट	स्वास्थ्य		९८६२१५१२१५
७९	शिव राज जोशी	सि. अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९८४८५९७४१३
८०	ओम प्रकाश थारु	हे.अ.	स्वास्थ्य		९८६४९०१०२१
८१	निर्मला जोशी	अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९८४३१६१४८४
८२	राधिका ठकुरी सिंह	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८४८५२२२१९
८३	सलिना भट्टराई	अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९८४७५६७५७६
८४	जानकी रोकाया	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८४७५३५१४०
८५	वसन्ती बोगटी	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८६८७८३५३७
८६	हेमराज जोशी	ल्याव असिष्टेन्ट	स्वास्थ्य		९८५८४८२५२५
८७	पशुपति शाही	अ.हे.व.	स्वास्थ्य		८७४२४०४०२०
८८	सिर्जना बोगटी	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८४२१९६१३३
८९	देवकी कुमारी डम्रेल विष्ट	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८६५६९४८२८
९०	दल बहादुर साउद	अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९८४८६८७७६५
९१	जेनिसा रावल	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८४१८९२१४५
९२	पुजा जोशी	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८६०२०१९२०
९३	लक्ष्मी कुमारी देउवा	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८६३०८८८१५
८४	चन्द्र बहादुर सिंह	अ.हे.व.	स्वास्थ्य		९७४४२९१८९७

क्र.सं.	नाम	पद	शाखा	इमेल	मोबायल न.
९५	टंक बोगटी	अ.न.मी.	स्वास्थ्य		९८६५७९६२६४
९६	पदम राज जोशी	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८६८७६४९९४
९७	धिरज बोगटी	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८६८८८७६५२
९८	नेरस लोहार	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८४६९८५९२४
९९	लाल बहादुर थापा	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९७६७५४०६६०
१००	राम राना	ह्यावि सवारी चालक	पालिका		९७६३८२६०६९
१०२	रमेश प्रसाद जोशी	हलुका सवारी चालक	स्वास्थ्य		९८६८९४२६४४
१०३	विक्रम बोगटी	हलुका सवारी चालक	पालिका		९८६६७०७०६९
१०४	दिपक ओझा	हलुका सवारी चालक	पालिका		
१०५	नर बहादुर बोगटी	सुरक्षा गार्ड	सबै शाखा		९८६६५९३३३५
१०६	दली डौडे दमाई	सुरक्षा गार्ड	सबै शाखा		९७४२४१२६७२
१०७	लोकेन्द्र बहादुर सिंह	सुरक्षा गार्ड	सबै शाखा		९८६८५३२३४४
१०८	विमला खाती	स्वीपर	सबै शाखा		
१०९	कृष्णा खड्का बोगटी	स्वीपर	सबै शाखा		९८६८८७६१२०
११०	जय बहादुर मलासी	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८६५८४६१०६
१११	मान बहादुर ओली	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८६८४५६३७५
११२	दिलिप कुमार सिंह	पोषण सहजकर्ता	सबै शाखा		९८६८४५६२६४
११३	विमला साउद	सामाजिक परिचालक वडा नं. ५	सबै शाखा		९७६६९६४०७०
११४	पुजा सिंह	सामाजिक परिचालक वडा नं. ३	सबै शाखा		९८४४६७८२८८
११५	झुमा थापा ऐर	सामाजिक परिचालक वडा नं. ३	सबै शाखा		९७४५६६५२३५
११६	विमला सिंह	उद्यम विकास सहजकर्ता	सबै शाखा		९८६२४८३५७४
११७	सेर ब. रोकाया	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		
११८	महेन्द्र बहादुर सिंह	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८४२४७०८८९
११९	गणेश बहादुर सिंह	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८६५६२२५८०
१२०	दिपक बहादुर थापा	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९७४६४४८११५
१२१	सिद्ध बोगटी	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		
१२२	खडक विष्ट	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		
१२३	खडक बोगटी	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८६५५३७१७०
१२४	सविता साउद	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		
१२५	चन्द्रा कु. कुमाल साउद	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		
१२६	बल बहादुर पुजारा	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		
१२७	हिरा देवी रोकाया	स्वीपर	सबै शाखा		
१२८	लक्ष्मी देवी दमाई	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८६८७६३६५८
१२९	राम बहादुर थापा	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८६९५११२१८
१३०	लक्ष्मी भुल	स्वीपर	सबै शाखा		
१३१	गणेश भुल	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		
१३२	मन्सरा रावल	स्वीपर	सबै शाखा		९८६८९६१५३९
१३३	हिमाली कुमारी शाही	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९७४८८५९५८७
१३४	कटी नेपाली	स्वीपर	सबै शाखा		
१३५	भुवनेश्वरी खडायत	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९७६२४७५९०२
१३६	आशा नेपाली	स्वीपर	सबै शाखा		
१३७	तुलुछा साउँद	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		
१३८	भावना देवी खाती	कार्यालय सहयोगी	सबै शाखा		९८६४३०२०९७

स्रोत: सायल गाउँकार्यपालिकाको वेबसाइट

२१.४ सायल गाउँपालिकाको नागरिक वडापत्र

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
१	दैविक प्रकोप सम्बन्धी सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	निःशुल्क	१०१
२	बेरोजगार सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	
३	आर्थिक अवस्था कमजोर वा सम्पन्न रहेको सम्बन्धी सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
४	अशक्त, असहाय तथा अनाथको पालन पोषणको लागि सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	
५	विद्यालयको कक्षा थप गर्न सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	बढीमा तीन दिन	सिफारिस दस्तुर रु. -..-	
६	विद्यालय खोल्न सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	पुर्व प्रा.वि. रु. ४०० , प्रा.वि. रु. ५००, नि.मा.वि. रु. ६००, माबी रु. ७००, उ.मा.वि. रु. १२००	
७	छात्रवृत्ति सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
८	संरक्षक सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
९	संरक्षक प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
१०	कित्ताकाट गर्न सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
११	जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपुर्जा हराएको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
१२	जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपुर्जामा घर कायम गर्न सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
१३	जग्गाको हक सम्बन्धमा सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
१४	जग्गा मूल्याङ्कन सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रति १०० मा ०.१०% का दरले	

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
१५	चार किल्ला प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	बजार क्षेत्र रु. २०० प्रति कित्ता थप रु. २० का दरले ग्रामिण भेग रु. १०० र थप रु. २० का दरले	
१६	घर बाटो प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय वा गाउँपालिका	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	ग्रामिण भेग रु. २०० शहरी भेग रु. ३०० प्रति कित्ता थप रु. २० का दरले	
१७	जग्गा नामसारी सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	गाउँपालिका वा सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	रु. ३००	
१८	स्वास्थ्य उपचारको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	निःशुल्क	
१९	टेलिफोन नामसारी सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
२०	टेलिफोन जडान सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
२१	विद्युत जडानका लागि सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	दुइ फेज रु २०० श्री फेज रु. ३००	

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
२२	उद्योग बन्द भएको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. २००	
२३	उद्योग सञ्चालनका लागि सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १०००	
२४	व्यापार व्यवसाय हुँदै नभएको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणीत दस्तुर रु. १००	
२५	व्यवसाय सञ्चालन नभएको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कागजपत्र पुरा भएपछि सम्भव भएसम्म सोही दिन नभए सो को भोलिपल्ट	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
२६	व्यवसाय बन्द भएको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
२७	बाल पोषण परिचयपत्र बितरण	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कागजपत्र पुरा भएपछि सम्भव भएसम्म सोही दिन नभए सो को भोलिपल्ट	निःशुल्क	
२८	अपांग परिचय पत्र बितरण	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कागजपत्र पुरा भएपछि सम्भव भएसम्म सोही दिन नभए सो को भोलिपल्ट	निःशुल्क	

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
२९	विधवा परिचय पत्र बितरण	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कागजपत्र पुरा भएपछि सम्भव भएसम्म सोही दिन नभए सो को भोलिपल्ट	निःशुल्क	
३०	जेष्ठ नागरिक(अन्य,दलित) परिचय पत्र बितरण	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कागजपत्र पुरा भएपछि सम्भव भएसम्म सोही दिन नभए सो को भोलिपल्ट	निःशुल्क	
३१	नागरिकता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपिका लागि सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
३२	अंगिकृत नागरिकता प्रमाणपत्रको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	अंगीकृत नागरिकता सिफारिस रु. १००	
३३	नागरिकता प्रमाणपत्रको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस रु. ५०	
३४	बसोबास प्रमाणित सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
३५	हकवाला वा हकदार प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
३६	नाबालक सम्बन्धी सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
३७	व्यक्तिगत विवरण प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
३८	चारित्रिक सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
३९	चालचलन प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
४०	जाति प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
४१	अविवाहित प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
४२	विवाह प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
४३	जिवित रहेको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
४४	मृत्यु प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
४५	नाता सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	सिफारिस दस्तुर रु. १००	
४६	नाता प्रमाणित (मृतक सँगको नाता प्रमाणित सिफारिस)	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
४७	नाता प्रमाणित (जिवित व्यक्तिसँगको नाता प्रमाणित सिफारिस)	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
४८	कुनै व्यक्तिको नाम, थर, जन्म मिति तथा वतन फरक फरक भएको भए सो व्यक्ति एकै हो भन्ने सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
४९	नाम, थर र जन्म मिति संशोधनको सिफारिस	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
५०	जन्म मिति प्रमाणित	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	प्रमाणित दस्तुर रु. १००	
५१	सम्बन्ध विच्छेद प्रमाणपत्र	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	अदालतबाट फैसला भएको मिति बाट ३५ दिन भित्र दर्ता गराएमा निःशुल्क, ३५ दिन पश्चात रु. ५०० जरिवाना लाग्नेछ ।	
५२	बसाइ सराईको प्रमाणपत्र	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	बसाइसराई गरेको ३५ दिन भित्र दर्ता गराएमा निःशुल्क, ३५ दिन पश्चात रु. ३०० जरिवाना लाग्नेछ ।	
५३	विवाह दर्ता प्रमाणपत्र	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	विवाह भएको ३५ दिन भित्र दर्ता गराएमा निःशुल्क, ३५ दिन पश्चात रु. १०० जरिवाना लाग्नेछ ।	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	
५४	मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र	वडा अध्यक्ष, वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	मृत्यु भएको ३५ दिन भित्र दर्ता गराएमा निःशुल्क, ३५ दिन पश्चात रु. ५०	

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
						जरिवाना लाग्नेछ ।	
५५	जन्म दर्ता प्रमाणपत्र	वडा अध्यक्ष वडा सचिव	सम्बन्धित वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	जन्म भएको ३५ दिन भित्र दर्ता गराएमा निःशुल्क, ३५ दिन पश्चात रु.५० जरिवाना लाग्नेछ ।	
५६	विभिन्न अंग्रेजी सिफारिस	प्रशासन शाखा प्रमुख	प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	रु. ३००	
५७	एकिकृत सम्पत्ति कर बुझाउने	राजस्व शाखा प्रमुख	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	प्रकृति हेरेर रु. ५० देखि	
५८	बन्दुक नबिकरण	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	रु. २००	
५९	बन्दुक नामसारी	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	रु. २००	
६०	टोल विकास संस्थाहरुको दर्ता	सामाजिक विकास शाखा प्रमुख	सामाजिक विकास शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	
६१	विज्ञापन स्विकृती	प्रशासन शाखा प्रमुख	प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	विज्ञापन हेरेर	१५
६२	काठका लागि सिफारिस	प्रशासन शाखा प्रमुख	प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	रु. ५००	७
६३	भुक्तानी सम्बन्धी प्रक्रिया	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	१६

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
६४	योजनाको पेशकी फछ्यौटका लागि अपनाउनुपर्ने प्रक्रिया	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	१५
६५	धरौटी फिर्ता	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	१३
६६	गाउँपालिका योजनाको सम्झौता तथा भुक्तानी	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	१४
६७	भुक्तानी योजनाको(पुरै अथवा आंशिक भुक्तानी)	योजना तथा प्राविधिक शाखा प्रमुख	योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	१५
६८	बैंक खाता बन्द गर्ने	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	१७
६९	बैंक खाता खोल्ने	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	
७०	सम्झौता (उपभोक्ता समिति)	योजना तथा प्राविधिक शाखा प्रमुख	योजना तथा प्राविधिक शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
७१	योजना ईष्टिमेटका लागि अपनाउनुपर्ने प्रक्रिया	योजना शाखा प्रमुख	योजना शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सात (७) दिन	निशुल्क	
७२	आर्थिक सहायता	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	आर्थिक प्रशासन शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	निःशुल्क	१५
७३	संस्था दर्ता तथा नविकरणको सिफारिस	सामाजिक विकाश शाखा प्रमुख	सामाजिक विकाश शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	रु. ५००	१४
७४	मदिरा पसल दर्ता अनुमती	राजस्व शाखा प्रमुख	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	सिफारिस रु २०००० नयाँ	१३
७५	व्यवसाय नामसारी	राजस्व शाखा प्रमुख	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	रु. २००	१४
७६	व्यवसाय नविकरण	राजस्व शाखा प्रमुख	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	व्यवसाय प्रकृति हेरेर रु. १००० देखि रु. ४००० सम्म	१२
७७	व्यवसाय दर्ता	राजस्व शाखा प्रमुख	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन सरजमिन मुचुल्काको हकमा बढिमा ३ दिन	व्यवसाय प्रकृति हेरेर रु. १००० देखि रु. ५००० सम्म	११
७८	सम्पति मुल्यांकन	योजना तथा प्राविधिक शाखा प्रमुख	योजना तथा प्राविधिक शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	प्रति रु. १००० मा रु.१० पैसाका दरले	१०
७९	नक्सा मुचुल्का	योजना तथा प्राविधिक शाखा प्रमुख	योजना तथा प्राविधिक शाखा (घर नक्सा पास ईकाई)	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	५००	८

क्र.स.	सेवाको प्रकार/शिर्षक	जिम्मेवार अधिकारी	सेवा दिने शाखा	गुनासो सुन्ने अधिकारी	समय	शुल्क/दस्तुर	कोठा नं
८०	नक्सा नामसारी	योजना तथा प्राविधिक शाखा प्रमुख	योजना तथा प्राविधिक शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सोहि दिन	१०००	७
८१	घर नक्सा पास	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	योजना तथा प्राविधिक शाखा (घर नक्सा पास ईकाई)	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	१६ देखि ३० दिन सम्म	०	

श्रोत : सायल गाउँपालिकाको वेबसाइटबाट

अनुसूचीहरू

अनुसूची १: वडा अनुसार महिलाको नाममा घर र जग्गा हुने परिवार

वडा	परिवार संख्या	घर र जग्गामा महिलाको स्वामित्व हुने परिवार
१	६६४	७
२	५५३	३०
३	६८७	१५
४	६९३	३
५	५८९	११
६	१०२१	२९
सायल	४२०७	९५

अनुसूची २: अक्सर बसोबास, स्वदेश अनुपस्थित र विदेश अनुपस्थित विवरण

वडा	अक्सर बसोबास			अनुपस्थित स्वदेश			अनुपस्थित विदेश		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
१	३६१३	१७३४	१८७९	३३	२३	१०	३०१	२३२	६९
२	२६१९	११८६	१४३३	२१६	१३९	७७	३०५	२७२	३३
३	३३४७	१५१८	१८२९	११३	६८	४५	३६५	२९१	७४
४	३२२०	१४३०	१७९०	१८४	१२७	५७	५३९	४३४	१०५
५	३०६३	१४३२	१६३१	१५५	१०७	४८	३०२	२४२	६०
६	४५९४	१९०६	२६८८	१८७	१२६	६१	८४६	७३६	११०
सायल	२०४५६	९२०६	११२५०	८८८	५९०	२९८	२६५८	२२०७	४५१

अवधारणा तथा परिभाषा :

- **जनगणना (Population Census):** जनगणना भन्नाले देशभर अक्सर बसोबास गर्ने सम्पूर्ण व्यक्तिको निश्चित समय अवधिभित्र गणना गरी व्यक्तिगत तथा पारिवारिक विवरणसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यसरी सङ्कलन भएको तथ्याङ्क प्रशोधन, प्रकाशन एवं वितरण गर्ने समष्टिगत प्रक्रियालाई समेत जनाउँछ।
- **अक्सर बसोबास:** अक्सर बसोबास भन्नाले व्यक्ति धेरैजसो वा प्रायः गरी बस्ने ठाउँलाई बुझ्नु पर्दछ। कुनै व्यक्तिको अक्सर बसोबास निजको आफ्नै स्थायी घर भएको ठाउँ वा अस्थायी रूपमा बसोबास गरेको ठाउँ वा अन्य व्यक्तिको घरमा पनि हुनसक्दछ। नेपालका जनगणनामा व्यक्तिको गणना अक्सर बसोबास गरेको स्थानबाट गरिन्छ, साथै कुनै व्यक्ति दुई वा सोभन्दा बढी ठाउँमा बसोबास गर्ने गरेका रहेछन् भने निज सबैभन्दा बढी समय जहाँ बस्छन् त्यही स्थानलाई अक्सर बसोबासको स्थान मानिन्छ।
- **अनुपस्थित विदेश जनसंख्या:** परिवारबाट अनुपस्थित भई विदेशमा बसेका र भविष्यमा परिवारमा पुनः फर्कि आउने सुनिश्चित भएका व्यक्तिहरूको संख्या हो (जस्तै पढाइ वा रोजगारीको सिलसिलामा परिवारबाट अलग अलग स्थानमा देश बाहिर बसोबास गरेको विद्यार्थी, कर्मचारी आदि)। यस्ता व्यक्तिहरूको संख्या कुल जनसंख्यामा जोडिदैन।
- **अनुपस्थित स्वदेश जनसंख्या:** परिवारबाट अनुपस्थित भई स्वदेशमा बसेका र भविष्यमा परिवारमा पुनः फर्किआउने सुनिश्चित भएका व्यक्तिहरूको संख्या हो (जस्तै पढाइ वा रोजगारीको सिलसिलामा परिवारबाट अलग अलग स्थानमा देशभित्रै बसोबास गरेको विद्यार्थी, कर्मचारी आदि)। यस्ता व्यक्तिहरूको संख्या कुल जनसंख्यामा जोडिदैन। निजहरूको गणना उनीहरू अक्सर बसोबास गरेकै स्थानबाट हुन्छ।
- **घर:** जनगणना प्रयोजनका लागि घर भन्नाले सामान्यतया चारैतिर गारो/टाटी लगाई छानो हालेर बसोबास वा अन्य प्रयोगका लागि बनाइएको एक वा एक भन्दा बढी कोठा वा तला भएको संरचनालाई बुझाउँछ। घर विभिन्न आकार, प्रकार वा किसिमका हुन सक्दछन्। घर हुनका लागि आधारभूत मूल संरचना एउटै भएको हुनुपर्दछ। एउटै संरचना अन्तर्गत बनेको जग, गारो तथा छाना भएमा र एउटै मूलढोका र सिँढी भएमा त्यसलाई एउटा घर मान्नुपर्दछ। उदाहरणका लागि अपार्टमेन्ट बिल्डिङमा धेरै परिवारको अलग अलग स्वामित्वमा धेरै फ्ल्याटहरू हुने भएतापनि एउटै घर मानिन्छ। प्रयोगका हिसाबले घरलाई निम्न अनुसार वर्गीकरण गरिएको छः १. आवासीय, २. व्यापार, ३. सरकारी, ४. शैक्षिक, ५. स्वास्थ्यजन्य, ६. उद्योग र कलकारखाना, ७. बैंक तथा वित्तीय संस्था, ८. संस्थागत, ९. होटल तथा लज, १०. गोठ/धनसार/मतान, ११. अन्य प्रयोग १२. खाली घर।
- **जनगणना घर:** जनगणना प्रयोजनका लागि जुनसुकै प्रयोगको घर भएपनि कम्तीमा एउटा परिवार बसोबास गरेको घरलाई जनगणना घर भनिन्छ। जुनसुकै प्रयोगका घरमा समेत कुनै परिवार अक्सर बसोबास गरेका भए त्यस्ता घरलाई जनगणना घर मानिन्छ। उदाहरणको लागि कुनै व्यापारिक प्रयोगको भवनमा कुनै परिवार बसोबास गरेको भए त्यस घर वा भवनलाई जनगणना घर मानिन्छ।
- **परिवार:** जनगणना प्रयोजनको लागि एउटै आम्दानी खर्चले घर व्यवहार चलाई एकै भान्सामा खानपिन गर्ने र एउटै छानामुनि बसोबास गर्ने व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूहलाई परिवार भन्ने बुझ्नु पर्दछ। जनगणना प्रयोजनको लागि परिवार र घरपरिवारलाई एउटै अर्थमा बुझ्नुपर्दछ। परिवारमा नाता पर्ने वा नपर्ने व्यक्ति हुन सक्दछन्।
- **परिवारमूली:** राष्ट्रिय जनगणना प्रयोजनका लागि परिवारमूली भन्नाले परिवारमा नै अक्सर बसोबास गर्ने, परिवारमा परिआएका दैनिक कामकाज, खर्च र व्यवहार चलाउन व्यवस्था मिलाउने अर्थात् घरको

कामकाजमा चाँजोपाँजो मिलाउने व्यक्तिलाई बुझाउँछ। परिवारमूली हुन कम्तिमा १० वर्ष उमेर पुगेका हुनुपर्दछ।

- **संस्थागत परिवार:** सामूहिक रूपमा बसोबास गर्ने परिवार जस्तै: कारागार, अनाथालय, मानसिक अस्पताल, सैनिक तथा प्रहरी व्यारेक, बालगृह, छात्रावास, वृद्धाश्रम, पुनःस्थापना केन्द्र, महिला उद्धार केन्द्र, आपतकालीन स्याहार केन्द्र आदि।
- **परिवारका औसत सदस्य संख्या (Average Household Size):** हरेक अलग परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने सदस्यहरूको औसत संख्या।
- **जनघनत्व (Population Density):** प्रति वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूको संख्या जनाउने सूचक जसले जमिनमा जनसंख्याको चाप व्यक्त गर्दछ।
- **अनुपस्थित विदेश जनसंख्या:** परिवारबाट अनुपस्थित भई विदेशमा बसेका र भविष्यमा परिवारमा पुनः फर्कि आउने सुनिश्चित भएका व्यक्तिहरूको संख्या हो (जस्तै रोजगारी, पढाइ जस्ता कामको सिलसिलामा परिवारबाट अलग अलग स्थानमा विदेशमा बसोबास गरेको विद्यार्थी, अन्य व्यक्ति आदि)। यस्ता व्यक्तिहरूको संख्या कुल जनसंख्यामा जोडिदैन।
- **अनुपस्थित स्वदेश जनसंख्या:** परिवारबाट अनुपस्थित भई स्वदेशमा बसेका र भविष्यमा परिवारमा पुनः फर्किआउने सुनिश्चित भएका व्यक्तिहरूको संख्या हो (जस्तै पढाइ वा रोजगारीको सिलसिलामा परिवारबाट अलग अलग स्थानमा बसोबास गरेका विद्यार्थी, कर्मचारी आदि)। यस्ता व्यक्तिहरूको संख्या कुल जनसंख्यामा जोडिदैन। निजहरूको गणना उनीहरू अक्सर बसोबास गरेकै स्थानबाट हुन्छ।
- **जन्म दिने औसत उमेर:** प्रजनन योग्य उमेरका महिलाहरूले आफ्नो प्रजनन उमेरभर जन्म दिएका शिशुहरूको जन्म दिँदा निजको उमेरको औसत मान।
- **लैङ्गिक अनुपात (Sex Ratio):** प्रति सय महिलामा पुरुषको संख्या।
- **अपेक्षित औसत आयु (Life Expectancy at birth):** प्रत्येक वर्ष जन्म भएको व्यक्ति हालको मृत्यु दर कायम रहेमा औसतमा बाँच्ने सम्भाव्य वर्ष व्यक्त गर्ने सूचक अर्थात् व्यक्तिको औसत आयु व्यक्त गर्ने सूचक।
- **पहिलो पटक विवाह गर्दाको औसत उमेर:** १० वर्षभन्दा माथि उमेर भएका विवाहित व्यक्तिहरूको पहिलो पटक विवाह गर्दाको औसत उमेर।
- **जनसंख्याको औसत उमेर (Median Age):** जनसंख्याको औसत उमेर व्यक्त गर्ने यस्तो मान जसको माथितिर र तलतिर बराबर (आधा-आधा) जनसंख्या पर्दछ।
- **साक्षरता दर:** पाँच वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेर समूहका जुनसुकै भाषामा लेख्न र पढ्न जान्ने कुल जनसंख्या र सोही उमेर समूहका कुल जनसंख्याको अनुपात नै साक्षरता दर हो। यस सूचकलाई प्रतिशतमा व्यक्त गरिन्छ।
- **प्रौढ साक्षरता दर:** पन्ध्र वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेर समूहका जुनसुकै भाषामा लेख्न र पढ्न जान्ने कुल जनसंख्या र सोही उमेर समूहका कुल जनसंख्याको अनुपातलाई प्रौढ साक्षरता दर भनिन्छ। यस सूचकलाई प्रतिशतमा व्यक्त गरिन्छ।
- **कुल आर्थिक क्रियाकलाप दर:** कुल आर्थिक क्रियाकलाप दर भन्नाले १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका उमेर समूहका आर्थिक दृष्टिले अक्सर सकृय जनसंख्या र उही उमेर समूहका कुल जनसंख्याको अनुपातलाई जनाउँछ। यसलाई प्रायः प्रतिशतमा व्यक्त गरिन्छ।
- **कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (Gross Domestic Production):** कुनै आर्थिक क्षेत्र (देश वा ठाउँ) भित्र निश्चित समयावधिमा उत्पादित वस्तु तथा सेवाको मौद्रिक मूल्यको कुल मानलाई कुल गार्हस्थ्य उत्पादन भनिन्छ।
- **प्रतिव्यक्ति आय (Per capita Income):** राष्ट्रिय आय र मध्य वर्षको जनसंख्याको अनुपात।

- **राष्ट्रिय कृषिगणना (Agriculture Census):** नेपालको कृषि क्षेत्रको विवरण जस्तै: कृषि चलन, खेतीपाती गरिएका कित्ताहरूको क्षेत्रफल, विभिन्न बालीनालीको क्षेत्रफल र उत्पादन, पशुपन्छीको संख्या, सिँचाई, कृषि सामग्रीको प्रयोग, माछापालन, वनवनेलो आदि विवरणहरू संकलन, प्रशोधन तथा प्रकाशन गर्ने समग्र कार्य नै राष्ट्रिय कृषिगणना हो। नेपालमा वि.सं. २०१८ सालदेखि हरेक दश दश वर्षमा कृषिगणना सञ्चालन भई आएको छ।
- **कृषि कार्य:** कृषिगणनामा कृषि कार्य भन्नाले निम्नलिखित कार्यहरूलाई बुझाउँदछ:
 - ✓ अन्न, दलहन, तेलहन, तरकारी, फलफूल, नगदेबाली र अन्य कृषि बाली उत्पादन;
 - ✓ गाई/भैँसी, भेडा/बाखा, सुँगुर/बङ्गुर आदि पशुपालन;
 - ✓ अर्थोपार्जन वा मासु, अण्डा उत्पादनको दृष्टिले गरिने पन्छीपालन, तथा
 - ✓ कृषि वन लगाउने, माछापालन, मौरीपालन, च्याउखेती, पुष्पखेती, नर्सरीखेती, रेशमपालन जस्ता अन्यखेती सम्बन्धी कृषि कार्यहरू गरेको।
- **कृषि चलन:** कृषिगणनामा कृषि कार्य भन्नाले निम्नलिखित कार्यहरूलाई बुझाउँदछ:
 - ✓ एउटै व्यक्ति वा परिवार वा निकायले रेखदेख (व्यवस्थापन) गरेको कृषि उत्पादनको एक आर्थिक एकाइलाई कृषि -चलन भनिन्छ।
 - ✓ कृषिचलनभित्र आफ्नो हकको वा अर्काको हकको भए पनि जुनसुकै शर्तमा लिई आंशिक वा पूर्ण रूपमा कृषि उत्पादनको उद्देश्यले पालिएका पशुपन्छीहरू वा जुनसुकै आकारको भए पनि कृषिका लागि उपयोग गरिएको सम्पूर्ण जग्गा पर्दछ।
 - ✓ सजिलो अर्थमा भन्नुपर्दा एक व्यक्तिको जिम्मा र रेखदेखमा रहेको सम्पूर्ण कृषिकार्यलाई कृषिचलन मानिएको छ।
 - ✓ साधारण्यता, कृषिगणनाको सन्दर्भमा कृषक परिवार र कृषिचलन एउटै हुन सक्दछ।
- **कृषि-चलनको न्युनतम सीमा:** राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ मा जग्गाको क्षेत्रफल वा पशुपन्छीको संख्या निम्नानुसार भएमा मात्र कृषि—चलन मानिएको छ
 - ✓ हिमाल र पहाडका जिल्लामा कम्तीमा ४ आना (०.०१२७२ हेक्टर) र तराइका जिल्लामा कम्तीमा ८ धुर (०.०१३५५ हेक्टर) क्षेत्रफलमा बाली लागेको जग्गा भएमा, वा
 - ✓ जुनसुकै उमेरका कम्तीमा १ वटा गाई वा भैँसी पालेको भएमा, वा
 - ✓ कम्तीमा ५ वटा भेडा—बाखा वा सुँगुर-बङ्गुर जस्ता पाल्नु चौपाया पालेको भएमा, वा
 - ✓ चल्ला र माउ गरी कम्तीमा २० वटासम्म पन्छी (कुखुरा, हाँस) पालेको भएमा।
- **कित्ता**
 - ✓ कृषिगणनामा प्रयोग गरिएको कित्ता र साधारण बोलीचालीको भाषा वा नापीमा प्रयोग गरिएको कित्ता एकै होईनन्।
 - ✓ कृषिगणनामा कित्ता भन्नाले कुनै परिवारले कृषि-चलन गरेको एकै ठाउँमा रहेको जमिनको एक टुक्रा/प्लट हो, जसलाई वरिपरी अरुले चलन गरेको जग्गाको साँध वा स्थायी प्रकृतिको ठुलो बाटो, नदि, नहर, खोला आदिले छुट्ट्याएको हुन्छ।
- **आर्थिक गणना:** देशमा अस्तित्वमा वा क्रियाशिल रहेका सबै व्यावसायिक आर्थिक एकाइहरू (वस्तु उत्पादन तथा सेवा प्रदान गर्ने प्रतिष्ठान/व्यवसायहरू)मा पुगी गणनाको निर्धारित प्रकृया अनुसार निर्धारित समय भित्र ती आर्थिक एकाइहरूको विवरण संकलन, प्रशोधन, विश्लेषण, प्रकाशन एवं वितरण गर्ने समष्टिगत प्रक्रियालाई “आर्थिक गणना” भनिन्छ।
- **आर्थिक क्रियाकलाप:** कुनै क्रियाकलाप जसले वस्तु तथा सेवाहरू उत्पादन गर्दछ र राष्ट्रिय उत्पादनमा मुल्य अभिवृद्धि गर्दछ भने ती क्रियाकलापहरूलाई आर्थिक क्रियाकलापको रूपमा लिइन्छ।

- **शिशु—मातृ अनुपात:** यसले ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूको जनसंख्या र प्रजनन् उमेर समूह (१५ देखि ४९ वर्ष) का महिलाहरूको जनसंख्याको अनुपातलाई जनाउँछ । यो प्रजनन् को स्तर इंगित गर्ने सरल सूचक हो। यस सूचकलाई प्रायः १५ देखि ४९ वर्षका प्रतिहजार महिलाहरूमा बालबालिकाहरूको संख्याको रूपमा व्यक्त गरिन्छ।
- **कुल आर्थिक क्रियाकलाप दर:** कुल आर्थिक क्रियाकलाप दर भन्नाले १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका उमेर समूहका आर्थिक दृष्टिले अक्सर सक्रिय जनसंख्या र उही उमेर समूहका कुल जनसंख्याको अनुपातलाई जनाउँछ। यसलाई प्रायः प्रतिशतमा व्यक्त गरिन्छ।
- **साक्षरता दर:** पाँच वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेर समूहका जुनसुकै भाषामा लेख्न र पढ्न जान्ने कुल जनसंख्या र सोही उमेर समूहका कुल जनसंख्याको अनुपात नै साक्षरता दर हो। यस सूचकलाई प्रतिशतमा व्यक्त गरिन्छ।
- **प्रौढ साक्षरता दर:** पन्ध्र वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेर समूहका जुनसुकै भाषामा लेख्न र पढ्न जान्ने कुल जनसंख्या र सोही उमेर समूहका कुल जनसंख्याको अनुपातलाई प्रौढ साक्षरता दर भनिन्छ। यस सूचकलाई प्रतिशतमा व्यक्त गरिन्छ।
- **कुल आश्रित अनुपात:** १४ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूको जनसंख्या र ६० वर्ष वा सो बढी उमेर समूहका वृद्धवृद्धाहरूको जनसंख्याको योग र १५ देखि ६४ वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको अनुपात। यस सूचकलाई प्रतिशतमा व्यक्त गरिन्छ।
- **बालबालिकाहरूको आश्रित अनुपात:** चौध वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूको जनसंख्या र १५ देखि ६४ वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको अनुपात। यस सूचकलाई प्रतिशतमा व्यक्त गरिन्छ।
- **वृद्धवृद्धाहरूको आश्रित अनुपात:** साठी वर्ष वा सो बढी उमेर समूहका वृद्धवृद्धाहरूको जनसंख्या र १५ देखि ६४ वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको अनुपात। यस सूचकलाई प्रतिशतमा व्यक्त गरिन्छ।
- **कुल प्रजनन् दर:** प्रजनन् योग्य उमेर समूह (१५ वर्षदेखि ४९ वर्षसम्म)का महिलाहरूले आफ्नो प्रजनन् योग्य अवधिभर जन्म दिएका जीवित शिशुहरूको संख्यालाई कुल प्रजनन् दर भनिन्छ। औसत प्रति महिलामा व्यक्त गरिने यो सूचकका लागि हरेक पन्ध्र वर्षका महिलाले प्रजनन् योग्य उमेर पुरै पार गर्ने मान्यता राखिन्छ।
- **कुल गार्हस्थ उत्पादन (Gross Domestic Production):** कुनै आर्थिक क्षेत्र (देश वा ठाउँ) भित्र निश्चित समयावधिमा उत्पादित वस्तु तथा सेवाको मौद्रिक मूल्यको कुल मानलाई कुल गार्हस्थ उत्पादन भनिन्छ।
- **प्रतिव्यक्ति आय (Per capita Income):** राष्ट्रिय आय र मध्य वर्षको जनसंख्याको अनुपात।
- **परिवारका औसत सदस्य संख्या (Average Household Size):** हरेक अलग परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने सदस्यहरूको औसत संख्या।
- **जन्म दिने औसत उमेर:** प्रजनन् योग्य उमेरका महिलाहरूले आफ्नो प्रजनन् उमेरभर जन्म दिएका शिशुहरूको जन्म दिँदा निजको उमेरको औसत मान।
- **लैङ्गिक अनुपात (Sex Ratio):** प्रति सय महिलामा पुरुषको संख्या व्यक्त गर्ने सूचक।
- **जन्म हुँदाको लैङ्गिक अनुपात (Sex Ratio at Birth):** प्रति सय महिला (छोरी) हरूको जन्म हुँदा जन्मेका पुरुष (छोरा)हरूको संख्या व्यक्त गर्ने सूचक।
- **कोरा जन्म दर (Crude Birth Rate):** प्रत्येक वर्ष प्रति हजार जनसंख्या बराबर जीवित जन्म भएर थपिएको जनसंख्या व्यक्त गर्ने कोरा सूचक अर्थात् प्रति हजार जनसंख्यामा वार्षिक जीवित जन्म भएका केटाकेटीको संख्या व्यक्त गर्ने सूचक।
- **कोरा मृत्यु दर (Crude Death Rate):** प्रत्येक वर्ष प्रति हजार जनसंख्या बराबर मृत्यु भएर घटेको जनसंख्या व्यक्त गर्ने कोरा सूचक अर्थात् प्रति हजार जनसंख्यामा वार्षिक मृत्यु हुने संख्या व्यक्त गर्ने सूचक।

- **शिशु मृत्यु दर (Infant Mortality Rate):** प्रत्येक वर्ष प्रति हजार जीवित जन्म भएका केटाकेटी मध्ये एक वर्षको उमेर नपुग्दै मृत्यु भएकाहरूको संख्या व्यक्त गर्ने सूचक।
- **पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्यु दर (Under- Five Mortality Rate):** पाँच वर्ष मुनिका प्रति हजार जीवित जन्म भएका केटाकेटी मध्ये पाँच वर्षको उमेर नपुग्दै मृत्यु भएकाहरूको वार्षिक संख्या व्यक्त गर्ने सूचक।
- **अपेक्षित औसत आयु (Life Expectancy at birth):** प्रत्येक वर्ष जन्म भएको व्यक्ति मौजुदा मृत्यु दर कायम रहेमा औसतमा बाँच्ने सम्भाव्य वर्ष व्यक्त गर्ने सूचक अर्थात् व्यक्तिको औसत आयु व्यक्त गर्ने सूचक।
- **बिबाह हुँदाको औसत उमेर (Singulate Mean Age at Marriage):** हरेक १५ वर्ष पुरा भएको र पचास वर्ष मुनिको उमेरमा पहिलो विवाह भएका व्यक्तिहरूको विवाह हुँदाको अवस्थाको उमेरको औसत मान व्यक्त गर्ने सूचक।
- **जनसंख्याको औसत उमेर (Median Age):** जनसंख्याको औसत उमेर व्यक्त गर्ने यस्तो मान जसको माथितिर र तलतिर बराबर (आधा-आधा) जनसंख्या पर्दछ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- ❖ राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको विभिन्न प्रतिवेदन, <https://nsonepal.gov.np/>
- ❖ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ संक्षिप्त नतिजा, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली, काठमाडौं
<https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np>
- ❖ राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८ संक्षिप्त नतिजा, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय थापाथली, काठमाडौं।
<https://agricensusnepal.gov.np/>
- ❖ शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुर <https://cehrd.gov.np/>
- ❖ जिल्लाको वस्तुगत विवरण २०८०, तथ्याङ्क कार्यालय, डोटी।
- ❖ विभिन्न स्थानीय तहबाट प्रकाशित वस्तुगत विवरण
- ❖ <https://election.gov.np/en/district/Doti>
- ❖ सायल गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, दुदीलेगडा, डोटी
- ❖ सबै वडा कार्यालय सायल गाउँपालिका
- ❖ National Population and Housing Census 2021, National Report, National Statistics Office, Kathmandu, Nepal
- ❖ National Population and Housing Census 2021, Municipality/Rural Municipalities, National Statistics Office, Kathmandu, Nepal
- ❖ National Sample Census of Agriculture 2021, District Report, National Statistics Office, Kathmandu, Nepal
- ❖ Statistical year book, National Statistics Office Kathmandu, Nepal
- ❖ www.google.com
- ❖ <https://sayalmun.gov.np//>
- ❖ www.wikipedia.com
- ❖ www.wikimedia.org

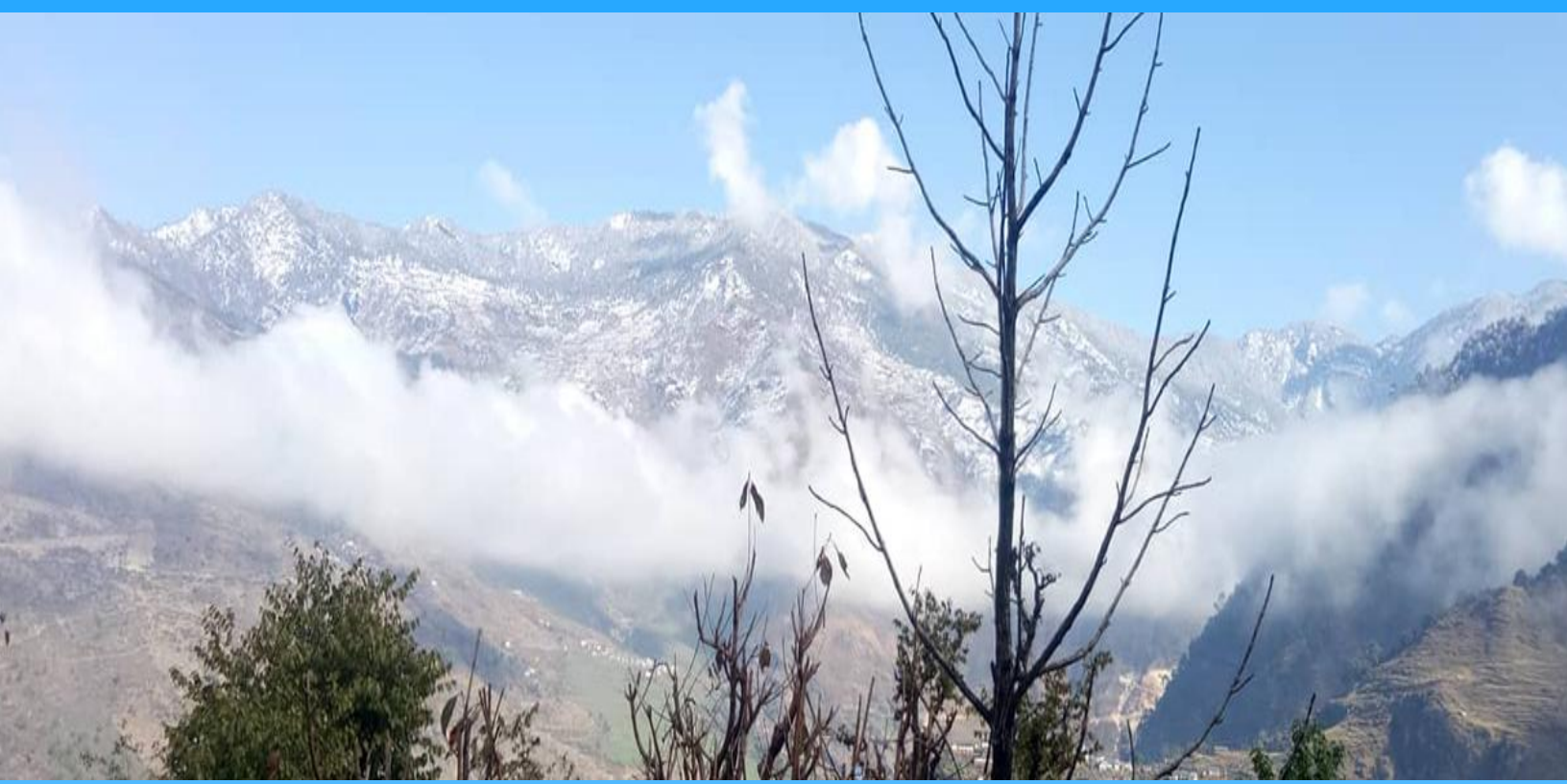
**URL: www.nsonepal.gov.np, <https://scodoti.nsonepal.gov.np/>
www.election.gov.np, [https:// sayalmun.gov.np//](https://sayalmun.gov.np//)**

अनुरोध

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको योजना तर्जुमा, नीति निर्माणको मूल आधार तथ्याङ्क भएकाले यथार्थ तथ्याङ्क उत्पादन गर्ने उद्देश्यले नै राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय र यस कार्यालयबाट समय-समयमा सञ्चालन गरिने गणना, सर्वेक्षण र लगत सूची संकलन कार्यका लागि खटिई आउने कर्मचारीहरूलाई सत्य विवरणहरू उपलब्ध गराई मुलुकको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गर्नुहुन हार्दिक अनुरोध छ। तपाईंले उपलब्ध गराउनु भएको तथ्याङ्क, तथ्याङ्क ऐन २०७९, बमोजिम गोप्य रहने र केवल तथ्याङ्कीय प्रयोजनका लागि मात्र एकीकृत रूपमा प्रयोग हुने छन्।

- तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय, डोटी

समाप्त

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय
तथ्याङ्क समन्वय कार्यालय डोटी
(डोटी, अछाम, बाजुरा)
फोन : ०९४४४०१५३